

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний
університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

За редакцією В. А. Дерія
Збірник засновано в 2007 році
Виходить чотири рази на рік

Том 22
№ 1

Тернопіль
2015

Економічний аналіз

Том 22. № 1.

2015 рік

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 4 від 25 грудня 2015 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:

Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у червні 2007 року

Збірник входить до переліку наукових фахових видань Вищої атестаційної комісії України у галузі економічних наук

(Постанова ВАК України № 1-05/4 від 14.10.2009 р.)

Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах

Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor

Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 22. – № 1. – 181 с. – ISSN 1993-0259. – ISSN 2219-4649.

Збірник наукових праць „Економічний аналіз” містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних проблем економіки, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор

Дерій В. А., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Ярошук О. В., к. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Абуселідзе Г. Д., д. е. н., проф., Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)

Гуцал І. С., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Длугопольський О. В., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Задорожний З. -М. В., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Іонін Є. Є., д. е. н., проф., Донецький національний університет, м. Вінниця (Україна)

Крик Барбара, д. габ., проф., Щецинський університет (Республіка Польща)

Крисоватий А. І., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Крупка Я. Д., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Лазаришина І. Д., д. е. н., проф., Національний університет водного господарства та природокористування (Україна)

Мартинюк В. П., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Монастирський Г. Л., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Панков Д. О., д. е. н., проф., Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)

Предеус Н. В., д. е. н., доц., Саратовський державний соціально-економічний університет

(Російська Федерація)

Рудницький В. С., д. е. н., проф., Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи

Національного банку України (Україна)

Сковронська Агнешка, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Чая Станіслав, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Літературний редактор

Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://econa.org.ua/>

<http://www.nbuv.gov.ua/>

<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 1993-0259 (Print)

ISSN 2219-4649 (Online)

© Тернопільський національний економічний університет, 2015

© «Економічний аналіз», 2015

© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2015

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.*

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ

<i>Жилякова Олена Валеріївна</i> Оцінка ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі Харківського регіону	5
<i>Зомчак Лариса Миколаївна, Остапович Лілія Петрівна</i> Економіко-математичне моделювання ринку золота в Україні методами нелінійної динаміки	13
<i>Кожухова Тетяна Валеріївна</i> Офіційна допомога з метою розвитку: сучасний стан та тенденції	19
<i>Аль Мутлак Елаян Махмуд</i> Аналіз підстав для активізації міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні	27
<i>Новаківський Ігор Іванович, Ткач Соломія Миколаївна</i> Методологічні засади оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіонів	33
<i>Пасінович Ірина Ігорівна</i> Фінансові потоки структурних перетворень та необхідність їх державного регулювання	41
<i>Пашинська Ксенія Сергіївна</i> Форми державно-приватного партнерства	48
<i>Почерніна Наталія Вікторівна</i> Аналіз грошових споживчих витрат домогосподарств України у 2014 році	53
<i>Сухай Ольга Євгенівна, Кіндзюр Ольга Семенівна</i> Аналіз фінансового забезпечення програми енергоефективності житлово-комунального господарства	60
<i>Ханін Олександр Григорович</i> Методологічні особливості застосування критерію узгодженості χ^2 в практичних задачах соціології, економіки та маркетингу	67
<i>Хаустова Ксенія Михайлівна</i> Аналіз «стратегічних розривів» як складова реалізації цілей інноваційного розвитку регіону в умовах змін	71
<i>Аведян Людмила Йосипівна</i> Відновлення економіки регіонів України за пріоритетними напрямками господарської діяльності та забезпечення соціальної відповідальності	78

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ В СФЕРІ ФІНАНСІВ

<i>Алексєєв Владислав Ігорович</i> Формування моделі банківських сателітів для системи кредитних спілок в Україні	83
<i>Водолазська Оксана Анатоліївна</i> Розвиток страхового ринку у контексті ефективності процесу андеррайтингу	90
<i>Гавриляк Тетяна Степанівна</i> Стратегія забезпечення функціонування механізму для активізації інвестиційної діяльності страховика	97

Городніченко Юлія Вадимівна Сутність, значення і необхідність інституційних інвесторів на фондовому ринку України	102
Ємельянова Лідія Олегівна Аналіз рівня розвитку фондового ринку в країнах Центральної та Східної Європи	108
Желюк Тетяна Леонтіївна Аналіз використання фіскального інструментарію в розвитку інноваційної економіки	117
Ivashchuk Olha Olehivna, Pin Andrii Mykhaylovych China's monetary policy within the context of Yuan internationalization	125
Михальчишина Лариса Гаврилівна Організаційно-методичні аспекти внутрішнього контролю операцій з цінними паперами	131
Онишко Світлана Василівна, Лактіонова Олександра Анатоліївна Перспективи впровадження фіскальних правил в Україні та їх інституційне забезпечення	138
Пристайко Оксана Петрівна Регіональне вирівнювання в системі міжбюджетних відносин	151
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ	
Гавриловська Людмила Миколаївна, Лук'яненко Любов Іванівна Проблемні аспекти обліку основних засобів в умовах процесу адаптації вітчизняної системи бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів	156
Гавриловський Олександр Степанович, Лук'яненко Любов Іванівна Основні шляхи розвитку та вдосконалення амортизаційної політики в Україні	164
Фатенок-Ткачук Алла Олександрівна, Граб Оксана Богданівна Зміни податкового законодавства у процесі облікування фінансових результатів підприємств	169
Крупка Ярослав Дмитрович Консолідована звітність у постіндустріальній економіці	174

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ

УДК 65.011.3(477.54)

Олена Валеріївна ЖИЛЯКОВА

старший викладач,
кафедра фінансів,
Харківський державний університет харчування та торгівлі
E-mail: zhilyakova2009@rambler.ru

ОЦІНКА ЙМОВІРНОСТІ ВИНИКНЕННЯ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ В ГАЛУЗІ ТОРГІВЛІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Жилякова, О. В. Оцінка ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі Харківського регіону [Текст] / Олена Валеріївна Жилякова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 22. – № 1. – С. 5-12. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. В умовах динамічного та нестабільного зовнішнього середовища підприємства повинні розробляти дієві способи протидії негативному впливу широкого спектра чинників бізнес-оточення. Реалізація механізмів антикризового управління на мікрорівні здійснюється в процесі взаємодії з іншими системами соціально-економічних відносин, що діють на мега-, макро-, мезорівнях. У таких умовах особливої актуальності набувають питання оцінки ймовірності настання кризової ситуації в галузі. Результати цієї оцінки створюють інформаційне підґрунтя для розробки комплексу заходів превентивного характеру для забезпечення «пом'якшення» впливу кризи галузі на діяльність підприємства.

Предметом дослідження є процеси оцінки ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі Харківської області.

Метою роботи є формування системи критеріїв та обґрунтування методичного підходу до оцінки ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі Харківського регіону.

Результати полягають у розробці системи індикаторів оцінки ймовірності виникнення кризи. Апробовано методичний інструментарій якісної оцінки ймовірності настання кризової ситуації в галузі торгівлі на прикладі Харківської області.

Ключові слова: антикризове управління; криза; параметр; індикатор; ймовірність; регіон.

Olena Valeriivna ZHYLIAKOVA

Senior Lecturer,
Department of Finance,
Kharkiv State University of Food Technology and Trade
E-mail: zhilyakova2009@rambler.ru

ASSESSMENT OF THE PROBABILITY OF A CRISIS SITUATION IN TRADE OF KHARKIV REGION

Abstract

Introduction. In the conditions of dynamic and unstable external environment companies must develop the effective ways to counter the negative impact of a wide range of factors which influence business environment. Implementation of mechanisms of crisis management at the micro level is the process which should interact with other systems of social and economic relations, that act on mega-, macro-, and meso- levels. In these conditions the issues of probability of occurrence of a crisis situation in the area are of particular relevance. The results of this assessment provide background information for the development of a set of measures of a preventive nature to ensure "mitigation" of the impact of the area crisis on the company activity.

Purpose. The aim is to develop benchmarks and to study methodical approach to assessing the probability of a crisis in trade of the Kharkiv region.

Results. The research aims to develop the criteria for assessing the probability of a crisis. The methodological tools of qualitative evaluation of the probability of occurrence of a crisis in the trade on the example of Kharkiv region are tested.

© Олена Валеріївна Жилякова, 2015

JEL classification: C19, L81

Тривалий економічний розвиток априорі не може бути рівномірним. Розвиток будь-якого суб'єкта господарювання має циклічний характер: піднесення і спади змінюють один одного. У періоди фінансово-економічної кризи, занепаду економіки країни загалом або окремої галузі влада починає розробляти антикризові програми на довгостроковий термін. Як правило ці програми передбачають комплекс заходів, орієнтованих на стимулювання розвитку в посткризових умовах. Проте, враховуючи досвід фінансово-економічної кризи, яка охопила всі галузі економіки України в 2008-2009 рр., постає актуальним питання щодо завчасного запровадження інструментів стратегічного антикризового управління.

Сьогодні істотно змінилися вимоги до антикризового управління, яке здійснюється в значно більших масштабах. Антикризові заходи розробляються і застосовуються на міждержавному, державному, регіональному, муніципальному рівнях управління, а також для конкретних господарюючих суб'єктів. Для кожної системи антикризового управління на мега-, макро-, мезо- і мікрорівнях притаманні власні цілі, функції, інструменти і методи впливу при стабільному розвитку економіки держави і в умовах кризи.

Питанням та проблематиці криз регіонального розвитку присвячені роботи вітчизняних науковців: М. П. Бутка, О. В. Гейця, Т. В. Мірзадаєвої, С. О. Маюренко, В. П. Удовиченка. Значну увагу проблемам та дослідженню криз в економіці країни звертали такі зарубіжні вчені, як: М. Алле, П. Герст, К. Рейхарт, Г. Томпсон, Дж. Стігліц, М. Фрідмен та ін. Прикладні проблеми формування антикризової стратегії на підприємстві широко висвітлені в наукових дослідженнях вітчизняних вчених: О. І. Амоші, О. І. Барановського, В. М. Гейця, С. В. Мочерного, Л. С. Ситник та ін. Водночас, враховуючи значущість наукових розробок зазначених вчених, у яких досить комплексно розкрито підходи до реалізації антикризового управління на рівні підприємства, залишаються маловивченими питання оцінки ймовірності виникнення кризової ситуації в торгівлі.

Відсутність науково обґрунтованих досліджень зумовила актуальність вивчення за обраною тематикою. Головна ідея наукового пошуку полягає в оцінці ймовірності виникнення кризової ситуації в торгівлі з метою попередження або пом'якшення її впливу на діяльність суб'єктів господарювання.

Кризи у всіх можливих їх конфігураціях є однією з найбільш серйозних проблем соціально-економічного розвитку. Їх наслідки проявляються в недостатньому використанні частини потенціалу та порушенні стійкості економічного розвитку. Умови сучасного бізнес-середовища функціонування вітчизняних підприємств позначені кризовими і застійними явищами в економіці. Попри це, підтримка роботи підприємств усіх галузей навіть у кризових ситуаціях повинна всебічно здійснюватися, в тому числі завдяки пошуку та залученню внутрішніх і зовнішніх ресурсів. У цих умовах особливо зростає значення і роль інструментів і механізмів антикризового управління на мега-, макро, мезо- і макрорівнях.

Головною функцією державного антикризового управління є створення умов для активізації, інтенсифікації підприємницької діяльності, насамперед інвестиційної та інноваційної, за умови забезпечення стабільності національної валюти. Виконання цієї функції держави досягається заходами фінансової, грошової і кредитної політики.

Ефективність антикризового управління на мезорівні може бути досягнута за умови, що парадигма, стратегія, інструменти, методи і цілі зазначеного процесу відповідають потребам розвитку регіональної системи як суб'єкта економічних відносин. Коректно підібрані інструменти антикризового управління на цьому рівні активізують бізнес-процеси, підвищують інвестиційну привабливість регіону, сприяють реалізації концепцій його розвитку. Антикризове управління економічною системою регіону спрямоване на забезпечення узгодженості інтересів основних суб'єктів, формування оптимальної комбінації наявних ресурсів і їх ефективне використання, а також отримання ефекту синергії в процесі взаємодії з іншими системами соціально-економічних відносин, що діють на макро- і мікрорівнях.

Практичний досвід діяльності вітчизняних підприємств свідчить, що бізнес миттєво реагує на зміну стану галузі. Це підкреслює важливість та необхідність своєчасного виявлення ознак зародження кризової ситуації, яке повинно спиратись на діагностику стану, аналіз стадії життєвого циклу галузі та визначення факторів, які тим чим іншим чином порушують його стабільність [1, с. 63].

Антикризове управління на мезорівні повинно спрямовуватись на забезпечення рівноваги в соціально-економічному розвитку регіону та недопущення виникнення дисбалансу соціально-економічних відносин у результаті структурних зрушень у господарському комплексі регіону на різних етапах циклічного розвитку регіональної системи з метою попередження виникнення кризи соціально-економічного розвитку регіону та мінімізації її негативних наслідків [2; 8].

У цьому контексті слід підтримати думку І. О. Абрамової, яка зазначає, що «...рівень кризовості регіону пов'язаний із циклічними коливаннями національної економіки» [3, с. 6]. Враховуючи, що

розвиток кожного підприємства здійснюється під впливом значної кількості чинників зовнішнього оточення, рівень «кризовості» регіону визначає спрямованість вектора стратегічних орієнтирів суб'єктів господарювання. Результати комплексного аналітичного дослідження імовірності виникнення кризової ситуації в галузі дозволяють своєчасно сфокусувати увагу керівників підприємств на найбільш критичних аспектах з метою своєчасної розробки заходів превентивного характеру.

Оцінка імовірності виникнення кризової ситуації в галузі є ключовим аспектом при обґрунтуванні напрямків забезпечення збалансованого, рівноважного та безпечного соціально-економічного розвитку суб'єкта господарювання. Сформована база знань про ймовірність настання кризової ситуації в галузі є основою для розробки менеджментом підприємства заходів щодо запобігання або пом'якшення негативних її наслідків і активації можливостей для забезпечення ефективного розвитку.

Для визначення набору ключових критеріїв щодо комплексної оцінки ймовірності настання кризової ситуації в регіоні систематизовано підходи до цієї оцінки провідних фінансових установ світу, а саме: Світового банку, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури, Міжнародного валютного фонду, а також опитування керівників Всесвітнього економічного форуму.

Результати проведеного дослідження дозволили визначити три ключові групи критеріїв: «Фактори розвитку бізнесу», «Переваги регіону» та «Проблемні фактори для ведення бізнесу», кожна з яких формується на основі власної системи індикаторів, з урахуванням специфіки галузі торгівлі (рисунку 1).

Група критеріїв оцінки «Фактори регіонального розвитку бізнесу» (I^{FR}) сформована з метою ідентифікації «ДНК бізнесу». Ця група критеріїв формалізує універсальну формулу успіху підприємства. Розгляд останнього як відкритої системи обумовлює необхідність оцінки його зовнішніх та внутрішніх можливостей при забезпеченні протистояння кризовій ситуації за наступними параметрами: адаптивність (характеризує можливості бізнесу до забезпечення його адаптації за умови настання кризових ситуацій); корпоративне управління (характеризує можливості бізнесу щодо нарощування вартості капіталу, підвищення ефективності використання ресурсів); корпоративна етика (характеризує «кодекс честі» підприємства, який формується на основі культури взаємодії керівництва та персоналу між собою та з зовнішніми стейкхолдерами); корпоративна соціальна відповідальність (характеризує рівень задоволення підприємством інтересів суспільства, працівників, партнерів і інших стейкхолдерів); політика управління персоналом (характеризує готовність персоналу здійснювати управління підприємством на основі чітко сформульованих цілей та принципів антикризового управління); інновації (інновації є неодмінною умовою розвитку бізнесу; рівень застосування інноваційних технологій у бізнесі характеризує можливості зміцнення конкурентних позицій підприємства); внутрішні бізнес-процеси (характеризує якість апробованої системи ефективних технологічно активних бізнес-процесів, які забезпечують високу продуктивність, якість, низькі витрати та задоволення потреб цільової аудиторії); фінансування (характеризує внутрішні та зовнішні джерела формування фінансових ресурсів).

Група критеріїв «Переваги регіону» (I^{PR}) дозволяє оцінити конкурентні переваги і бар'єри розвитку кожного регіону, що формує інформаційну базу для прийняття стратегічних рішень відносно поліпшення якості життя в регіоні, а також вибору найбільш оптимального сегменту ринку для ведення бізнесу

Група критеріїв «Проблемні фактори для ведення бізнесу» (I^{SP}) формує інформаційний базис для визначення основних проблеми, які з точки зору самого бізнесу найбільшою мірою створюють бар'єри для успішного здійснення підприємницької діяльності в Харківській області.

Показник імовірності виникнення кризової ситуації в галузі пропонується розглядати на основі виробничої функції в наступній інтерпретації:

$$y = f(x) \quad (1)$$

Символ f (знак функції) є характеристикою системи та пов'язує між собою незалежну змінну (y – індекс імовірності виникнення кризової ситуації в галузі) з залежними змінними (x_1 – показником розвитку бізнесу, x_2 – показником переваг регіону, x_3 – показником проблемності факторів для ведення бізнесу).

У загальному вигляді індекс імовірності виникнення кризової ситуації в галузі описується наступною моделлю:

$$I^{KR} = f(I^{FR}, I^{PR}, I^{SP}) \rightarrow \min \quad (2)$$

I^{FR} – інтегральний регіональний показник розвитку бізнесу;

I^{PR} – інтегральний показник переваг регіону;

I^{SP} – інтегральний регіональний показник проблемності факторів для ведення бізнесу.

При розрахунку індексу ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі пропонується використовувати метод «МініМакса» [1; 3]. Цей підхід ґрунтується на основі врахування поточних,

мінімальних та максимальних значень індикаторів оцінки за кожною групою критеріїв оцінки за регіоном, який досліджується.

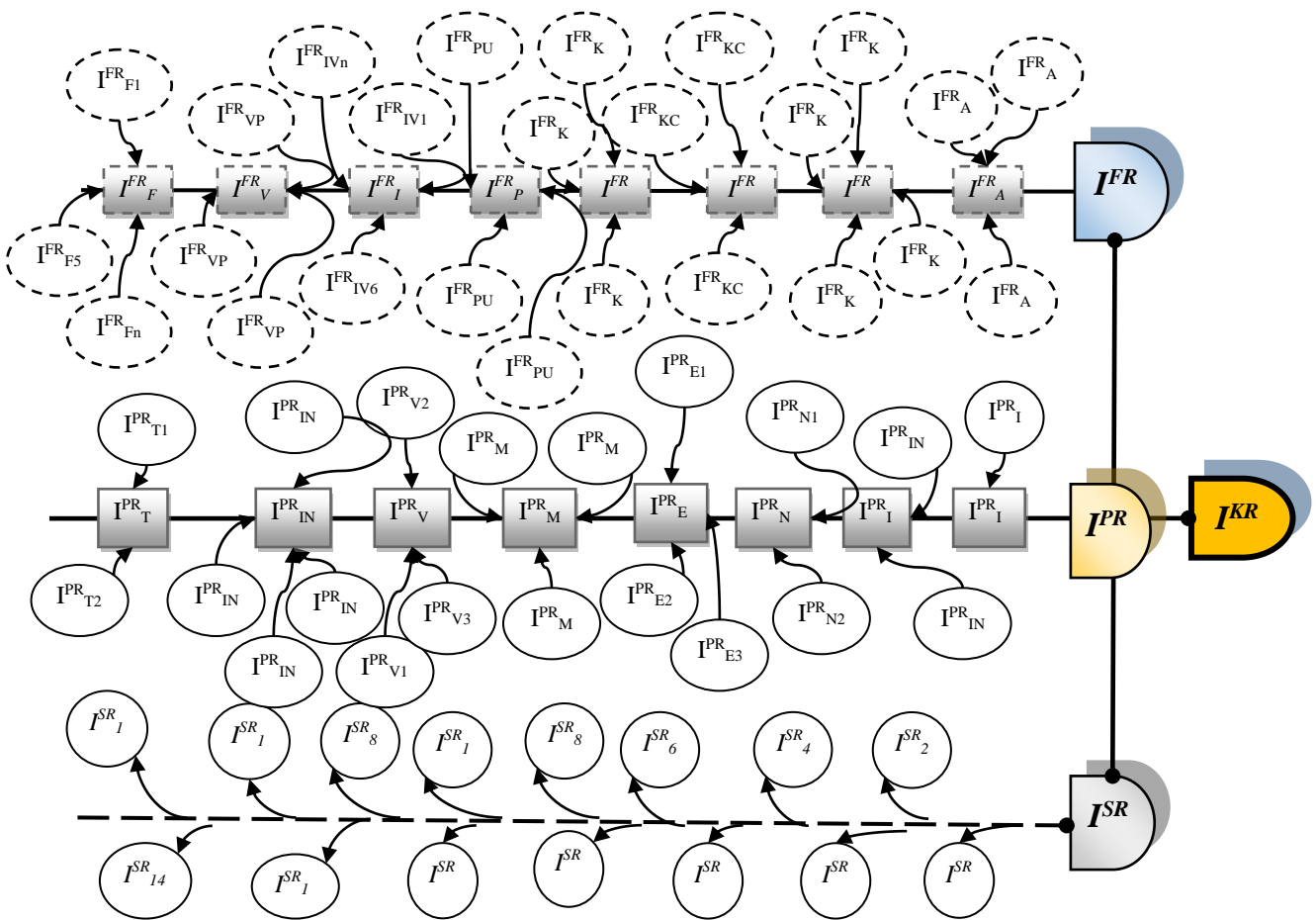

Рис. 1. Параметри та індикатори оцінки ймовірності виникнення кризової ситуації в торгівлі*

*Систематизовано та запропоновано автором

Умовні позначення до рисунку 1:

I^{FR} – інтегральний регіональний показник розвитку бізнесу; I^{PR} – інтегральний показник переваг регіону; I^{SR} – інтегральний регіональний показник проблем ведення бізнесу; $I^{FK_{A1}}$ – доступність нових технологій; $I^{FK_{A2}}$ – можливість застосування технологій на рівні підприємств; $I^{FK_{A3}}$ – рівень складності процесів реалізації; $I^{FK_{K1}}$ – рівень стандартів аудиту та звітності; $I^{FK_{K2}}$ – ефективність корпоративного керівництва; $I^{FK_{K3}}$ – захист інтересів міноритарних акціонерів; $I^{FK_{K4}}$ – ступінь монополізації ринку; $I^{FK_{K5}}$ – готовність до передачі повноважень; $I^{FR_{KE1}}$ – ступінь орієнтованості на клієнта; $I^{FR_{KE2}}$ – інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку; $I^{FR_{KE3}}$ – рівень неформальної обстановки; $I^{FR_{KE4}}$ – ступінь виконання обов'язків партнерами; $I^{FR_{KE5}}$ – важливість репутації бізнесу; $I^{FR_{KE6}}$ – нецільове використання коштів; $I^{FR_{KC1}}$ – застосування соцпрограм для робітників; $I^{FR_{KC2}}$ – проекти розвитку території, інфраструктури, екології; $I^{FR_{KC3}}$ – участь в ініціативах по створенню довгострокових програм розвитку території; $I^{FR_{PU1}}$ – ефективність ринку праці; $I^{FR_{PU2}}$ – доступність дослідницьких послуг; $I^{FR_{PU3}}$ – підвищення кваліфікації працівників; $I^{FR_{PU4}}$ – гнучкість при встановленні заробітної плати; $I^{FR_{PU5}}$ – оплата праці та продуктивність; $I^{FR_{PU6}}$ – готовність до передачі повноважень; $I^{FR_{PU7}}$ – ступінь легкості знаходження спеціалістів для галузі; $I^{FR_{VP1}}$ – $I^{FR_{VP1}}$ – рівень маркетингу; $I^{FR_{VP2}}$ – ступінь орієнтованості на клієнта; $I^{FR_{VP3}}$ – контроль якості міжнародного маркетингу та збуту; $I^{FR_{VP4}}$ – використання систем управління взаємовідносин з клієнтами; $I^{FR_{VP5}}$ – рівень застосування нових бізнес-моделей; $I^{FR_{VP6}}$ – якість бізнес планування; $I^{FR_{I1}}$ – доступність нових технологій; $I^{FR_{I2}}$ – застосування технологій на рівні підприємств; $I^{FR_{I3}}$ – якість науково-технічних лабораторій; $I^{FR_{I4}}$ – широта ланцюга доданої вартості;

$I^{FR_{15}}$ – готовність до інновацій; $I^{FR_{16}}$ – рівень розвитку торговельних процесів; $I^{FR_{F1}}$ – доступність фінансових послуг; $I^{FR_{F2}}$ – легкість залучення кредитних коштів; $I^{FR_{F3}}$ – надійність банків; $I^{FR_{F4}}$ – отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку; $I^{FR_{F5}}$ – доступність венчурного капіталу; $I^{PR_{I1}}$ – здатність забезпечувати більш високу продуктивність бізнесу; $I^{PR_{IN1}}$ – надійність захисту інвесторів; $I^{PR_{IN2}}$ – незалежність судової системи; $I^{PR_{IN3}}$ – витрати бізнесу на адміністративне регулювання; $I^{PR_{INF1}}$ – якість інфраструктури; $I^{PR_{INF2}}$ – якість доріг; $I^{PR_{INF3}}$ – пасажирооборот; $I^{PR_{INF4}}$ – кількість телефонних ліній; $I^{PR_{M1}}$ – сальдо дербюджету; $I^{PR_{M2}}$ – норма внутрішніх заощаджень; $I^{PR_{M3}}$ – кредитний рейтинг держави та регіону; $I^{PR_{V1}}$ – рівень охоплення вищою та середньою освітою; $I^{PR_{V2}}$ – якість системи освіти; $I^{PR_{V3}}$ – якість шкіл менеджменту; $I^{PR_{E1}}$ – час, який потрібен для відкриття бізнесу; $I^{PR_{E2}}$ – сукупна податкова ставка; $I^{PR_{E3}}$ – ступінь орієнтованості на клієнта; доля імпорту в ВРП; $I^{PR_{T1}}$ – інноваційність процесу реалізації; $I^{PR_{T2}}$ – якість використання торговельної площі; $I^{PR_{N1}}$ – індекс розміру внутрішнього ринку; $I^{PR_{N2}}$ – індекс розміру зовнішнього ринку; I^{SR_1} – нестабільність державної політики; I^{SR_2} – податкова політика; I^{SR_3} – корупція; I^{SR_4} – неефективність держапарату; I^{SR_5} – податкові ставки; I^{SR_6} – інфляція; I^{SR_7} – доступ до фінансування; I^{SR_8} – нестабільність місцевої та державної влади; I^{SR_9} – низька кваліфікація робочої сили; $I^{SR_{10}}$ – нерозвинена інфраструктура; $I^{SR_{11}}$ – валютне регулювання; $I^{SR_{12}}$ – митна політика; $I^{SR_{13}}$ – обмежувальне трудове законодавство; $I^{SR_{14}}$ – злочинність і злочинство.

При цьому, якщо максимальне значення j -го індикатору оцінки у m -ій групі критерію відповідає його найкращому значенню (індикатор оцінки є стимулятором), то його стандартизація здійснюється за наступною формулою:

$$I_j^{(FR, PR, SP)} = \frac{I_j^{(FR, PR, SP)} - \min I_j^{(FR, PR, SP)}}{\max I_j^{(FR, PR, SP)} - \min I_j^{(FR, PR, SP)}} \quad (3)$$

Якщо максимальне значення j -го індикатору оцінки у m -ій групі критерію відповідає його найгіршому значенню (індикатор оцінки є дестимулятором), то його стандартизація здійснюється за наступною формулою:

$$I_j^{(FR, PR, SP)} = \frac{\max I_j^{(FR, PR, SP)} - I_j^{(FR, PR, SP)}}{\max I_j^{(FR, PR, SP)} - \min I_j^{(FR, PR, SP)}} \quad (4)$$

де, $I_j^{(FR, PR, SP)}$ – відповідно стандартизоване значення j -го індикатора оцінки m -ої групи критеріїв (регіонального розвитку бізнесу, переваг регіону, регіональної проблемності бізнесу);

$\max I_j^{(FR, PR, SP)}$ – відповідно максимальне значення j -го індикатора в m -ій групі критеріїв (регіонального розвитку бізнесу, переваг регіону, регіональної проблемності бізнесу);

$\min I_j^{(FR, PR, SP)}$ – мінімальне значення j -го індикатора в m -ій групі критеріїв (регіонального розвитку бізнесу, переваг регіону, регіональної проблемності бізнесу).

Формула розрахунку k -го інтегрального показника ($I^{(FR, PR, SP)}$) має наступний вид:

$$I^{(FR, PR, SP)} = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m (I_j^{(FR, PR, SP)} \times \omega_j^{(FR, PR, SP)}) \quad (5)$$

де, $I_j^{(FR, PR, SP)}$ – відповідно стандартизоване значення j -го індикатора оцінки у m -ій групі критеріїв (регіонального розвитку бізнесу, переваг регіону, регіональної проблемності бізнесу);

$\omega_j^{(FR, PR, SP)}$ – відповідно значущість j -го індикатора оцінки у m -ій групі критеріїв (регіонального розвитку бізнесу, переваг регіону, регіональної проблемності бізнесу);

m – кількість індикаторів оцінки, які формують k -й інтегральний показник (регіонального розвитку бізнесу, переваг регіону, регіональної проблемності бізнесу);

Загальний індекс імовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі формується на основі значень інтегральних показників та розраховується за формулою:

$$I^{KR} = \sqrt[n]{I^{FR} \times \varphi^{FR} + I^{PR} \times \varphi^{PR} + I^{SP} \times \varphi^{SP}} \quad (6)$$

де, I^{KR} – індекс імовірності виникнення кризової ситуації в галузі;

n – кількість груп параметрів оцінки;

φ – значущість j -ої групи параметрів оцінки.

Значення індикаторів оцінки індексу ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі за кожною групою критеріїв наведено у таблиці 1. Вихідні дані сформовано на основі даних Державного комітету статистики Харківської області, звіту Фонду «Ефективного управління» України на тему «Конкурентоспроможність регіонів України», а також результатів анкетування провідних керівників торговельних підприємств Харківської області.

Таблиця 1. Вихідні дані для діагностики ймовірності виникнення кризової ситуації в торговельній галузі Харківської області

Критерії	Індикатори оцінки	Спрямованість індикатора оцінки*	Значення для Харківської області	Мінімальне значення	Максимальне значення
<i>I^{FR}</i>	<i>I^{FR}_A</i>	S	4,1	2,7	4,13
	<i>I^{FR}_K</i>	S	4,48	1,25	5,44
	<i>I^{FR}_{KE}</i>	S	3,47	2,41	6,57
	<i>I^{FR}_{KC}</i>	S	3,89	2,58	4,67
	<i>I^{FR}_{PU}</i>	S	6,05	2,03	6,47
	<i>I^{FR}_I</i>	S	4,17	2,09	6,55
	<i>I^{FR}_{VP}</i>	S	4,38	2,42	6,26
	<i>I^{FR}_F</i>	S	5,26	2,1	6,4
<i>I^{PR}</i>	<i>I^{PR}_I</i>	S	4,25	1	4,4
	<i>I^{PR}_{IN}</i>	S	3,77	1	4
	<i>I^{PR}_{INF}</i>	S	4,46	1	5,12
	<i>I^{PR}_M</i>	S	4,2	1	4,2
	<i>I^{PR}_V</i>	S	5,28	1	5,28
	<i>I^{PR}_E</i>	S	4,17	1	4,26
	<i>I^{PR}_T</i>	S	3,33	1	4,38
	<i>I^{PR}_N</i>	S	2,75	1	3,71
<i>I^{SR}</i>	<i>I^{SR}₁</i>	D	4,4	2,1	6,44
	<i>I^{SR}₂</i>	D	4,8	2,4	6,5
	<i>I^{SR}₃</i>	D	4,1	1,8	5,5
	<i>I^{SR}₄</i>	D	3,5	2,2	6,6
	<i>I^{SR}₅</i>	D	3,1	2,3	5,49
	<i>I^{SR}₆</i>	D	6,5	2,3	6,7
	<i>I^{SR}₇</i>	S	3,4	2,1	6,8
	<i>I^{SR}₈</i>	D	5,7	2,1	5,8
	<i>I^{SR}₉</i>	D	4,5	1,9	5,4
	<i>I^{SR}₁₀</i>	D	2,1	1,8	5,4
	<i>I^{SR}₁₁</i>	S	5,7	1,7	6,2
	<i>I^{SR}₁₂</i>	S	2,8	1,5	4,2
	<i>I^{SR}₁₃</i>	D	5,4	1,8	5,9
	<i>I^{SR}₁₄</i>	D	5,8	1,9	6,1

* S – стимулятор; D – дестимулятор.

Для кількісної оцінки кожного індикатора експертам була запропонована бальна шкала оцінки в діапазоні від 0 до 7. Вагомість критеріїв оцінки розраховано за методом апроксимації рангів монотонною функцією [5, с. 117], визначення граничних значень здійснено за формулою Стерджеса [6, с. 19].

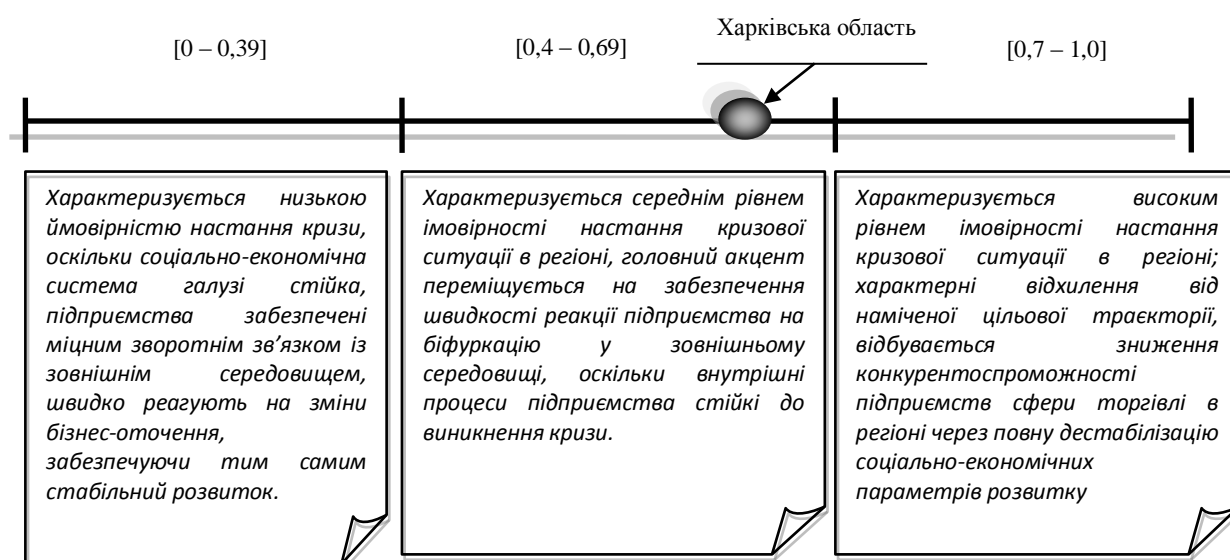
Результати розрахунку за параметрами наведено у таблиці 2, рис. 2.

Якісна оцінка за групою ключових параметрів надала можливість зробити наступні висновки. По-перше, проведений аналіз за групою «Фактори розвитку бізнесу» свідчить, що за цим критерієм рівень настання ймовірності кризи – середній. Позитивний вплив на стійкість розвитку бізнесу здійснюють такі індикатори як адаптивність бізнесу, корпоративне управління, політика управління персоналом, розвиток внутрішніх бізнес-процесів та джерела фінансування. По-друге, оцінка групи за критерієм «Переваги регіону» свідчить про низьку ймовірність настання кризи в досліджуваному регіоні, оскільки регіон має високі параметри оцінки за індексом конкурентоспроможності, розвитком інфраструктури, сприятливим станом макросередовища, високим рівнем вищої освіти та професійної підготовки та рівнем ефективності праці. По-третє, оцінка групи критеріїв «Проблемні фактори для ведення бізнесу»

свідчить про високий рівень ймовірності настання кризи в регіоні. Поглиблений аналіз тенденцій розвитку індикаторів за обраною групою критеріїв надав можливість визначити головні бар'єри, які чинять значний вплив на діяльність підприємств у регіоні, а саме: нестабільність державної політики, податкова політика, інфляція, нестабільність політики місцевої влади, обмежувальне трудове законодавство та рівень злочинності.

Таблиця 2. Шкала оцінки ймовірності настання кризової ситуації в галузі

Параметр оцінки	Якісна оцінка		
	Низька ймовірність настання кризи [0 – 0,39]	Середня ймовірність настання кризи [0,4 – 0,69]	Висока ймовірність настання кризи [0,7- 1]
«Фактори розвитку бізнесу» (I^{FR})			
«Переваги регіону» (I^{PR})			
«Проблемні фактори для ведення бізнесу» (I^{SR})			
Індекс імовірності виникнення кризової ситуації в галузі (I^{KR})			

Рис. 2. Якісна оцінка ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі Харківської області

Результати якісної оцінки ймовірності настання кризової ситуації в галузі торгівлі Харківської області свідчать про те, що ймовірність її настання в області – середня, оскільки отриманий результат розрахунку індексу знаходиться у діапазоні від 0,4 до 0,69 та становить 0,66.

Отримане значення індексу свідчить, що підприємства галузі повинні більш прискорено реагувати на біфуркаційні процеси в зовнішньому середовищі та пристосовуватись до них, оскільки поки що у них є міцний резерв стійкості внутрішніх бізнес-процесів.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що ймовірність настання кризової ситуації в регіоні характеризує точку виникнення суперечностей, яка виникає в процесі взаємодії окремих параметрів системи функціонування підприємств з дестабілізуючими факторами зовнішнього середовища. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні кореляційного зв'язку між некерованим турбулентним розвитком макрооточення підприємств регіону з їх керованими внутрішніми бізнес-процесами.

Список літератури

1. Рычихина, Н. С. Диагностика как инструмент антикризисного управления отраслью [Текст] / Н. С. Рычихина // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. – 2014. – № 4. – С. 60-66.
2. Абрамова, І. О. Методика аналізу рівня ефективності антикризового-менеджменту соціально-економічного розвитку регіону на предмет кризовості регіону [Текст] / І. О. Абрамова // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – №1. – С. 7-14.
3. Абрамова, І. О. Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України на предмет кризовості [Текст] / Ірина Олександрівна Абрамова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 15. – № 1. – С. 6-15. – ISSN 1993-0259.
4. Ареф'єва, О. В. Використання комплексного підходу в системі визначення підприємницького потенціалу [Текст] / О. В. Ареф'єва // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 113-118.
5. Єріна, А. М. Статистичне моделювання та прогнозування [Текст] : навч. посіб. / А. М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.

References

1. Rychyhina, N. S. (2014). Diagnostika kak instrument antykrizisnogo upravlenija otrasl'ju. Sovremennye naukoemkie tehnologii. Regional'noe prilozhenie, 4, 60-66.
2. Abramova I. O. (2012). Methods of analysis of the effectiveness of crisis management of socio-economic development of the region in terms of kryzovosti. Proceedings of the National University of the State Tax Service of Ukraine, 1, 7-14.
3. Abramova, I. E. (2014). Analysis of socio-economic development of Ukraine in terms kryzovosti. Ekonomichnyy analiz, 15, 6-15.
4. Aref'yeva, O. V. (2011). Using an integrated system approach in determining entrepreneurial potential. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, 36, 113-118.
5. Yerina, A. M. (2001). Statistical modeling and forecasting. Kyiv: Kyiv National Economic University.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2015 р.

Лариса Миколаївна ЗОМЧАК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: lzomchak@gmail.com

Лілія Петрівна ОСТАПОВИЧ

кафедра економічної кібернетики,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: l.sholubko@gmail.com

**ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РИНКУ ЗОЛОТА В УКРАЇНІ
МЕТОДАМИ НЕЛІНІЙНОЇ ДИНАМІКИ**

Зомчак, Л. М. Економіко-математичне моделювання ринку золота в Україні методами нелінійної динаміки [Текст] / Лариса Миколаївна Зомчак, Лілія Петрівна Остапович // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 13-18. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Забезпечення динамічного та ефективного розвитку фінансового ринку – важливе завдання держави на етапі ринкового реформування економіки. Для розбудови останнього доцільно спиратись на сучасні науково обгрунтовані методи та принципи регулювання, забезпечити функціонування різноманітних його елементів, у тому числі ринку золота, який відіграє важливу роль для стабільного розвитку економіки.*

Мета. *Дослідження нерівноважних процесів на ринку золота в Україні методами нелінійної динаміки.*

Метод (методологія). *У роботі використано метод економіко-математичного моделювання, методи нелінійної динаміки, теорії хаосу.*

Результати. *Проаналізовано курс золота в Україні за період з 02.04.2002 р. по 20.11.2015 р. методами нелінійної динаміки, реконструйовано атрактор ринку золота. Виявлено, що ряд персистентний і трендостійкий, має фрактальні властивості. Досліджено, що ринок золота в Україні як динамічна система має хаотичну складову, поведінка якої детермінована, виявлено чутливість системи до початкових умов.*

Ключові слова: *фрактал; атрактор; показник Херста; розмірність фазового простору; кореляційна розмірність; кореляційна ентропія; максимальний показник Ляпунова.*

Larysa Mykolayivna ZOMCHAK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economic Cybernetics,
Ivan Franko National University of Lviv
E-mail: lzomchak@gmail.com

Liliya Petrivna OSTAPOVYCH

Department of Economic Cybernetics,
Ivan Franko National University of Lviv
E-mail: l.sholubko@gmail.com

ECONOMICS AND MATHEMATICS MODELING OF GOLD MARKET IN UKRAINE BY NONLINEAR DYNAMICS METHODS

Abstract

Introduction. Implementation of dynamic and effective development of the financial market is an important task of the state at the stage of market reforming of the economy. To build the last it is advisable to rely on advanced scientifically based methods and principles of regulation, to ensure the functioning of its various elements, including the gold market, which plays an important role in the stable development of the economy.

Goal. The purpose of the article is the investigation of non-equilibrium processes in the gold market of Ukraine by the nonlinear dynamics methods.

The method (methodology). In this research we have used the methods of economic and mathematical modeling, methods of nonlinear dynamics, chaos theory.

Results. It has been analyzed the rate of gold in Ukraine for the period from 02.04.2002 till 11.20.2015 by the methods of nonlinear dynamics. The attractor of gold market is reconstructed. It has been revealed that it is of persistent and trend-resistant nature and has fractal features. It has been defined that the gold market in Ukraine as a dynamic system has a chaotic component. Its nature is determined. The sensitivity of a system to initial conditions is revealed.

Keywords: fractal; attractor; Hurst index; the dimension of the phase space; correlation dimension; correlation entropy; Lyapunov maximum indicator.

JEL classification: C22, C58, C82, G12, G14

Вступ

Зважаючи на особливості динаміки курсів дорогоцінних металів та неспроможність спрогнозувати їх зміни традиційними підходами, є підстави припустити, що ринки дорогоцінних металів, окрім випадкових стохастичних коливань, характеризуються ще й коливаннями, що виникають під дією довготривалих закономірностей, детермінованого хаосу. За умов нестабільної економічної та політичної ситуації в країні, коли різкі зміни курсів дорогоцінних металів можуть слугувати індикаторами поглиблення кризових явищ, всебічний аналіз ринку золота методами нелінійної динаміки залишається актуальним, бо дозволяє краще зрозуміти структуру і особливості поведінки цього ринку.

Дослідженням проблем прикладного застосування методів нелінійної динаміки та теорії хаосу займались вітчизняні та закордонні вчені: В. М. Андрієнко [1], В. І. Заїка [2], Ю. В. Соловійов [3], С. Х. Строгац [4], К. Чіарелла [5], В. Панченко [6] та інші.

Мета статті

Метою статті є дослідження нерівноважних процесів на ринку золота в Україні методами нелінійної динаміки.

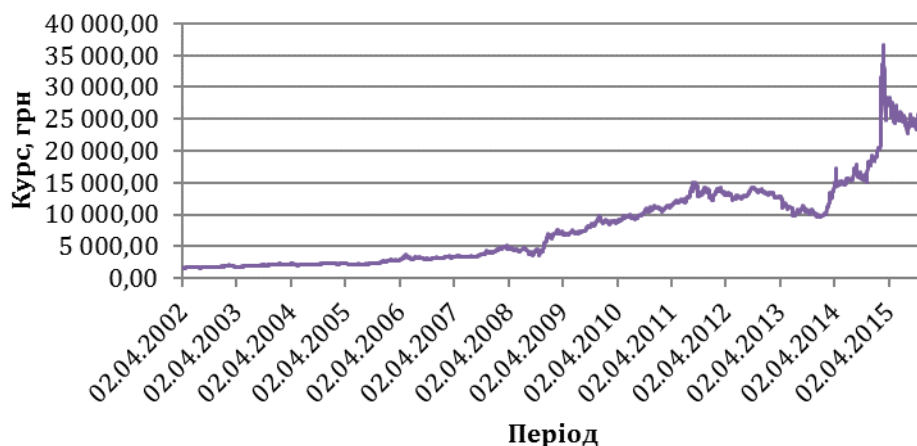
Виклад основного матеріалу дослідження

Ціни на банківські метали залежать від економічної та політичної ситуації меншою мірою, ніж інші засоби нагромадження, і не є зобов'язанням держави, тому вони найефективніше захищають вкладені кошти від знецінювання. Наявність доволі тісного прямого кореляційного зв'язку між окремими ринками банківських металів означає, що вони значною мірою взаємопов'язані. Окрім цього, зауважимо, що, зазвичай, підвищення попиту на банківські метали можна спостерігати у періоди значних коливань інших ринків, насамперед – фінансових.

У дослідженні здійснено аналіз динаміки курсу золота в Україні за період з 02.04.2002 р. до

20.11.2015 р. На рис. 1. зображено динамічний ряд, побудований на основі курсової динаміки цін на золото за даними Національного банку України [7].

Рис. 1. Динаміка курсу золота за даними НБУ за період з 02.04.2002 р. по 20.11.2015 р.

Упродовж 2002-2008 рр. курси банківських металів зростали. З настанням кризи у 2008 року цей процес набрав стрімких обертів, що обумовлено різким падінням курсу гривні до американського долара восени 2008, та дефляційними очікуваннями, що спричинило зростання попиту. За цей час зміни цін на золото, до прикладу, склали 208, 98 %. З рис. 1 видно, що ціна на золото в Україні за останні 12 років зросла більше, ніж у 9 разів (зростання склало 931 %).

З початку 2013 року роздрібні курси продажу банківського золота в штампованих злитках рівномірно знижувалися. У підсумку рівень падіння склав близько 100 грн за унцію, вартість золота знизилася за підсумками року вперше за останні 13 років, причому одразу на 28 %. Курс продажу золота в українських банках опустився до рівня осені 2010 року. Український мінімум ціни на золото зафіксований 21.12.2013 року (9551,635 грн за унцію). Це можна пояснити початком політико-економічної кризи в країні. Уже впродовж перших трьох місяців 2014 року ціна на золото поступово зростала, що свідчило про збільшення попиту. У зв'язку зі складною та нестабільною ситуацією у державі громадяни прагнули захистити свої заощадження та вкладали кошти в золото.

За підсумками 2014 курс золота все ж знизився, проте лише на 1,5 %. Потім було різке зростання курсу у лютому 2015 році, проте уже у травні 2015 року ціни на золото знову почали різко знижуватися. Офіційний курс золота НБУ знизився на 3,28 % за одну добу (з 20 по 21 липня), що пов'язано з падінням цін на золото на світовому ринку. Таке падіння викликане двома подіями: заявою Федеральної резервної системи США [8] про швидке підвищення облікової ставки з 0 до 0,25 % у 2015 році та публікацією Народним банком Китаю даних про резерви золота, згідно з якими в його сховищах перебуває 1658 тонн. Ця цифра виявилася вдвічі меншою, ніж вважали світові аналітики. За їхніми підрахунками, у сховищах мало міститися 3000 тонн золота.

Отже, аналіз динаміки цін золота на ринку банківських металів дає підстави висувати гіпотезу про наявність нелінійних складових у динаміці, а, відтак, і про хаотичну природу ринку. Візуальний аналіз часових рядів не дозволяє відрізнити стохастичну та нелінійну динаміку, тому доцільно застосовувати спеціальні методи, зокрема, математичні методи теорії нелінійної динаміки.

Одним із найпоширеніших методів, що дозволяє виявити фрактальні структури і нелінійні цикли у часовому ряді, тобто відрізнити випадковий ряд від невідповідного, є метод нормованого розмаху Херста або R/S аналіз. Якщо значення показника Херста відповідає персистентному часовому ряду, то можна продовжувати дослідження методами теорії нелінійної динаміки. Показник Херста застосовують як міру персистентності – наявності тренду, який відсутній при звичайному броунівському русі. Значення $H > \frac{1}{2}$ означає, що динаміка процесу в минулому, найімовірніше, призведе до продовження руху в тому ж напрямку. Якщо $H < \frac{1}{2}$, то вважають, що у майбутньому процес змінить напрямку. $H = \frac{1}{2}$ означає невизначеність, тобто броунівський рух [1, с. 33-34].

Показник Херста обчислено для стаціонарного часового ряду, побудованого на основі ряду динаміки курсу золота на вітчизняному ринку за період з 02.04.2002 р. до 20.11.2015 р. за допомогою програмного продукту R. Перевірку ряду на стаціонарність реалізовано за допомогою тесту Діккі-Фуллера. Показник Херста становить 0,8917, що свідчить про те, що ряд є персистентним і трендостійким, має фрактальні властивості. Такий результат дозволяє нам застосовувати для подальших досліджень тенденцій розвитку ринку золота методи теорії нелінійної динаміки.

Головна ідея застосування методів хаотичної динаміки до аналізу часових рядів полягає в тому, що атрактор системи може бути відновлений (реконструйований) через вимірювання тільки одного

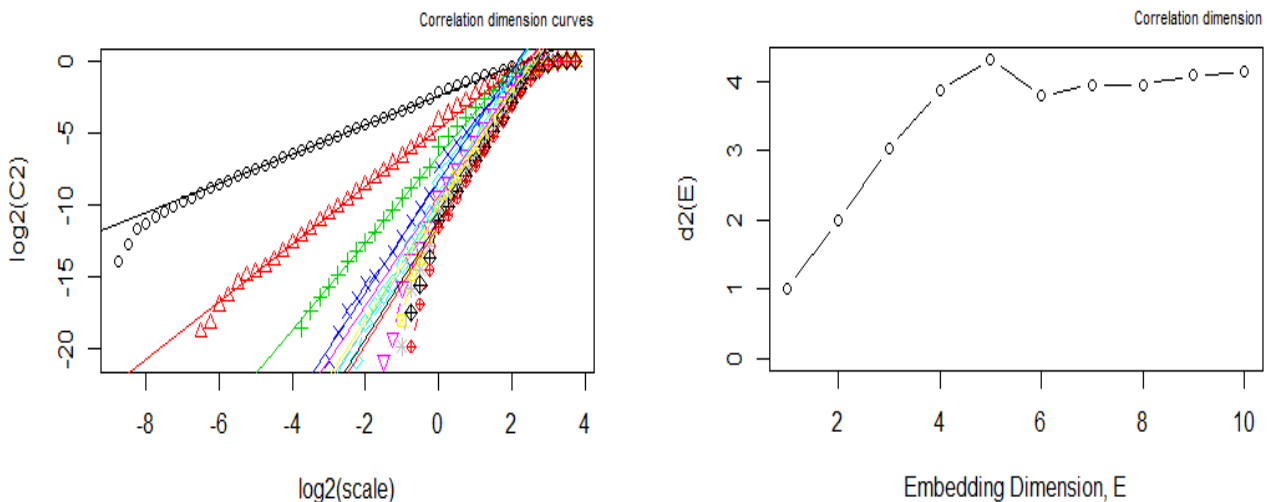
параметру цієї динамічної системи, фіксованого як часовий ряд [2, с. 60-62].

Розмірністю вкладення (розмірністю фазового простору) m називають найменшу цілу розмірність простору, в яку атрактор цілком поміститься. Вона дорівнює кількості незалежних змінних, що однозначно визначають установлений рух динамічної системи. Таким чином, визначивши розмірність простору вкладення, отримуємо інформацію про складність системи. З цього випливає також можливість відрізнити динамічну систему зі складною поведінкою (але такою, яка характеризується скінченним m) і випадковий (стохастичний) шум, який описують (теоретично) нескінченно великою кількістю незалежних змінних.

Найважливішими характеристиками атрактора є: розмірність Хаусдорфа $D=D_0$ і ентропія Колмогорова $K=K_1$. Обчислення цих показників надзвичайно трудомістке і практично неможливе для атракторів великих розмірностей. Тому на практиці використовують їх оцінки знизу: кореляційну розмірність $D_2 \leq D_0$ і кореляційну ентропію $K_2 \leq K_1$, які можуть бути оцінені безпосередньо для дискретної послідовності точок траєкторії [1].

Для емпіричних даних зазвичай розмірність фазового простору системи невідома і наявна інформація про динаміку лише однієї точки на атракторі. Тому всі обчислення проводять для декількох розмірностей фазового простору $m = 1, 2, 3, \dots$. При цьому кореляційна розмірність атрактора $D_2(m)$ спочатку зростає, але потім зазвичай виходить на постійний рівень. Таким чином, отримують шукану кореляційну розмірність D_2 атрактора і оцінку розмірності фазового простору системи $m \leq 2D_2 + 1$. Для випадкових даних $D_2(m)$ монотонно зростає при збільшенні розмірності вкладення m . Тому кореляційну розмірність $D_2(m)$ використовують для перевірки наявності хаотичної складової [9, с. 25-26].

За результатами обчислень для ринку золота в Україні (рисунк 2), кореляційна розмірність досягає насичення при розмірності фазового простору $m = 5$, при цьому значення кореляційної розмірності $D_2 = 4,315$. Виходячи з отриманого значення кореляційної розмірності, робимо висновок, що ринок золота в Україні як динамічна система має хаотичну складову, поведінка якої детермінована.

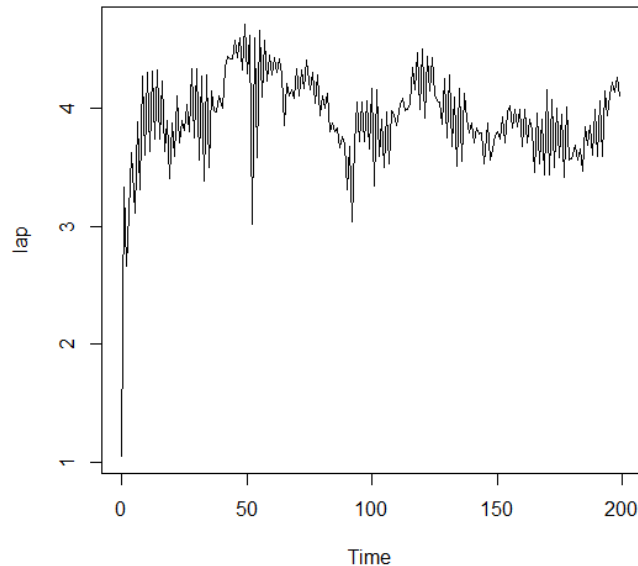
Рис. 2. Кореляційний інтеграл та залежність кореляційної розмірності від розмірності фазового простору

Числове значення ентропії є кількісною характеристикою рівня хаотичності системи. Оскільки кореляційна ентропія є оцінкою знизу ентропії Колмогорова, нас цікавитиме наближення її значення до нуля. Якщо мінімум ентропії Колмогорова K більший, ніж нуль, то ентропія також додатна, що свідчить про наявність хаотичних процесів у динаміці системи. При $K_2 \rightarrow 0$ спостерігають перехід до регулярного процесу [9, с. 202-203]. Значення кореляційної ентропії для часового ряду, побудованого на основі динаміки цін на ринку золота в Україні, $K_2 = 0,109$, тобто динаміці системи властиві хаотичні процеси.

Хаос у детермінованих системах передбачає високу чутливість до початкових умов. Це означає, що дві траєкторії, близькі одна до одної у фазовому просторі в деякий початковий момент часу, експоненціально розходяться в середньому за малий проміжок часу. Як кількісну чутливості системи до початкових умов, розглянемо максимальний показник Ляпунова (експоненту Ляпунова). Якщо для системи показник Ляпунова додатний, то будь-які дві близькі траєкторії швидко розходяться з плином часу, тобто існує чутливість до значень початкових умов. Тому визначення експоненти Ляпунова дозволяє ідентифікувати динамічну систему з точки зору хаотичної поведінки [10, с. 57-58].

Для ринку золота значення максимального показника Ляпунова є близьким до 4 (рисунк 3), що свідчить про наявність хаотичного руху, хоча це значення є дещо завищеним для систем подібного типу.

Рис. 3. Максимальний показника Ляпунова для ринку золота

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, проаналізувавши динаміку ринку золота в Україні, зробимо такі висновки: стаціонарний часовий ряд, побудований на основі ряду динаміки курсу золота на вітчизняному ринку за період з 02.04.2002 р. по 20.11.2015 р., має фрактальні властивості, а також є персистентним і трендостійкими, про що свідчить значення показника Херста. За результатами обчислення кореляційної розмірності робимо висновок, що система має хаотичну складову, поведінка якої детермінована. Значення кореляційної ентропії також вказує на наявність у динаміці системи хаотичних процесів. Додатне значення максимального показника Ляпунова дозволяє ідентифікувати динамічну систему з точки зору наявності хаотичної поведінки. Отримані результати дозволяють нам проводити подальші дослідження, а також прогнозування ціни на ринку золота в Україні за допомогою методів нелінійної динаміки та теорії хаосу. Також доцільним є проведення аналогічних досліджень для ринків інших дорогоцінних металів, а саме срібла, платини та паладію. Це допоможе з'ясувати, чи отримані результати характерні для ринку банківських металів загалом.

Список літератури

1. Андриенко, В. М. Анализ и моделирование динамики Украинского фондового рынка [Електронний ресурс]/ В. М. Андриенко, А. Ш. Тулякова // Аспект. – 2012. – С. 32-36. – Режим доступу: <http://www.asconf.com/>
2. Заїка, В. І. Застосування апарату нелінійного аналізу динамічних систем для обробки історичних даних роботи станції дефекосатурації [Текст] / В. І. Заїка, В. Д. Кишенько // Харчова промисловість. – 2010. – № 9. – С. 159-163.
3. Соловьев, Ю. Л. Энтропийные методы оценки устойчивости [Текст] / Ю. Л. Соловьев // Вестник кибернетики. – Тюмень: Изд-во ИПОС СО РАН, 2002. – Вып. 1. – С. 56-64.
4. Strogatz, S. Nonlinear dynamics and chaos: with applications to physics, biology, chemistry, and engineering [Text] / S. Strogatz. – Westview press, 2014. – 513 p.
5. Chiarella, C. The elements of a nonlinear theory of economic dynamics [Text] / Chiarella C. –Springer. – 2012.
6. Panchenko, V. Asset Price Dynamics with Heterogeneous Beliefs and Local Network Interactions [Text] / V. Panchenko, O. Pavlov, S. Gerasymchuk // Journal of Economic Dynamics and Control. – № 37. – 2013. – P. 2623-2642.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Board of Governors of the Federal Reserve System [Electronic resource]. – Retrieved from: <http://www.federalreserve.gov/newsevents/press/monetary/20150917a.htm>.
9. Захаров, В. С. Анализ корреляционной размерности временных рядов выделения сейсмической энергии [Текст] / В. С. Захаров // Сборник трудов студентов, аспирантов и преподавателей кафедры общей и прикладной геофизики Университета «Дубна». – М. : РАН, 2007. – С. 76-84.

-
10. Научная сессия МИФИ-2005 VII Всероссийская научно-техническая конференция «Нейроинформатика 2005»: лекции по нейроинформатике. – М. : МИФИ, 2005. – 214 с.

References

1. Andryenko, V. M. & Tuliakova, A. Sh. (2012). Analiz y modelyrovanye dynamyky Ukraynskoho fondovoho rynku. Aspect, 32-36. Retrieved from: <http://www.asconf.com>.
2. Zaika, V. I. & Kyshenko, V. D. (2010). Zastosuvannia aparatu neliniinoho analizu dynamichnykh system dlia obrobky istorychnykh dannykh roboty stantsii defekosaturatsii. Kharchova promyslovist, 9, 159-163.
3. Solovev, Yu. L (2002). Entropyinye metody otsenky ustoichyvosty. Vestnyk kybernetyky, 1, 56-64.
4. Strogatz, S. H. (2014). Nonlinear dynamics and chaos: with applications to physics, biology, chemistry, and engineering. Westview press.
5. Chiarella, C. (2012). The elements of a nonlinear theory of economic dynamics. Springer Science & Business Media.
6. Panchenko, V., Gerasymchuk, S., & Pavlov, O. V. (2013). Asset price dynamics with heterogeneous beliefs and local network interactions. Journal of Economic Dynamics and Control, 37(12), 2623-2642.
7. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy. (2015). Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Board of Governors of the Federal Reserve System. Retrieved from: <http://www.federalreserve.gov/newsevents/press/monetary/20150917a.htm>.
9. Zaharov, V. S. (2007). Analiz korreljacionnoj razmernosti vremennyh rjadov vydelenija sejsmicheskoy jenerгии. Sbornik trudov studentov, aspirantov i prepodavatelej kafedry obshhej i prikladnoj geofiziki Universiteta «Dubna», 76-84.
10. Nauchnaja sessija MIFI-2005 VII Vserossijskaja nauchno-tehnicheskaja konferencija «Nejroinformatika 2005»: lekicii po nejroinformatike. (2005). Moscow : MIFI.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2015 р.

Тетяна Валеріївна КОЖУХОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
E-mail: tkozhuhova@rambler.ru

ОФІЦІЙНА ДОПОМОГА З МЕТОЮ РОЗВИТКУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Кожухова, Т. В. Офіційна допомога з метою розвитку: стан та тенденції [Текст] / Тетяна Валеріївна Кожухова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 19-26. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Проаналізовано динаміку обсягів офіційної допомоги з метою розвитку; розглянуто потреби у фінансуванні сталого розвитку; виявлено тенденції та визначено пріоритетні напрями надання зовнішньої допомоги.

Вступ. Офіційна допомога з метою розвитку є одним з найважливіших джерел зовнішнього фінансування сталого розвитку й забезпечує фінансове та технічне співробітництво для країн, що розвиваються.

Мета. Метою статті є аналіз сучасного стану та виявлення тенденцій у наданні офіційної допомоги з метою розвитку країнам, що розвиваються.

Метод. У процесі дослідження використано методи економіко-статистичного та порівняльного аналізу (для аналізу стану та визначення тенденцій надання офіційної допомоги з метою розвитку), графічний метод (для наочного зображення динаміки обсягів зовнішньої допомоги), абстрактно-логічний метод.

Результати. Розкрито основні аспекти надання офіційної допомоги з метою розвитку. Проаналізовано сучасний стан та визначено тенденції в наданні зовнішньої допомоги. Поряд із збільшенням допомоги країнам, що розвиваються, виявлено розрив між виділеною допомогою та зобов'язаннями донорів. Встановлено, що найбільшу частку в загальному обсязі становить двостороння допомога (60 %); найбільші обсяги допомоги надходять до соціальної сфери (46,8 %); країни Африки на південь від Сахари є головними реципієнтами допомоги; країнами, що найбільше потребують фінансової допомоги, є ті, що найменш розвинуті, та країни з низьким рівнем доходу. Розглянуто орієнтовні потреби у фінансуванні сталого розвитку. Визначено пріоритетні напрями надання зовнішньої допомоги.

Наукова новизна. Врахування виявлених тенденцій браку фінансових ресурсів, що зумовлюють необхідність збільшення обсягів офіційної допомоги з метою розвитку та виконання зобов'язань, взятих країнами-донорами, дозволить визначити пріоритетні напрями фінансування сталого розвитку.

Практична значущість. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання з метою встановлення найважливіших пріоритетів у фінансуванні сталого розвитку регіонів, які найбільше потребують допомоги.

Ключові слова: офіційна допомога з метою розвитку; двостороння допомога; багатостороння допомога; сталий розвиток; фінансування; донори; реципієнти.

Tetiana Valeriivna KOZHUKHOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of International Economics,
Kryvyi Rih Institute of Economics SHEE «Kryvyi Rih National University»
E-mail: tkozhuhova@rambler.ru

OFFICIAL DEVELOPMENT ASSISTANCE: CURRENT STATE AND TRENDS

Abstract

Changes in the size of official development assistance have been analyzed. Needs for the financing of sustainable development have been studied. Trends have been identified and priority areas for external assistance have been established.

Introduction. *Official development assistance is one of the most important sources of external financing for sustainable development. It enables financial and technical cooperation with developing countries.*

Objective. *The paper's objective is to analyze the current state and identify trends in the official development assistance to developing countries.*

Methods. *The study uses the methods of economic and statistical as well as comparative analysis (for analyzing the current state of and identifying the trends in official development assistance), the graphical method (for visualizing changes in the size of external assistance), and the abstract and logical method.*

Results. *The main aspects of official development assistance have been presented. The current state of external assistance has been analyzed. The trends in the provision thereof have been identified. A gap between allocated aid and commitments of donors has been identified, notwithstanding an increase in aid to developing countries. It has been determined that: bilateral aid comprises the largest share in the total volume of aid; the largest volume of aid has been directed to the social sector; countries in Africa south of the Sahara are the main recipients of aid; countries that mostly need financial assistance are the least developed countries and countries with low levels of income. Estimated financing needs for sustainable development have been reviewed. Priority areas have been established for external assistance.*

Scientific novelty. *Taking into account the identified trend of the lack of financial resources, which necessitates the increase of official development assistance and the fulfillment of commitments made by donor countries, will help identify priority areas for funding sustainable development.*

Practical value. *The practical significance of the findings consists in the possibility of using them for determining the overarching priorities in the financing of sustainable development of regions which most need assistance.*

Keywords: *official development assistance; bilateral aid; multilateral aid; sustainability; financing; donors; recipients.*

JEL classification: F35

Вступ

Новий підсумковий документ саміту ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», що передбачає план дій щодо людей, планети та процвітання [1], підтвердив прихильність курсу усіх країн на забезпечення сталого розвитку за допомогою заохочення всеохопного економічного зростання, захисту довкілля та сприяння соціальної інтеграції.

Важливу роль у забезпеченні сталого розвитку грає міжнародне фінансування, що доповнює зусилля держави з мобілізації державних ресурсів усередині країни, особливо в найбільш вразливих країнах з обмеженими внутрішніми ресурсами. Багатьма розвиненими країнами взято зобов'язання щодо досягнення цільового показника виділення коштів по лінії офіційної допомоги з метою розвитку (ОДР) країнам, що розвиваються, на рівні 0,7 % валового національного доходу (ВНД) і виділення ОПР найменш розвинутим країнам на рівні 0,15 – 0,2 % ВНД. Попри прогрес у мобілізації фінансових та технічних ресурсів, що виділяються широким колом зацікавлених учасників, значні результати у досягненні цілей у сфері розвитку, сформульованих у Декларації тисячоліття [2], потреби фінансування зусиль з викорінення злиденності та сталого розвитку залишаються значними. Враховуючи те, що брак коштів для фінансування сталого розвитку, разом із потребами країн, що розвиваються, становить, за даними ООН, від \$1 до \$1,5 трлн [3], необхідною є активізація глобального партнерства для мобілізації ресурсів та збільшення обсягів фінансової допомоги.

Теоретичні та практичні аспекти фінансування сталого розвитку завжди перебували в центрі уваги вчених. Проблеми підвищення результативності допомоги в країнах з низькими доходами досліджував М. Ахмед (M. Ahmed) [4], оцінку глобального управління допомогою надали Е. Дойчер (E. Deutscher) [5] та С. Файсон (S. Fyson) [5], офіційна допомога як інструмент стимулювання економічного розвитку та

інтеграції бідних країн у світову економіку розглядалась І. Р. Мавлановим [6], проблеми сприяння міжнародному розвитку проаналізовано Д. А. Дегтеревим [7], багатосторонні механізми управління процесами сприяння міжнародному розвитку досліджував Ю. К. Зайцев [8], роль допомоги міжнародному розвитку в досягненні цілей і завдань, поставлених у Декларації тисячоліття, визначена Л. М. Капіцею [9]. У зв'язку з прийняттям у вересні 2015 р. підсумкового документу саміту ООН щодо Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. необхідним є аналіз сучасного стану та виявлення тенденцій у наданні ОДР для визначення пріоритетних напрямів фінансування, розробки стратегічних заходів.

Мета та завдання статті

Метою статті є виявлення тенденцій у наданні розвиненими країнами офіційної допомоги з метою розвитку країнам, що розвиваються, та визначення пріоритетних напрямів фінансування. Для досягнення мети дослідження поставлені такі завдання: проаналізувати динаміку обсягів ОДР, її розподіл за джерелами фінансування, регіонами, типами реципієнтів та секторами; розглянути потреби у фінансуванні сталого розвитку; виявити тенденції в наданні зовнішньої допомоги; визначити пріоритетні напрями фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним з найважливіших джерел зовнішнього фінансування сталого розвитку є ОДР, особлива роль якої визначена в Доповіді Міжурядового комітету експертів: «ОДР може зіграти каталітичну роль у справі надання допомоги країнам, що розвиваються, в усуненні перешкод на шляху сталого, всеосяжного і справедливого зростання, в тому числі в зміцненні інституційної та фізичної інфраструктури в соціальній сфері, заохочення прямих іноземних інвестицій, торгівлі й технічного прогресу, покращення охорони здоров'я та освіти, зміцненні гендерної рівності, збереженні довкілля та викорінення бідності» [10]. Посилаючись на світовий досвід, науковці зазначають, що «цей механізм у цілому сприяє макроекономічній стабілізації економіки й сталому зростанню виробництва в тих країнах, що прямують до ефективної ринкової економіки» [11].

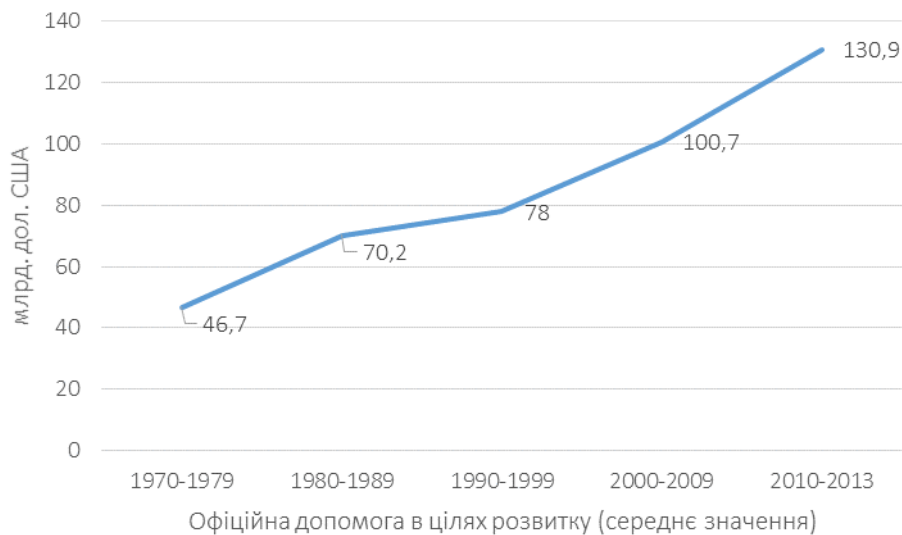
ОДР надається у формі грантів, кредитів (позик) та інших трансфертів у грошовій або натуральній формі (товари або послуги). Відмінною особливістю ОДР, що визначена Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), є її спрямованість на сприяння соціально-економічному розвитку країн і пільговий характер, що визначається наявністю допомоги грант-елемента в розмірі не менше 25 % (при розрахунку за фіксованою ставкою дисконтування 10 %) [12]. Крім фінансової складової, ОДР також передбачає технічне співробітництво. При цьому гранти, кредити або позики, що виділяються на військові цілі, фінансову підтримку приватних осіб (пенсії, виплати за страховими внесками і т. д.) до ОДР не належать [12]. Перелік країн-реципієнтів встановлюється Комітетом сприяння розвитку (КСР) ОЕСР (таблиця 1).

Таблиця 1. Групи країн-реципієнтів ОДР (за КСР ОЕСР)*

Країни	2009-2010 рр.		2011-2013 рр.		2014-2016 рр.	
	Кількість країн	Дохід на душу населення	Кількість країн	Дохід на душу населення	Кількість країн	Дохід на душу населення
Найменш розвинуті країни	49	х	48	х	48	х
Країни з низьким рівнем доходу	12	\$935	6	\$1005	4	\$1045
Країни з рівнем доходу нижче середнього	48	\$936-3705	40	\$1006-3975	36	\$1045-4125
Країни з рівнем доходу вище середнього	43	\$3706-11455	54	\$3976-12275	58	\$4126-12745

*За даними [13]

За даними звітів ОЕСР середнє значення чистої ОДР, наданої країнам, що розвиваються, членами КСР ОЕСР збільшилося з \$46,7 млрд у 1970-х рр. до \$130,9 млрд у 2010-2013-х рр. [13] (рисунок 1).

Рис. 1. Чиста ОДР, надана країнами-членами КСР ОЕСР (середнє значення)[13]

Найбільшими донорами з країн – членів КСР ОЕСР є США, Німеччина, Франція, Японія, Великобританія, Нідерланди, Канада, Норвегія, Швеція та Австралія (частка допомоги цих країн у загальному обсязі ОДР становить більше 80 %). Попри те, що за обсягами допомоги США, Німеччина, Франція, Японія та Великобританія входять у п'ятірку найбільших донорів, за часткою ОДР по відношенню до ВНД Франція та Великобританія знаходяться на 4-му місці (0,48 %), Німеччина посідає 5-те місце (0,38 %), Японія – 8-ме (0,23 %), США – 9-те (0,2 %). До країн, що не тільки виконують свої зобов'язання в наданні ОДР на встановленому рівні 0,7 % від ВНД країнам, що розвиваються, але й перевищують їх, відносяться Норвегія (0,97 %), Швеція (0,93 %) та Нідерланди (0,79 %). У 2014 р. сукупний чистий обсяг ОДР, наданої членами КСР, становив \$135,2 млрд (0,29 % їх ВНД) [14].

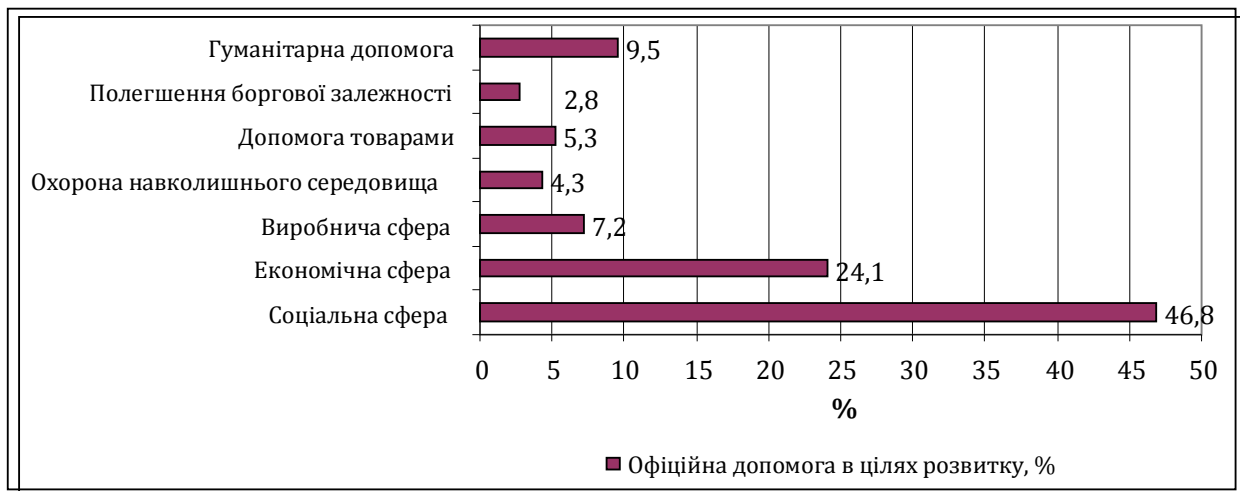
ОДР інших найбільших країн-донорів (не членів КСР) країнам, що розвиваються, протягом 1970-2013 рр. становила більше \$180 млрд, при цьому найбільшу частку в загальному обсязі становила допомога Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ), Кувейту (більше 80 %). У 2014 р. ОАЕ досягли максимального серед всіх країн співвідношення між ОДР і ВНД – 1,17 %. Угорщина, Естонія і Туреччина збільшили обсяги своєї допомоги у 2014 р. порівняно з попереднім роком на 24,4 %, 19,2 % і, відповідно, 8,2 % [14]. Значні обсяги допомоги надають також приватні донори, разом із провідними фондами (допомога Фонду Білла та Мелінди Гейтсів протягом 2009-2013 рр. становила \$11,4 млрд.).

Двостороння допомога, що надається однією державою іншій через офіційні канали передачі ресурсів у межах двосторонніх угод, займає найбільшу частку в загальному обсязі ОДР – 60 %. У 2010-2014 рр. двостороння допомога становила \$400,7 млрд (країнами-членами ОЕСР надано \$367,6 млрд, іншими країнами – \$33,1 млрд), багатостороння (кошти, що перераховуються до бюджетів багатосторонніх міжурядових організацій) – \$155,5 млрд.

Основними багатосторонніми донорами є міжнародні фінансові інститути (група Світового банку, регіональні та субрегіональні банки розвитку, МВФ); установи ООН (фонди та програми ООН, спеціалізовані установи), інші міжнародні організації та інститути (глобальні фонди, фонд ОПЕК, Європейська комісія та ін.). За даними доповіді КСР ОЕСР (2010 р.), багатостороння допомога сконцентрована в п'яти кластерах: Європейський фонд розвитку, бюджет Європейського Союзу (36 %); Міжнародна асоціація розвитку (23 %); фонди та програми ООН (8 %); Африканський та Азіатський банки розвитку (5 % і 3 %); Глобальний фонд боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією (7 %) [15]. 18 % від загального обсягу багатосторонньої допомоги було виділено іншим 212 міжнародним організаціям.

Найбільшу частку в глобальній багатосторонній ОДР країн-членів КСР ОЕСР протягом 2006-2010 рр. становили кошти, спрямовані країнами ЄС – 70 % (\$119,625 млн): найбільші донори – Франція (13 %), Німеччина (13 %), Великобританія (12 %). Частка інших країн становила 30 %: Японія (10 %), США (9 %). Частка багатосторонньої допомоги в загальному обсязі наданої ОДР в 2010 р. країн, що не є членами КСР ОЕСР, становила 22 % (\$1999 млн). При цьому допомога 11 країн-членів ЄС, спрямована до багатосторонніх міжурядових організацій, становила 69 % (\$768 млн), Саудівської Аравії 17 % (\$609 млн), ОАЕ 6 % (\$32 млн) [15].

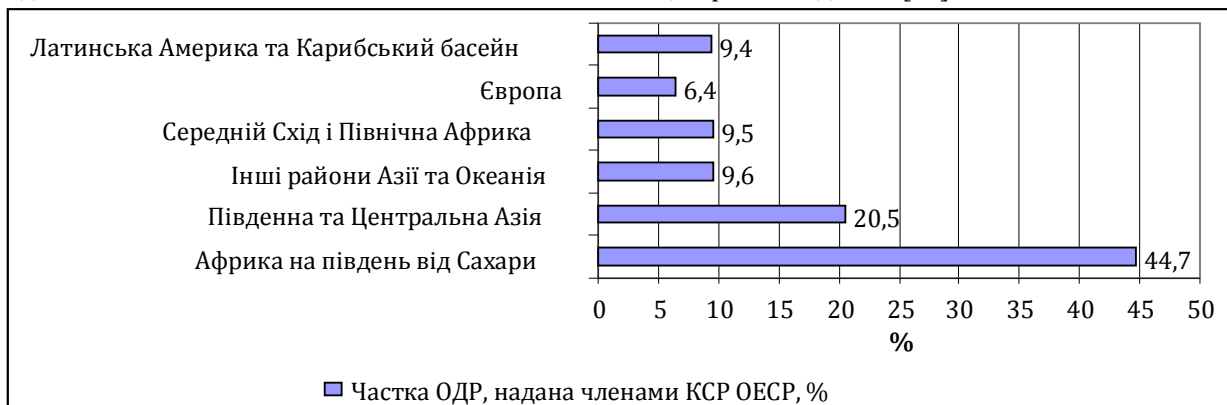
Протягом 2010-2013 рр. соціальна сфера, що об'єднує освіту, здоров'я, водопостачання та санітарію, уряд і громадське суспільство, урегулювання конфліктів, безпеку, залишається на першому місці за наданою ОДР (її частка у загальному обсязі становить 46,8 %) (рисунк 2).

Рис. 2. Частка ОДР за секторами у 2010-2013 рр., % (розраховано автором на основі [16])

Частка допомоги, спрямованої до економічної сфери (транспорт, комунікації, енергетика, банківські та фінансові послуги, бізнес) становила 24,1 %, на охорону довкілля – 4,3 %, гуманітарна допомога – 9,5 %. Як і в попередніх періодах, продовжує скорочуватися допомога, надана до виробничій сфері (сільське господарство, лісництво, рибальство; промисловість, гірничодобувну промисловість, будівництво; торговельну політику; туризм) – з 30,7 % у 1990-х рр. до 7,2 % у 2010-2013 рр.

Найбільші обсяги допомоги з 1970 р. отримує Африка на південь від Сахари. У 2010-2012 рр. друге місце за часткою отриманої ОДР посідали країни Південної та Центральної Азії, третє місце – інші країни Азії та Океанії, четверте – країни Середнього Сходу та Північної Африки, п'яте – країни Латинської Америки та Карибського басейну, шосте – країни Європи (рисунком 3). Досліджуючи обсяги ОДР за регіонами, необхідно звернути увагу на наявність значної невідповідності між обсягом допомоги в розрахунку на одного малозабезпеченого і масштабом бідності у відповідному регіоні: наприклад, на країни Африки на південь від Сахари припадає найбільша частка ОДР, частка ОДР у розрахунку на одного не є найбільш високою, незважаючи на найвищий рівень бідності [18].

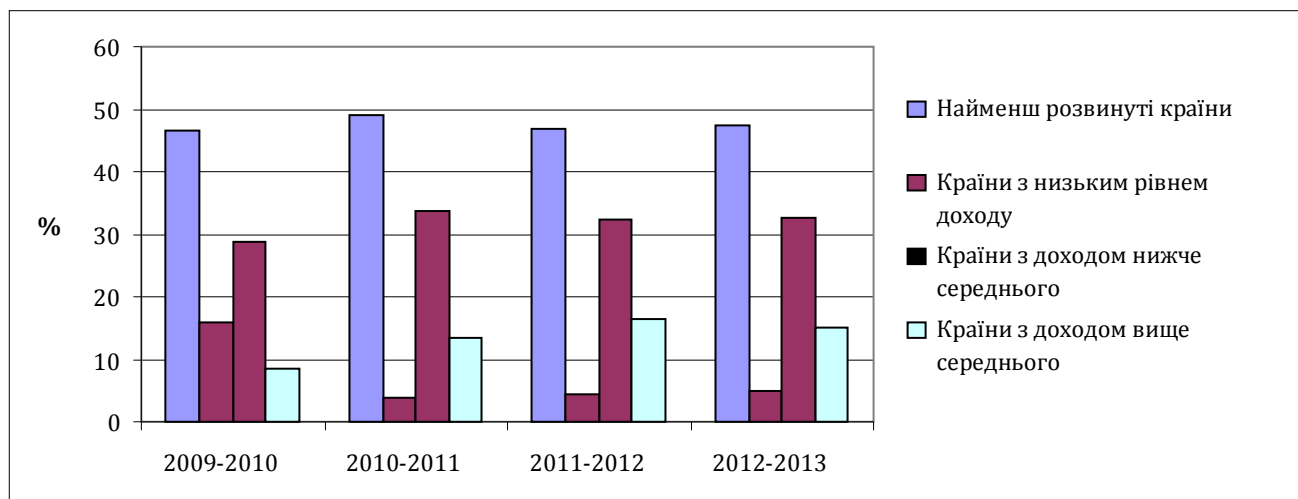

Рис. 3. Частка ОДР, наданої членами КСР ОЕСР за регіонами світу в 2010-2012 рр., % (розраховано автором за даними [13])

Аналізуючи розподіл ОДР за групами реципієнтів, можна зробити такі висновки: протягом 2010-2013 рр. на 1-му місці за отриманою часткою допомоги знаходяться найменш розвинуті країни, на 2-му – країни з доходом нижче середнього, на 3-му – з доходом вище середнього, на 4-му – з низьким рівнем доходу (рисунком 4). Значне зменшення допомоги (більш ніж у 4 рази) відбулося за групою країн з низьким рівнем доходу (з 16 % до 3,8 % у 2009–2011 рр.), упродовж наступних років частка допомоги, спрямованої до країн цієї групи, не перевищувала 4,8 %.

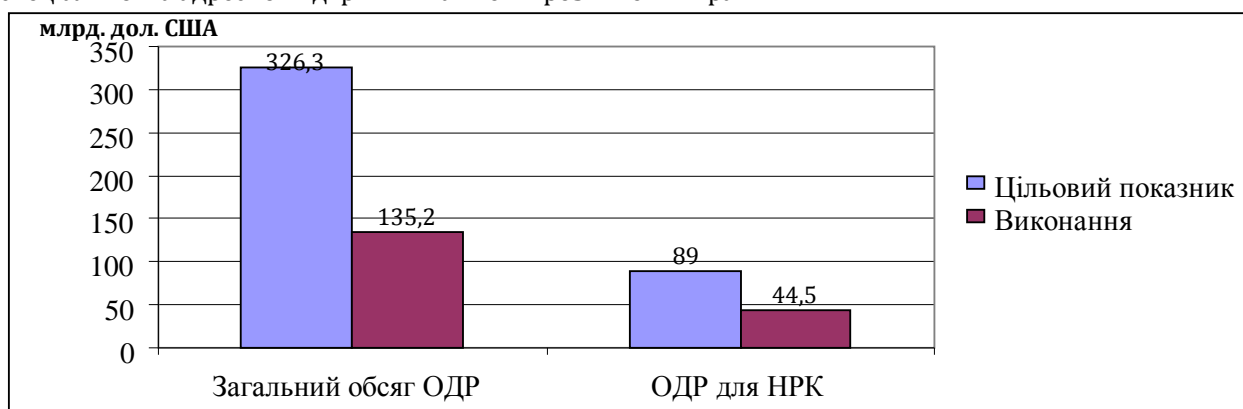
Попри значні обсяги ОДР, спрямованої до країн, що розвиваються, потреби у фінансуванні сталого розвитку залишаються досить значними. У доповіді Міжурядового комітету експертів з фінансування сталого розвитку визначені орієнтовні оцінки щодо величини потреб у сфері фінансування: витрати на глобальну систему соціального захисту з метою викорінення злиденності в усіх країнах – \$66 млрд в рік; для ліквідації голоду до 2025 р. – \$50,2 млрд, для досягнення загального медико-санітарного обслуговування – \$37 млрд; досягнення загальної початкової освіти та розширення доступу до нижчих

ступенів середньої освіти – \$42 млрд. Послідовне, всеосяжне зростання та створення робочих місць для викорінення злиденності потребує щорічних інвестицій у сферу інфраструктури – сектор водопостачання, сільського господарства, електрозв'язку, енергетики, транспорту, будівництва та лісового господарства – \$5-7 трлн у всьому світі. Потреби в кредитах малих та середніх підприємств, які можуть бути головним джерелом зайнятості, оцінюються сумою до \$2,5 трлн. Загальні потреби у фінансуванні для забезпечення глобальних суспільних благ, що пов'язані з пом'якшенням наслідків зміни клімату та адаптацією до них, оцінюються в декілька трильйонів доларів США в рік [10].

Рис. 4. Частка ОДР, наданої членами КСР ОЕСР, за групами країн, % (розраховано автором за даними [13])

Повертаючись до ОДР, необхідно зазначити, що існує значний розрив між запланованим донорами до надання та фактично отриманим обсягом допомоги (рисунок 5). За даними Доповіді Цільової групи з оцінки прогресу в досягненні ЦРТ (2015 р.), загальні зобов'язання донорів-членів КСР у 2014 р. за цільовим показником 0,7 % від ВНД становили \$326,3 млрд, виконання зобов'язань було здійснено тільки на 0,29 % від встановленого цільового показника (сума відставання – \$191,1 млрд). Щодо ОДР для найменш розвинених країн (НРК), у 2013 р. відбулося виконання зобов'язань на рівні 0,1 % (цільовий показник – 0,15-0,20 %), сума відставання – \$44,5 млрд. Отже, загальний обсяг ОДР, що надійшла до країн у 2014 р., становив 41,4 % від загальної суми зобов'язань донорів-членів КСР, ОДР на НРК у 2013 р. – 50 % відповідно, що свідчить про визнання розвиненими країнами необхідності особливої уваги й спеціальної та адресної підтримки найменш розвинених країн.

Рис. 5. Розрив між виділеною допомогою та зобов'язаннями донорів-членів КСР в 2013-2014 рр. (розраховано автором на основі [17])

З огляду на розглянуті вище орієнтовні оцінки щодо величини потреб у сфері фінансування сталого розвитку, необхідно зазначити, що останні у фінансуванні різняться між країнами та регіонами. Хоча в багатьох країнах, що розвиваються, потреби у фінансуванні є непропорційно великими відносно розмірів їх економіки, існують особливі потреби в найменш розвинених країнах, малих острівних державах, що розвиваються, не мають виходу до моря, країнах Африки та країнах, що виходять з конфлікту. Необхідним є також вирішення проблем, що стоять перед країнами із середніми рівнями доходів [10].

Висновки та перспективи подальших розвідок

За результатами аналізу стану надання ОДР протягом 2010-2014 рр. можна зробити такі висновки: попри збільшення обсягів допомоги країнам, що розвиваються, існує розрив між виділеною сумою та зобов'язаннями донорів (загальний обсяг ОДР, що надійшла до країн у 2014 р. становив 41,4 % від загальної суми зобов'язань донорів-членів КСР, ОДР на НРК у 2013 р. – 50 %). Найбільшу частку в загальному обсязі становить двостороння допомога (60 %); найбільші обсяги допомоги надходять до соціальної та економічної сфер (46,8 % та 24,1 % відповідно); країни Африки на південь від Сахари є головними реципієнтами допомоги (частка ОДР у загальному обсязі становила у 2010-2012 рр. 44,7 %); країнами, що найбільше потребують фінансової допомоги, є ті, що найменш розвинуті, та країни з низьким рівнем доходу.

Враховуючи те, що ОДР становить в середньому більше 2/3 міжнародних потоків ресурсів та приблизно 1/3 урядових витрат [10], вона може зробити значний внесок у задоволення потреб фінансування сталого розвитку: необхідним є не тільки збільшення обсягів допомоги, але й виконання зобов'язань розвинутих країн щодо надання ОДР на встановленому рівні в розмірі 0,7 % від ВНД, що, як і раніше, має першорядне значення. Інтенсивної глобальної підтримки потребують найменш розвинені країни як найбільш вразливі. Збільшення частки ОДР до виробничої сфери, яка наразі становить тільки 7,2 %, дозволить доповнити фінансування сектору водопостачання, сільського та лісового господарства, електрозв'язку, енергетики, транспорту, будівництва, що потребує найбільших інвестицій (\$5 -7 трлн), для досягнення цілей у сфері сталого розвитку.

Нагальною є більш широка мобілізація громадськості на підтримку зусиль щодо виконання зобов'язань з ОДР, у т. ч. шляхом проведення інформаційно-просвітницької роботи, публікації даних щодо ефективності наданої допомоги і демонстрації досягнутих результатів, перспективних планів для підвищення передбачуваності та прозорості майбутнього співробітництва у сфері фінансування сталого розвитку.

Список літератури

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org.
2. United Nations Millennium Declaration (2000) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>.
3. Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org.
4. Ahmed, M. The Next Frontier Low-income countries gain ground in a globalized world, but they still face major challenges [Text] / M. Ahmed // Finance & Development. – 2008. – 45/3. – P. 9-14.
5. Deutscher, E. Improving the Effectiveness of Aid [Text] / E. Deutscher, S. Fyson // Finance & Development. – September, 2008. – 45/3. – P. 15-19.
6. Мавланов, И. Р. Дипломатия содействия международному развитию [Текст] / И. Р. Мавланов // Вестник МГИМО университета. – 2011. – № 6. – С. 107-118.
7. Дегтерев, Д. А. Основные подходы к оказанию содействия международному развитию [Текст] / Д. А. Дегтерев // Вестник МГИМО университета. – 2011. – № 4. – С. 99-103.
8. Зайцев, Ю. К. Многосторонние механизмы управления процессами содействия международному развитию [Текст] / Ю. К. Зайцев // Вестник МГИМО университета. – 2011. – № 5. – Том 5. – С. 67-76.
9. Капица, Л. М. Роль помощи международному развитию в достижении целей и задач, поставленных в Декларации тысячелетия [Текст] / Л. М. Капица // Вестник МГИМО университета. – 2012. – № 2. – С. 39-46.
10. Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing. (2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>.
11. Рогач, О. І. Міжнародні фінанси [Електронний ресурс] / О. І. Рогач. – Режим доступу: <http://libfree.com>.
12. Официальная помощь в целях развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rcicd.org>.
13. Development Co-operation Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd-ilibrary.org>.
14. The Millennium Development Goals Report (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>.
15. DAC REPORT ON MULTILATERAL AID 2010, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>.
16. OECD. Stat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.oecd.org>.
17. Taking Stock of the Global Partnership for Development: MDG Gap Task Force Report 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>.

-
18. The Global Partnership for Development: The Challenge We Face: MDG Gap Task Force Report (2013)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>.

References

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25.09.2015. (2015). Retrieved from : <http://www.un.org>.
2. United Nations Millennium Declaration. (2000). Retrieved from : <http://www.un.org>.
3. Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2015. (2015). Retrieved from : <http://www.un.org>.
4. Ahmed, M. (2008). The Next Frontier Low-income countries gain ground in a globalized world, but they still face major challenges. *Finance & Development*, 45/3, 9-14.
5. Deutscher, E. & Fyson, S. (2008). Improving the Effectiveness of Aid – *Finance & Development*, 45/3, 15-19.
6. Mavlanov, I. R. (2011). Diplomatiia sodeistviia mezhdunarodnomu razvitiiu [Diplomacy of international development assistance]. *Vestnik MHIMO*, 6, 107-118.
7. Dehterev, D. A. (2011). Osnovnyie podhody k okazaniu sodeistviia mezhdunarodnomu razvitiiu [The main approaches to the provision of international development assistance]. *Vestnik MHIMO*, 4, 99-103.
8. Zaitsev, Yu. K. (2011). Mnohostoronniie mehanizmy upravleniia protsesami sodeistviia mezhdunarodnomu razvitiiu [Multilateral mechanisms for managing processes of international development assistance]. *Vestnik MHIMO*, 5, 67-76.
9. Kapitsa, L. M. (2012). Rol pomoshchi mezhdunarodnomu razvitiiu v dostizhenii tseley i zadach, postavlenykh v Deklaratsii tysiacheletia [The role of international development assistance in achieving goals and objectives the Millennium Declaration]. *Vestnik MHIMO*, 2, 39-46.
10. Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing (2014) Retrieved from <http://www.un.org>.
11. Rohach, O. I. (2003). Mizhnarodni finansy [International Finance]. Retrieved from : <http://libfree.com>.
12. Ofitsialnaia pomoshch razvitiiu [Official assistance for development]. Retrieved from : <http://www.rcid.org>.
13. Development Co-operation Report. Retrieved from: <http://www.oecd-ilibrary.org>.
14. The Millennium Development Goals Report. (2015). Retrieved from: <http://www.un.org>.
15. DAC REPORT ON MULTILATERAL AID. (2015). Retrieved from: <http://www.un.org>.
16. OECD. Stat. (2015). Retrieved from: <http://stats.oecd.org>.
17. Taking Stock of the Global Partnership for Development: MDG Gap Task Force Report. (2015). Retrieved from: <http://www.un.org>.
18. The Global Partnership for Development: The Challenge We Face: MDG Gap Task Force Report. (2013). Retrieved from <http://www.un.org>.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2015 р.

Елаян Махмуд АЛЬ МУТЛАК

Державний вищий навчальний заклад «Донецький національний технічний університет»,
м. Красноармійськ
E-mail: alsoaer84@mail.ru

АНАЛІЗ ПІДСТАВ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Аль Мутлак, Е. М. Аналіз підстав для активізації міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні [Текст] / Елаян Махмуд Аль Мутлак // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 27-32. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Доведено актуальність міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти для економіки України. Проаналізовано основні законодавчо-нормативні документи України, що з різних боків регламентують міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти. Систематизовано міжурядові угоди щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти.

Метою статті є аналіз української нормативно-законодавчої бази відносно основних шляхів розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та дослідження на цій основі підписаних міжурядових угод з метою встановлення їх достатності.

Метод (методологія). На основі комплексного аналізу законодавчо-нормативного забезпечення міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти визначено основні шляхи його розвитку та встановлено зміну у часі пріоритетів цього процесу.

Результати досліджень. Систематизація задекларованих на законодавчому рівні шляхів розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти дозволила виокремити основні орієнтири здійснення цього процесу в Україні. Встановлені на базі аналізу міжурядових угод фактичні напрями співробітництва викрили їх недостатність, на основі чого було обґрунтовано напрями подальшої активізації міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта; міжнародне співробітництво; угода; шляхи розвитку; освітній простір.

Elayan Mahmud AL MUTLAK

Donetsk National Technical University,
Krasnoarmiysk
E-mail: alsoaer84@mail.ru

ANALYSIS OF THE REASONS FOR INCREASE OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Abstract

Introduction. It has been considered the urgency of international cooperation in the field of higher education to the economy of Ukraine. The main legal and normative documents of Ukraine, that the from the different points govern the international cooperation in the field of higher education are analysed. The intergovernmental agreements on international cooperation in the sphere of higher education are systematized.

The purpose of the article is carry out the analysis of Ukrainian regulatory and legal framework regarding the establishment of the main ways of promotion of the international cooperation in the sphere of higher education.

The method (methodology). On the basis of a comprehensive analysis of the legislative and regulatory support of the international cooperation in the sphere of higher education the basic ways of its development are determined. The time variation of the priorities of this process are defined.

Results. Systematization of ways of promotion of the international cooperation in the sphere of higher education, which is declared at the legislative level, has allowed to identify the main landmarks in this process in Ukraine. the actual direction of cooperation which are established on the basis of the analysis of intergovernmental agreements f have opened their failures. As a result the directions of further international cooperation in the field of higher education have been grounded.

Keywords: higher education; international cooperation; agreement; ways of development; educational space.

Вступ

Протягом усієї історії людства одним із ключових чинників соціально-економічного розвитку був і залишається процес здобуття, систематизації, практичного застосування та передачі знань про об'єктивну реальність. Сучасний економічний розвиток додатково вимагає від освітнього процесу відкритості, партнерства, наступності та взаємного обміну знаннями. За цих умов освіта стає тією галуззю економіки, для стратегічного розвитку якої необхідно подолати національні кордони та максимально «відкрити двері» навчальних закладів і наукових установ, тобто забезпечити постійний і багатобічний обмін новітніми досягненнями та досвідом, вільний доступ всіх учасників ринку до світових освітніх послуг і наукових баз знань, свободу вибору людиною певного навчального закладу у певній країні тощо. При цьому обов'язковою умовою має бути збереження національних особливостей освітньої та наукової систем, які формувалися протягом століть та накопичили унікальний досвід, специфічні особливості та характеристики здійснення процесу набуття, збереження та поширення знань. Тільки за найбільш повного дотримання таких вимог можна реалізувати принцип взаємного збагачення та створення умов для перспективного розвитку світового освітнього простору.

Дослідженню питань активізації міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти з наукової точки зору присвячено праці Т. Антонюк, А. І. Бойко, О. І. Гонти, Ю. В. Грищук, Н. І. Холявко, Л. Чайки-Петегирич. Проте існує необхідність у більш глибоких дослідженнях законодавчо-правових підстав та шляхів розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти.

Мета та завдання статті

Метою статті є аналіз української нормативно-законодавчої бази відносно встановлення основних шляхів розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та дослідження на цій основі підписаних міжурядових угод з метою встановлення їх достатності. Відповідно до мети, завдання статті полягають у комплексному аналізі законодавчо-нормативного забезпечення міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти; встановленні на основі аналізу чинних міжурядових угод реальних напрямів міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти; обґрунтування напрямів прискорення входження України до світового освітнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження

Право на здійснення вищими навчальними закладами (ВНЗ) міжнародного співробітництва обумовлено VIII розділом Закону України «Про вищу освіту», проте зміст цього процесу законодавчо не визначено [1]. Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») було проголошено, як одне зі стратегічних завдань вищої освіти, її піднесення на рівень розвинутих країн світу та інтеграцію у міжнародне науково-освітнє співтовариство [2]. Для цього було оголошено такі стратегічні завдання міжнародного співробітництва у галузі освіти: забезпечення процесу інтеграції України у світовий науковий, освітній та культурний простори, гуманізація міжнародних відносин, утвердження етичних норм міждержавного спілкування, діалогу націй і культур та забезпечення широкої участі вітчизняної освітньої системи у світовому науковому та педагогічному житті, у міжнародних культурно-освітніх і наукових контактах.

Національна доктрина розвитку освіти як державного завдання освітньої політики визначає «вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і студентів у проектах міжнародних організацій та співтовариств» [3]. У доктрині також зазначається, що інтеграція вітчизняної освіти в міжнародний освітній простір має здійснюватися на засадах пріоритету національних інтересів; збереження та розвитку інтелектуального потенціалу нації; миротворчої спрямованості, системного і взаємовигідного характеру співробітництва; толерантності в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

У тексті «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» зазначається, що розробка стратегії спрямована на прискорення інтеграції України у міжнародний освітній простір, досягнення якої можливо шляхом укладання з іншими державами угод про співробітництво в галузі освіти і науки; організації освітніх і наукових обмінів, стажування та навчання за кордоном; розширення участі у проектах і програмах міжнародних організацій та співтовариств; проведення спільних досліджень, конференцій, семінарів; навчання іноземців та осіб без громадянства у навчальних закладах України тощо [4]. Отже, на законодавчому рівні в Україні міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти визначається як один із пріоритетних напрямів розвитку та модернізації вищої освіти, проте не визначено сутність цього поняття та не конкретизовано шляхи досягнення результативності цього процесу.

Аналіз трьох основоположних документів, що регламентують особливості функціонування освітнього процесу в Україні, дозволив систематизувати основні задекларовані шляхи інтеграції України до світового освітнього простору (таблиця 1). При цьому було встановлено, що з періоду прийняття першого документу різко змінився ракурс, у якому розглядалася доцільність міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти. Так, якщо у 1993 р. наголос робився на необхідності забезпечення фінансової підстави співробітництва (отримання грантів; контрактна, валютна та компенсаційна основи підготовки іноземних студентів; організація курсів тощо на комерційних засадах; контрактна система обміну працівниками і таке ін.), то сьогодні основною міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти на національному рівні визнаються задоволення освітньо-культурних та просвітницьких потреб, спрямовані на збереження та поширення нагромадженого національного досвіду у сфері вищої освіти.

За часів набуття незалежності Україна активно розпочала процес інтеграції власної системи вищої освіти до світового освітнього простору. Перші міжурядові угоди про міжнародне співробітництво у сфері освіти і науки було підписано ще у 1992 р., а саме: між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту і вчені звання; між Урядом України та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі освіти, науки і культури; між Урядом України і Урядом Республіки Індія про співробітництво в галузі культури, мистецтва, освіти, туризму, спорту та засобів масової інформації; між Україною та Ісламською Республікою Іран про принципи і основні напрямки відносин; між Урядом України та Урядом Монголії про співробітництво в галузях культури та освіти та між Урядом України та Урядом Румунії про співробітництво в галузі культури, науки і освіти. Кожна з перелічених угод має або безстроковий характер, або підписана на п'ять років з автоматичним продовженням на наступні п'ять (два) років за умови відсутності у сторін бажання припинити її дію.

Процес, який розпочався ще у 1992 р., триває і сьогодні: у 2013 р. було підписано безстрокову угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про взаємне визнання документів про освіту, виданих в Україні та Словацькій Республіці [5].

Аналіз текстів міжурядових угод у галузі міжнародного співробітництва у сфері освіти та науки, що було підписано за період незалежності України, дозволив встановити чотири основних напрями, на які спрямовано дію цих угод:

- науково-технічне співробітництво, що обумовлює сприяння та підтримку розвитку прямих науково-технічних зв'язків між академіями наук, ВНЗ та обмін викладачами, студентами, вченими; підготовка та перепідготовка фахівців у аспірантурі та докторантурі, наукове стажування, підвищення кваліфікації, проведення наукових конференцій; спільну розробку проектів; стимулювання та підтримку прямих зв'язків між ВНЗ (Австрія, Аргентина, Азербайджан, Афганістан, Білорусь, Болгарія, Бразилія, Вірменія, Велика Британія, В'єтнам, Гамбія, Грузія, Естонія, Єгипет, Ізраїль, Індія, Іран, Іспанія, Казахстан, Канада, Киргизстан, Корея, Куба, Латвія, Литва, Люксембург, Македонія, Мексика, Молдова, Монголія, Німеччина, Польща, Португалія, Росія, Румунія, США, Туреччина, Угорщина, Узбекистан, Франція, Чехія, Югославія); надання стипендій для навчання та стажування (Аргентина, Велика Британія, Іран, Іспанія, Канада, Киргизстан, Люксембург, Мексика, Молдова, Німеччина, Румунія, Франція, Югославія);
- взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту і вчені звання, що обумовлює визнання сторонами дипломів про присвоєння кваліфікації «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр» з відповідним терміном навчання, видані акредитованими ВНЗ всіх форм власності, як такі, що дають право на продовження навчання, якщо термін навчання та зміст освіти у них за спеціальністю подібні, а також при влаштуванні на роботу до присвоєної кваліфікації (Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Грузія, Естонія, Індія, Казахстан, Китай, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Туркменістан, Угорщина); атестат про присвоєння вченого звання доцента та професора, видані у країнах визнаються еквівалентними (Білорусь, Болгарія, Грузія, Казахстан, Лівія, Росія, Туркменістан, Угорщина); дипломи про присудження ступеня «кандидат наук» та «доктор наук» визнаються еквівалентними відповідним дипломам іншої сторони (Болгарія, Грузія, Естонія, Казахстан, Китай, Лівія, Польща, Туркменістан, Угорщина, Франція); сторони визнають на територіях своїх держав кваліфікаційні документи державного зразка про вчені звання, які видаються державним органом атестації іншої сторони (Молдова, Перу); сторони вивчають умови, необхідні для визнання еквівалентності дипломів, свідоцтв про навчання, вчених ступенів та звань (Аргентина, Афганістан, Ізраїль, Індія, Іран, Іспанія, Латвія, Литва, Молдова, Монголія, Німеччина, Румунія, Узбекистан); документи про повну загальну середню освіту, видані сторонами дають право їх власникам вступати до ВНЗ держав сторін та взаємно визнаються (Афганістан, Білорусь, Естонія, Молдова, Перу, Польща, Словаччина, Туркменістан, Угорщина, Узбекистан);

Таблиця 1. Основні шляхи розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)	Національна доктрина розвитку освіти	Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.
Основні шляхи розвитку міжнародного співробітництва у галузі освіти	Основні шляхи моніторингу та використання зарубіжного досвіду в галузі освіти	Міжнародне співробітництво у сфері освіти передбачає
1	2	3
створення та впровадження довготермінової програми міжнародного співробітництва в галузі освіти, що передбачала б можливість навчання громадян України за кордоном, широкий обмін студентами, слухачами, аспірантами, докторантами та науковими працівниками;	сприяння участі педагогічних та науково-педагогічних працівників у відповідних заходах за кордоном; освітні і наукові обміни, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;	організацію освітніх і наукових обмінів, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;
вироблення ефективних механізмів входження до освітніх і наукових програм ЮНЕСКО, інших міжнародних організацій, фондів тощо; участь у міжнародних конкурсах на отримання наукових грантів;	проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з міжнародними фондами;	проведення спільних наукових досліджень з актуальних проблем розвитку освіти та галузей економіки; розширення участі навчальних закладів, педагогів, науковців, студентів у проектах і програмах міжнародних організацій та співтовариств (програми Темпус, ЕразмусМундус, Жан Моне тощо);
переведення підготовки та перепідготовки фахівців для зарубіжних країн на контрактну, валютну та компенсаційну основи;	розвиток системи підготовки фахівців для зарубіжних країн на компенсаційних засадах; збільшення обсягів підготовки спеціалістів з числа іноземців та осіб без громадянства;	навчання іноземців та осіб без громадянства у вищих і професійно-технічних навчальних закладах України;
організація курсів, шкіл, семінарів, олімпіад тощо для іноземних громадян на комерційних засадах у різних галузях науки, техніки та культури;	проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів;	проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів тощо;
впровадження у галузі освіти системи інформаційного забезпечення міжнародного співробітництва, створення банку даних та інформаційної мережі між навчальними закладами України і зарубіжними країнами;	аналіз, відбір, видання та розповсюдження кращих зразків зарубіжної наукової і навчальної літератури; залучення додаткових ресурсів для створення нових потужних каналів інформаційного обміну з усіма країнами світу, розширення інформаційної бази національної системи освіти, забезпечення можливості використання світових банків інформації;	створення для учнів міжнародної он-лайн школи, де розміщуватимуться веб-ресурси з національної історії та історії Європи, започаткування міжнародних олімпіад з історії;

Продовження таблиці 1

1	2	3
<p>удосконалення нормативно-правової бази, яка забезпечувала б органам управління освітою, навчально-виховним закладам і науково-дослідним установам можливість самостійного визначення форм і методів міжнародного співробітництва;</p>	<p>створення філій вищих навчальних закладів України, їх підготовчих факультетів і відділень за кордоном;</p>	<p>укладення з іншими державами і реалізацію міжурядових та міжвідомчих угод про співробітництво в галузі освіти і науки;</p>
<p>створення із зарубіжними країнами спільних центрів освіти, а також підприємств, фірм та тимчасових науково-дослідних колективів, технопарків і консульських центрів;</p>	<p>визнання за кордоном документів про освіту, що видаються в Україні</p>	
<p>укладання міжнародних угод щодо нострифікації дипломів, атестатів та інших документів про освіту і кваліфікацію;</p>		
<p>упровадження контрактної системи обміну педагогічними і науковими працівниками;</p>		
<p>забезпечення правового та економічного захисту фахівців, які від'їжджають у закордонні відрядження;</p>		
<p>фінансове забезпечення міжнародного співробітництва, разом із валютним</p>		
		<p>вивчення досвіду зарубіжних партнерів стосовно модернізації системи освіти, зокрема вивчення системи професійного зростання в межах концепції навчання протягом життя щодо запровадження міжнародних шкіл, дискусійних майданчиків;</p> <p>задоволення освітньо-культурних потреб української діаспори; створення міжнародних волонтерських груп з метою відновлення пам'яток культури;</p> <p>підтримку співробітництва міжнародних таборів, проведення спільних конкурсів, фестивалів, форумів тощо;</p> <p>створення віртуальних програм для вчителів, що спонукатиме до вивчення та використання кількох мов; розширення мережі європейських шкіл здоров'я</p>

дипломи про вищу освіту або науковий ступінь, отримані в одній країні, дають право на продовження навчання у ВНЗ або аспірантура (докторантурі) іншої сторони (Азербайджан, Лівія, Молдова, Польща, Росія, Словаччина, Туркменістан);

- співробітництво в галузі атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, що міститься у створенні умов для забезпечення порівнянності та зіставності основних вимог до здобувачів наукових ступенів у державних системах атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та визнанні на території двох держав кваліфікаційних документів державного зразка про присудження наукового ступеня, які видаються відповідними органами другої сторони; у впровадженні спільних дій щодо підвищення якості дисертаційних робіт (Азербайджан, Грузія, Узбекистан, Франція);
- підготовка фахівців для інших країн у ВНЗ України (Гамбія, Туркменістан).

Проведений аналіз дозволив встановити, що відповідно до підписаних угод в Україні є всі можливості для розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, навіть не зважаючи на те, що не всі можливі шляхи та напрями задіяно. Подальша активізація заходів щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти буде сприяти прискоренню шляхів входження системи вищої освіти України до світового освітнього простору.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, можна зробити висновок, що Україна активно залучилася до процесу міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, проте і досі існує багато проблемних моментів, які сьогодні вимагають активізації та швидкого розв'язання:

- прискорення процесу вивчення сторонами умов, необхідних для визнання еквівалентності дипломів, свідоцтв про навчання, вчених ступенів, звань та підписання відповідних міжурядових угод;
- здійснення роботи з підготовки та підписання міжурядових угод з іншими європейськими країнами та країнами світу;
- створення максимально сприятливих умов для залучення українських ВНЗ та студентства до міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти;
- створення умов для всебічного підвищення якості вищої освіти та прискорення темпів вступу на рівноправних засадах до Європейського освітнього простору.

Список літератури

1. Про вищу освіту [Текст] : закон України //Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
2. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)» [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>.
3. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс] : указ Президента України від 17 квітня 2002 р. №347/2002. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : указ Президента України від 25 червня 2013 р. №344/2013. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
5. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про взаємне визнання документів про освіту, виданих в Україні та Словацькій Республіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247188392&cat_id=244276429.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu». (2014). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, 37-38, 2004.
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro Derzhavnu natsional'nu prohramu «Osvita» («Ukrayina XXI stolittya»»). (1993). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>.
3. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro Natsional'nu doktrynu rozvytku osvity”. (2002). Retrieved from:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
4. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsional'nu stratehiyu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku». (2013). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
5. Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uryadom Slovats'koyi Respubliki pro vzayemne vyznannya dokumentiv pro osvitu, vydanykh v Ukrainiti Slovats'kiy Respublitsi. (2013). Retrieved from:http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247188392&cat_id=244276429.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2015 р.

Ігор Іванович НОВАКІВСЬКИЙ

кандидат економічних наук,
доцент,
старший науковий співробітник відділу розвитку виробничої сфери регіону та інвестицій,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»
E-mail: inovak@ukr.net

Соломія Миколаївна ТКАЧ

кандидат економічних наук,
молодший науковий співробітник відділу розвитку виробничої сфери регіону та інвестицій,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»
E-mail: t.solomija@gmail.com

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПРОМИСЛОВОСТІ РЕГІОНІВ**

Новаківський, І. І. Методологічні засади оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіонів [Текст] / Ігор Іванович Новаківський, Соломія Миколаївна Ткач // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 33-40. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Асоціація України з Європейським Союзом передбачає їх регуляторне та інституційне зближення, одним з основних складових якого має стати зона вільної торгівлі як один із елементів здійснення прогресивних інтеграційних процесів і структурних перетворень у світовій економіці. Такі перетворення вимагають активізації підприємництва, стимулювання економічного розвитку з урахуванням особливостей і розширення прав регіонального управління для максимально повного використання нових переваг. За таких умов одним з необхідних інструментів управління регіональним розвитком є оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіону.

Мета. Розроблення методичного підходу до оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіону.

Метод (методологія). Використано статистичні методи обробки первинних даних, методи економічного аналізу та економіко-математичні моделі.

Результати. Вперше запропоновано чотирирівневу модель для визначення зведеного індексу конкурентоспроможності промисловості регіону. Ця модель обґрунтовує поєднання різновекторних характеристик та дозволяє звести до єдиного інтегрованого показника. На першому рівні моделі передбачено збір та нормування первинних статистичних показників. Застосування адитивної і мультиплікативної моделей на другому та третьому рівні відповідно дозволяє максимально повно врахувати особливість різновекторної специфіки впливу первинних статистичних даних на індекс конкурентоспроможності промисловості регіону. На четвертому рівні при перерахунку зведеного індексу конкурентоспроможності промисловості регіону враховується її масштаб діяльності. Індекс конкурентоспроможності промисловості регіону встановлюється на основі множини групових показників конкурентоспроможності промисловості у трьох сферах: виробництві, маркетингу, інфраструктурі. Окрім того, запропоновано критерії групування регіонів за рівнем зведеного індексу конкурентоспроможності промисловості. Оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіонів на основі запропонованого методичного підходу дасть можливість створити аналітичну основу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, зокрема в аспекті перспектив розвитку промисловості регіону в умовах зони вільної торгівлі з ЄС.

Ключові слова: конкурентоспроможність; промисловість; регіон; конкурентні переваги; ієрархічна модель; інтегральний індекс; статистика.

Ihor Ivanovych NOVAKIVSKYI

PhD in Economics,
Associate Professor,
Senior Research Fellow,
Department of Development of Industrial Areas of a Region and Investment,
State Institution «The M. I. Dolishnyi Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine»
E-mail: inovak@ukr.net

Solomiya Mykolayivna TKACH

PhD in Economics,
Junior Research Fellow,
Department of Development of Industrial Areas of a Region and Investment,
State Institution «The M. I. Dolishnyi Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine»
E-mail: t.solomija@gmail.com

ASSESSMENT METHODOLOGIES FOR INDUSTRY COMPETITIVENESS OF REGIONS

Abstract

Introduction. Association of Ukraine with the EU implies their regulatory and institutional convergence. One of its main components is a free trade zone, which is one of the main elements of the progressive implementation of the integration process and structural changes in the global economy. Such transformations require activation of entrepreneurship, promote economic development, taking into account the characteristics and empowering regional management to maximize the full use of new advantages. Under such conditions, one of the essential instruments of regional development is to evaluate the competitiveness of industry in the region.

Purpose. The aim of the research is the development of methodical approach to the evaluation of the competitiveness of industry in the region.

Method (methodology). In this article we have used statistical methods of processing raw data, method of economic analysis and method of economic and mathematical models.

Results. We are the first to propose the four-level model for determination of the composite index of competitiveness of industry in the region. This model justifies the combination of varied characteristics and reduces to a single integrated indicator. At the first level model provides collection and normalization of the primary statistical indicators. The use of the additive and multiplicative models in the second and third levels, respectively, allows to fully take into account the specific feature varied impact of primary statistical data on the index of industrial competitiveness in the region. At the fourth level in terms of industrial competitiveness composite index takes into account the region of its size. Index competitiveness of industry in the region is based on the set of group performance industrial competitiveness in terms of three areas: production, marketing and infrastructure. In addition, the criteria of grouping regions in terms of industrial competitiveness composite index. Assessment of industrial competitiveness of regions on the basis of the proposed methodological approach will create an analytical basis for grounded management decisions. This decision concerns the strategy of social and economic development, particularly in terms of the prospects for industrial development of the region in terms of a free trade zone with the EU.

Keywords: competitiveness; industry; region; competitive advantage; hierarchical model; integral index; statistics.

JEL classification: C13, C59, L52, O18, R50

Вступ

Асоціація України з Європейським Союзом (ЄС) передбачає їх регуляторне та інституційне зближення. У структурі експорту товарів з України у розрізі країн світу 31,5 % належить країнам ЄС, а в розрізі видів економічної діяльності – 74,6 % належить промисловості (у 2014 році) [2]. Однією з основних складових зближення України і ЄС має стати зона вільної торгівлі, яка відкриває доступ українському бізнесу до одного з найбільших у світі ринків (обсягом майже 500 млн осіб). Це актуалізує потребу в підвищенні конкурентоспроможності промисловості регіонів України. Цей процес неможливий без оцінювання поточної здатності вітчизняних промислових підприємств успішно конкурувати на національному і світових ринках з іншими промисловими підприємствами. З огляду на це своєчасною вимогою сьогодення є розроблення методики оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіонів.

Проблематиці конкурентоспроможності на мезорівні присвячено багато наукових праць та прикладних досліджень. Зокрема О. Шнипко [11], Я. Жаліло, Я. Базиліюк, Я. Белінська [3] досліджували

особливості конкурентоспроможності регіонів України крізь призму сучасних умов глобалізації. Такі вчені, як З. Герасимчук і Л. Ковальська [1], В. Підвисоцький [7], Л. Чернюк, Д. Клиновий, П. Швець [4], ґрунтовно опрацювали питання методології оцінювання конкурентоспроможності регіонів і запропонували власний методичний підхід. У цьому контексті окремої уваги заслуговує погляд на оцінку конкурентоспроможності на мезорівні управління економікою А. Мокія, Г. Антонока і Ю. Мігуценка [8, с. 52], у якому пропонується на основі оцінювання внутрішньої, зовнішньої та інтеррегіональної конкурентоспроможності розраховувати інтегральний індекс конкурентоспроможності не лише регіону загалом, але й окремо за видами економічної діяльності. На думку Р. Фатхутдінова, конкурентоспроможність сфери господарювання відображають найбільші підприємства регіону, на які припадає 60 % обсягу реалізованої продукції [10]. Окрім того, Всесвітній економічний форум [12] на основі власної методики спільно з партнерськими організаціями проводить щорічне рейтингування країн світу за рівнем економічної конкурентоспроможності. Індекс глобальної конкурентоспроможності розраховується на основі 113 змінних, об'єднаних у 12 ключових показників, до яких у тому числі внесено такі характеристики промисловості, як рівень технологічного розвитку, інноваційний потенціал.

Незважаючи на значний доробок науковців, питання оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіонів залишається не повністю розкритим і потребує подальшого дослідження.

Мета та завдання статті

Метою статті є розроблення методичного підходу до оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіону. З огляду на поставлену мету, основними завданнями дослідження є:

- розробити модель розрахунку конкурентоспроможності промисловості регіону;
- визначити методи розрахунку показників конкурентоспроможності промисловості регіону;
- сформулювати сукупність групових показників конкурентоспроможності промисловості, що мають різний характер впливу на індекс конкурентоспроможності промисловості регіону;
- запропонувати критерії групування регіонів за рівнем конкурентоспроможності промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження

Однією з ключових складових конкурентоспроможності регіону є конкурентоспроможність промисловості, яка відображається через систему різноспрямованих конкурентних переваг. Остання охоплює досить широкий спектр характеристик, ключовими з яких є: забезпечення розширеного відтворення; наявність потенціалу розвитку; стійкість ринкових позицій на певному ринку; рівень і якість інноваційних переваг; наявність ресурсного потенціалу і ефективність його використання; продуктивність функціонування; рентабельність капіталу; рівень якості продукції; доступність ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних); рівень забезпечення екологічної рівноваги; наявність розвинутої інфраструктури; рівень інституційної підтримки та ін.

Ураховуючи багатовекторність характеристик кожного сегмента, оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіону має базуватися на ієрархічній багаторівневій складно-структурованій моделі. На нашу думку, побудова такої моделі повинна задовольняти систему наступних принципів:

- комплексності – оцінювання здійснюється на основі аналізу груп чинників впливу на конкурентоспроможність регіону;
- системності – процес оцінювання складається із сукупності логічно пов'язаних етапів, кожен наступний етап базується на отриманих результатах попереднього етапу;
- об'єктивності – підбір методів розрахунку є обґрунтованим і не допускає неоднозначності трактування результатів оцінювання;
- достовірності – розрахунок показників конкурентоспроможності промисловості регіону базується на офіційних статистичних даних;
- адекватності – розраховані показники просто інтерпретуються, є достатньо інформативними і володіють достатньою роздільною здатністю для об'єктів дослідження;
- доступності – первинні дані для розрахунків знаходяться у відкритому доступі та їх пошук не є ускладненим;
- відкритості та прозорості – запропонована методика є зручною для практичного використання і допускає можливість розвитку.

В основі запропонованої методики оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіонів лежить багаторівнева схема розрахунку, яка базується на таких постулатах:

1. Індекс конкурентоспроможності промисловості регіону розраховується на основі множини групових показників конкурентоспроможності промисловості в сферах виробництва, маркетингу, інфраструктури.

2. Групові показники конкурентоспроможності промисловості визначаються на основі сукупності нормалізованих первинних показників, які за змістовим наповненням повно відображають потенційні можливості конкурентоспроможності за певною характеристикою діяльності (економічна ефективність, виробничі потужності, рівень технологічності тощо).

3. Нормалізовані первинні показники розраховують на основі первинних статистичних показників, що характеризують розвиток промисловості регіону.

Реалізація ієрархічної моделі визначення індексу конкурентоспроможності промисловості регіону (рисунок 1) полягає у послідовному виконанні наступного алгоритму:

1. Збір первинних статистичних показників.
2. Розрахунок нормалізованих показників характеристик сфер діяльності промисловості.
3. Розрахунок групових показників конкурентоспроможності промисловості регіону.
4. Розрахунок індексів конкурентоспроможності промисловості регіону.
5. Аналіз зведених індексів конкурентоспроможності промисловості регіонів та проведення порівняльного аналізу.

Розглянемо детальніше кожен етап розрахунку конкурентоспроможності промисловості регіону.

1. На першому етапі було визначено мінімально повну сукупність статистичних показників, які необхідні для розрахунку конкурентоспроможності промисловості регіону. Зокрема, на основі узагальнення фахових джерел [1; 3-5; 7; 8; 11] та власних наукових пошуків [6; 9] відібрано цілий перелік статистичних показників, які характеризують фактори впливу на конкурентоспроможність промисловості регіону. Обрана сукупність статистичних показників збирається у всіх регіонах України.

2. Первинні статистичні показники характеризують різні сторони розвитку промисловості регіону, які впливають на їх конкурентоспроможність із заданою специфікою. Слід зазначити, що всі вони, як правило, мають різні одиниці виміру. З огляду на це виникає потреба в обробці первинних показників з метою уніфікації та стандартизації досліджуваних даних, що необхідно для їх інтеграції при розрахунку показника конкурентоспроможності промисловості за певним видом економічної діяльності в розрізі заданої характеристики.

Для уніфікації первинних даних оцінювання конкурентних переваг промисловості регіонів доцільно застосувати нормування, яке переводить дану величину показника в проміжок [0; 1]. Зважаючи на це, нормування первинних показників виконується за різними формулами для показників-стимуляторів (1) і показників-дестимуляторів (2):

$$N_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (1)$$

$$N_{ij} = \frac{X_{max} - X_{ij}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (2)$$

де N_{ij} – нормоване значення i -го показника в j -му регіоні;

X_{ij} – значення i -го показника в j -му регіоні;

X_{max} – максимальне значення i -того показника в усіх регіонах України;

X_{min} – мінімальне значення i -того показника в усіх регіонах України.

3. Усі ці показники розподіляються на групи, які характеризують рівень виробничих потужностей, технічного забезпечення, ефективності діяльності, кадровий потенціал, зовнішньоекономічну діяльність, доступність джерел фінансування.

Узагальнений показник за кожною групою конкурентних переваг промисловості регіону визначається на основі адитивної моделі за формулою (3):

$$G_j = \frac{\sum_{i=1}^k N_i}{k}, \quad (3)$$

де G – груповий інтегральний індикатор конкурентних переваг промисловості j -го регіону;

N_i – нормовані значення показників групи конкурентних переваг;

k – кількість показників у групі.

Вибір адитивної моделі впливає із теоретичного розуміння сутності, яка полягає в дотриманні наступних тверджень: відсутність впливу одного з первинних показників ($N_i = 0$) не означає, що груповий показник буде мати нульове значення; зростання хоча б одного з стимулятора N_i приводить до збільшення сумарного значення незалежно від впливу інших; показники взаємозаміщують один одного.

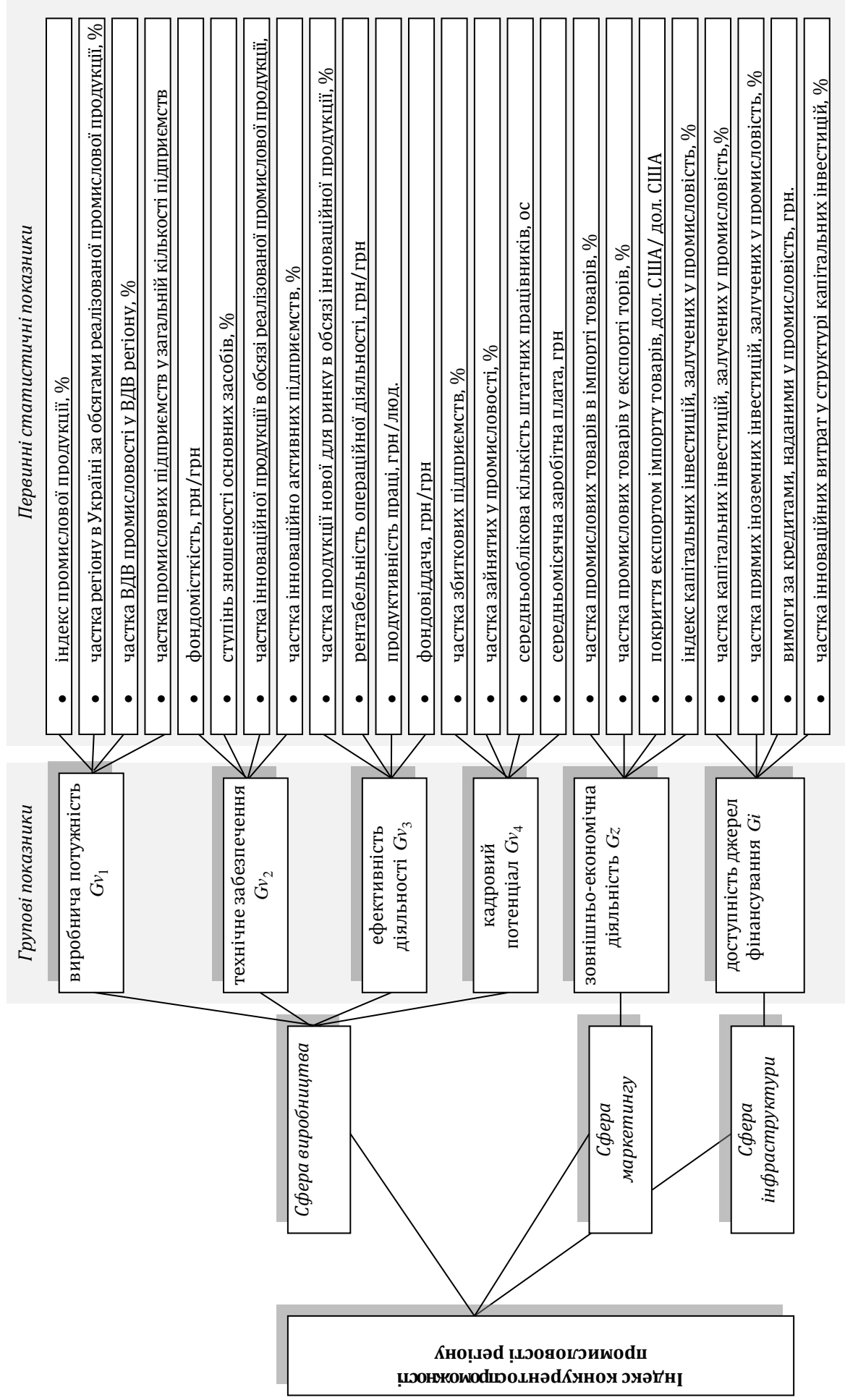

Рис. 1. Ієрархічна структура побудови індексу конкурентоспроможності промисловості регіону

4. Для розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності промисловості регіону побудуємо мультиплікативну модель. Вибір моделі можна обґрунтувати таким чином:

- на результуючий чинник IK_j однозначно впливають всі інші чинники G_j ;
- відсутність значення одного G_j незалежно від величини інших зводить до нуля кінцеве значення IK_j (за аналогією можемо привести принцип слабкої ланки);
- показники взаємопосилують, а не взаємозаміщують один одного.

При умові, що всі групи конкурентних переваг мають відносно однаковий вплив на загальний рівень конкурентоспроможності промисловості регіону, мультиплікативна модель матиме вигляд (4):

$$IK_j = \sqrt[6]{Gv_1 \times Gv_2 \times Gv_3 \times Gv_4 \times Gz \times Gi}, \quad (4)$$

де IK_j – інтегральний індекс конкурентоспроможності промисловості j -го регіону;

Gv_i, Gz, Gi – відповідно групові інтегральні індекси внутрішніх виробничих чинників промисловості, маркетингових чинників промисловості та інфраструктурних чинників підтримки промисловості.

5. Очевидно, що цей індекс конкурентоспроможності має більш технічний характер, оскільки не враховує валових результатів діяльності промисловості регіону. Тому для порівняння конкурентоспроможності промисловості регіонів доцільно враховувати і їх масштаби діяльності. У такому випадку зведена конкурентоспроможність промисловості регіону визначатиметься за формулою:

$$I\Sigma_j = \frac{IK_j \cdot VDV_j}{VDV}, \quad (5)$$

де $I\Sigma_j$ – зведений індекс конкурентоспроможності промисловості регіону;

VDV_j – валова додана вартість промисловості регіону;

$\overline{VDV}$ – середня величина валової доданої вартості промисловості регіонів, серед яких проводилося дослідження.

Наведений підхід надає ефективний і водночас достатньо гнучкий інструментарій для оцінки конкурентоспроможності промисловості регіонів. Зазначимо, що такий метод дозволить розрахувати зведені індекси конкурентоспроможності промисловості по регіонах України і провести порівняльний аналіз та групування регіонів. Для цього достатньо проранжувати регіони за значеннями їх зведених індексів конкурентоспроможності. Подальше розбиття на групи не є ускладненим. Так для визначення кількості груп регіонів рекомендується використовувати метод Стерджеса (6):

$$m = 1 + 3,322g(n), \quad (6)$$

де m – кількість груп;

n – кількість регіонів України, охоплені дослідженням.

Для визначення величини інтервалу формування груп доцільно використати формулу (7):

$$\Delta = \frac{IK_{\max} - IK_{\min}}{m}, \quad (7)$$

де Δ – величина інтервалу;

$IK_{\max}$ – максимальне значення інтегрального індексу конкурентоспроможності промисловості в усіх регіонах України;

$IK_{\min}$ – мінімальне значення інтегрального індексу конкурентоспроможності промисловості в усіх регіонах України.

Наприклад, якщо взяти за основу 25 регіонів України, за винятком тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя, отримаємо 6 груп залежно від рівня конкурентоспроможності промисловості (високого, вище середнього, середнього, задовільного, низького, незадовільного).

Висновки та перспективи подальших розвідок

Методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіону насамперед призначений для органів державного управління, які здійснюють моніторинг розвитку промисловості, планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів. Результати інтегрального оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіону стануть аналітичним підґрунтям для вибору напрямів розвитку промисловості регіону та її складових з метою формування ефективної економічної політики розвитку з урахуванням створенням зони вільної торгівлі з ЄС.

Результати групування регіонів за рівнем конкурентоспроможності промисловості дозволять охарактеризувати:

- стан конкурентоспроможності промисловості за регіонами України;
- однорідність показників рівня конкурентоспроможності промисловості у регіонах;
- наявність емпіричних залежностей рівня конкурентоспроможності промисловості регіонів від територіального розміщення регіонів.

До перспектив подальших досліджень належить визначення вагових коефіцієнтів у мультиплікативній моделі розрахунку індексу конкурентоспроможності регіону, що дасть змогу визначити ефективність стимулювання кожної із сфер підтримки розвитку промисловості.

Список літератури

1. Герасимчук, З. В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика [Текст] : монографія / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 248 с.
2. Економічна статистика [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін. – К. : НІСД, 2005. – 222 с.
4. Конкурентоспроможність регіонів України (методологія і практика) / Л. Г. Чернюк, Д. В. Клиновий, П. А. Швець та ін. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 108 с.
5. Лазарева, Є. В. Методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності регіону / Є. В. Лазарева, Н. В. Яблонська // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 23–31.
6. Новаківський, І. І. Розвиток вітчизняної ІТ-галузі як основа формування конкурентоздатної національної економіки / І. І. Новаківський // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: збірник наукових праць ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». – Л., 2015. – №13(113). – С. 14-18.
7. Підвисоцький, В. Г. Щодо визначення рейтингової оцінки конкурентоспроможності регіонів [Текст] : методичні матеріали / В. Г. Підвисоцький. – К. : Леста, 2008. – 48 с.
8. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону [Текст] : монографія / За ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2010. – 488 с.
9. Ткач, С. М. Управління ризиками інвестиційної діяльності: теоретичні основи та прикладні аспекти [Текст] : монографія / С. М. Ткач // ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». – Л. : 2015. – 234 с.
10. Фатхутдинов, Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление [Текст] / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.
11. Шнипко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації / О. С. Шнипко; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 456 с.
12. World economic forum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/world-economic-forum>.

References

1. Gerasymchuk, Z. V. & Koval's'ka, L. L. (2008). Konkurentospromozhnist' regionu: teorija, metodologija, praktyka [Competitiveness of a region: the theory, methodology, practice]. Luc'k, Ukraine : Nadstyr'ja, 248.
2. State Statistics Service of Ukraine. (2015). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Zhalilo, Ja. A., Bazyljuk Ja. B., Belins'ka Ja. V. (2005). Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrai'ny v umovah globalizacii' [The competitiveness of Ukraine's economy in the context of globalization]. Kyiv, Ukraine : NISD, 222.
4. Chernjuk, L. G., Klynovyj D. V., Shvec' P. A. (2010). Konkurentospromozhnist' regioniv Ukrai'ny (metodologija i praktyka) [Competitiveness of regions of Ukraine (methodology and practice)]. Kyiv, Ukraine: RVPS Ukrai'ny НАН Ukrai'ny, 108.
5. Lazarjeva, Je. V., Jablons'ka N. V. (2011). Metodychnyj pidhid do ocinky konkurentospromozhnosti regionu [The methodical approach to assessing the competitiveness of the region] Regional economic, № 1, 23–31.
6. Novakivs'kyj, I. I. (2015). Rozvytok vitchyznjanoi' IT-galuzi jak osnova formuvannja konkurentozdatnoi' nacional'noi' ekonomiky [The development of national IT industry as a basis for the formation of a competitive national economy] Socio-economic problems of the modern period of Ukraine, 13(113), 14-18.
7. Pidvysoc'kyj, V. G. (2008). Shhodo vyznachennja rejtyngovoi' ocinky konkurentospromozhnosti regioniv [As regards the rating assessment of regional competitiveness]. Kyiv, Ukraine : Lesta, 48.
8. Mokii, A. I. & Vasyl'civ, T. G. (2010). Strategija ta mehanizmy zmicnennja prostorovo-strukturnoi' konkurentospromozhnosti regionu [Strategies and mechanisms for strengthening of spatial and structural competitiveness of the region]. Lviv, Ukraine,: Liga Pres, 488.

-
9. Tkach, S. M. (2015). Upravlinnja ryzykamy investycejnoi' dijal'nosti: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty [Risk management of investment activity in the region: theoretical basis and applied aspects]. Lviv, Ukraine, 234.
  10. Fathutdynov, R. A. (2000). Konkurentosposobnost': ekonomika, strategyja, upravlenye [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow, Russia: INFRA-M, 312.
  11. Shnytko, O. S. (2009). Konkurentospromozhnist' Ukraї'ny v umovah [Ukraine's Competitiveness in a globalized]. Kyiv, Ukraine ; NAN Ukraї'ny ; In-t ekon. ta prognosuv, 456.
  12. World economic forum. (2015). Retrieved from: <http://www.weforum.org/world-economic-forum>.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2015 р.

Ірина Ігорівна ПАСІНОВИЧ

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра фінансів суб'єктів господарювання,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: irynapasinovych@ukr.net

**ФІНАНСОВІ ПОТОКИ СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇХ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

Пасінович, І. І. Фінансові потоки структурних перетворень та необхідність їх державного регулювання [Текст] / Ірина Ігорівна Пасінович // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 41-47. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Економіка України потребує невідкладних структурних реформ. Розглядаючи перетікання капіталу між секторами і галузями економіки, найкраще використовувати термін «фінансові потоки». Механізм формування, руху, отримання результатів фінансових потоків при структурних змінах, а також державне регулювання цих процесів нині актуальні і залишаються недостатньо дослідженими.

Мета. Метою статті є характеристика фінансових потоків, визначення їх ролі у структурних перетвореннях економіки та обґрунтування необхідності державного регулювального впливу на фінансові потоки структурних змін.

Метод (методологія). Методологічною основою дослідження були методи абстрактно-логічний, діалектичний, системного аналізу та теоретичного узагальнення, графічний.

Результати. В умовах системної кризи структурні зміни в економіці повинні відбуватися у межах державної структурної політики і чітко визначених пріоритетів. Серед різних підходів до структурування економіки центральне місце посідає галузева структура. Динамічні зміни галузевої структури супроводжуються рухом фінансових ресурсів, який уособлюється фінансовими потоками. Щодо структурних одиниць фінансові потоки можуть бути вхідні і вихідні. У статті визначено фінансові потоки структурних перетворень (структурної перебудови) як цілеспрямований рух фінансових ресурсів, достатність, інтенсивність руху та напрями розподілу яких здатні спричинити кількісні та якісні зміни складових економіки як за рахунок вливання до господарського обороту, так і виведення з нього. У контексті структурних реформ, регулюючий вплив держави на фінансові потоки має на меті орієнтацію суб'єктів економіки (підприємств, банків, фондового ринку і ін.) на досягнення цілей і пріоритетів, передбачуваних державною структурною політикою.

Ключові слова: структура економіки; галузі; пріоритети; фінансові ресурси; фінансові потоки; структурна політика.

Iryna Ihorivna PASINOVYCH

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance of Entities,
Ivan Franko National University of Lviv
E-mail: irynapasinovych@ukr.net

**FLOWS OF FUNDS OF RESTRUCTURINGS AND THE NECESSITY OF
THEIR PUBLIC ADMINISTRATION**

Abstract

Introduction. Ukrainian economy needs urgent structural reforms. While examining the overflow of capital between sectors and branches of economy, the best definition to be used is “flows of funds”. The mechanism of

---

forming, movement, receiving the results of flows of funds during the structural changes and the public administration of these processes are very actual at the moment and are not enough investigated.

Purpose. The purpose of the article is the characteristics of flows of funds, the definition of their role in structural economic transformations and the necessity of public administrating of influence on flows of funds of restructural changes.

Methodology. Abstract and logical method, dialectical method, graphical methods, method of system analysis and theoretical generalization have become the methodological basis of the research.

Results. Restructurings in economy have to occur in terms of public structural administration and strictly determined priorities in conditions of systematic crisis. Among different approaches to the structuring of economy, the central place belongs to the branch structure. Its dynamic changes are accompanied by the movement of flow of financial resources. In the article the financial flows of structural reforms (restructuring) are determined as purposeful movement of financial resources, sufficiency, traffic and distribution areas of which may cause qualitative and quantitative changes in the components of the economic both due to the infusion into economic circulation and withdrawal from it.

In the context of structural reforms, regulating public impact on flows of financial resources aims targeting the economic subjects (enterprises, banks, stock market etc) at achieving the goals and priorities, predetermined by structural policy.

Keywords: structure of economy; branch; priorities; financial resources; flows of funds; structural politics.

JEL classification: G18, G32, H10

Вступ

Національна економіка є народногосподарським комплексом країни, який характеризується галузевою і територіальною структурою, системою управління та певними соціально-економічними відносинами. Структура економіки динамічна, що насамперед зумовлене появою нових її галузей і згортанням інших. Галузеві зміни зумовлюються низкою чинників, насамперед – ринковими або кон'юнктурними (змінami попиту, цін, конкуренції), інноваційними (розвитком науки, появою нових технологій), фінансовими (достатністю або хронічним дефіцитом фінансових ресурсів). Якщо в розвинених країнах імпульс модернізації структури економіки надає наука, нові знання, впровадження інновацій і поява нових технологій, то в країнах, що розвиваються, визначальним у структурних перетвореннях є фінансовий чинник. Саме нестача фінансових ресурсів як власних, так і залучених, а також відсутність зацікавленості до розширення і модернізації виробництва гальмує прогресивні структурні реформи. За таких умов вагомою є роль держави, яка в межах формування і реалізації структурної політики повинна вибудувати дієвий механізм фінансового забезпечення структурних перетворень, використовуючи для цього різноманітні прямі та опосередковані методи.

Розглядаючи фінансове забезпечення суб'єктів господарювання в контексті структурних змін, можна вживати різні поняття, – інвестиції, фінансові ресурси, капітал, грошові потоки. Однак, на нашу думку, найкраще відображає природу структурних змін термін «фінансові потоки». Фінансові потоки та їх рух досліджують різні економічні науки (макроекономіка, мікроекономіка, міжнародна економіка, фінанси, фінансовий менеджмент, інвестиції, логістика і ін.), проте багато аспектів цього економічного явища ще залишаються маловивченими. Найменш дослідженою на сьогодні сферою фінансової науки є механізм формування, руху, отримання результату фінансових потоків при структурних перетвореннях економіки.

Серед численних дослідників фінансових потоків варто виокремити Азаренкову Г. М., Васюренка О. В., Єрмошкіну О. В. Як об'єкт управління на рівні підприємства, фінансові потоки розглядають Бланк І. О., Бабенко А. В., Бердар М. М., Майборода О. В., Уткін Е. А., фінансові потоки на рівні регіону – В. О. Черевко, аспекти детінізації фінансових потоків розглядає Іваницька О. М., проблеми відпливу фінансових ресурсів з України досліджує Антошкін В. К.

Мета статті

Метою статті є характеристика фінансових потоків, визначення їх ролі у структурних перетвореннях економіки та обґрунтування необхідності державного регулюючого впливу на фінансові потоки структурних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження

Визнаним фактом є архаїчність, невиправдана затратність і низька ефективність структури економіки України, яка так і не спромоглась модернізуватись за роки незалежності. Збереження наявної структури економіки загрожує безповоротною втратою нею конкурентоздатності та загостренням соціальних проблем. На невідкладних структурних змінах налягають науковці, підприємці, а також

зовнішні кредитори й інвестори. Структура економіки, яка є на сьогодні, а саме – з домінуванням галузей, що генерують низьку додану вартість, сировинною орієнтацією експорту, технологічно застарілими виробництвами, нерозвиненим сектором малого і середнього бізнесу, із значним сектором тіньової економіки, – не здатна забезпечити подолання кризи, економічне зростання, залучення інвестицій, повернення зовнішніх запозичень і добробут громадян. Отже, структурні реформи невідворотні.

Різні за масштабом структурні зміни неодмінно супроводжуються переливанням капіталу і ресурсів (між секторами, сферами і галузями економіки, між регіонами). Згідно з ринковою логікою капітал спрямовується у галузі з вищим рівнем рентабельності, відповідно низькоприбуткові сфери і галузі поступово «знекровлюються» й згортаються. Однак такий чисто ринковий підхід на практиці не зустрічається в жодній країні, а доповнюється державним регулюванням. Сила державного втручання в процеси переливання капіталу у тій чи іншій країні залежить від економічної моделі, зрілості ринкових механізмів, соціально-економічних цілей і національних пріоритетів.

В Україні економічна модель досі не набула чітких обрисів, а щодо пріоритетів існують різні думки, наприклад, чи взагалі доцільно їх визначати суб'єктивно [2; 8; 10]. У ситуації, у якій нині перебуває Україна (олігархічна модель економіки, низька дієвість антимонопольного законодавства, високий рівень корупції тощо), ринок і конкуренція неспроможні визначити загальнонаціональні пріоритети структурних змін та акумулювати ресурс для їх розвитку, відповідно ліберальний підхід неприйнятний і лише поглибить кризові явища.

Науковці з огляду на системність і глибину проблем все більше схиляються до ідей економічного дирижизму, які передбачають посилення ролі держави в економіці.

Після визначення пріоритетів ключовою проблемою структурних перетворень в економіці є їх фінансове забезпечення, яке б сприяло модернізації і розвитку. Україна потребує мільярдних капітальних вкладень у різні сектори економіки – передусім у дорожню й енергоощадну інфраструктуру, ЖКГ, медицину. Ці капітальні вкладення – питання національної безпеки, адже більшість інфраструктурних об'єктів вичерпали свій технічний ресурс і потребують відновлення. Відродження і модернізації потребує промисловий сектор – збереження сьогоднішньої структури промисловості, її технічного стану загрожує безповоротною деіндустріалізацією країни. Конкурентоспроможна сфера послуг на сьогодні теж капіталомістка. Однак, якщо інфраструктурні галузі розраховують насамперед на фінансову участь держави, то для промислових й інших підприємств достатньо створити певне середовище, сприятливі умови, дати імпульс для розвитку, і головне – не обтяжувати адміністративними бар'єрами та бюрократичними процедурами. І лише у випадку визнання пріоритетності сприяти формуванню у господарюючих суб'єктів фінансових ресурсів (наприклад, надаючи певні преференції) та стимулювати їх рух у модернізацію і розширення. Таким чином, держава може брати участь у фінансуванні структурних реформах як безпосередньо, так і опосередковано, спрямовуючи фінансові потоки в пріоритетні сфери і види діяльності [9, с. 84].

В економічній літературі термін «фінансовий потік» останнім часом зустрічається все частіше, однак єдиного трактування його змісту немає. Найчастіше досліджується це поняття як об'єкт управління на мікрорівні. Фінансові потоки господарюючих суб'єктів у науковій літературі визначаються з різних позицій, найчастіше – як складова логістичної системи (акцентується на їх взаємозв'язку з товарними та інформаційними потоками), ототожнюються із грошовими потоками чи трактуються як особлива форма грошових потоків [7, с. 43]. Кожен із підходів займає свою нішу і сприяє глибшому пізнанню категорії фінансового потоку.

Фінансові потоки на макрорівні менш вивчені, їх дослідження відзначається різновекторністю, що зумовлено різноманіттям економічних відносин, а також несистемністю. Наведемо окремі з визначень фінансових потоків. Так доволі широко трактує фінансовий потік Н. О. Небаба, а саме – як цілеспрямований рух економічних ресурсів у межах фінансової системи з метою забезпечення безперебійного функціонування економіки [7, с. 44]. У цьому визначенні автор обмежує рух ресурсів рамками фінансової системи, що звужує межі функціонування фінансових потоків. Розширює середовище фінансових потоків Гузенко Г. М., який визначає фінансовий потік як цілеспрямований потік фінансових ресурсів, пов'язаний з матеріальними, інформаційними та іншими потоками в межах усієї економічної системи, так і поза нею. Фінансові потоки утворюють механізм, що в ринкових умовах забезпечує функціонування виробництва матеріальних благ та послуг, вони сприяють підвищенню ефективності економіки та зростанню добробуту населення [3, с. 21].

Матвієць М. В. визначає фінансовий потік як динамічну форму фінансових ресурсів, що спрямовано рухаються від одного фонду до іншого, уособлюючи процес розподілу і перерозподілу доданої вартості та частини національного доходу у грошовій формі [6, 199]. Зві Боді та Роберт Мертон вказують, що фінансовий потік виражає взаємодію між учасниками фінансової системи, яка об'єднує ринки, посередників, фірми, що надають фінансові послуги, та інші інституції, за допомогою яких приватні фірми й державні організації реалізують прийняті ними рішення [4].

Таким чином, розгляд визначень фінансових потоків свідчить про різне бачення дослідниками меж руху фінансових ресурсів, практично не акцентується на очікуваних результатах. Також із аналізу випливає, що поняття фінансового потоку набагато ширше, ніж поняття грошовий потік, фінансові ресурси та інвестиції. Отже, фінансові потоки – багатогранне поняття, яке характеризується рухом фінансових ресурсів та системою економічних відносин, які супроводжують їх формування, рух й використання.

Окреслимо суттєві характеристики фінансових потоків:

- фінансові потоки супроводжують фінансові відносини на мікрорівні, на макрорівні та на мегарівні, також через фінансові потоки відбувається взаємодія між суб'єктами різних рівнів;
- першопричиною виникнення та існування фінансових потоків є потреба суб'єктів економіки (домогосподарств, підприємницького сектору, держави) у ресурсах, які б забезпечили їх функціональну діяльність і розвиток;
- складовими фінансових потоків є різні форми і види руху фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, держави, міжнародних фінансових організацій та інших суб'єктів;
- фінансові потоки можуть рухатись між економічними суб'єктами як напряму, так і через посередників;
- основною функцією фінансового потоку є формування, розподіл і використання фінансових ресурсів;
- фінансовий потік означає рух певним чином сформованого обсягу фінансових ресурсів за визначений період часу;
- рух фінансових потоків може мати як продуктивний характер, так і деструктивний (коли через фінансові потоки кошти виводяться за межі господарської системи);
- обсяг, рух та інтенсивність фінансових потоків чинять вплив на економічні процеси, у тому числі й на структурні зміни в економіці.

Фінансові потоки супроводжують усі структурні перетворення в економіці. Вважаємо за доцільне визначити термін фінансових потоків структурних перетворень. Фінансові потоки структурних перетворень (структурної перебудови) – це цілеспрямований рух фінансових ресурсів, достатність, інтенсивність руху та напрями розподілу яких здатні спричинити кількісні та якісні зміни складових економіки як за рахунок вливання до господарського обороту, так і виведення з нього.

У контексті структурних реформ регулюючий вплив держави на фінансові потоки має на меті орієнтацію суб'єктів економіки (підприємств, банків, фондового ринку і ін.) на досягнення цілей і пріоритетів, передбачуваних державною структурною політикою.

Достатні за обсягом фінансові потоки, їх спрямування у певні сектори і галузі, «живлення» їхньою енергією господарюючих суб'єктів здатні відродити або пожвавити рух матеріальних і грошових потоків, створити основу для подальшого стабільного розвитку. І навпаки, уповільнення фінансових потоків чи недостатність їхніх обсягів провокують фінансові проблеми, що виявляються насамперед у дефіциті коштів, порушенні їх циркуляції і, як наслідок, спричиняє економічну кризу окремого підприємства, спад у певній галузі.

Недостатня кількість фінансових ресурсів, які формують фінансові потоки, протягом тривалого періоду може спровокувати патологічні зміни у всій економіці та її окремих складових. Економічний спад супроводжується комплексом соціальних проблем – безробіттям, зниженням доходів населення. І у цьому випадку фінансові потоки держава уже змушена формувати і спрямовувати на соціальну сферу як допомогу по безробіттю, субсидії населенню, соціальні виплати і т. ін. Тому раціональніше створити ефективний механізм перерозподілу фінансових потоків у пріоритетні галузі, «підживити» перспективні підприємства, сформувати для них систему стимулів інвестувати у модернізацію технічної бази чи інноваційну діяльність, ніж згодом витратити ресурси на підтримку соціальної сфери чи вирішувати проблеми застарілих основних фондів і технологій.

Використання фінансових потоків структурної перебудови потребує моніторингу і дієвого контролю з боку держави, особливо це стосується ефекту від прямої селективної державної підтримки підприємств і галузей. Фінансові потоки структурних перетворень мають забезпечити позитивний результат (удосконалення структури економіки, її оновлення, забезпечення зростання), питання лише в часі досягнення ефекту.

Фінансові потоки структурних перетворень характеризується такими параметрами: обсягом (визначається наповненням фінансовими ресурсами, може бути достатнім або недостатнім), структурою (визначається джерелами формування), швидкістю, каналами руху та результатами. Відповідно до переважаючих джерел формування вхідні фінансові потоки можуть бути власні, інвестиційно-кредитні, державні.

Первинною ланкою економіки та її структурною одиницею є суб'єкт господарювання (підприємство), сукупність яких утворює галузі й сфери діяльності та формує певну галузеву структуру економіки. Залишатись життєздатним на ринку і розвиватись спроможне те підприємство, яке має можливість генерувати чи залучати необхідні фінансові ресурси, формувати з них фінансові потоки, спрямовувати їх

і розподіляти таким чином, щоб забезпечувати фінансову стійкість, активізацію ділової активності, інші позитивні результати.

На жаль, нерідко отримані прибутки підприємства виводять за межі України через фіктивні зовнішньоекономічні операції, тобто через фінансові потоки «вимиваються» кошти з господарського обороту. Отже, важливо забезпечити неперервну циркуляцію грошей у фінансових потоках: не лише сприяти їх припливу (наприклад, у формі інвестицій чи кредитів), а й унеможливити витікання грошей за їх межі (перетікаючи в тінь, офшори і ін.). Лише за цих умов фінансовий потік зберігатиме нормальну швидкість руху, забезпечуючи повноцінне функціонування господарюючих суб'єктів.

З цієї точки зору щодо підприємств можна виокремити вхідні і вихідні фінансові потоки. На рисунку 1 зображено вхідні і вихідні фінансові потоки суб'єктів господарювання, на які прямо чи опосередковано може впливати держава і, відповідно до визначених цілей і завдань, сприяти (як виняток – стримувати) розвитку підприємств певних секторів, сфер, галузей економіки.

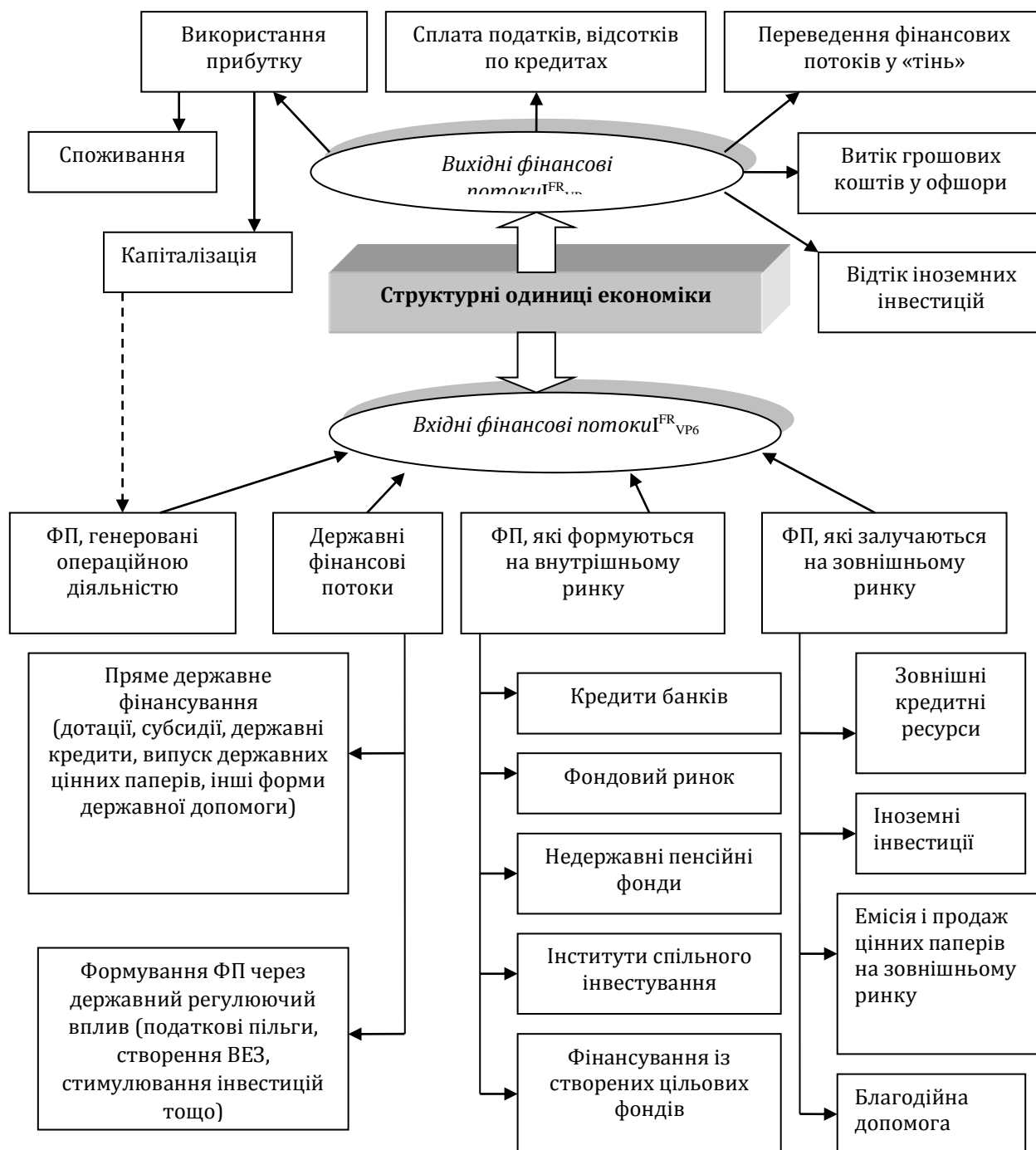

Рис. 1. Фінансові потоки структурних одиниць (суб'єктів господарювання)*

*Власна розробка

Вхідні фінансові потоки визначаються насамперед ринковою кон'юнктурою і залежать від її зміни. Основним джерелом наповнення вхідних фінансових потоків є виручка від реалізації продукції за умови платоспроможності покупця і дотримання ним фінансової дисципліни. Однак на практиці підприємств, які мають стабільний збут продукції і достатні доходи, не так і багато, а структурна політика спрямована насамперед на відродження і початкову підтримку проблемних виробництв і галузей. У такому випадку держава, визначивши пріоритетні галузі, може надати пряму (бюджетне фінансування) або опосередковану (податкові пільги, державні гарантії тощо) підтримку суб'єктам господарювання, а що ще краще, щоб не впливати на конкуренцію, сприяти формуванню ефективної системи перерозподілу ресурсів фінансового сектора з пріоритетним спрямуванням коштів на реалізацію проектів структурної перебудови.

В. О. Луцков визначає як одне із завдань структурної політики «створення фінансової системи, яка б поєднувала потоки інвестицій та заощаджень в економіці, підвищуючи конкурентоспроможність держави та економічне зростання завдяки інноваційному прогресу» [5, с. 142]. На нашу думку, створення фінансової системи варто розглядати не як завдання структурної політики, а як необхідний елемент механізму переливу капіталу між секторами, сферами, галузями. Фінансова система держави загалом і її фінансовий сектор зокрема повинні працювати в режимі стимулювання прогресивних структурних змін, наповнення грошима фінансових потоків, які за регулюючого впливу держави спрямовуватимуться на розвиток пріоритетних галузей і сфер, що насамкінець забезпечить економічне зростання.

Податкові платежі, плата за кредитні ресурси перебувають у складі вихідних фінансових потоків, відповідно високі податки та дорогі кредити «вимивають» кошти і унеможливають формування достатніх за обсягом фінансових потоків.

На сьогодні в Україні існує цілий комплекс проблем із фінансовими потоками структурних перетворень, зокрема:

- значні обсяги селективної фінансової підтримки державою окремих галузей і виробництв, які не сприяють підвищенню ефективності їх діяльності;
- застарілість промислових підприємств не компенсується перетіканням капіталу у новітні галузі економіки;
- інноваційна діяльність підприємств гальмується відсутністю дієвого механізму фінансового забезпечення;
- малі й середні підприємства позбавлені можливостей розвитку в першу чергу через відсутність доступу до фінансових ресурсів – фактично не існує ні мікrokредитів, ні роздрібно-фондового обороту, ні розгалужених бюджетних потоків сприяння малому бізнесу;
- несинхронізованість фінансових потоків фінансового (зокрема банківського) і реального сектору;
- невідпрацьований механізм моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання у різних формах та низький рівень контролю за використанням фінансових ресурсів;
- значні обсяги виведення коштів з господарського обороту підприємств, великий обсяг тіньових фінансових потоків.

Вказані проблеми не можуть бути вирішені без участі держави. Найбільший потенціал щодо фінансування модернізаційних процесів в Україні мають державні інвестиції та банківські кредити.

Висновки та перспективи подальших розвідок

В умовах системної кризи в економіці фінансовий чинник у структурних перетвореннях є визначальним. У процесі структурних змін відбувається формування і перерозподіл фінансових ресурсів між секторами і галузями економіки, який уособлюється фінансовими потоками. Саме фінансові потоки на макрорівні віддзеркалюють динамізм економічної системи, характеризують механізм циркуляції фінансових ресурсів між секторами, галузями та економічними суб'єктами та визначають спрямованість структурних змін.

Фінансові потоки структурних перетворень повинні реагувати на ринкові сигнали, враховувати закони ринку, однак обов'язково мають бути об'єктом державного регулювання. За участі держави слід сформувати ефективну систему перерозподілу ресурсів фінансового сектора з пріоритетним спрямуванням коштів на активізацію розвитку перспективних секторів. Державне регулювання повинно поширюватись як на стимулювання спрямування фінансових потоків у пріоритетні сектори і види діяльності, так і на недопущення витоку фінансових ресурсів з підприємств, регіонів, країни.

Список літератури

1. Азаренкова, Г. М. Фінансові потоки економічних агентів: методологія та організація управління [Текст] : дис... д-ра екон. наук: спец. 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит» / Г. М. Азаренкова. – Суми. – 2007. – 383 с.
2. Гриценко, А. Системна криза як наслідок базової деструкції економіки України і шляхи її подолання [Текст] / Андрій Гриценко // Вісник НБУ, травень 2014. – С. 8-12.

3. Гузенко, Г. М. Фінансові потоки як чинник цілісної економічної системи [Текст] / Г. М. Гузенко, Л. Г. Шкодін // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Економіка». – 2013 р. – Вип. 13. – С. 15-26.
4. Боді, З. Фінанси [Текст] : підручник ; [пер. з англ.] / Зві Боді, Роберт Мертон. – М. : Вільямс, 2000. – 592 с.
5. Луцков, В. О. Структурна політика: сутність, категорії та функції [Текст] / В. О. Луцков // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – №1. – 2012 р. – С. 141-147.
6. Матвієць, М. В. Специфічність фінансових потоків консолідованих корпоративних структур [Текст] / М. В. Матвієць // Актуальні проблеми економіки. – №3 (129). – 2012. – С. 198-202.
7. Небаба, Н. О. Фінансові потоки: сутність, підходи до визначення [Текст] / Н. О. Небаба // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – №2 (31). – С. 42-45.
8. Панченко, В. Думка експерта: уряд проводить курс на деіндустріалізацію країни [Електронний ресурс] / В. Панченко // Економічна правда. 14 вересня 2015 р. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2015/09/14/559544>.
9. Чистов, С. М. Державне регулювання економіки [Текст] : навчально-методичний посібник для самост. вивч. дисц. / С. М. Чистов. – К. : КНЕУ, 2002. – 208 с.
10. «Люди. Hard talk». Інтерв'ю Н. Влащенко з В. Пасхавером від 5 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс] / 112 канал. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=3fQjtiwgQl0>.

References

1. Azarenkov, G. (2007). Financial flows of economic agents: methodology and organization management: Doctor of Economics thesis. Sumy.
2. Gritsenko, A. (2014). Systemic crisis as a result of base destruction of Ukraine's economy and ways to overcome. Bulletin of the National Bank, May, 8-12.
3. Guzenko, G. (2013). Financial flows as an integral factor in the economic system. Scientific works of Kharkiv National Pedagogical University. "Economy", 13, 15-26.
4. Zvi, B. & Merton, R. (2000). Finance. Moscow : Williams.
5. Lutskov, V. (2012). Structural policies: entity, category, and function. Bulletin of Sumy State University. Series "Economy", 1, 141-147.
6. Matviyets, M. (2012). Specificity of financial flows consolidated corporate structures. Actual problems of economy, 3 (129), 198-202.
7. Nebaba, N. (2011). Financial flows: the nature, approaches to the definition. Bulletin of Ukrainian Academy of Banking, 2 (31), 42-45.
8. Panchenko, V. (2015). Expert opinion: The government conducts a course on de-industrialization of the country. The economic truth. September 14. Retrieved from: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/09/14/559544>.
9. Chistov, S. (2002). State regulation of the economy. Kyiv National Economic University.
10. Vlaschenko, N. (2015). People: Hard talk. Interview with V. Paskhaver on October 5, 2015. 112 channel. – Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=3fQjtiwgQl0>.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2015 р.

Ксенія Сергіївна ПАШИНСЬКА

аспірантка,
факультет міжнародної економіки і менеджменту,
кафедра міжнародних фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
E-mail: kseniiakaras@gmail.com

ФОРМИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Пашинська, К. С. Форми державно-приватного партнерства [Текст] / Ксенія Сергіївна Пашинська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 48-52. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Державно-приватне партнерство, або «публічно-приватне партнерство», є одним із сучасних механізмів залучення інвестиційних коштів у розвиток галузей, які традиційно відносяться до державного або муніципального сектору: житлово-комунальне господарство, транспорт, медицина. Цей механізм набуває все більшої популярності у всьому світі. Державно-приватне партнерство – складний як з організаційної, так і з фінансової та правової точки зору інститут. Він передбачає багатосторонні домовленості, розподіл ризиків, аналіз комерційних перспектив та індивідуальні схеми фінансування та юридичного втілення. Актуальність цієї проблеми зумовлена передовсім тим, що державно-приватне партнерство нині є необхідним компонентом для розвитку та продуктивного використання конкурентного середовища. Отже, розвиток відповідальної державно-приватної взаємодії є одним із вирішальних чинників успіху програм модернізації економіки та країни.

Метою та завданням статті є розмежувати поняття державно-приватного та публічно-приватного партнерства, надати класифікацію форм державно-приватного партнерства, з'ясувати недоліки наявного категорійного апарату.

Результати. У статті охарактеризовані форми державно-приватного партнерства. Надано пояснення різниці між поняттями «державно-приватне партнерство» та «публічно-приватне партнерство». З'ясовано проблеми та визначено необхідність розширення та урізноманітнення класифікації форм державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство; форми державно-приватного партнерства; концесія; інвестиційні ресурси; приватний партнер; єдина класифікація.

Kseniya Serhiyivna PASHYNSKA

PhD student,
Faculty of International Economic and Management,
Department of International Finance,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: kseniiakaras@gmail.com

FORMS OF PUBLIC AND PRIVATE PARTNERSHIP

Abstract

Introduction. State and private partnership or "public and private partnership" is one of the modern mechanisms to attract investment funds in sectors that traditionally belong to the state or municipal sector: utilities, transport and medicine. This mechanism is becoming increasingly popular worldwide. Public and private partnership is difficult institute as from organizational so from financial and legal positions. It includes multilateral agreements, allocation of risks, the analysis of commercial prospects and individual financing schemes and legal implementation. The urgency of this problem is due mainly to the fact that public and private partnership is now a necessary component for the development and productive use of the competitive environment. Thus, the development of responsible public and private cooperation is one of the decisive factors of success of programs to modernize the

---

economy and the country.

The purpose of the article is to understand the concepts of differentiation of state private and public private partnerships, to provide a classification of forms of public and private partnerships, to find out the shortcomings of the existing categorical system.

Results. This article describes forms of public and private partnership. It has been provided the explanation of the difference between the interpretations of the concept of public and private partnership. It has been analysed the problem and identified the necessity to expand and diversify the classification of forms of public and private partnership.

Keywords: public and private partnership; forms of public and private partnership; concession; investment resources; private partner; unified classification.

JEL classification: F21, F00, L32

Вступ

Державно-приватне партнерство, або «публічно-приватне партнерство», є одним із сучасних механізмів залучення інвестиційних коштів у розвиток галузей, які традиційно відносяться до державного або муніципального сектору: житлово-комунальне господарство, транспорт, медицина. Цей механізм набирає все більшої популярності у всьому світі. Державно-приватне партнерство – складний як з організаційної, так і з фінансової та правової точки зору інститут. Він передбачає багатосторонні домовленості, розподіл ризиків, аналіз комерційних перспектив та індивідуальні схеми фінансування та юридичного втілення. Актуальність цієї проблеми зумовлена передовсім тим, що державно-приватне партнерство нині є необхідним компонентом для розвитку та продуктивного використання конкурентного середовища. Отже, розвиток відповідальної державно-приватної взаємодії є одним із вирішальних чинників успіху програм модернізації економіки та країни.

Мета та завдання статті

Метою та завданням статті є розмежувати поняття державно-приватного та публічно-приватного партнерства, надати класифікацію форм державно-приватного партнерства, з'ясувати недоліки наявного категорійного апарату.

Виклад основного матеріалу дослідження

У науковому середовищі сформувалися практика одночасного оперування спорідненими термінами «публічно-приватне партнерство» та «державно-приватне партнерство». Під публічно-приватним партнерством зазвичай розуміють юридично обов'язковий для сторін контракт між приватним суб'єктом і органом державної влади (органом місцевого самоврядування), за яким приватний партнер зобов'язується надавати публічні послуги, інвестувати власні ресурси, а також взяти на себе частину відповідальності за певні ризики надання таких послуг (зауважимо, що оплата приватному партнеру здійснюється тільки в обмін на фактично надані послуги) [1]. Натомість законодавча закріпленість поняття «державно-приватне партнерство» об'єктивно зумовлює пріоритетність його використання у дослідженнях, присвячених правовому регулюванню взаємодії органів публічної адміністрації та окремих інституцій публічного права з приватним сектором.

Фахівці наголошують, що державно-приватне партнерство є рівноправним і взаємовигідним співробітництвом між державою, територіальними громадами та приватними інвесторами у контексті реалізації проектів, спрямованих на вирішення важливих соціально-економічних проблем.

У сучасному розумінні партнерство державного і приватного секторів означає таку форму співпраці між державними органами влади та світом бізнесу, що має на меті забезпечити фінансування, будівництво, відновлення, управління або утримання інфраструктури чи надання суспільних послуг. Мета партнерства полягає в поєднанні найкращих аспектів державного і приватного секторів для спільної вигоди, а різноманіття видів, форм і сфер застосування державно-приватного партнерства роблять його універсальним механізмом для рішення низки довгострокових задач – від створення і розвитку інфраструктури до розробки та адаптації нових перспективних технологій. На думку вчених Тофанюк О. В. і Чалого О. Г., державно-приватне партнерство спрямоване на посилення інституційної основи для залучення фірм, громадян та їх об'єднань до місцевого чи регіонального економічного розвитку. Важливість державно-приватного партнерства в регіональному розвитку та зростанні малого та середнього підприємництва як шляху запровадження потужностей та ефективності приватного сектору на розвиток ініціатив на всіх рівнях є загально визнаною. Механізм інвестиційного державно-приватного партнерства передбачає, що держава є замовником послуг. Саме держава визначає умови такого співробітництва, створює можливості прийняття управлінських рішень для приватного сектора. Держава здійснює постійний моніторинг, при цьому об'єкт інвестування залишається у державній

власності. Спільно розпочатий проект реалізується у конкурентному середовищі, що створює стимул до впровадження інновацій у проект і приводить до ефективного та якісного надання кінцевих послуг[2]. У багатьох країнах світу інституту державно-приватного партнерства, що впроваджує суспільно значущих проектів у сфері розбудови соціальної та економічної інфраструктури, відводяться такі ролі в системі економічних взаємовідносин держави [3]:

- формування спільних інвестиційних ресурсів державного та приватного секторів для досягнення суспільно-значущих результатів;
- підвищення ефективності використання об'єктів державної власності на основі підприємницької мотивації;
- створення нових методів управління;
- створення доданої вартості для споживачів і суспільства загалом;
- об'єктивне визначення потреб ринку;
- оптимальне використання ресурсів.

У світовій практиці існує така класифікація типів державно-приватного партнерства (таблиця 1). Отже, існують, по-перше, державно-приватні партнерства, в яких співробітництво між державним і приватним сектором базуються винятково на контрактних зв'язках, а по-друге, державно-приватні партнерства з інституційною природою, що передбачає співпрацю між державним і приватним секторами в межах певного володіння. У світовій практиці класифікації моделей державно-приватного партнерства прийнято виокремлювати такі їх форми [4]:

- контракти як адміністративний договір між органом місцевого самоврядування та приватним партнером на здійснення суспільно необхідних видів діяльності;
- оренда, яка залежно від визначених договором умов може передбачати викуп державного чи муніципального майна;
- концесія, яка передбачає надання державою права приватному партнеру протягом певного часу виконувати обумовлені договором функції і наділяє його відповідними повноваженнями для забезпечення ефективного функціонування об'єкта концесії; концесія завжди передбачає повернення предмета договору державному партнеру, а право власності на вироблену продукцію залишається за приватним партнером;
- угоди про розподіл продукції є подібними до концесійних договорів, однак, на відміну від них, передбачають розподіл виробленої концесіонером продукції між державним та приватним партнером;
- договори про спільну діяльність, у межах яких держава бере постійну участь в адміністративно-господарській та інвестиційній діяльності створеного спільного підприємства залежно від частки в уставному або акціонерному капіталі.

Таблиця 1. Класифікація типів державно-приватного партнерства

Тип ДПП	Сутність
Будуй-володій-експлуатуй (Build-Own-Operate)	приватний партнер будує та експлуатує об'єкти чи надає суспільні послуги без передачі права власності державному сектору
Будуй-експлуатуй-передавай (Build-Operate-Transfer)	приватний партнер будує об'єкти відповідно до специфікацій, узгоджених із державним агентством, експлуатує їх протягом певного періоду часу і потім передає державі
Купуй-будуй-експлуатуй (Buy-Build-Operate)	уряд продає наявний об'єкт підприємству приватного сектору, який потім робить відновлення чи розширення, необхідні для його більш ефективної експлуатації з точки зору витрат
Проектуй-будуй-експлуатуй (Design-Build-Operate)	приватний партнер проектує, будує та експлуатує державні об'єкти з правом власності в державному секторі
Будуй-розвивай-експлуатуй (Build-Develop-Operate)	приватний партнер бере в лізинг чи купує наявний об'єкт у державного агентства, інвестує власний капітал для модернізації.

Зокрема, Національна рада з питань державно-приватних партнерств у США пропонує класифікацію форм ДПП за метою створення:

- партнерства, створені з метою якнайшвидшої реалізації пріоритетних інфраструктурних проектів і тому сформовані згідно з процедурою пакетного тендера;

- партнерства, сформовані для залучення управлінської експертизи приватного партнера для реалізації великих і складних програм
- партнерства, пріоритетною метою яких є залучення нових технологій, розроблених у приватному секторі;
- партнерства, які мають мету залучити різноманітні фінансові ресурси, доступні для бізнесу;
- партнерства, які дозволяють і заохочують розвиток створеної інфраструктури приватним партнером, його власність на споруджений об'єкт і, відповідно, управління ним та іншим капіталом.

Партнерство державного і приватного секторів набуває різноманітних форм відповідно до ступеня залучення приватного та державного секторів та відповідно до рівня ризику, який приймають на себе сторони. Насамперед це контракти, які держава дає приватним компаніям: на виконання робіт та надання суспільних послуг, на поставку продукції для державних потреб тощо. Система короткострокових контрактів достатньо поширена в господарській практиці органів державної влади як за кордоном, так і в Україні. Інша група форм партнерства державного і приватного секторів охоплює орендні/лізингові відносини, що виникають у зв'язку з передачею державою в оренду приватному сектору своєї власності: будівель, виробничого обладнання тощо. За користування державним майном приватні компанії сплачують орендну плату. Ще однією поширеною формою партнерства державного і приватного секторів є державно-приватні компанії. Участь приватного сектору в капіталі державного підприємства може передбачати акціонування (корпоратизацію) і створення спільних підприємств. Ступінь свободи приватного сектору в прийнятті адміністративно-господарських рішень визначається в такому випадку його часткою в акціонерному капіталі. Що менша частка приватних інвесторів порівняно із державою, то вужчий спектр самостійних рішень вони можуть приймати без втручання останньої [5].

Варто зазначити, що у міжнародній практиці відсутня єдина уніфікована класифікація форм ППП. Кожна зацікавлена сторона ділить моделі ППП за ознаками, що сприяють спрощенню процедури ідентифікації моделі та роботи з нею. Національна рада з питань ДПП США пропонує класифікацію за ознакою цілеспрямованості формування партнерських відносин (таблиця 2):

Таблиця 2. Класифікація ДПП за ознакою цілеспрямованості формування партнерських відносин

• партнерства, створені з метою якнайшвидшої реалізації пріоритетних інфраструктурних проектів і тому сформовані відповідно до процедури пакетного тендера
• партнерства, сформовані для залучення управлінської експертизи приватного партнера для реалізації великих і складних програм
• партнерства, пріоритетною метою яких є залучення нових технологій, розроблених у приватному секторі
• партнерства, які дозволяють і заохочують розвиток створеної інфраструктури приватним партнером, його власність на споруджений об'єкт і відповідно управління ним та іншим капіталом

Світовий банк розмежовує моделі ДПП за ступенем участі приватного сектору (таблиця 4).

Таблиця 4. Класифікація ДПП за ступенем участі приватного сектору

• Контракти на управління та лізингу (Management and Lease Contracts) – приватний сектор бере на себе відповідальність за здійснення управління проектом протягом терміну, обумовленого в договорі, але при цьому об'єкт залишається у власності держави, за якою також залишається право прийняття інвестиційних рішень.
• Концесії (Concessions) – приватний партнер зобов'язується здійснювати управління проектом у межах договірної періоду, протягом якого на приватного партнера також покладається значний ризик, пов'язаний з інвестиційним вкладенням капіталу.
• «Проекти зеленого поля» (Greenfield Projects) – приватний партнер самостійно або спільно з державою будує і експлуатує новостворений об'єкт у межах терміну, зазначеного в контракті. Продаж активів (Divestitures) – приватний сектор купує частину об'єкта в державного сектору через розміщення вільних коштів у купівлю акції або через програми приватизації, що надають право власності на об'єкти.
• Продаж активів (Divestitures) – приватний сектор купує частину об'єкта в державного сектору через розміщення вільних коштів у купівлю акцій або через програми приватизації, що надають право власності на об'єкти.

Наведена класифікація свідчить, що комерційні угоди і контрактні конструкції, які застосовні до ДПП, є надзвичайно різноманітними за формами. Проте, за висловлюванням експерта Світового банку Джеффри Делмона [6]: «Класифікація ДПП Світового банку не обмежує використання конкретних схем з

числа названих, а, скоріше, є прикладом того, якими методами приватна компанія може бути залучена в проєкт ППП. Можна стверджувати, що не існує детальної схеми, окрім тієї, яка найкраще враховує умови країни, галузі, проєкту або зміст проблеми».

Висновки та перспективи подальших розвідок

Незважаючи на велику кількість досліджень у теорії державно-приватного партнерства, на питання створення загальної класифікації ДПП практично не звертається увага, оскільки практичні аспекти формування та реалізація ДПП залежать від правильності вибору відповідної форми в класифікації за певними критеріями та вимогами. Відсутність класифікації ДПП істотно впливає на розуміння змісту і завдань та обумовлює необхідність дослідження та впорядкування існуючих форм, моделей та видів з метою їх систематизації, враховуючи класифікаційні ознаки, що характеризують специфіку партнерської діяльності. Все це зумовило потребу у дослідженні та побудові класифікації державно-приватного партнерства. Тому з метою створення найбільш повної та логічно-структурованої класифікації форм ДПП виникає необхідність глибокого дослідження всіх наявних класифікаційних ознак та комплексного підходу для вирішення проблеми відсутності повної класифікації форм державно-приватного партнерства.

Список літератури

1. Посібник з публічно-приватних партнерств. – Агенство США з міжнародного розвитку (USAID) [Електронний ресурс] / Е. Уайт, Б. Дезілец, О. Маслюківська, Ю. Шевчук. – Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/575/PPP_Guidelines_ukr_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
2. Тофанюк, О. В. Застосування механізмів державно-приватного партнерства у бюджетному регулюванні регіонального розвитку / О. В. Тофанюк, І. Г. Чалий // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2011. – № 4 (16). – С. 41 – 53.
3. Guidelines for Successful Public – Private Partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/ppp_en.pdf. – 20.06.2008 р.
4. Шарингер, Л. Новая модель инвестиционного партнерства государства и частного сектора [Текст] / Л. Шарингер // Мир перемен. – 2004. – №2. – С. 13.
5. Підготовка та реалізація проєктів публічно-приватного партнерства [Текст]: практичний посібник для органів місцевої влади та бізнесу / С. Грищенко – К., ФОП Москаленко О. М., 2011. – 140 с.
6. Делмон, Дж. Государственно-частное партнерство в инфраструктуре. Практическое руководство для органов государственной власти [Текст] / Дж. Делмон. – The World Bank, PPIAF, 2010. – 250 с.

References

1. Uayt, E., Dezilets, B., Maslyukivs'ka, O. & Shevchuk, Yu. (2009). Posibnyk z publichno-pryvatnykh partnerstv. (USAID). Retrieved from: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/575/PPP_Guidelines_ukr_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
2. Tofanyuk, O. V. & Chalyy I. H. (2011). Zastosuvannya mekhanizmv derzhavno-pryvatnoho partnerstva u byudzhetnomu rehulyuvanni rehional'noho rozvytku. Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy mashynobudivnoyi haluzi: problemy teoriiy ta praktyky, 4 (16), 41-53.
3. Guidelines for Successful Public-Private Partnership. (2008). Retrieved from: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/ppp_en.pdf.
4. Sharinger, L. (2004). Novaja model' investicionnogo partnerstva gosudarstva i chastnogo sektora. Mir peremen, 2, 13.
5. Hryshchenko, S. (2011). Pidhotovka ta realizatsiya proektiv publichno-pryvatnoho partnerstva: praktychnyy posibnyk dlya orhaniv mistsevoyi vlady ta biznesu. Kyiv: FOP Moskalenko O. M..
6. Delmon, Dzh. (2010). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v infrastrukture. Prakticheskoe rukovodstvo dlja organov gosudarstvennoj vlasti. The World Bank, PPIAF.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015 р.

Наталія Вікторівна ПОЧЕРНІНА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
Таврійський державний агротехнологічний університет
E-mail: pochernina-natalya-victor@mail.ru

**АНАЛІЗ ГРОШОВИХ СПОЖИВЧИХ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ У
2014 РОЦІ**

Почерніна, Н. В. Аналіз грошових споживчих витрат домогосподарств України у 2014 році [Текст] / Наталія Вікторівна Почерніна // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 53-59. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Споживання домогосподарств є найбільш вагомою складовою сукупного попиту, отже, виступає фактором впливу на кон'юнктуру вітчизняного товарного ринку та певною мірою визначає темпи макроекономічної динаміки. Аналіз споживчої поведінки є не тільки предметом дослідження різноманітних науково-теоретичних підходів, а й об'єктом макроекономічного регулювання.

Мета. Метою статті є визначення рівня порогового доходу у споживанні міських та сільських домогосподарств України та окреслення пріоритетних завдань різних напрямів економічної політики задля зменшення виявленої диференціації.

Метод (методологія). Дослідження ґрунтується на теоретичних засадах кейнсіанській функції споживання. У процесі аналізу використано методи апроксимації, статистичного групування та порівняння, метод системного підходу.

Результати. Розкрито особливості розподілу грошових доходів та споживчих витрат міських та сільських домогосподарств за рівнем середньодушових еквівалентних доходів. Виведено функціональні залежності взаємозв'язку між доходом та споживчими витратами за кейнсіанським підходом. Проведено оцінку відхилення порогового доходу у споживанні від прожиткового мінімуму за типами місця проживання. Проаналізовано рівень покриття порогового доходу мінімальними трансфертними виплатами. Виявлено відмінності у структурі споживання груп домогосподарств залежно від розміру їх середньодушових грошових доходів.

Отримані результати аналізу споживчої поведінки домогосподарств дозволяють визначити пріоритетні завдання макроекономічної політики для зменшення негативних наслідків диференціації у споживанні міського та сільського населення. Їх реалізація сприятиме підвищенню рівня обґрунтованості заходів державного регулювання та забезпечення їх комплексного характеру у реалізації глобальної мети – підвищення соціального добробуту.

Ключові слова: функція споживання; міські та сільські домогосподарства; кейнсіанський підхід; рівень порогового доходу; структура споживання; макроекономічна політика.

Nataliya Victorivna POCHERNINA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economic Theory,
Tavria State Agrotechnological University
E-mail: pochernina-natalya-victor@mail.ru

**ANALYSIS OF CONSUMER MONEY EXPENDITURES OF UKRAINIAN HOUSEHOLDS
IN 2014**

Abstract

Introduction. Household consumption is the most important component of aggregate demand. It affects the conjuncture of the domestic commodity market and determines the rates of macroeconomic dynamics. The analysis of consumer behavior is both a subject of study of various scientific theoretical approaches, and the object of macroeconomic regulation.

Purpose. The purpose of the article is to calculate the level of break-even income for urban and rural Ukrainian

---

households and to identify priorities of different areas of economic policy to reduce the identified differentiation in consumption.

Method (methodology). The study is based on theoretical principles of Keynesian consumption function. Such methods as approximations, statistical grouping, comparison and systematic approach are used in the article.

Results. Peculiarities in the distribution of money income and consumer expenditures of urban and rural households depending on size of per capita equivalent income are found out. The functional dependence between income and consumer spending for Keynesian approach has worked out. The deviation of break-even income from the subsistence level income by type of residence is analyzed. Covering level of break-even income by minimum transfer payments is rated. Distinctions in the consumption structure of different household's groups depending on size of per capita equivalent money income have been found out.

The results of analysis of household's consumer behavior can determine the priorities of macroeconomic policy for reduce the negative effects of differentiation in the consumption of urban and rural population. Their implementation will contribute to the validity of grounding on state regulation and ensuring their integrated nature in implementation of the global goal. The latter is the improvement of the social welfare.

Keywords: consumption function; urban and rural households; Keynesian approach; the level of break-even income; consumption structure; macroeconomic policies.

JEL classification: E12, D11, O18, R20

Вступ

Аналіз поведінки домогосподарств на макрорівні пов'язаний з їх роллю у процесі кругообігу продуктів і доходів. Ця роль насамперед характеризується властивістю домогосподарств виступати головним споживачем створеного суспільного продукту. Так, частка кінцевих споживчих витрат домогосподарств у структурі валового внутрішнього продукту, обрахованого за стандартом СНР-2008 методом кінцевого використання, в Україні коливалась у межах від 63 % у 2010 році до 71,4 % у 2013 році [1]. Це обумовлює актуальність дослідження динаміки споживчих витрат та факторів, що на них впливають.

В економічній літературі інтерес до аналізу споживання домогосподарств знайшов відображення у створенні в межах окремих наукових підходів різноманітних моделей, які розкривали, з одного боку, визначні фактори споживання, а з іншого – відображали вплив споживання на добробут домогосподарства та економічну динаміку. Серед широкого кола цих розробників виділимо Дж. М. Кейнса [2], Ф. Модільяні [3], С. Кузнеця [4], М. Фрідмана [5]. Дослідженням окремих аспектів споживання займалися такі вітчизняні науковці, як Ватаманюк М. М. [6], Коцьо О. Я. [7], Кузик О. В. [8], Мандибура В. О. [9], Лібанова Е. М. [10], Мудрак Р. П. [11], Горідько Н. П. [12] та багато інших.

Значний інтерес до цієї теми не зменшує потреби її дослідження, оскільки проблема має багатоаспектний характер (економічний, соціологічний), розглядається як на мікро-, так і на макрорівні, дає широкий простір для використання статистичних та економіко-математичних методів.

Мета та завдання статті

Мета дослідження полягає у визначенні рівня порогового доходу забезпечення грошових споживчих витрат домогосподарств України. Ця мета конкретизується через виконання наступних завдань: виявити параметри функціональної залежності між еквівалентними грошовими доходами та грошовими споживчими витратами на базі статистичних даних 2014 року; застосувати кейнсіанський підхід для графічного аналізу цієї моделі; порівняти характеристики моделі для сільських та міських домогосподарств; окреслити пріоритетні завдання економічної політики держави, спрямовані на зменшення виявленої диференціації у споживанні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Динаміка кінцевого споживання домогосподарств залежить насамперед від отриманого доходу. Саме на цьому акцентував увагу Дж. Кейнс, формулюючи в своїй роботі «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей» психологічний закон, який стверджує, що «люди схильні, як правило, збільшувати своє споживання зі зростанням доходу, але не в тій мірі, в якій зростає дохід» [2, книга III, глава 8. III]. Саме Кейнс запропонував категорію «гранична схильність до споживання» як кількісну величину залежності приросту споживання від приросту використовуваного доходу. Сучасні дослідження широко застосовують цей підхід [8; 12] та поглиблюють його на базі економетричних моделей [7; 13].

Окремим аспектом розгляду цього питання є аналіз поведінки окремих груп споживачів за різними критеріями їх розподілу: за типами проживання, за рівнем доходу, за складом домогосподарства, за регіонами тощо. У межах нашого дослідження увага зверталась на відмінності у споживанні міських та сільських домогосподарств при їх поділі на групи за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів. Вихідні дані для аналізу наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Грошові доходи і витрати домогосподарств залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів в Україні у 2014 році*
(у середньому за місяць, грн.)

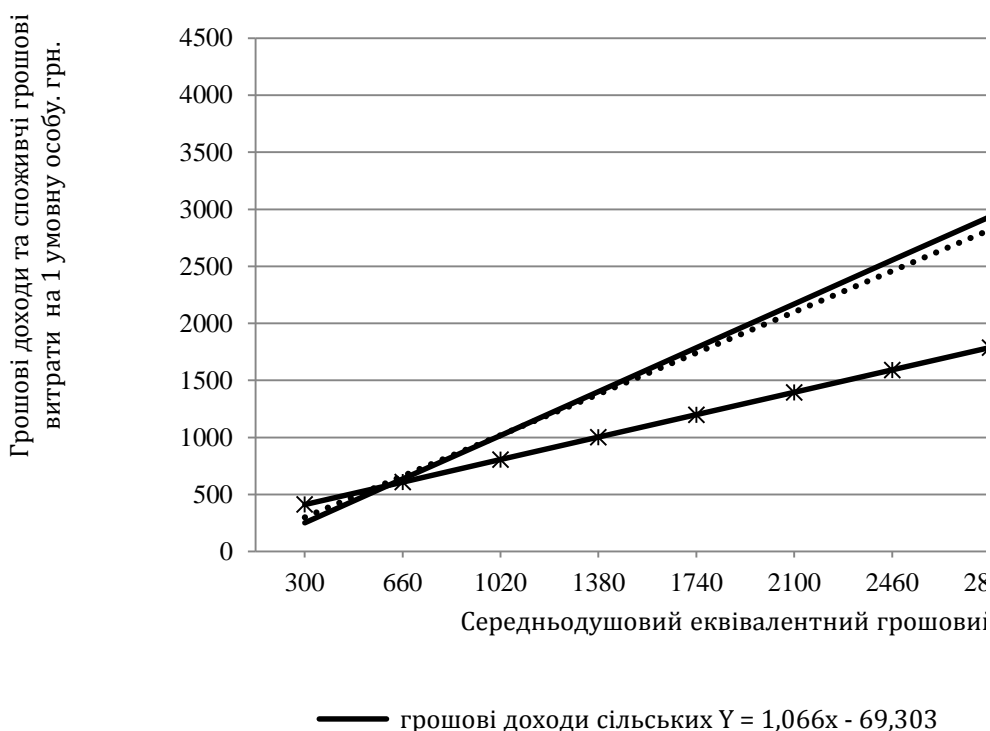
Розмір середньо- душових еквівалентних грошових доходів	Споживчі грошові витрати		Грошові доходи		Середній еквівалентний розмір домогосподарства, осіб		Споживчі грошові витрати на 1 умовну особу, грн.		Грошові доходи на 1 умовну особу, грн.	
	міських	сільських	міських	сільських	міських	сільських	міських	сільських	міських	сільських
до 480 грн.	2695,1	855,44	564,98	917,65	1,76	2,29	1531,32	373,55	321,01	400,72
480,1 – 840,0	2000,6	1746,2	1645,9	1963,9	2,23	2,82	897,14	619,23	738,09	696,40
840,1 – 1200,0	2598,8	2148,8	2370,4	2660,4	2,27	2,57	1144,86	836,11	1044,22	1035,16
1200,1 – 1560,0	2800,2	2085,9	2894,4	2839,1	2,08	2,05	1346,26	1017,53	1391,53	1384,94
1560,1 – 1920,0	3378,7	2648,2	3749,9	3854,6	2,16	2,24	1564,22	1182,23	1736,07	1720,79
1920,1 – 2280,0	3876,4	3101,2	4494	4599,1	2,16	2,2	1794,64	1409,65	2080,54	2090,5
2280,1 – 2640,0	4272,1	3319,4	5069,1	4898,1	2,06	2	2073,82	1659,68	2460,71	2449,07
2640,1 – 3000,0	4658,4	3195,9	5677,9	5303,6	2,03	1,89	2294,75	1690,96	2797	2806,16
3000,1 – 3360,0	4704,6	3914,1	6206,4	5992,9	1,97	1,9	2388,14	2060,05	3150,47	3154,17
3360,1 – 3720,0	4495,7	3318,6	6206,2	5898,8	1,76	1,68	2554,35	1975,35	3526,22	3511,17
понад 3720 грн.	5933,4	4368,8	8920,7	8008,1	1,75	1,74	3390,52	2510,78	5097,52	4602,36

*Складено та розраховано автором на основі [14]

Оскільки для характеристики диференціації населення за рівнем матеріального добробуту критерієм групування обрано інтервали середньодушових еквівалентних грошових доходів, то необхідною передумовою моделі став розрахунок грошових доходів та грошових споживчих витрат на одну умовну особу. Друга передумова моделі полягала у виборі як незалежної змінної медіанного значення інтервалу еквівалентних грошових доходів для кожної групи розподілу. Ці дані надалі були використані для виведення лінійних функцій грошових доходів та грошових споживчих витрат на основі методу апроксимації. Графічний вигляд цих моделей зображено на рисунках 1-2.

Рис. 1 Функції грошового доходу та грошових споживчих витрат міських домогосподарств

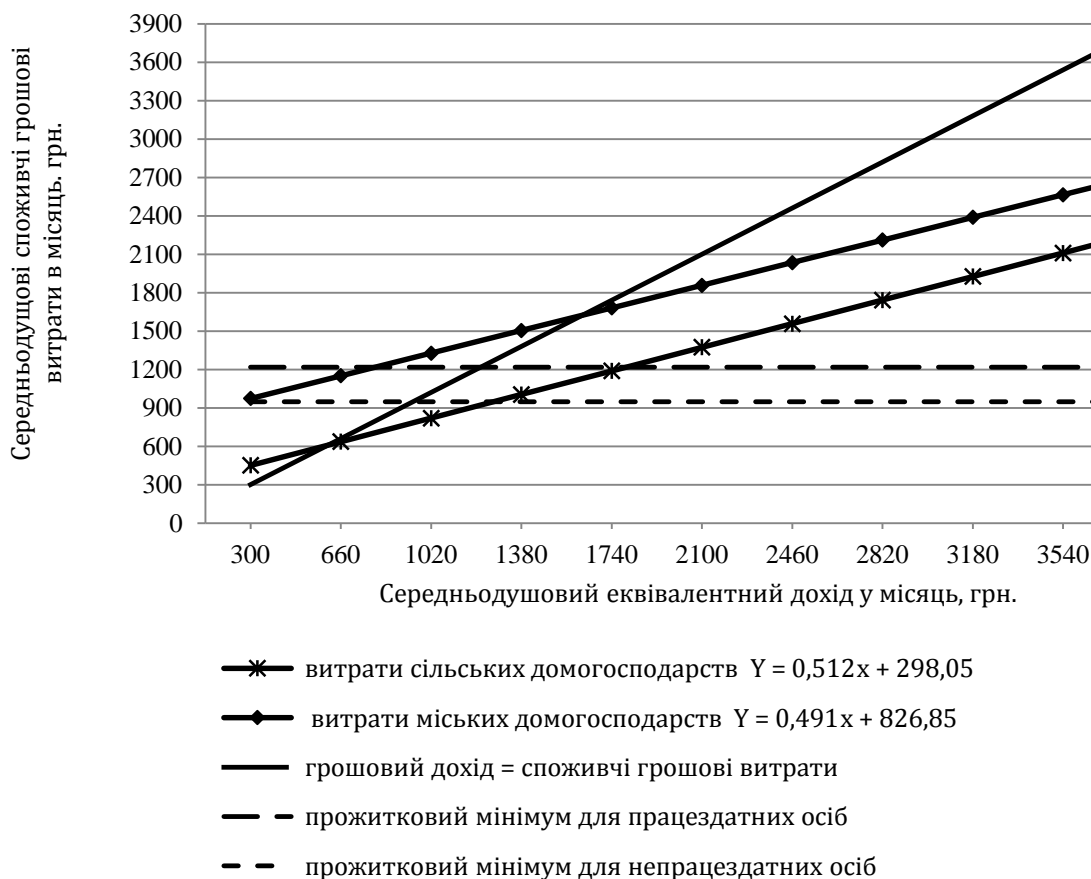

Виявлені функціональні залежності дозволили визначити пороговий рівень еквівалентного грошового доходу (x), який, відповідно до кейнсіанської теорії, ми трактуємо як такий рівень доходу, який повністю спрямовується на покриття споживчих грошових витрат домогосподарств. Розв'язання умови «дохід = витрати» виявило такі значення порогового доходу: для міських домогосподарств $x = 1624,46$ грн.; для сільських домогосподарств $x = 610,76$ грн.

Для побудови графічної моделі введена третя передумова, яка передбачає, що рівень отриманого значення порогового доходу при трансформуванні залежностей до вигляду, загальноприйнятого за кейнсіанським підходом, приймається як екзогенний параметр.

Під загальноприйнятими характеристиками лінійної кейнсіанської графічної моделі ми розуміли незмінну граничну схильність до споживання (тобто нахил функції споживання відносно функції доходу) та відповідність порогового доходу точці перетину функції споживання з бісектрисою. Для виконання цієї передумови в графічній моделі слід було експонувати функцію грошового доходу на бісектрису відносно точки перетину, зберігаючи при цьому незмінність кута нахилу між функціями споживання та доходу. Результат таких трансформацій в узагальненому вигляді наведено на рисунку 3.

Зображення моделі у такому вигляді дозволило виявити наступні особливості:

- грошовий дохід сільських домогосподарств на 1 умовну особу має порогове значення для другої групи диференціації за інтервалами еквівалентного доходу (480,1 – 840,0 грн.). Отже, родини, що мають у місяць середньодушові грошові доходи менше 610 грн., не можуть самостійно задовольняти свої грошові споживчі витрати. Аналіз структури доходів цієї диференційної групи порівняно з іншими групами показав значне переважання (у 2 рази і більше) таких джерел доходу, як продаж сільськогосподарської продукції, грошова допомога від родичів та інших осіб, допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою [14, табл. VI.36];
- сільські домогосподарства, які мають грошовий дохід у місяць на 1 умовну особу більше 610 грн., мають можливість покривати ним як споживчі, так і неспоживчі грошові витрати. Аналіз структури споживчих витрат для цих груп показав стійку тенденцію до зменшення частки продовольчих товарів, відносно стабільність частки непродовольчих товарів та хвилеподібну зміну частки послуг [14, табл. II.27];
- мінімальні трансфертні виплати у вигляді пенсій, що за розміром відповідають прожитковому мінімуму для непрацездатних осіб – 949 грн., перевищують порогове значення грошового доходу, спрямованого на споживання, більше, ніж у 1,5 рази. Це підкреслює значущість соціальних гарантій держави для підтримки рівня грошових споживчих витрат I-III диференційних груп;

- грошовий дохід міських домогосподарств на 1 умовну особу має порогове значення для п'ятої диференційної групи (1560,1 – 1920,0 грн.). Отже, родини, що мають у місяць середньодушові грошові доходи менше 1624 грн., не мають достатніх грошових ресурсів для покриття своїх споживчих витрат. Серед основних джерел доходів цих груп порівняно з іншими групами значно переважають грошова допомога від родичів та інших осіб та допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою [14, табл. VI.34];
- міські домогосподарства, які мають грошовий дохід у місяць на 1 умовну особу більше 1624 грн., у структурі грошових споживчих витрат демонструють спадну динаміку частки продовольчих товарів та зростаючу динаміку часток непродовольчих товарів та послуг [14, табл. II.25];
- прожитковий мінімум для працездатних осіб на рівні 1176 грн. у місяць становив 72,4 % від порогового рівня доходу для покриття грошових споживчих витрат міських домогосподарств. Прожитковий мінімум для непрацездатних осіб становив лише 58,4 % від порогового доходу. Отже, перші чотири диференційні групи міських домогосподарств не мали можливості повністю задовольнити свої грошові споживчі витрати навіть за наявності державної підтримки;
- значний розрив у рівнях порогового доходу між сільськими та міськими домогосподарствами обумовлений тим, що в сільській місцевості населення споживає значну частину продукції власного виробництва, не витрачаючи на її купівлю свої грошові доходи;
- еластичність грошових споживчих витрат по грошовому доходу у міських та сільських домогосподарств приблизно однакова (0,491-0,512), що можна характеризувати як схильність до споживання, хоча не повною мірою. Неточність такого трактування обумовлена тим, що кейнсіанська функція виводить поняття граничної схильності до споживання на основі використовуваного (безподаткового) доходу. Саме на такому підході визначається цей показник у роботах науковців [2; 6; 12]. Наведений у статті аналіз ґрунтувався на динаміці грошових доходів, які за вітчизняною методикою розраховуються за виключенням лише прибуткового податку та обов'язкових відрахувань з оплати праці.

Висновок та перспективи подальших розвідок

Виявлені розбіжності у рівнях порогового грошового доходу, спрямованого на покриття грошових споживчих витрат, міських та сільських домогосподарств, висувають наступні завдання для державного регулювання:

- у сфері соціальної політики: формування системи адресної соціальної допомоги з урахуванням значення порогового доходу споживання, впровадження зарубіжного досвіду по організації мережі надання безоплатних послуг та товарів першої необхідності для тих груп населення, чий грошовий дохід на 1 особу менше порогового рівня;
- у сфері політики доходів: боротьба з бідністю, зменшення нерівномірності у розподілі доходів;
- у сфері політики зайнятості: сприяння розвитку підприємницької діяльності та самозайнятості для підвищення рівня грошового доходу;
- у сфері політики інституційних перетворень: трансформація відносин власності з метою подальшого підвищення частки нетрудових доходів у їх загальному обсязі, насамперед доходів від здавання в оренду нерухомості, створення сприятливих умов для розвитку особистих підсобних господарств міського населення;
- у сфері аграрної політики: підвищення рівня продовольчої безпеки з пріоритетом покращення якості споживання; розвиток сільських територій з метою підвищення рівня задоволення послугами сільських домогосподарств.

Методика врахування значення порогового доходу у практику реалізації економічної політики на метарівні та макрорівні є перспективним напрямом подальших розробок.

Список літератури

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Keynes, J. M. The General Theory of Employment, Interest, and Money [Text] / I J. Keynes. – Macmillan Cambridge University Press, for Royal Economic Society in 1936. – 196 p.
3. Modigliani, F. Utility analysis and the consumption function: an interpretation of cross-section data (1954) [Text] / F. Modigliani, R. H. Brumberg // The Collected Papers of Franco Modigliani. – London; Cambridge: The MIT Press, 2005. – P. 3-10.
4. Kuznets, S. National Income, a Summary of Findings [Text] / S. Kuznets. – NewYork : National Bureau of Economic Research, 1946. – 157 p.
5. Friedman, M. A Theory of the Consumption Function [Text] / Friedman, Milton A. – Princeton: Princeton University. – 1957. – P. 259.

6. Ватаманюк, М. М. Споживання домогосподарств в умовах ринкової трансформації економіки України [Текст] : автореф. дис.... канд. екон. наук : 08.01.01 / Ватаманюк Маряна Михайлівна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : [б. в.], 2004. – 20 с. – Б. ц.
7. Коцьо, О. Я. Моделювання споживання домогосподарств за умов невизначеності інформації [Текст]: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. — спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / Коцьо Ольга Ярославівна. – Львів. — 2009. — 20 с.
8. Кузик, О. В. Макроекономічний аналіз поведінки домогосподарств в економіці України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к. е. н. — спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Кузик Олег Володимирович. – Львів. — 2011. — 24 с.
9. Мандибура, В. О. Особливості взаємодії інститутів довіри і недовіри в процесі забезпечення якості кінцевого споживання [Текст] / Мандибура Віктор Омелянович // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць. [За заг. Ред. Єханурова Ю. І., Шегди А. В.]. – 388 с. – С. 48-60.
10. Лібанова, Е. М. Соціально-економічні ризики і загрози бідності в Україні : методика та практика аналізу [Текст] : монографія / Елла Марленівна Лібанова; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж., Служба безпеки України, Ін-т опер. діяльн. та держ. безпеки. – Х. : Право, 2008. — 208 с. ISBN 978-966-458-109-4. — укр.
11. Мудрак, Р. П. Поведінка споживача як чинник продовольчої безпеки домогосподарства [Текст] / Руслан Мудрак // Економічний часопис – XXI. – 2014. – № 3-4 (1). – С. 27-30.
12. Горідько, Н. П. Оцінка граничних схильностей до споживання та заощадження в сучасній економіці України [Текст] / Ніна Павлівна Горідько // Бізнес Інформ. – 2011. – №7(2). – С. 12-15.
13. Оліскевич, М. О. Особливості економетричних моделей споживання в Україні в умовах нестабільності та структурних зрушень [Текст] / Маріанна Олександрівна Оліскевич // Бізнес-інформ. – 2014. – № 3. – С. 113-121.
14. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році [Електронний ресурс] : статистичний збірник. Частина І. / Державна служба статистики України, 2015. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny. (2015). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest, and Money. Macmillan Cambridge University Press, for Royal Economic Society in 1936.
3. Modigliani, F. & Brumberg, R. H. (2005). Utility analysis and the consumption function: an interpretation of cross-section data (1954). The Collected Papers of Franco Modigliani. London; Cambridge: The MIT Press, 3-10.
4. Kuznets, S. (1946). National Income, a Summary of Findings. NewYork : National Bureau of Economic Research, 1946. – 157 p.
5. Friedman, M. A (1957). Theory of the Consumption Function. Princeton: Princeton University.
6. Vatamanyuk, M. M. (2004). Spozhyvannya domohospodarstv v umovakh rynkovoyi transformatsiyi ekonomiky Ukrayiny. L'viv : L'viv. nats. un-t im. I. Franka.
7. Kots'o, O. Ya. (2009). Modelyuvannya spozhyvannya domohospodarstv za umov nevyznachenosti informatsiyi. L'viv.
8. Kuzyk, O. V. (2011). Makroekonomichnyy analiz povedinky domohospodarstv v ekonomitsi Ukrayiny. L'viv.
9. Mandybura, V. O. (n.d.). Osoblyvosti vzayemodiyi instytutiv doviry i nedoviry v protsesi zabezpechennya yakosti kintsevoho spozhyvannya. Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky, 48-60.
10. Libanova, E. M. (2008). Sotsial'no-ekonomichni ryzyky i zahrozy bidnosti v Ukrayini : metodyka ta praktyka analizu. Kharkiv : Pravo.
11. Mudrak, R. P. (2014). Povedinka spozhyvacha yak chynnyk prodovol'choyi bezpeky domohospodarstva. Ekonomichnyy chasopys – XXI, 3-4 (1), 27-30.
12. Horid'ko, N. P. (2011). Otsinka hranychnykh skhyl'nostey do spozhyvannya ta zaoshchadzhennya v suchasniy ekonomitsi Ukrayiny. Biznes Inform, 7(2), 12-15.
13. Oliskevych, M. O. (2014). Osoblyvosti ekonometrychnykh modeley spozhyvannya v Ukrayini v umovakh nestabil'nosti ta strukturnykh zrushen'. Biznes-inform, 3, 113-121.
14. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrayiny u 2014 rotsi : statystychnyy zbirnyk. (2015). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2015 р.

Ольга Євгенівна СУХАЙ

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: olga.barabach@mail.ru

Ольга Семенівна КІНДЗЮР

викладач,
Львівський техніко-економічний коледж
НУ «Львівська політехніка»
E-mail: kindzyurolga@ukr.net

**АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОГРАМИ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА**

Сухай, О. Є. Аналіз фінансового забезпечення програми енергоефективності житлово-комунального господарства [Текст] / Ольга Євгенівна Сухай, Ольга Семенівна Кіндзюр // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 60-66. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Енергоефективність передбачає зменшення кількості споживання енергії, оптимізацію використання енергетичних ресурсів, що призводить до їх економії, зменшення комунальних витрат та шкідливих викидів в атмосферу. Тому на державному рівні необхідно впроваджувати програми енергоефективності та систему заходів з модернізації споживання енергії в житлово-комунальному господарстві. Однак постає проблема пошуку фінансових ресурсів для таких заходів.

Мета. Опрацювання системи заходів з упровадження енергоефективності житлово-комунального господарства, а також пошук альтернативних джерел їх фінансування.

Методологія. Використано такі загальнонаукові методи, як узагальнення, синтез, аналіз, порівняння, абстрагування та індукція.

Результати. Для реформування політики енергоефективності у сфері ЖКГ необхідно створити низку мотиваційних і компенсаційних механізмів для запуску масштабної програми; скоротити споживання і втрати енергії за рахунок термомодернізації. Фінансове забезпечення реформи повинне базуватись на залученні усіх можливих джерел інвестиційних ресурсів та державного сприяння. Насамперед необхідно створити механізм стимулювання термомодернізації за рахунок повернення інвесторам частини податків, сплачених у процесі утеплення будівель. Крім того, кредити міжнародних фондів та банків доцільно спрямувати на створення револьверних фондів, які можуть надавати позики на муніципальні програми енергозбереження. Низькі ставки кредитування сприятимуть швидшому періоду окупності проектів і поверненню коштів. Масштабна програма термомодернізації уможливить зайняти будівельну галузь, яка не має платоспроможного попиту на новозбудоване житло та зможе створити сотні тисяч робочих місць. Нетипові додаткові джерела фінансового забезпечення – використання коштів міських та обласних екологічних фондів, а також продаж ОСББ дахів під забудову мансард з використанням виручених коштів для модернізації об'єктів. Особливу увагу доцільно звернути на зменшення дозвільних перешкод в оформленні таких проектів і здешевлення проектної документації.

Ключові слова: енергоефективність; державна програма енергоефективності; житлово-комунальне господарство (ЖКГ); модернізація ЖКГ; фінансування енергоефективності; револьверний фонд.

Olha Yevhenivna SUHAJ

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economy of Enterprises,
Ivan Franko National University of Lviv
E-mail: olga.barabach@mail.ru

Olha Semenivna KINDZYUR

Lecturer,
Lviv Technical and Economic College
National University «Lviv Polytechnic»
E-mail: kindzyurolga@ukr.net

ANALYSIS OF FINANCIAL SUPPORT OF ENERGY EFFICIENCY PROGRAM IN HOUSING AND COMMUNAL SECTOR

Abstract

Introduction. Energy efficiency involves reducing the amount of energy consumption, optimization of usage of energy, which can lead to their saving; energy efficiency reduces utility costs and harmful emissions. Therefore, at the state level it is necessary to implement energy efficiency programs and measures to modernize the system of energy consumption in housing and communal sector. However, there is the problem of finding financial resources for such measures.

Purpose. The aim of this research is the elaboration of measures for the implementation of energy efficiency in housing and communal sector and searching for alternative sources of funding for this program.

The methodology. The study uses such general scientific methods as generalization, synthesis, analysis, comparison, abstraction and induction.

Results. For energy efficiency policy reform in the housing and communal sector it should be created a number of incentive and compensation mechanisms for launching large-scale programs; reduce consumption and energy losses by thermo modernization. Financial support for the reform must be based on the involvement of all kinds of investment resources and public support. First of all it is necessary to create the stimulating mechanism for thermo modernization by the returning of the taxes paid by investors who insulated buildings. It is advisable to concentrate the loans from international banks and funds on creating the revolving funds that provide loans for municipal energy efficiency programs. Low lending rates will contribute to a faster payback period and return of capital. The scale program will enable the activation in the construction industry, which has no effective demand for newly constructed buildings and will create thousands of working places. Among the additional sources of financial support we can single out the usage of city and regional environmental funds and the sale of condominiums roofs under construction the mansard using the proceeds to upgrade facilities. Particular attention should be paid to reducing the number of permits required in such projects and the cost of the project documentation.

Keywords: energy efficiency; the state program of energy efficiency; housing and communal sector (HCS); modernization of housing and communal sector; financing of energy efficiency; revolving fund.

JEL classification: E62, H54, L97, R58

Вступ

Енергоефективність передбачає ефективне або раціональне використання енергетичних ресурсів, використання меншої кількості енергії для забезпечення того ж рівня енергетичного забезпечення будівель або технологічних процесів на виробництві. Ця галузь знань перебуває на стику інженерії, економіки, права та соціології.

Для населення – це значне скорочення комунальних витрат, для країни – економія ресурсів, підвищення продуктивності промисловості та її конкурентноздатності, для екології – обмеження викиду парникових газів в атмосферу, для енергетичних компаній – зниження витрат на паливо і необґрунтованих витрат на будівництво.

За оцінками Європейського банку реконструкції та розвитку[1], для підвищення енергоефективності житлових будівель в Україну потрібні інвестиції в розмірі близько 60 млрд євро. Освоєння інвестицій спричинить щорічну економію енергії в обсязі 10 млрд м³ природного газу, або 25 % загального обсягу його імпорту в Україну. Крім того, використання енергозберігаючих технологій у промисловості та житлово-комунальному господарстві (ЖКГ) України дозволять зекономити 11,8 млрд євро на рік.

Вітчизняний сектор теплоенергетики характеризується суттєвими втратами на всіх етапах роботи (генерація теплової енергії – транспортування теплоносія – об'єкти ЖКГ) і є найменш ефективним серед країн Європи. Зокрема, в Україні витрачається на третину більше палива на виробництво однієї гікалорії тепла, у сім – вісім разів більше – на транспортування та в три – п'ять разів вищі втрати в будівлях, аніж в інших європейських державах.

Значний внесок у дослідження проблем житлово-комунального господарства здійснили Димченко О. В. [2], Качала Т. М. [3], Полуянов В. В. [4], Тищенко О. М. [5] та інші, питання енергоефективності висвітлюються у державних цільових програмах та постановах Кабінету міністрів України. На сьогодні прийнято третю програму енергозбереження з часів здобуття незалежності, а саме «Державну цільову економічну програму енергоефективності на 2010-2015 роки» [6]. Проте в цьому документі не передбачено забезпечення програми фінансовими та людськими ресурсами, не розроблено інвестиційних умов, що обмежує можливості її ефективною реалізації. Слід зазначити, що державні програми енергоефективності зосереджують увагу на заміні генеруючих потужностей і запровадженні альтернативних джерел енергії. Однак у них не знайшло свого відображення формування механізмів стимулювання заходів з енергоефективності в будівлях за рахунок небюджетних коштів.

Мета статті

Мета статті – опрацювання системи заходів з упровадження енергоефективності житлово-комунального господарства, а також пошуку альтернативних джерел їх фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основним чинним державним актом у сфері енергозбереження є «Державна цільова економічна програма енергоефективності на 2010-2015 роки». Заходи з виконання цієї програми спрямовано не на енергозбереження, а на розвиток альтернативних джерел. Відповідно, більшість фінансових ресурсів скеровується на будівництво мереж передачі енергії з альтернативних джерел і модернізацію ліній високовольтних передач. Розпорядник програми – Державне агентство України з енергоефективності та енергозбереження – основну увагу звертає на енергозбереження в промисловості та розбудову альтернативних джерел енергії. Тим самим у ланцюжку «генерація – транспортування – споживання» наголос зроблено на початкову ланку.

На нашу думку, варто розпочинати з ланки «споживання», оскільки тут можливо досягти ефекту уже протягом року, не очікуючи на багаторічну модернізацію технологічних процесів з виробництва та транспортування енергії. Водночас реформування енергоефективності на стадії споживання дозволить сформувати відповідальне ставлення до енергоресурсу та підвищити культуру його використання. Адже людський фактор – небажання або невміння ощадливо ставитись до енергетичних ресурсів – є одним з проблемних елементів, що гальмують впровадження енергоефективності. Іншими обмежувальними факторами є недостатність фінансування, дозвільне середовище, право власності на об'єкти ЖКГ та відсутність їх наскрізного енергоаудиту.

Запланований обсяг фінансування Програми становить 346 млрд грн, у тому числі 7,7 млрд – за рахунок державного бюджету; 15 млрд – за рахунок місцевих бюджетів; 323,3 млрд – за рахунок інших джерел. Однак динаміка здійснення програми за 2010-2011 роки засвідчує, що її не буде виконано з огляду на нереальність закладених фінансових показників (див. таблицю 1).

Таблиця 1. Прогнозні обсяги та джерела фінансування Програми

Джерела фінансування	Обсяг, млрд грн	У тому числі за роками					
		2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Державний бюджет	7,7	0,6	0,91	0,83	1,77	0,5	0,5
Місцеві бюджети	15	1,8	2	2,3	2,65	2,95	3,3
Інші джерела	323,3	6,78	27,94	40,58	62,88	86,41	98,72
Усього	343,42	9,18	30,85	43,71	67,3	89,86	102,86

* За даними [6]

Фінансування відбувається з державного бюджету лише на модернізацію цих мереж, усю діяльність з термомодернізації об'єктів покладено на інші джерела, що становлять 93,4 % усього фінансування. Водночас не створено жодних мотивацій ці кошти залучати, тому ймовірність їх появи до кінця 2015 року вкрай мала.

У 2015 році на підтримку енергоефективності уряд безпосередньо спрямує 343,5 млн грн. З них 198 млн грн піде на відшкодування населенню 30 % суми кредитів на придбання енергоефективного обладнання та матеріалів; 97,9 млн грн – на відшкодування 40 % суми кредитів на аналогічні цілі та 47,6 млн грн – на відшкодування 20 % суми кредитів на придбання «негазових» котлів [7].

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спрямовує свою діяльність в основному на модернізацію систем генерації теплової енергії та магістралей її транспортування. Проблема масштабної термомодернізації будівель і скорочення споживання залишається фактично поза фокусом діяльності держави.

Важливою складовою будь-якої програми є фінансування її реалізації (див. рисунок). Без масштабних інвестицій у цій сфері вагомих результатів не буде досягнуто. Тому залучення інвестицій з різних джерел дозволить стимулювати впровадження реформи. Такими джерелами можуть бути:

- кошти державного бюджету;
- кошти муніципалітетів, територіальних громад;
- кошти власників об'єктів;
- кредитні кошти банків;
- створення нових фінансових механізмів.

Залучення інвесторів, у тому числі іноземних вимагає сприятливого бізнес-середовища, адміністративного регулювання та прозорого законодавства. Однак нечітке формулювання державних програм та відсутність законодавчих гарантій приватним інвесторам, обмежує можливість використання інвестиційного ресурсу в ЖКГ.

Сфера бюджетних установ – школи, садки, лікарні, адміністративні установи – це зазвичай перегріті будинки, у яких, незважаючи на втрати, витримують температуру не менш як 21С, а часто і вище. Тут криється величезний потенціал економії, який, за даними енергоаудитів, становить до 77 %. Бюджетним установам має бути надано право переносити кошти економії на оплату банківського кредиту, таким чином установи зможуть здійснювати термомодернізаційні роботи за рахунок банківських кредитів, а не бюджетних коштів. Нині це практично неможливо реалізувати через те, що скорочення витрат на закупівлю енергії в поточному році автоматично призводить до скорочення бюджету в наступному, тому робить усі зусилля даремними.

* розроблено авторами на основі [8]

Рис. 1. Складові реформування енергоефективності ЖКГ

Бюджетний споживач енергоресурсів повинен мати змогу зафіксувати споживання енергетичних і грошових ресурсів у еквіваленті грошей за об'єм енергії та використовувати економію, що виникає внаслідок утеплення об'єкта, як гарантію повернення кредиту комерційним фінансовим установам. Різниця, що виникає, має залишатися споживачеві до погашення кредиту. Частина економії керівник установи міг би також витратити на розвиток.

У містах промислового Сходу суттєвим джерелом наповнення фондів термомодернізації можуть бути місцеві фонди охорони довкілля. Однак через часті зміни податкового законодавства та Бюджетного кодексу використання таких коштів є утрудненим. Наприклад, у 2015 році залишати на місцях передбачено 80 % надходжень від екологічного податку, а 20 % – скеровувати в державний бюджет. Однак ці кошти зараховуються в загальний фонд відповідного бюджету (а це унеможливорює їх цільове використання). До спеціального фонду скеровуються лише грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону довкілля внаслідок господарської та іншої діяльності (фактичні надходження у 2014 р. становили 91,8 млн грн, у той час, як екологічного податку було зібрано 3106,7 млн грн) [9]. Практику має бути змінено таким чином, щоб на місцях залишалася більша або повна частка екологічного податку та існував їх захист для повного використання в інтересах громади, на території якої відбувалася екологічна шкода.

Кошти, не використані місцевими фондами до кінця року, повинні переводитися на рахунок обласного фонду, де у випадку невикористання їх буде залишено на наступний рік.

Нетиповим джерелом наповнення може також бути продаж власниками будинків (ОСББ) дахів під забудову легкої мансарди, виручені гроші можуть стати вагомою часткою здійснення комплексної термомодернізації будинків.

Кошти від продажу об'єктів енергетики потрібно спрямовувати на модернізацію інфраструктури, тобто приватизація об'єктів генерації має слугувати для модернізації розподільчих мереж та об'єктів, що споживають енергію.

Низьковідсоткові позикові кошти, що їх Україна може отримати від МВФ, замість фінансування дефіциту бюджету, доцільно спрямувати на створення так званих револьверних фондів, які можуть надавати позики на муніципальні програми енергозбереження. Такі фонди здійснюють фінансування проектів енергоефективності на поворотній (револьверній) основі під відсотки – до 5 % річних. Низькі ставки кредитування сприятимуть швидшому періоду окупності проектів і повернення коштів. Така програма буде повністю самоокупною, обслуговування кредиту не ляже на державний бюджет України. Пілотний проект револьверного фонду фінансування ОСББ запроваджений у місті Вознесенську [10].

Вагомою складовою успіху реформи є розробка стратегії суспільної комунікації щодо енергоефективності. Ринок енергоефективності та енергозбереження є системою складних взаємозв'язків різноманітних учасників (постачальників, споживачів, органів місцевої та центральної влади тощо), які мають свої фінансові та нефінансові інтереси щодо підтримки та безпосередньої реалізації проектів з енергозбереження.

Учасники цього порівняно нового ринку конкурують з учасниками інших секторів, зокрема у паливно-енергетичному (конкуренція за споживача енергоресурсів), банківському (конкуренція за інвестиційні ресурси), промисловості (конкуренція за споживача енергоощадних технологій) тощо.

З-поміж усього різноманіття учасників ринку енергозбереження основними є лише споживачі та постачальники енергоресурсів та енергоощадних технологій і матеріалів. Решта учасників становлять інфраструктуру ринку енергозбереження. Доцільно зазначити, що наведений поділ є умовним, оскільки багато учасників поєднують кілька ролей, наприклад, орган місцевого самоврядування є і споживачем, і виконує регулятивні функції тощо.

Найбільшою групою спротиву будуть постачальники енергоресурсів, для яких впровадження ефективних програм енергозбереження означатиме скорочення ринку. Для зниження спротиву постачальників важливо запропонувати схему, за якою вони могли б продавати вивільнені об'єми на інші ринки, в тому числі на експорт.

Групою сприяння стане будівельний сектор економіки, який за відсутності платоспроможного попиту на новозбудоване житло може дати роботу сотням тисяч робітників у програмах термомодернізації житла.

Важливою є суспільно-роз'яснювальна робота. Підвищення цін на енергію до ринкових спричинить протести населення, яке за наявного рівня втрат платитиме вдвічі-втричі більше. Єдиним способом зменшити платежі за енергію є зменшення об'ємів споживання за рахунок програм термомодернізації житла.

Окрім того, комплексна термомодернізація будинків означає кращий естетичний вид будинку, а також кращий комфорт проживання та суттєве скорочення рахунків за теплову енергію після повернення кредиту. Водночас отримання кредитів не збільшує щомісячних платежів за енергію проти звичайного рахунку за енергію – після утеплення будинку більша частина плати йтиме не на оплату енергії, а на повернення кредиту, саме ж споживання енергії відчутно скоротиться.

Основний тягар здійснення комплексних місцевих програм термомодернізації лягає на муніципалітети та ОСББ як власників об'єктів. Важливо розвивати їхню спроможність планувати та виконувати програми сталого енергетичного розвитку, працювати з банками та управляючими компаніями. Міста також повинні сприяти розвитку ринку управляючих компаній. Крім того, міста як території найбільшої концентрації споживачів, постачальників та інфраструктури, а також грошових потоків за спожиті енергоресурси стають основним місцем упровадження змін.

Перехід до нової якості функціонування сектору можливий лише за впровадження в містах комплексних програм сталого енергетичного розвитку – фрагментні ремонти окремих компонентів не рятують ситуації, якщо об'єм спожитих ресурсів і втрат сягає величини, коли споживачі з усіма дотаціями стають неспроможними їх оплачувати.

Тому основну увагу має бути присвячено розвитку спроможності муніципалітетів розробляти та впроваджувати місцеві програми сталого енергетичного розвитку – передусім щодо створення штатних підрозділів міськвиконкомів, їх навчання і силами міжнародних донорів, і впровадження відповідних короткострокових навчальних програм і підвищення кваліфікації.

З огляду на розпорошеність функцій і завдань у секторі енергозбереження існує потреба у створенні міжвідомчої групи, яка координувала б зусилля національних і міжнародних установ у цьому напрямі.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Загалом для реформування політики енергоефективності у сфері ЖКГ необхідно створити низку мотиваційних і компенсаційних механізмів для запуску масштабної програми; скоротити споживання і втрати енергії за рахунок термомодернізації на основі цілісної системи управління енергетики країни та максимальної самокупності процесу за рахунок досягнутої економії.

Фінансове забезпечення реформи повинне базуватись на залученні усіх можливих джерел інвестиційних ресурсів та державного сприяння. Насамперед необхідно створити механізм стимулювання термомодернізації за рахунок повернення інвесторам частини податків, сплачених у процесі утеплення будівель. Крім того, кредити міжнародних фондів та банків доцільно спрямувати на створення револьверних фондів, які можуть надавати позики на муніципальні програми енергозбереження. Низькі ставки кредитування сприятимуть швидшому періоду окупності проектів і поверненню коштів. Програма буде повністю самоокупною, обслуговування кредиту не лягатиме на державний бюджет України. Масштабна програма термомодернізації уможливить зайняти будівельну галузь, яка не має платоспроможного попиту на новозбудоване житло та зможе створити сотні тисяч робочих місць.

Нетипові додаткові джерела фінансового забезпечення – використання коштів міських та обласних екологічних фондів, а також продаж ОСББ дахів під забудову мансард з використанням виручених коштів для модернізації об'єктів. Особливу увагу доцільно звернути на зменшення дозвільних перешкод в оформленні таких проектів і здешевлення проектної документації.

Список літератури

1. Стратегія діяльності в Україні 2011-2014 роки [Текст] / Європейський банк реконструкції та розвитку // Затверджено Радою Директорів на засіданні 12-13 квітня 2011 р.
2. Димченко, О. В. Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування, управління [Текст] : монографія / О. В. Димченко. – Харків: ХНАМГ, 2009. – 356 с.
3. Качала, Т. М. Житлово-комунальне господарство в системі міського комплексу [Текст] / Т. М. Качала ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. техн. ун-т. – К. : Наукова думка, 2008. – 416 с.
4. Полуянов, В. П. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності підприємств житлово-комунального господарства [Текст] : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.06.01 / В. П. Полуянов; НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2005. – 29 с.
5. Тищенко, О. М. Реформування житлово-комунального господарства: теорія, практика, перспективи [Текст] : монографія / О. М. Тищенко, М. О. та ін. ; НАН України. Н.-д. центр індустр. пробл. розв. – Х. : ІНЖЭК, 2008. – 368 с.
6. Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки [Текст] : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. № 243 зі змінами і доповненнями.
7. Ляшевська, К. За українську енергоефективність «заплатять» іноземці [Електронний ресурс] / К. Ляшевська // Україна комунальна. – 16.04.2015. – Режим доступу: <http://jkg-portal.com.ua/ua>.
8. Дієва державна політика енергоефективності – основа модернізації ЖКГ [Текст] : аналітична записка // Громадська експертна рада при Українській частині Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС. – 2011. – С. 19.

-
9. У парламентських комітетах [Текст] // Парламентські вісті. – № 11 (478). – 13-19 квітня 2015 року. – С. 11-13.
  10. У Вознесенську другий рік діє Револьверний фонд підтримки енергозберігаючих заходів ОСББ та ЖБК [Електронний ресурс] // Новини Мінрегіону. – Режим доступу: <http://minregion.gov.ua/news/u-voznensensku-drugiy-rik-die-revolverniiy-fond-pidtrimki-energozberigayuchih-zahodiv-osbb-ta-zhbk>.

References

1. European Bank for Reconstruction and Development. (2011). Strategy in Ukraine in 2011-2014. Approved by the Board of Directors at the meeting of 12-13 April 2011.
2. Dimchenko, O. (2008). Housing and communal services in the reform process: analysis, design, management. Kharkov: KSAME.
3. Kachala, T. (2008). Housing and communal services in complex urban system. Kyiv: Naukova Dumka.
4. Poluyanov, V. (2005). Organizational-economic mechanism of efficiency of housing and utilities. PhD thesis, National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Industrial Economics, Ukraine.
5. Tishchenko, O. (2008). Reforming of Housing Sector: theory, practice and perspectives: monograph. NAS of Ukraine. Kharkov: INZHEK.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2010). The state target economic program on energy efficiency and the development of energy production from renewable energy sources and alternative fuels for 2010-2015.
7. Ljasevska, K. (2015). Foreigners “will pay” for Ukrainian energy. Ukraina Comunalna. Retrieved from: <http://jkg-portal.com.ua/ua>.
8. Expert Council under the Ukrainian part of Committee on cooperation between Ukraine and the EU. (2011). Effective public policy of energy saving – the basis of modernization of housing sector. Analytical note.
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). Parliamentary Committee. Legislative news. – № 11 (478). – P. 11-13.
10. Ministry of Regional Development, Construction, Housing and Utilities. (2014). In Voznesensk the revolving fund has been worked for two years for energy saving measures of condominiums and cooperatives. Retrieved from: <http://minregion.gov.ua/news/u-voznensensku-drugiy-rik-die-revolverniiy-fond-pidtrimki-energozberigayuchih-zahodiv-osbb-ta-zhbk>.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2015 р.

Олександр Григорович ХАНІН

кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри математичного аналізу,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
E-mail: a.hanin@bigmir.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИТЕРІЮ УЗГОДЖЕНОСТІ χ^2 В ПРАКТИЧНИХ ЗАДАЧАХ СОЦІОЛОГІЇ, ЕКОНОМІКИ ТА МАРКЕТИНГУ

Ханін, О. Г. Методологічні особливості застосування критерію узгодженості χ^2 в практичних задачах соціології, економіки і маркетингу [Текст] / Олександр Григорович Ханін // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 67-70. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У багатьох практичних задачах соціології, економіки та маркетингу виникає потреба порівняння ймовірнісних розподілів різних якісних факторів. Це можуть бути смакові переваги користувачів, джерела пошуку інформації щодо товару чи послуги, структура збуту продукції, фінансово-економічні результати діяльності підприємств у різноманітних розрізах тощо. Розподіли можуть залежати від різних соціальних та фінансово-економічних чинників: віку, освіти, рівня доходів, належності до певних професійних груп, місцевих особливостей і т. д.

У статті показано, що класичний метод перевірки статистичної гіпотези про відмінність між собою двох вибірових розподілів факторів за допомогою критерію узгодженості χ^2 , створеного для порівняння емпіричного та теоретичного розподілів, не є повною мірою коректним, тому запропоновано і розглянуто на конкретному прикладі методику використання критерію χ^2 для практичного розв'язанні подібних задач.

Ключові слова: теоретичний та вибіровий розподіл; біноміальний розподіл; розподіл Стьюдента; критерій узгодженості χ^2 ; довірчий інтервал; інструмент Excel «Пошук розв'язків».

Oleksandr Gryhorovych KHANIN

PhD in Physical and Mathematical Sciences,
Associate Professor,
Department of Mathematical Analysis,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
E-mail: a.hanin@bigmir.net

METHODOLOGICAL FEATURES OF χ^2 CONSISTENCY CRITERIA USING IN THE PRACTICAL PROBLEMS OF SOCIOLOGY, ECONOMICS AND MARKETING

Abstract

There is a need to compare probability of distributions of various qualitative factors in many practical problems of sociology, economics and marketing. They may be the taste preferences of customers, the sources of the searching for information about the goods or services, sales structure, financial and economic results in different sections etc. The distribution may depend on different social, financial and economic factors: age, education, income, belonging to certain professional groups, local features, etc.

The article shows that the classic method of testing of statistical hypotheses about the difference between sample distributions of some factors using χ^2 consistency criterion, created for comparison of empirical and theoretical distributions, is not fully correct. Therefore, it is proposed the method of using χ^2 test for the practical solution of similar problems.

Keywords: theoretical and sample distribution; binomial distribution; Student distribution; consistency criterion χ^2 ; confidence intervals; Excel tool «Search for solutions».

Критерій χ^2 був розроблений К. Пірсоном [1] з метою порівняння емпіричного розподілу з відомим теоретичним. Р. Фішер [2; 3] удосконалив цей критерій на випадок, коли вид теоретичного розподілу відомий, але розподіл залежить від кількох невідомих параметрів. Якщо емпіричний розподіл r факторів наближається до відомого теоретичного із зростанням об'єму вибірки, то введена Пірсоном відстань між емпіричними частотами та відповідними теоретичними ймовірностями має при достатньо великому об'ємі вибірки n розподіл, близький до розподілу χ^2 з $r-1$ ступенями вільності. Але на практиці ми зустрічаємося з дещо іншою ситуацією: вид теоретичного розподілу нам невідомий і необхідно порівняти між собою не емпіричний та теоретичний, а два емпіричних розподіли. Припустимо, обидва емпіричних розподіли r факторів побудовані за вибірками об'ємів n_1 і n_2 , відповідно, та коли n_1 і n_2 необмежено зростають, наближаються до одного і того самого невідомого нам теоретичного розподілу. Але, якщо визначити між ними відстань Пірсона, її розподіл залишиться нам невідомим, зокрема, ми не зможемо гарантувати його близькість до розподілу χ^2 . Тому виникає необхідність дещо модифікувати критерій χ^2 для застосування у нашому випадку.

Мета статті – модифікувати критерій Пірсона так, щоб його можна було використати для порівняння двох емпіричних розподілів, не збільшуючи помилку 1-го роду, тобто ймовірність помилкового визнання двох емпіричних розподілів різними.

Нехай досліджується пріоритетність факторів, що впливають на вибір певного приватного медичного закладу, залежно від вікової групи, до якої належить потенційний пацієнт. Розглянемо для прикладу дві вікові групи: до 30 років та 30-50 років.

Таблиця 1. Розподіл частот факторів вибору приватного медичного закладу по вікових групах

Фактори	До 30 років	30-50 років
	К-ть осіб	К-ть осіб
Ціна	34	190
Імідж лікаря	103	174
Рекомендації знайомих	24	73
Репутація закладу	90	126
Реклама	14	13
Направлення дільничного лікаря	18	105
Усього	283	681

Виникає задача прийняття обґрунтованого рішення про однакову чи різну структуру пріоритетності факторів вибору приватного медичного закладу залежно від віку потенційного пацієнта. Очевидним результатом такого аналізу буде вироблення однакової або різних маркетингових стратегій.

Зрозуміло, що аналогічні задачі виникають при порівняльному аналізі структури попиту на різні групи продукції залежно від соціальних, географічних або інших особливостей потенційних клієнтів або при порівнянні відповідної структури збуту. Спроба розв'язати таку задачу за допомогою критерію χ^2 не зовсім коректна, оскільки жоден з розподілів, з якими ми маємо справу, не є тим самим відомим теоретичним розподілом, до якого наближається емпіричний із зростанням об'єму вибірки, і відповідно відстань Пірсона між двома різними емпіричними розподілами не зобов'язана мати, як граничний, розподіл χ^2 .

Один з можливих шляхів виходу з ситуації може бути наступним. Розглянемо вікову групу «30-50 років» як «еталонну». Розподіл еталонної групи буде, в певному розумінні, аналогом теоретичного розподілу. Розіб'ємо всі фактори вибору приватного медичного закладу на дві групи, наприклад ціна та інші. У такому випадку вибіркового розподілу частот буде мати наступний вигляд.

Таблиця 2. Розподіл частот факторів вибору приватного медичного закладу по вікових групах у дихотомічній шкалі

Фактори	До 30 років	30-50 років
	К-ть осіб	К-ть осіб
Ціна	34	190
Інші	249	491
Всього	283	681

Умовно розглядатиме вибір фактору «Ціна» як «успіх», а іншого – як «невдача». У цьому випадку ми будемо мати вибірки з біноміального теоретичного розподілу з невідомою ймовірністю успіху p . Однак

для цієї ймовірності можна побудувати довірчий інтервал певної, наперед заданої надійності. За «еталонним» розподілом побудуємо асимптотичний двосторонній довірчий інтервал невідомої ймовірності «успіху» надійності 0,95. Для цього знайдемо частоту «успіху» $v_{усп}=190/681 \approx 0,279$, критичне значення двостороннього розподілу Стюдента з $n-1=680$ степенями вільності $t_{0.05} \approx 1,963$, вибіркочну оцінку невідомого стандартного відхилення ймовірності «успіху».

$$S_n = \sqrt{\frac{v_{усп}(1-v_{усп})}{n}} \approx 0,017.$$

Тоді [4, с. 400-401] права межа довірчого інтервалу дорівнює

$$v_{усп} + t_{0.05} \cdot S_n \approx 0,313,$$

ліва дорівнює

$$v_{усп} - t_{0.05} \cdot S_n \approx 0,245.$$

Тобто з ймовірністю 0,95 невідома ймовірність «успіху» $p \in (0,245; 0,313)$.

Повернемося тепер до даних еталонної групи («30-50 років») таблиці 1. Послідовно вважаючи за «успіх» кожну наступну категорію (імідж лікаря, рекомендації знайомих, репутація закладу, реклама, направлення дільничного лікаря), а решту об'єднавши поняттям «невдача», побудуємо, як ми це зробили вище, для відповідних ймовірностей «успіху» асимптотичні довірчі інтервали надійності 0,95.

Таблиця 3. Межі довірчих інтервалів для теоретичних ймовірностей, що відповідають кожному фактору вибору приватного медичного закладу

№ групи	Фактори	Ліва межа	Права межа
1	Ціна	0,245	0,313
2	Імідж/ім'я лікаря	0,223	0,288
3	Рекомендації знайомих	0,084	0,130
4	Репутація закладу	0,156	0,214
5	Реклама	0,009	0,029
6	Направлення лікарів	0,127	0,181

Як відомо [5, с. 454],

$$\chi^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^r \frac{(v_i - np_i)^2}{p_i}, \quad (1)$$

де r – кількість груп, на які розбито дані (кількість факторів, що розглядаються; в нашому випадку $r=6$),

n – об'єм вибірки (в нашому випадку $n=283$, тобто кількість респондентів віком до 30 років),

v_i – вибіркочна частота кожної групи (в нашому випадку – частоти, які містяться у стовпчику «До 30 років» таблиці 1),

p_i – теоретичні ймовірності, що навімання обраний респондент з генеральної сукупності з еталонної вікової групи вибере в якості найважливішого той чи інший фактор. У нашому випадку ці ймовірності невідомі, але знайдено довірчі інтервали для них (таблиця 3).

Оскільки нам невідомі теоретичні значення ймовірностей p_i , замінимо їх на такі значення з довірчих відрізків (тобто з довірчих інтервалів, разом із їх кінцями), які зроблять значення χ^2 у виразі (1) найменшим з можливих, тим самим при перевірці гіпотези про узгодженість розподілів ми мінімізуємо помилку 1-го роду.

У цьому полягає ідея методу. Залишається запропонувати шлях пошуку точок мінімуму функції (1) на замкненій області, яка становить декартовий добуток довірчих відрізків. Зауважимо, що довірчі відрізки не повинні містити нульові значення. Якщо це трапилося, тобто значення частот для деяких категорій (факторів) дуже малі, варто об'єднати ці категорії між собою або з іншими.

Знайти мінімум виразу (1) можна, використавши, наприклад, такий інструмент Excel, як «Пошук розв'язків». Відповідний аркуш Excel виглядатиме наступним чином (таблиця 4).

Цільова функція у таблиці 4 представляє собою вираз (1), а умова нормування вимагає рівності 1 суми шуканих ймовірностей. Необхідно також накласти умову позитивності шуканих ймовірностей.

Результатом роботи інструменту «Пошук розв'язків» є одночасно шукані ймовірності p_i , які мінімізують (1), а також саме мінімальне значення виразу (1), розподіленого у разі узгодженості

вибіркового розподілу (v_i/n , $i=1, \dots, b$) та теоретичного (із знайденими ймовірностями p_i , $i=1, \dots, b$) за законом χ^2 з $r-1=5$ ступенями вільності. Оскільки критичне значення такого розподілу на рівні значущості 0,05 становить $\approx 11,070$, а наше фактичне значення суттєво його перевищує ($\approx 281,004$), це свідчить про те, що розподіли частот факторів вибору приватного медичного закладу для вікових груп «До 30 років» та «30-50 років» є значуще різними, тобто респонденти цих вікових груп користуються різними пріоритетами при виборі приватного медичного закладу.

Таблиця 4. Результати роботи інструменту «Пошук розв'язків»

		Довірчі відрізки для невідомих теоретичних ймовірностей			
Фактори	Вибіркові частоти	Ліва межа	Права межа	Шукані ймовірності p	Нормування
Ціна	0,120	0,245	0,313	0,245	1,0000005
Імідж/ім'я лікаря	0,364	0,223	0,288	0,288	Об'єм вибірки n
Рекомендації знайомих	0,085	0,084	0,130	0,096	
Репутація закладу	0,318	0,156	0,214	0,214	283
Реклама	0,049	0,009	0,029	0,029	Цільова функція
Направлення лікарів	0,064	0,127	0,181	0,127	281,00432

Висновки та перспективи подальших розвідок

Запропонована методологія дає можливість використовувати критерій узгодженості χ^2 в багатьох практичних задачах у різних галузях соціології, психології, економіки, маркетингу тощо, коли виникає потреба у прийнятті на певному рівні значущості обґрунтованого рішення про узгодженість між собою тих чи інших вибірових розподілів.

Список літератури

1. Pearson, K. On the criterion that a given system of deviations from the probable in the case of a correlated system of variables is such that it can be reasonably supposed to have arisen from random sampling [Text] / K. Pearson // Philosophical Magazine. – 1900. – v. 50. – p. 157.
2. Fisher, R. A. On the interpretation of χ^2 from contingency tables, and the calculation of P [Text] / R. A. Fisher // Journal of the Royal Statistical Society, 1922. – v. 85. – p. 87.
3. Fisher, R. A. The conditions under which χ^2 measures the discrepancy between observation and hypothesis. / R. A. Fisher // Journal of the Royal Statistical Society, 1924. – v. 87. – p. 442.
4. Сигел, Э. Практическая бизнес-статистика [Текст] / Э. Сигел. – М. : Вильямс, 2002. – С. 400-401.
5. Крамер, Г. Математические методы статистики [Текст] / Г. Крамер. – М. : Мир, 1976. – С. 454.

References

1. Pearson, K. (1900). On the criterion that a given system of deviations from the probable in the case of a correlated system of variables is such that it can be reasonably supposed to have arisen from random sampling. Philosophical Magazine, 50, 157.
2. Fisher, R. A. (1922). On the interpretation of χ^2 from contingency tables, and the calculation of P. Journal of the Royal Statistical Society, 85, 87.
3. Fisher, R. A. (1924). The conditions under which χ^2 measures the discrepancy between observation and hypothesis. Journal of the Royal Statistical Society, 87, 442.
4. Siegel, A. (2002). Practical Business Statistics. Moscow: Wilyams.
5. Kramer, H. (1976) Mathematical Methods of Statistics. Moscow: Mir.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2015 р.

Ксенія Михайлівна ХАУСТОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами,
Мукачівський державний університет
E-mail: khaustovaksy@mail.ru

АНАЛІЗ «СТРАТЕГІЧНИХ РОЗРИВІВ» ЯК СКЛАДОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЗМІН

Хаустова, К. М. Аналіз «стратегічних розривів» як складова реалізації цілей інноваційного розвитку регіону в умовах змін [Текст] / Ксенія Михайлівна Хаустова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 71-77. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У сучасних умовах, для яких характерні швидкі темпи змін в усіх сферах господарської діяльності, актуальною проблемою залишається формування гнучкого механізму управління реалізацією стратегічних цілей розвитку регіону. Важливим завданням при цьому є розроблення методичного інструментарію для моніторингу ситуації та прийняття тактичних рішень на кожному етапі.

Мета. Метою роботи є формування теоретичних положень та аналіз «стратегічних розривів» як складової процесу реалізації стратегічних цілей розвитку регіону на інноваційних засадах в умовах змін.

Метод (методологія). У ході дослідження використано методи статистичного аналізу та порівняння, метод прогнозування на основі екстраполяції, методичний підхід GAP-аналізу.

Результати. Проведено аналіз сучасного стану та динаміки інноваційної активності промислових підприємств Закарпатської області, визначено фактори впливу на розвиток інноваційного процесу. Побудовано прогнозні моделі динаміки розвитку інноваційної діяльності регіону. Адаптовано модель GAP-аналізу для оцінки «стратегічних розривів» на кожному етапі реалізації регіональних цілей інноваційного розвитку регіону. Запропоновано методичний підхід до їх обчислення та розробки необхідних заходів подолання в умовах розвитку позитивних та негативних сценаріїв.

Ключові слова: регіональна стратегія; стратегічний розрив; GAP-аналіз; екстраполяція; інноваційна стратегія регіону; цілі інноваційного розвитку.

Kseniya Mykhailivna KHAUSTOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management and Economic Processes Management,
Mucachevo State University
E-mail: khaustovaksy@mail.ru

ANALYSIS OF "STRATEGIC GAPS" AS A PART OF IMPLEMENTATION OF REGION INNOVATIVE PURPOSES UNDER CONDITIONS OF CHANGES

Abstract

Introduction. The actual problem is a flexible mechanism for managing the implementation of the region's strategic objectives in today's conditions. They are characterized by rapid changes in all spheres of economic activity. The development of the methodological tools to monitor the situation and tactical decisions at every stage has become an important task.

Purpose. The aim of research is development of the theoretical principles and the analysis of "strategic gaps" as a part of the implementation of region's strategic and innovative goals under conditions of changes.

The method (methodology). The methods of statistical analysis and comparison, forecasting method on the basis of extrapolation, methodical approaches of GAP-analysis have formed the methodological basis of research.

Results. The current state and dynamics of Transcarpathian region innovative activity have been analyzed. The

---

factors which influence the development of the innovation process have been determined. Predictive models of the innovation dynamics in the region are constructed. GAP-analysis model has been adapted to assess the "strategic gaps" at every stage of the regional goals dealing with innovative development. The methodical approaches to the calculation and development of appropriate solutions to overcome gaps in process of working out of positive and negative economic scenarios have been recommended.

Keywords: regional strategy; strategic gap; GAP-analysis; extrapolation; innovation strategy of the region; innovation goals.

JEL classification: B41, C15, D04, O12

Вступ

Одним з пріоритетних завдань стратегічного розвитку регіону та підвищення його конкурентоспроможності є активізація науково-технологічної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. В умовах реформи децентралізації державного управління регіони отримують додаткові повноваження щодо створення інституційного середовища, що може позитивно вплинути на формування сприятливого інвестиційного клімату та, відповідно, залучення додаткових фінансових ресурсів у розвиток інноваційного потенціалу. Водночас сучасні економічні, правові та політичні умови характеризуються значною нестабільністю і не прогнозованістю подальшого розвитку. Це може створювати додаткові загрози або можливості реалізації стратегічних планів у перспективі і потребує формування механізмів їх урахування в процесі досягнення стратегічних цілей.

Проблемам розвитку регіонів України на інноваційних засадах присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, серед яких варто назвати доробок Бойченко В., Дехтярьової І., Катриняка А., Кузнєцової А., Лепенцева Н., Мазія Н., Чичкало-Кондратської І. та ін. Напрями досліджень стосуються теоретичних і прикладних аспектів регіонального управління та окремих складових забезпечення стратегічного розвитку інноваційної діяльності в регіонах. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, що проводяться в цьому напрямку, не вирішеними на сьогодні залишаються проблеми щодо формування механізмів моніторингу та активного впливу на процеси реалізації стратегічних цілей інноваційного розвитку регіонів із урахуванням можливих макроекономічних змін.

Мета статті

Метою роботи є формування теоретичних положень та аналіз «стратегічних розривів» як складової процесу реалізації стратегічних цілей розвитку регіону на інноваційних засадах в умовах змін.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інноваційність регіону – це його здатність до самовідновлення, адаптації до змін і генерування науково-технічного прогресу [2, с. 127]. Регіональне управління інноваційною діяльністю потребує стратегічного підходу щодо створення сприятливих економічних й інституційних умов та мотиваційних механізмів залучення інвестицій в інноваційну сферу.

Особливістю інноваційного розвитку регіону є те, що він як ніякий інший потребує державної та регіональної підтримки. Якщо в інших сферах відповідні зрушення відбуваються часто «всупереч», то інноваційний шлях розвитку регіону потребує зацікавленості не тільки господарюючих суб'єктів, а й органів влади, бо це та діяльність, яка відбувається лише за умови створення певних сприятливих умов, серед яких:

- ефективне регуляторне середовище;
- якісне інформаційне забезпечення інноваційної діяльності;
- наявність та активне функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури;
- мотиваційні інструменти щодо активізації інноваційних процесів;
- належний захист інтелектуальної власності та ін. [4]

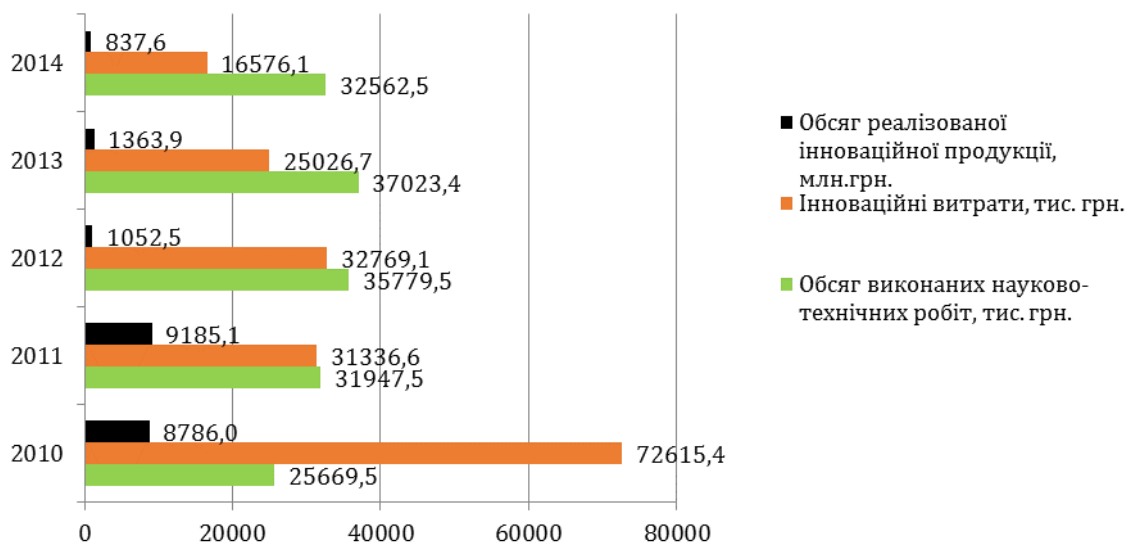
Стратегічні засади розвитку інноваційної діяльності Закарпатської області закладено в «Стратегії розвитку регіону до 2020 року»[8]. Згідно з визначеними пріоритетними цілями стратегії, інноваційна діяльність виступає основним джерелом формування конкурентоспроможності регіону. Зокрема, відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [7] в межах Цілі 1: «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів» як одне із завдань передбачено підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів шляхом удосконалення регіональної інвестиційно-інноваційної інфраструктури, зокрема створення регіональної мережі наукових, технологічних та індустріальних парків, а також – системи правової, кадрової та інформаційної підтримки інноваційної діяльності.

Результати реалізації «Стратегії розвитку Закарпаття до 2015 року» свідчать про недостатній рівень ефективності управління процесом досягнення інноваційної складової стратегічних цілей регіону.

Зокрема, динаміка інноваційної активності підприємств за період з 2010 по 2014 рік (див. рисунок 1) має тенденцію до спадання.

Рис. 1. Динаміка інноваційної активності господарюючих суб'єктів Закарпатської області*

*Сформовано на основі даних державної служби статистики в Закарпатті [3]

Попри приріст інфляції (+24 %), протягом досліджуваного періоду знизилися показники фінансування інноваційної діяльності (-77 %) та обсягів реалізації інноваційної продукції (-14 %). Частка підприємств, що займалися інноваціями у 2014 році, склала всього 6,9 % (- 3,6 %), що найменше серед регіонів України і в 7,7 раза менше, ніж у середньому в країнах ЄС (52,9 %).

Позитивним є збільшення обсягів виконуваних науково-дослідних робіт за період у середньому на 22 %. У структурі інноваційних витрат промислових підприємств найбільша частка припадає на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (близько 78 % валових витрат), значно меншу увагу звертають на фінансуванні витрат на придбання нових знань та на дослідження і розробки (у середньому 3,7 % за досліджуваний період), що є меншим за середній показник по Україні майже в 4 рази.

Проблемою для господарюючих суб'єктів залишаються питання диверсифікації джерел фінансування інноваційної діяльності. Основним джерелом витрат на інновації є власні кошти підприємств. Наразі відсутня підтримка регіональних органів влади щодо бюджетного фінансування пріоритетних інноваційних проектів, обмежені можливості кредитування у зв'язку з підвищенням відсоткових ставок. Не створено умови для залучення іноземних інвестицій в інноваційну діяльність підприємств, які протягом 2004-2008 років активно інвестували у модернізацію промислових підприємств області.

У рейтингу конкурентоспроможності регіонів України за 2013 рік [5] Закарпатська область займає 20-у сходинку. Регіон значно відстає від лідерів за інфраструктурою, вищою освітою і профпідготовкою, рівнем розвитку бізнесу та інноваціями. Закарпаття посідає передостаннє місце за складовою «Вища освіта та професійна підготовка». Незважаючи на відносно високий, на думку місцевого бізнесу, інноваційний потенціал, низький результат інноваційної складової конкурентоспроможності регіону загалом зумовлений низькою якістю науково-дослідних закладів, недостатньою наявністю наукових та інженерних кадрів в області, невисокими витратами на дослідження і розробки з боку бізнесу (останнє місце серед регіонів України). До того ж, Закарпаття має відносно менші порівняно з іншими регіонами ресурси оновлення кадрового науково-технічного потенціалу, оскільки область тривалий період має найнижчий в Україні показник студентів ВНЗ I-IV ступеня акредитацій на 10 тис. населення – в середньому близько 210 – 220 осіб.

Отже, можемо стверджувати, що показники інноваційної активності промислових підприємств області не відповідають сучасним викликам економічного розвитку.

Інноваційна діяльність у стратегічному плані регіону постає у вигляді стратегічних цілей та переліку заходів щодо їх досягнення, реалізація яких здебільшого є сумою індивідуальних результатів та зусиль окремих підприємств регіону. Тобто наразі процес досягнення стратегічних цілей є некоординованим і не сприяє створенню синергічного ефекту від діяльності державних органів влади, підприємств та наукових установ. Активізація інноваційних процесів у регіоні, на нашу думку, потребує чіткого визначення «стратегічного бачення» розвитку регіону та формування умов для його досягнення. Водночас, зважаючи на нестабільність економічного, політичного та правового середовища, регіональна

програма інноваційного розвитку потребує певної гнучкості та реактивності економічної системи до нових сприятливих та несприятливих факторів.

Одним із способів обґрунтування стратегічних цілей інноваційного розвитку та розробки гнучких заходів на кожному етапі їх реалізації є метод визначення та заповнення «стратегічної прогалини» або GAP-аналіз. Метод аналізу конкурентних переваг GAP розроблений у Стенфордському дослідницькому інституті в Каліфорнії. Він є спробою знайти методи розробки стратегії й методи управління, завдяки яким можна привести справи у відповідність з найвищим рівнем вимог. Аналіз GAP можна назвати організаційною атакою на розрив (ліквідацією розриву) між бажаною й прогнозованою діяльністю [10, с. 301].

Цей метод стратегічного аналізу успішно використовується в практиці діяльності підприємств, що функціонують в умовах конкурентного середовища. Його мета – визначити, чи існує розрив між цілями підприємства і його можливостями, і якщо так, то встановити, як «заповнити» його [1, с. 173-174].

Пропонований підхід дозволяє сформулювати «поле стратегічних рішень», які можуть прийматися та координуватися на регіональному рівні для реалізації переходу від сучасного інноваційного рівня розвитку регіону (нижня межа «стратегічного розриву») до необхідного рівня, визначеного у стратегії розвитку регіону (верхня межа «стратегічного розриву»). При цьому акцентується увага на приведенні у відповідність поточного стану на основі інвестиційно-інноваційної й науково-технічної діяльності до бажаного, з метою досягнення очікуваних показників ефективності та результативності. Відповідно, формується інноваційна стратегія, що є певним вибором пріоритетного напрямку розвитку науки, техніки та спрямування інвестицій у інноваційну сферу з метою досягнення «верхньої межі».

Методологічно аналіз розриву полягає у формуванні двох графіків, які є тенденціями розвитку інноваційної діяльності за умови незмінного середовища (Q_0) та тенденціями, що є необхідні для досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку регіону (Q_1). У результаті побудови графіка оцінюється масштаб розриву та приймаються відповідні заходи щодо його заповнення.

З метою адаптації цього підходу до формування механізму моніторингу та координованого впливу на інноваційні процеси в регіоні було проведено GAP-аналіз розривів між сучасними тенденціями розвитку інноваційної діяльності в Закарпатській області та тенденціями, що закладені в стратегічних цілях розвитку регіону на період до 2020 року.

Аналіз складається з наступних етапів:

1. Розробка «дерева цілей інноваційного розвитку». З урахуванням різних факторів, які впливають на ефективність реалізації стратегічних на рівні регіону, вважаємо за доцільне їх групування за окремими функціональними блоками: фінансове забезпечення інноваційної діяльності, формування науково-технічного потенціалу регіону, формування інституційних умов та інформаційне забезпечення розвитку інноваційної діяльності. Кожен з наведених блоків може бути закріплений у якості відповідальності за окремими департаментами регіональної адміністрації або іншими органами регіонального управління.

3. Побудова тренду стратегічного бачення розвитку інноваційного процесу в стратегічній перспективі за умови ефективної реалізації стратегії.

2. Визначення логічних або статистичних залежностей між цільовим показником реалізації інноваційної стратегії та окремою групою факторів для встановлення їх ваги в процесі досягнення результатів. Зокрема, для формалізації залежностей між цілями можна використовувати дані кореляційного аналізу або експертні методи.

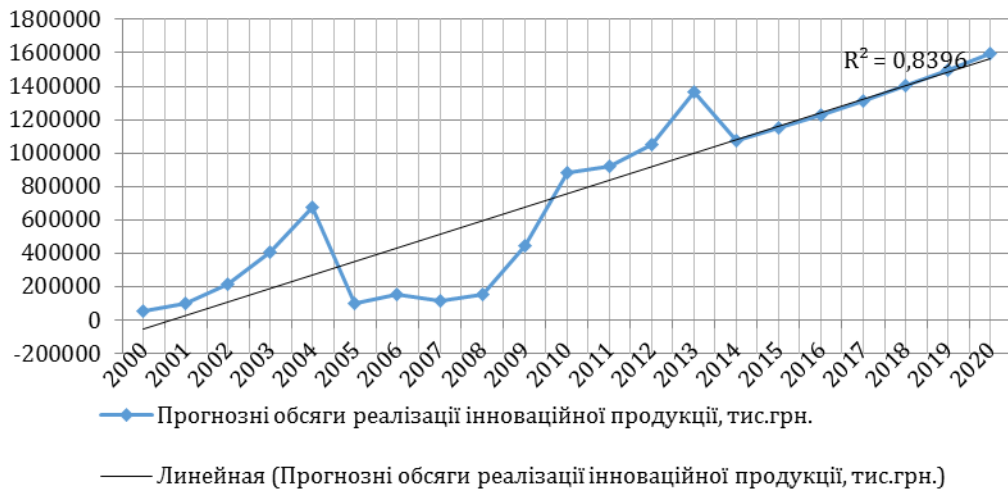
3. Конкретизація стратегічних цілей кожного блоку з розбивкою на операційні цілі за термінами їх реалізації.

4. Прогнозування розвитку інноваційної діяльності на майбутній період та визначення основного тренду.

5. Встановлення величин розривів, що виникають між прогнозованими і фактичними показниками, та розробка заходів щодо їх подолання на кожному етапі реалізації регіональної стратегії.

Одним з показників результативності інноваційної діяльності в регіоні є обсяг реалізації інноваційної продукції. З метою визначення прогнозованого тренду цього показника, за умови незмінної інноваційної регіональної політики та при незмінних тенденціях розвитку інших факторів, використано метод екстраполяції за допомогою статистичної функції *ТЕНДЕНЦИЯ* в пакеті програм *Excel MS 2007*. Результати прогнозування наведено на рис. 2.

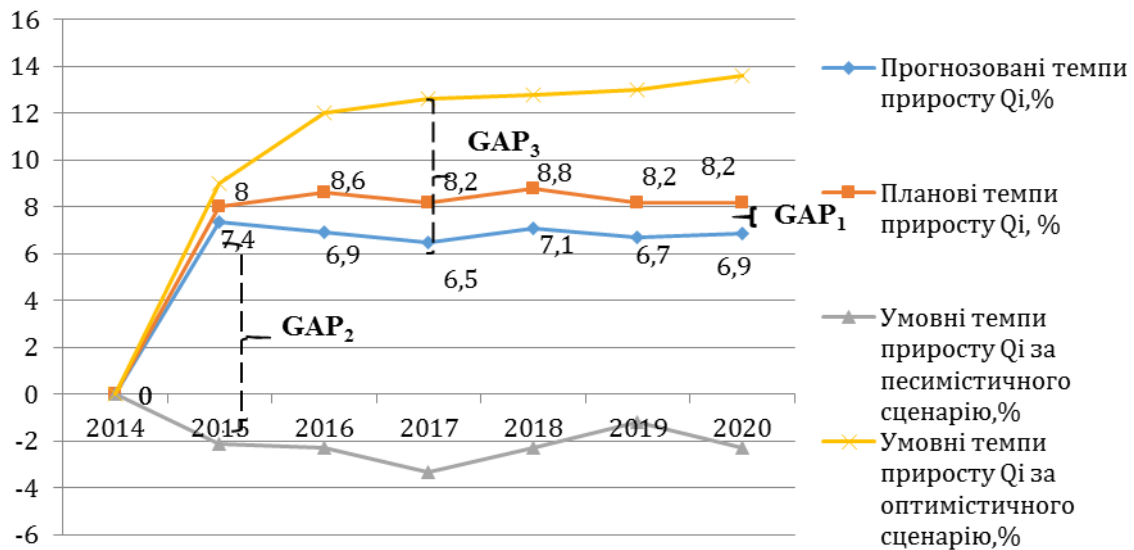
За результатами проведеного прогнозу встановлено, що надалі буде спостерігатися приріст обсягів реалізації інноваційної продукції. При незмінних тенденціях розвитку факторів впливу на аналізований процес у 2020 році показник (Q_0) досягне 1598526 тис. грн, тобто обсяги реалізації інноваційної продукції протягом прогнозного періоду збільшаться в середньому на 41,4 %.

Рис. 2. Прогнозовані обсяги реалізації інноваційної продукції, тис. грн.

У стратегії розвитку регіону до 2020 року результативним показником, який характеризує обсяги реалізації інноваційної продукції (Q_1), при умові проведення всіх запланованих заходів складає 1606220 тис. грн, тобто планується зростання близько 50 %.

Для інтерпретації умовного розриву побудовано прогнозну модель GAP-аналізу на період до 2020 року (рисунок 3.). Для побудови моделі використано прогнозовані та планові індекси очікуваних обсягів реалізації інноваційної продукції в регіоні.

Рис. 3. GAP-аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств Закарпаття

Розриви між фактичними та плановими показниками обчислюються на кожному етапі реалізації стратегії за формулами [7, с. 306]:

$$GAP_t = Q_{1t} - Q_{0t} \quad (1)$$

де Q_{1t} та Q_{0t} – плановий та фактичний обсяг реалізації інноваційної продукції у вартісних показниках;

$$GAP_t = \Delta Q_{1t} - \Delta Q_{0t} \quad (2)$$

де ΔQ_{1t} та ΔQ_{0t} – плановий та фактичний обсяг реалізації інноваційної продукції у відносних показниках.

Отримані в результаті проведених розрахунків умовні розриви GAP_1 складають від 0,6 до 1,7 % у рік. Це свідчить про те, що цільові показники стратегії регіонального розвитку встановлювалися за допомогою методу екстраполяції. Основним недоліком такого підходу є прогнозування лінійного

розвитку при незмінних умовах. Тобто наразі не планується активних дій у напрямку підвищення інноваційної активності промислових підприємств та переходу регіону на інноваційний тип розвитку.

Можна зробити висновок, що планується регіональна інноваційна політика реактивного типу [9, с. 75], що є характерною для більшості регіонів та України загалом в умовах підвищення нестабільності економічного, політичного, правового середовища та факторів міжнародного оточення. У таких умовах управління інноваційним розвитком підприємств регіону зводиться до подолання розривів, які можуть виникнути у разі негативного прояву факторів (GAP₂). Для прикладу, розрив між запланованими та фактичними показниками розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств регіону у 2014 році склав -21 %. Основними причинами такого розриву є погіршення економічної та політичної ситуації в країні та, відповідно, зниження ділової активності підприємств.

Проте в перспективі можливий також розвиток позитивного сценарію, при якому можуть з'явитися додаткові можливості щодо активізації інноваційної діяльності підприємств регіону за рахунок формування сприятливого інвестиційного клімату, прийняття законів щодо стимулювання інноваційної діяльності та підвищення інноваційного рівня підприємств регіону в умовах інтеграції в Європейський ринковий простір. За такого сценарію може виникнути позитивний умовний розрив, що позначений на рисунку 3 як GAP₃, заповнюючи який можна досягнути набагато вищих результатів, ніж це передбачено в стратегії регіонального розвитку. Завданням органів влади та місцевого самоврядування в такій ситуації є вчасне прийняття рішень щодо створення умов ефективного використання виникаючих можливостей, що матиме кумулятивний ефект для розвитку регіону.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Основною метою GAP-аналізу є перехід на адаптаційну модель реалізації стратегічних цілей розвитку регіону в змінних умовах зовнішнього середовища шляхом моніторингу та вчасного прийняття рішень для подолання розривів між запланованими темпами розвитку і тенденціями, що можуть бути наслідком виникаючих можливостей або загроз. Кожний з сценаріїв потребує розробки альтернативного плану тактичних заходів, що дозволить гнучко реагувати на розвиток ситуації.

Ефективність реалізації наведеного підходу залежить від якісного інформаційного забезпечення даного процесу на регіональному рівні та чіткого розподілу повноважень і відповідальності за окремі аспекти реалізації процесу стратегічних цілей між окремими органами влади та місцевого самоврядування.

Подальші дослідження плануються в напрямку побудови економічної моделі моніторингу «розривів» та формування відповідних інноваційних стратегій регіонального розвитку.

Список літератури

1. Бойченко, В. С. Сутність регіонального інноваційного розвитку [Текст] / В. С. Бойченко // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. – 2011. – № 4. – С. 127-132.
2. Дегтярьова, І. О. Інструменти інноваційного розвитку регіону: зарубіжний та вітчизняний досвід застосування [Електронний ресурс] / І. О. Дегтярьова // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2010_1/index.htm.
3. Про Регіональну стратегію розвитку Закарпатської області на період до 2020 року [Електронний ресурс] : рішення Закарпатської обласної ради. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/607.htm>.
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
5. Головне управління статистики в Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>.
6. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України [Електронний ресурс] / Фонд ефективне управління. – Режим доступу: http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2013/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf.
7. Bordley, R. F. Integrating Gap Analysis and Utility Theory in Service Research / Robert F. Bordley // Journal of Service Research. – 2001. – vol. 3. – pp. 300-309.
8. Біловодська, О. А. Порівняльний аналіз та удосконалення теоретико-методичних підходів до оцінки стратегій великих підприємств на ринках з інтенсивною конкуренцією [Текст] / О. А. Біловодська // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – №2. – С. 170-182.
9. Формування регіональної інноваційної політики [Текст] : навч.-метод. посіб. / авт. кол. І. Катерняк, А. Ліпенцев, Н. Мазій [та ін.]. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2012.
10. Кузнецова, А. Я. Економічний розвиток регіону та роль місцевих бюджетів у його забезпеченні [Текст] : монографія / А. Я. Кузнецова, Ю. В. Каспрук, О. Ю. Кузнецов. – К. : УБС НБУ, 2013. – 174 с.

-
11. Чичкало-Кондрацька, І. Б. Удосконалення механізму забезпечення інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіонів [Текст] / І. Б. Чичкало-Кондрацька // Комунальне господарство міст: Економічні науки. – Вип. 104. – Харків: ХНАМГ, 2012. – С. 25-31.

References

1. Bojchenko, V. S. (2011). The essence of regional innovation development. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu*, 4, 127-132.
2. Dehtiar'ova, I. O. (2010). Tools innovative development of the region: foreign and domestic experience. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, 1. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2010_1/index.htm.
3. Pro Rehional'nu stratehiiu rozvytku Zakarpats'koi oblasti na period do 2020 roku. (2014). Retrieved from: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/607.htm>.
4. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehional'noho rozvytku na period do 2020 roku. (2014). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
5. Holovne upravlinnia statystyky v Zakarpats'kij oblasti. (2015). Retrieved from <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>.
6. Zvit pro konkurentospromozhnist' rehioniv Ukrainy. (2013). Retrieved from http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2013/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf.
7. Bordley, R. F. (2001). Integrating Gap Analysis and Utility Theory in Service Research. *Journal of Service Research*, 3, 300-309.
8. Bilovods'ka, O. A. (2010). Comparative analysis and improvement of theoretical and methodological approaches to assessing the strategies of large enterprises in markets with intense competition. *Marketynh i menedzhment innovatsij*, 2, 170-182.
9. Katerniak, I., Lipentsev, A., Mazij, N. (2012). Formuvannia rehional'noi innovatsijnoi polityky [Formation of regional innovation policy], LRIDU NADU, L'viv, Ukraine.
10. Kuznetsova, A. Ya. (2013). Ekonomichnyj rozvytok rehionu ta rol' mistsevykh biudzhetyv u joho zabezpechenni [The economic development of the region and the role of local budgets in its provision]. UBS NBU, Kiev, Ukraine.
11. Chychkalo-Kondrats'ka, I. B. (2012). The mechanism of providing of innovative development of scientific and industrial regions. *Komunal'ne hospodarstvo mist: Ekonomichni nauky*, 104, 25-31.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2015 р.

Людмила Йосипівна АВЕДЯН

кандидат економічних наук,
доцент,
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ПРІОРИТЕТНИМИ НАПРЯМАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Аведян, Л. Й. Відновлення економіки регіонів України за пріоритетними напрямками господарської діяльності та забезпечення соціальної відповідальності [Текст] / Людмила Йосипівна Аведян // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 78-82. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Розглянуто питання проведення реформ в Україні як невід’ємної складової модернізації країни. А також напрями співпраці держави та регіонів у реалізації інвестиційних проектів. Проаналізовано шляхи використання потенціалу інституту державно-приватного партнерства для відновлення вітчизняної економіки щодо основних напрямів господарської діяльності.

Ключові слова: модернізація; реформи; господарська діяльність; галузь; соціальна відповідальність; розвиток; інвестиції; конкурентоспроможність економіки.

Liudmyla Yosypivna AVEDIAN

PhD in Economics,
Associate Professor,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

RECOVERING REGIONS OF UKRAINE ON THE PRIORITY AREAS OF ECONOMIC ACTIVITY AND ENSURING SOCIAL RESPONSIBILITY

Abstract

It has been considered the questions of reforms in Ukraine as they are an integral part of modernization. We have also determined the areas of cooperation of the state and the regions in investment projects realisation. The ways of use of potential of public and private partnership for economic recovery of Ukraine concerning the main directions of economic activity are analysed.

Keywords: modernization; reforms; economic activity; industry; social responsibility; growth; investment; competitiveness of the economy.

JEL classification: E60

У своєму вітальному слові з нагоди Дня працівників органів місцевого самоврядування Президент України Петро Порошенко, зокрема, зазначив наступне: «Сьогодні громади хочуть жити по-новому і мати більше можливостей. Ми готові почати процес децентралізації влади. Але вибрані громадами представники мають бути готові отримати разом з широкими повноваженнями і відповідальність за життєдіяльність і розвиток територій».

Він підкреслив, що саме від сумлінності, ініціативності і активності працівників органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад залежить рівень стандартів організації управління в містах, селах і селищах, якість виконання зобов'язань, забезпечення самостійності і дотримання принципу самоврядності громад. Спроможні громади — це запорука процвітаючої єдиної України, як зазначив глава держави.

Розмірковуючи про засадничі проблеми місцевого і регіонального розвитку, розуміємо, що

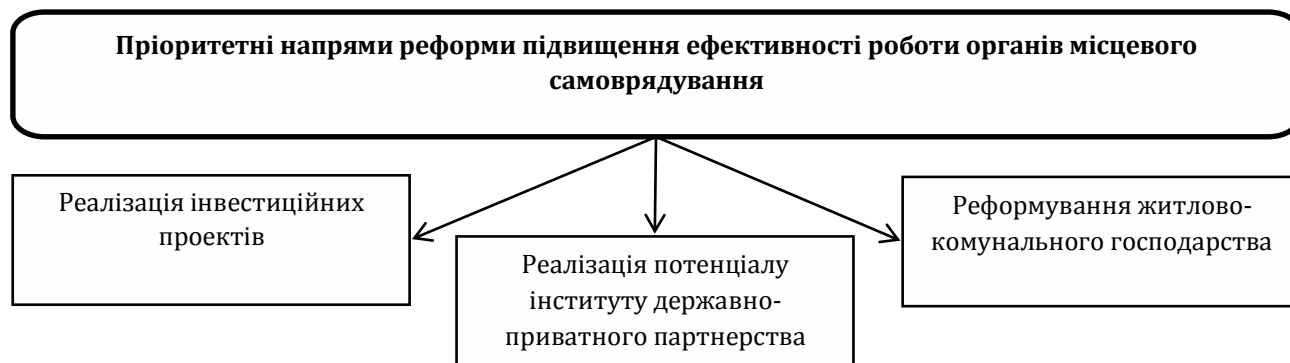
неможливо залишити поза увагою питання реформування житлово-комунального господарства. Зрозуміло: не буде рішучих дій — на нас очікують техногенні катастрофи. Реформування цієї галузі потребує комплексного підходу, відповідної державної політики, прийняття ефективних законів. Необхідно кардинально вдосконалити систему управління галуззю та створити відповідні фінансові механізми.

Конкурентоспроможність національної економіки та її інноваційний розвиток у своїх працях досліджують багато вітчизняних вчених. Серед них можна виокремити праці: Я. Базилюка [1], Л. Федулової [3] та багатьох інших. Зокрема, З. Варналій, А. Мокій, О. Новікова, О. Романюк та С. Романюк вивчали проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку регіонів України [5].

Метою цієї статті є дослідження питань проведення реформи місцевого самоврядування, яка має увійти в органічний симбіоз із процесом вдосконалення системи освіти, охорони здоров'я, ЖКГ як невід'ємна складова модернізації України. Інший перспективний напрям співпраці держави та територій у реалізації інвестиційних проектів вбачається в максимальній реалізації потенціалу інституту державно-приватного партнерства. Потрібна активізація інвестиційної діяльності. Це може бути досягнуто за рахунок зростання інвестицій і ефективного використання інвестиційних ресурсів у пріоритетних секторах матеріального виробництва (рис. 1).

Модернізація системи державного управління є необхідною передумовою для одночасного впровадження цілої низки економічних, соціальних та політичних реформ, котрі можна здійснювати лише в межах довгострокової програми розвитку.

Крім того, потрібна структурна і технологічна трансформація економіки. Така трансформація призводить до кількісної й якісної перебудови системи організації влади.

Рис. 1. Пріоритетні напрями реформи підвищення ефективності роботи органів місцевого самоврядування

Висока якість житлово-комунальних послуг неможлива без успішної реформи ЖКГ, але для її проведення необхідні чесні тарифи. Ні для кого не секрет, що тарифи не покривають витрати на виробництво і постачання послуг населенню. І це триває вже довгий час. З кожним роком ситуація тільки загострюється. Зараз вже для всіх очевидно, що якість комунальних послуг погіршується, а комунальні системи незабаром будуть зношені до такої міри, що поточними ремонтами їх буде практично неможливо «залатати». Втрати води в мережах становлять у середньому 30 % (і доходять у деяких містах до 50 %). А середні втрати тепла перевищують 15 %.

А всі ж добре розуміють, що газ, або тепло, чи вода - це товар, який має свою собівартість. Якщо споживач оплачує тільки частину цієї вартості, то хтось повинен доплатити залишок необхідної суми. В іншому випадку - виробник цього товару дуже швидко стане банкрутом. Основні причини кризи в ЖКГ: нестача інвестицій у модернізацію і безгосподарність.

Міжнародний досвід свідчить про те, що для успішного реформування певного сектору від початку необхідно забезпечити його нормальне функціонування. Таким чином, на сьогодні існує об'єктивна і безальтернативна проблема необхідності коригування тарифів на житлово-комунальні послуги.

Зміщення в тарифах ускладнюють проведення справедливої, ефективної тарифної політики в ЖКГ. Конкретний приклад зсуву в тарифах, це коли в містах обласного значення на периферії плата за житло вища, ніж в елітних мікрорайонах центру столиці. Проблема полягає в тому, кого держава повинна дотувати? Мешканців малих населених пунктів, які і так на сьогодні дуже часто сплачують повну або майже повну вартість утримання житла і комунальних послуг? Чи мешканців елітних районів мегаполісів, які часто оплачують багатометрові квартири за ціною «хрущовок» у селищах міського типу?

Ще один приклад: тариф на водопостачання в Київській області вищий, ніж у Києві. Зараз компенсація відбувається за рахунок державного або місцевих бюджетів. Тобто за ті ж народні гроші (сплачені із заробітної плати людей, прибутку підприємств і т. д.).

Ми бачимо наступне вирішення ситуації, яка склалася.

Підхід до тарифної політики потрібно змінити:

- по-перше, посилення контролю обґрунтованості тарифів. Принципово, щоб тарифи на електроенергію, газ і комунальні послуги покривали винятково реальні та обґрунтовані витрати виробників і постачальників;
- по-друге, поетапний перехід на економічно обґрунтовані ціни і тарифи, який ураховує динаміку платоспроможності населення.

Рішення щодо тарифів повинні співвідноситися з прогнозованим зростанням мінімальної заробітної плати і доходів населення, а також з можливістю держави з надання допомоги тим категоріям громадян, які потребують соціального захисту. Алгоритм перегляду тарифу на електроенергію: економічна обґрунтованість, недопущення різкого збільшення тарифу, мінімальне зростання витрат для переважної кількості абонентів і стимулювання економії.

Ще майже 10 років тому в 2006 році уряд пішов на те, щоб встановити диференційовані тарифи на газ для різних категорій населення (залежно від обсягів споживання). Таким чином, люди які споживають незначні обсяги газу (наприклад, опалюють газом будинок на 100 м²) отримали більш дешевий газ, а ті, хто використовує великі обсяги, – дорожчий.

Проте з того часу загадковим чином у рази скоротилася кількість абонентів, які споживають максимальні обсяги газу і відповідно повинні платити максимальний тариф. Навіть застосування енергозберігальних технологій не могло б дати такого ефекту. Споживачі максимальних об'ємів газу нікуди не зникли. І використовують вони, як і раніше, багато газу. Просто знайшлися прогалини в системі контролю та обліку (при потуранні газопостачальників).

Тому потрібно насамперед посилити контроль та облік споживання газу. Удосконалити систему диференційованих тарифів на газ для населення, щоб тарифи були справедливими для всіх груп споживачів. Замкнуте коло проблем у тарифоутворенні слід розірвати: населення повинно отримувати якісні послуги, теплоенергетика - стати ефективною, а НАК «Нафтогаз» – поліпшити фінансово-економічні показники.

Для виробництва тепла та гарячої води для населення в Україні використовується близько 8-9 млрд. кубів газу. Звернімо увагу - імпортованого газу, оскільки власного видобутку газу на ці цілі поки що не вистачає. Держава повинна зробити все можливе для збільшення видобутку власного газу. Тут необхідні значні капіталовкладення, оскільки технологічний процес розвідки, буріння, облаштування свердловин і вихід їх на проектну потужність дуже дорогий і тривалий у часі. Рішення по перегляду тарифів на газ для населення та підприємств «Теплокомуненерго» повинні прийматися з урахуванням зростання доходів українських сімей і можливості держави компенсувати подорожчання таких послуг.

З року в рік однією з найголовніших проблем, з якою стикаються представники бізнесу, залишалася проблема адміністративних і регуляторних бар'єрів. Щоб почати свій бізнес в Україні, необхідно пройти безліч бюрократичних процедур, у тому числі реєстраційних, а також отримати низку дозвільних документів, ліцензій на ведення певних видів господарської діяльності.

При цьому більшість ліцензованих видів господарської діяльності додатково і паралельно ще зарегульовані величезною кількістю стандартів, дозволів, сертифікатів, технічних умов та інших документів. Це не тільки призводило до значних тимчасових і фінансових витрат, але і породжувало корупцію. Тому питання спрощення системи державного регулювання з метою поліпшення ділового середовища життєво важливе для подальшого соціально-економічного розвитку України.

Корінна модернізація економіки України, яку необхідно провести протягом найближчих декількох років, потребує значних фінансових ресурсів. Державних грошей недостатньо, і основне завдання влади - залучити приватний капітал, як внутрішній, так і зарубіжний. Зростання інвестицій - це будівництво сучасної інфраструктури та виробничих фондів, зростання ВВП, створення робочих місць і поліпшення ситуації на ринку праці. Тому серед пріоритетних завдань - забезпечення припливу приватних інвестицій у модернізацію.

Податковий кодекс у такому випадку повинен стимулювати оновлення виробництва. У нього повинні бути закладені стимули для оновлення виробничої бази, впровадження у виробництво інноваційних технологій, підтримка базових галузей економіки. Зокрема, стимулювання впровадження енергозберігаючих та енергоефективних технологій.

Реформа житлово-комунального господарства - важливий крок інноваційного розвитку країни. Основними пріоритетами роботи на шляху реформування галузі мають стати:

- забезпечення рентабельного функціонування підприємств житлово-комунального господарства;
  - створення конкурентного середовища на ринку ЖКГ-послуг, у т.ч. за рахунок підтримки створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків;
  - технічне переобладнання, підвищення ресурсо- та енергоефективності житлово-комунального господарства, залучення фінансових ресурсів, реалізації інвестиційних проектів у сфері житлово-комунального господарства.
-

Необхідна реформа енергетичного сектору. Особливого значення набувають:

- на енергоринку - перехід покупця до моделі прямих договорів і балансуєчого ринку;
- на ринку вугільної продукції - його лібералізація з одночасною приватизацією життєздатних підприємств і закриття безнадійно збиткових шахт;
- в нафтогазовій промисловості - залучення приватних інвестицій і розвиток конкуренції у видобутку нафти і газу.

Крім того, потрібна реформа агропромислового комплексу та земельних відносин як основи продовольчої безпеки країни. Агропромисловий комплекс – одна з провідних галузей економіки, яка за умов проведення зважених реформ може стати нашою конкурентною перевагою на світових ринках. На порядку денному також стоїть питання продовження земельної реформи. Серед першочергових завдань – прийняття законопроектів про ринок земель, про державний земельний кадастр, розмежування земель державної та комунальної власності.

І звичайно ж усього перерахованого неможливо досягти без наявності кадрів відповідного рівня для проведення всеохопної модернізації всіх сегментів нашого суспільства і всіх секторів економіки. Тому реформа системи освіти - основна складова розвитку людського потенціалу, оскільки сучасна економіка все більшою мірою визначається якістю людського потенціалу. В Україні він досить високий. Зокрема, наша країна зберігає конкурентні переваги за рівнем підготовки та кваліфікації робочої сили. Однак держава повинна стимулювати підготовку молодих фахівців з професій, які сьогодні найбільш затребувані економікою.

Основними напрямками реформування системи освіти на наш погляд мають стати:

- підвищення якості та конкурентоспроможності освіти;
- удосконалення системи управління освітою, підвищення рівня самостійності навчальних закладів, оптимізація мережі навчальних закладів;
- забезпечення доступності освіти, посилення державної підтримки розвитку мережі дошкільних і позашкільних закладів, інтеграція в суспільство дітей з особливими потребами і т. д.

Ну і врешті стисло розглянемо, що потрібно зробити для реформи державного управління. Побудова ефективної, зосередженої на потребах людей влади - це одне з найбільш актуальних і складних завдань реформи. Адже ні для кого не секрет, що управлінські помилки і неефективність державного управління – це не локальні проблеми. Вони прямо впливають на якість життя людей.

Реформування державного управління - це не механічне скорочення міністерств і відомств. Потрібно усунути дублювання функцій і повноважень у різних державних установах. Деякі з них взагалі не відповідають вимогам часу. Усунення дублювання дозволить не тільки контролювати якість державних послуг, а й забезпечити виконання кожної функції достатніми фінансовими і кадровими ресурсами. Міністерства повинні стати центрами по питаннях формування та реалізації державної політики. Потрібно поділити регуляторні, контрольні та інші функції.

На сьогодні ми маємо парадоксальну ситуацію, коли в одному відомстві здійснюються функції регулювання економічної діяльності, управління державним майном, надання державних послуг та контроль за цими процесами. Як наслідок, доходить до курйозних ситуацій, коли скарги на дії чиновника розглядаються ним самим або його колегами.

Необхідно не тільки продовжувати процес зменшення кількості дозвільних документів, а й передбачати (там де це можливо) перехід від державного контролю до механізмів саморегулювання. Підвищити якість і доступність послуг, які надаються державою:

- по-перше, громадяни України повинні мати повну інформацію про виконавців державних функцій та послуг.
- по-друге, необхідно встановити зрозумілі і прозорі правила гри.

Робота чиновників повинна бути організована так, щоб унеможливити будь-які форми бюрократичної тяганини і корупції. Потрібно встановити вичерпний перелік підстав для відмови та механізми її оскарження. Необхідною умовою якості державних послуг є комфортні умови для споживачів. Потрібно максимально використовувати механізми «єдиного вікна».

Програми соціально-економічного розвитку країни на середньострокову перспективу повинні враховувати наступні значні блоки:

- енергоефективність, енергозбереження та диверсифікація джерел енергетичних ресурсів: модернізація енергетичної інфраструктури; розробка і виробництво новітніх енергетичних установок, у тому числі тих, що використовують енергію вітру, сонця та інших альтернативних джерел енергії; видобуток нафти, газу і вугілля; модернізація газотранспортної системи.
- агропромисловий комплекс: створення нових, модернізація та технічне переобладнання діючих потужностей виробництва, переробка та зберігання сільськогосподарської продукції; оновлення парку сільськогосподарської техніки за рахунок продукції вітчизняного виробництва; будівництво комплексів для відгодівлі великої рогатої худоби.

-
- розвиток інфраструктури та житлового будівництва: будівництво та реконструкція доріг загальнодержавного значення в межах міжнародних транспортних коридорів; будівництво та реконструкція міжнародних аеропортів і вокзалів, інших об'єктів інфраструктури, визначених державними програмами розвитку; будівництво та реконструкція морських портів; реконструкція систем тепло-, водопостачання та водовідведення житлового будівництва.
  - машинобудування: атомне машинобудування; авіабудування і ракетно-космічна галузь; суднобудування; виробництво сільськогосподарської техніки, обладнання та комплектуючих виробів для виробництва, переробка та зберігання сільськогосподарської продукції; виробництво вантажно-підйомної та дорожньої техніки; виробництво нафтогазопромислового обладнання та бурового інструменту; виробництво гірничошахтного і гірничорудного обладнання.

Активізація інвестицій важлива саме на цих напрямках.

Така програма окреслює основні орієнтири подальшого розвитку нашої економіки. Це активізація інвестиційної діяльності, спрямованої на модернізацію вітчизняного виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, зниження залежності національної економіки від зовнішніх негативних факторів. Це конкретний план, що і як потрібно робити протягом найближчих років для переходу до інтенсивного розвитку економіки. Україна повинна позиціюватися як надійний і передбачуваний партнер, країна, яка відчиняє двері бізнесу для безперешкодної реалізації потенціалу і здорової конкуренції, територія зі сприятливим інвестиційним кліматом. Лише це насамкінець дозволить відродити економіку і підвищити рівень життя людей.

Список літератури

1. Базиліук, Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки України [Текст] / Я. Б. Базиліук. – К. : НІСД, 2002. – 132 с.
2. Інноваційна стратегія українських реформ [Текст] / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 326 с.
3. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки. [Текст]. – К., 2010. – 85 с.
4. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика [Текст] / За ред. д-ра економ. наук, проф. Л. І. Федулової. – Київ: "Основа", 2005. – 522 с.
5. Кудряченко, А. Шляхи удосконалення надання публічних послуг громадянам в контексті децентралізації владних повноважень [Електронний ресурс] / А. Кудряченко, О. Здіорук, Д. Горелов. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juni/8.htm>.
6. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку [Текст] : монографія / З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, О. Ф. Романюк, С. А. Романюк / Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
7. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України. [Текст]. – Т. 3 : Конкурентоспроможність української економіки / за ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – 556 с.

References

1. Bazyliuk, J. B. (2002). Competitiveness of the national economy of Ukraine. Kyiv: NISS.
2. Hal'chyns'kyi, A., Geyets, V., Kinakh, A. K. & Seminozhenko, V. P. (2002). The innovative strategy of Ukrainian reforms. Kyiv: Knowledge of Ukraine.
3. Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State. Economic Reform Program for 2010-2014. (2010). Kyiv.
4. Fedulova, L. I. (2005). Innovative economic development: a model management system, public policy. Kyiv: "Base".
5. Kudryachenko, A., Zdioruk, A. & Gorelov, D. (n. d.). Ways to improve public services to citizens in the context of decentralization of powers. Retrieved from : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juni/8.htm>.
6. Varnaliy, Z. S., Moki, A. I., Novikov, O. F., Romaniuk, A. F. & Romaniuk, S. A. (2005). Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development. Kyiv: Knowledge of Ukraine.
7. Heyts, V. M., Seminozhenko, V. P. & Kvasnyuk, B. E. (2007). Strategic Challenges of the XXI century society and economy in Ukraine. - T. 3: Competitiveness of Ukrainian Economy. Kyiv: Phoenix.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2015 р.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ В СФЕРІ ФІНАНСІВ

УДК 336.773

Владислав Ігорович АЛЕКСЕЄВ

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної математики,
Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail: alekseyev@polynet.lviv.ua

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ БАНКІВСЬКИХ САТЕЛІТІВ ДЛЯ СИСТЕМИ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Алексеев, В. І. Формування моделі банківських сателітів для системи кредитних спілок в Україні [Текст] / Владислав Ігорович Алексеев // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 83-89. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Ринок фінансових послуг в Україні перебуває на межі важливих змін, які суттєво торкнуться системи кредитних спілок, державне регулювання якої має перейти у компетенцію Національного банку України. Із урахуванням тиску на кредитні спілки з боку Державної фіскальної служби, очікувані перетворення можуть вимагати кардинальної зміни моделі функціонування кредитних спілок та способів надання фінансових послуг.

Мета. На основі наукового аналізу запропонувати нову модель функціонування кредитних спілок в Україні у складних та несприятливих умовах регуляторного тиску.

Метод (методологія). Для отримання відповідних результатів використано загальнонаукові та спеціальні методи: історичний метод та методи групування і систематизації (для вивчення процесу розвитку кредитних спілок та їх нинішнього місця на ринку фінансових послуг); метод наукового абстрагування (узагальнення змісту фінансових послуг кредитних спілок та їх мети); методи аналізу і синтезу (для дослідження способів уникнення надлишковості у вимогах державних регуляторів та побудови нової моделі роботи для кредитних спілок); індукції та дедукції (для визначення переваг, недоліків, можливостей та загроз у застосуванні нової моделі – SWOT-аналіз); метод порівняння (з метою окреслення альтернативних моделей розвитку системи кредитних спілок на ринку фінансових послуг).

Результати. Проведено аналіз поточного стану системи кредитних спілок в Україні та їх місця на ринку фінансових послуг. Розглянуто проблему надлишкового регуляторного тиску на кредитні спілки. Запропоновано модель функціонування кредитних спілок, що дозволяє уникнути низки критичних проблем для їх роботи.

Ключові слова: кредитна спілка; банк; ринок фінансових послуг; регуляторний тиск; модель функціонування; онлайн-послуги.

Vladyslav Ihorovych ALEKSEYEV

PhD in Technical Sciences,
Associate Professor,
Department of Applied Mathematics,
National University «Lviv Polytechnic»
E-mail: alekseyev@polynet.lviv.ua

FORMATION OF BANK SATELLITE MODEL FOR CREDIT UNIONS IN UKRAINE

Abstract

Introduction. Financial services market in Ukraine is expecting some crucial changes concerning credit unions. These changes are caused mainly by market governance transition to National Bank of Ukraine. Considering current hard and inimical pressure to credit unions which suffered from State Fiscal Service, the expected transformation requires drastic change of model of functioning of credit unions and their ways to provide financial services.

Purpose. Primary objective of this investigation is to offer a new model of functioning of credit unions in Ukraine while suffering from hard and inimical regulatory pressure.

Method (methodology). For the purpose of getting relevant results we have used general scientific and special methods: historical method and methods of grouping and systematization; method of scientific abstraction; methods of analysis and synthesis; induction and deduction; SWOT-analysis; comparison method.

Results. The analysis of current state of system of credit unions in Ukraine is carried out and their position at financial services market are determined. The problem of an excessive regulatory pressure to credit unions is discussed. It has been offered the model of functioning of credit unions to avoid some critical problems.

Keywords: credit union; bank; financial services market; regulatory pressure; model of functioning; online-services.

JEL classification: G21, G23, G28, M21, O16

Вступ

На ринку фінансових послуг в Україні очікуються серйозні перетворення, ініційовані Президентом України ще влітку цього року [1] та підтримані у профільному комітеті Верховної Ради України восени [2]. Запропоновані зміни на ринку фінансових послуг стосуватимуться, зокрема, передачі функцій нагляду за ринком фінансових послуг від Нацкомфінпослуг (Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері фінансових послуг) двом іншим регуляторам – НКЦПФР (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку) і НБУ (Національний банк України). Саме до компетенції НБУ належатиме система кредитних спілок (далі КС), які, на додачу, вже тривалий час перебувають під сильним тиском з боку ДФС (Державна фіскальна служба). Зокрема, за ініціативою ДФС кредитні спілки були позбавлені статусу неприбуткових організацій шляхом змін до Податкового Кодексу [3], а також для кредитних спілок було запроваджено застосування РРО [4] відповідно до норм Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [5]. Нацкомфінпослуг у стосунках підзвітних їй фінансових установ (кредитних спілок, страхових компаній, тощо) із ДФС у питанні РРО не вчинив жодних адекватних дій як регулятор ринку. Так само, як раніше, не було вирішено питання недоречного податкового блокування благодійної діяльності кредитних спілок [6]. Водночас, НБУ має плани щодо більш жорсткого регулювання стосовно кредитних спілок, що виявляється у намірі підвищення вимог до рівня банківських, причому як щодо приміщень [7], так і щодо показників [8]. У таких доволі складних умовах кредитним спілкам необхідна зміна парадигми – нова модель функціонування, що дозволила б уникнути доволі критичних проблем та пережити трансформації на ринку.

Мета статті

Метою цього дослідження є опис нової моделі функціонування кредитних спілок в Україні та аналіз запропонованої моделі, використовуючи SWOT-методологію. На основі отриманих результатів передбачається можливість сформулювати пропозиції для системи кредитних спілок щодо необхідних кроків у відстоюванні власних інтересів у нових умовах на ринку фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження

Перед системою кредитних спілок в Україні постала серйозна проблема виживання у найближчий час, спричинена як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Серед зовнішніх можна назвати такі:

- агресивна конкурентна боротьба з боку банківського сектору;

-
- несприятливий регуляторний вплив (ДФС, Держфінмоніторинг, НБУ) та «зарегульованість» кредитних спілок неузгодженими нормативними актами;
  - слабкість діючого регулятора у відстоюванні інтересів підзвітних йому суб'єктів;
  - відсутність державного розуміння цінності кредитної кооперації загалом.
  - До внутрішніх чинників можна віднести такі:
  - економічна слабкість КС;
  - консервативність КС у методах та засобах роботи;
  - консервативність та реактивність системи ухвалення рішень;
  - складна та «неповоротка» внутрішня організаційна структура КС;
  - відсутність ефективної системи взаємодії між КС.

Оскільки названі зовнішні чинники кредитним спілкам буде вкрай складно подолати, то основну увагу варто звернути на подолання внутрішніх. Зрештою, досягнення кредитними спілками, наприклад, кращих економічних показників могло б дозволити більш впевнено говорити із державними структурами та ефективніше впливати на державне регулювання ринком для дотримання власних інтересів. На жаль, за більш ніж 20 років свого існування в Україні кредитні спілки не зуміли досягнути достатнього рівня капіталізації чи частки на ринку фінансових послуг, щоб можна було говорити про можливість їх помітного впливу. Більшість великих кредитних спілок, що досягнули «всеукраїнського» статусу і такого ж масштабу діяльності, не змогли подолати спокусу працювати «як банки» і не змогли протистояти кризам. Водночас малі та середні кредитні спілки, що правильно використали переваги своєї структурної стійкості (якої, як виявили кризи останніх років, не мають банки), змогли без втрат пройти крізь періоди криз в Україні. Шкода, звичайно, що для більшості державних чиновників, навіть причетних до регулювання системи кредитних спілок, здатність останніх долати кризи досі залишається загадкою на рівні парадоксу – більшість кредитних спілок вже тривалий час стабільно працюють на ринку фінансових послуг і не припиняють надання фінансових послуг навіть у найтяжчі часи, на відміну від банківської системи. Хоча, насправді, пояснюється усе дуже просто – кредитні спілки володіють властивістю структурної стійкості, що походить від способу їх утворення та мети діяльності. Тим не менше, зараз кредитні спілки опинилися перед складним вибором щодо шляхів подальшого існування.

Аналізуючи внутрішні чинники можна дійти висновку, що частково вони забезпечують ту структурну стійкість, яка дозволяє кредитним спілкам долати кризові періоди. Проте у нинішніх умовах, коли кредитні спілки зазнають безпрецедентного тиску з боку окремих державних органів, виникає потреба змінювати методики своєї діяльності і шукати нові рішення для надання фінансових послуг своїм членам. Ускладнюють життя кредитним спілкам із консервативними методами роботи і нові інформаційно-комунікаційні технології, що дуже активно проникають у побут та бізнес. І тут на заваді стає, знову ж таки, економічна слабкість, що не дозволяє малим і середнім кредитним спілкам впроваджувати дорогі ІТ-продукти. На превеликий жаль, для України навіть більш сильна порівняно із системою кредитної кооперації банківська система здебільшого не використовує досі ефективних ІТ-продуктів – лише деякі банки із TOP-10 станом на сьогоднішній день пропонують клієнтам більш-менш цікаві рішення. Водночас у багатьох кредитних спілок не завжди є навіть власні веб-сайти. Зважаючи на зростання пропозицій фінансових послуг з боку небанківських організацій та їх орієнтація у роботі на сучасні ІТ-продукти [9], кредитним спілкам варто замислитися як боротися із конкурентами нового типу.

Зважаючи на «обслуговувальний» характер фінансових послуг, що їх надають кредитні спілки, найбільш очевидними для виживання видаються такі можливості:

- віднайти зовнішній інвестиційний ресурс для підтримки діяльності (програми іноземної допомоги, міжнародні гранти і проекти тощо);
- акумулювати більші кошти внаслідок укрупнення (шляхом об'єднання декількох КС);
- пошук можливостей діяльності у якості фінансового-сателіта (обслуговування фінансових інтересів колективів великих виробничих підприємств, обслуговування інтересів роздрібних торговельних мереж, співробітництво із банком-донором);
- використання внутрішнього інвестиційного ресурсу та збереження діяльності на мінімальних обсягах із відсутністю будь-якого зростання чи розвитку (обслуговування інтересів малої групи зацікавлених членів КС).

Якщо уважно придивитися до системи кредитної кооперації в Україні, то можна помітити, що багато кредитних спілок вже давно обрали для себе одну чи кілька із названих можливостей для виживання. Із досвіду появи та зникнення кредитних спілок можна сказати, що перший шлях мало можливість обрати досить мало кредитних спілок. Фактично деякі кредитні спілки саме так і виникли, і розвинулися. Проте такий спосіб фінансування не безмежний, і з його припиненням керівництво таких КС воліє знайти нові аналогічні проекти, інакше їх КС опиняється сам на сам із суворими реаліями фінансового ринку без достатнього фінансового ресурсу.

Другий шлях, хоча й виглядає зрозуміло і просто, проте завдяки відсутності належної ролі регулятора ринку процедура об'єднання КС погано обумовлена, і в Україні практично немає прецедентів такого об'єднання. Звичайно, це не означає, що такий шлях слід виключати. До того ж, НБУ має намір взяти курс на укрупнення кредитних спілок та доведення окремих із них до рівня кооперативних банків. Отже, рано чи пізно процедура об'єднання кредитних спілок запрацює, так само, як колись це відбулося для комерційних банків, що прагнули виконати нормативні вимоги НБУ.

Третій шлях є найбільш типовим, добре відомий в Україні і використовувався багатьма кредитними спілками. Частина з них від моменту свого заснування і дотепер працює при великих виробничих підприємствах. Такі кредитні спілки працюють досить стабільно, хоча й залежні від економічного успіху свого підприємства-покровителя. Основою їх діяльності є розрахунок на стабільний дохід працівників підприємства, що є членами однієї КС. Добре відомі й кредитні спілки, що на хвилі «кредитного буму» були утворені «при» великих торговельних мережах, надаючи кредити на купівлю товарів у такій торговельній мережі. Деякі із таких КС навіть були створені на кошти власників таких торговельних мереж, дозволяючи останнім підтримувати свою основну діяльність та отримувати додатковий заробіток від кредитування. Утім, «кредитний бум» змінився низкою криз, і залежність від інтересів торгівлі не сприяє якісному складу членства, що нівелює ефект структурної стійкості кредитної спілки, наражаючи її на небезпеку банкрутства. Зрештою, ще частина кредитних спілок або були утворені працівниками банків як незалежна від власників банків фінансова установа, або були утворені при банках для реалізації фінансових схем, що використовували неприбутковий статус КС. Перший підтип таких спілок, що стали банківськими сателітами, подібний до КС, створених колективами виробничих підприємств. За умов, що такі кредитні спілки не були перетворені на «копію» банку та зважаючи на високу фінансову кваліфікацію керівного складу, подібні кредитні спілки ефективно працюють дотепер. Другий підтип банківських сателітів виявляється нежиттєздатним, оскільки у таких кредитних спілках порушені засадничі принципи кредитної кооперації і така кредитна спілка, як і будь-який суто комерційний проект, має свій початок і обов'язково закінчення: із втратою (до цього доклалася ДФС) привабливих правових аспектів у функціонуванні такої фінансової інституції одразу ж припиняється і її ділова активність.

Четвертий шлях доволі простий, якщо у кредитної спілки є достатньо фінансово заможні члени, зацікавлені у прибутковому розміщенні вільних коштів. Такий спосіб можна вважати близьким до природного існування кредитних спілок. Проте наявність достатньо малої кількості подібних приватних інвесторів рано чи пізно призводить до їх прагнення розпоряджатися кредитною спілкою як приватною власністю – чимало таких навіть доволі успішних і великих КС були виведені з ринку із гучними скандалами.

Отже, який би із описаних чотирьох шляхів не обрали кредитні спілки для виживання з точки зору наявності у них фінансового ресурсу для здійснення основної діяльності та забезпеченні собі «ніші» на ринку фінансових послуг, проте для усіх їх залишається проблема із наростаючим і, вочевидь, надлишковим регуляторним тиском. Справді, ДФС, на відміну від кредитних спілок, не зобов'язала банки користуватися РРО для видачі кредиту чи залучення депозиту (крім випадків здійснення безготівкових операцій [4]). Також і заплановані вимоги НБУ щодо підвищення рівня безпеки приміщень [7] більше стосуються готівкових операцій, ніж безготівкових. Таким чином, у теперішніх обставинах виглядає раціональніше й простіше кредитним спілкам перейти у режим безготівкових операцій. Проте виникає питання, як цього досягнути, коли основна діяльність пов'язана із фізичними особами, людьми, що звикли оперувати готівкою. Тобто природно виникає потреба у касі і касових операціях. Допомогти тут може ідея роботи у форматі банківського сателіту, лише модифікована на користь кредитної спілки, яка зможе скористатися можливостями і ресурсами банку та працювати із своїми членами чи залучати нових на умовах фінансового онлайн-сервісу.

Основу моделі банківського сателіту (див. рисунок 1) складатимуть такі ключові вимоги:

- кредитна спілка прагне уникнути «зайвих» операцій та витрат;
- кредитна спілка володіє достатнім власним фінансовим ресурсом;
- кредитна спілка не залежить від банку (винятково комерційна співпраця);
- кредитна спілка готова працювати в режимі фінансового онлайн-сервісу;
- банк має ліцензію на роботу із коштами населення;
- банк має достатньо розвинену мережу філій та відділень;
- банк може запропонувати ефективні ІТ-продукти для взаємодії з клієнтами;
- банк достатньо стабільний та не є прямим конкурентом кредитної спілки.

Лише за умов додержання усіх перелічених вимог модель банківського сателіта може бути вигідною та цікавою для кредитної спілки. Порушення або невиконання будь-якої із зазначених вимог може стати причиною для появи конфлікту інтересів між банком і кредитною спілкою або поставити під загрозу можливість роботи КС у режимі фінансового онлайн-сервісу. Загалом механізм роботи кредитної спілки в моделі банківського сателіта передбачає, що, розмістивши кошти на рахунок у банку, спілка провадить

діяльність із надання фінансових послуг у безготівковому режимі, найімовірніше через електронні мережі зв'язку (тут мається на увазі мережа Інтернет, хоча можна припустити існування й інших варіантів, наприклад, мережі мобільних операторів і взаємодію лише через мобільні телефони). Таким чином, кредитна спілка делегує банківській установі виконання функцій каси, а собі залишає функції управління клієнтами (взаємодію з членами КС). Чималу роль, звичайно, відіграватиме готовність кредитної спілки до такого формату роботи. Це передбачатиме не лише готовність органів управління спілкою і персоналу, але й готовність членів спілки до такого нового формату взаємодії з фінансовою установою. Зважаючи на важливість у роботі кредитних спілок фактору живого спілкування зі своїми членами, не слід забувати, що кредитна спілка повинна забезпечити для своїх членів можливість, як і раніше, приходити у офіс, спілкуватися з персоналом. Також КС може обладнати в офісі робоче місце клієнта, де члени спілки могли б скористатися новими електронними сервісами, отримуючи поради та підказки кваліфікованих працівників спілки.

Рис. 1. Схема «Кредитна спілка – банк» у моделі банківського сателіта

Формалізований SWOT-аналіз запропонованої моделі банківського сателіта для кредитної спілки подано у таблиці 1.

Таблиця 1. SWOT-аналіз моделі банківського сателіта для кредитної спілки

SWOT	Позитивний вплив <i>Strengths (Сили)</i>	Негативний вплив <i>Weaknesses (Слабкості)</i>
Внутрішні фактори	Спрощення операційних дій. Зменшення частки рутинної офісної роботи. Підвищення рівня безпеки у офісі. Офісна робота стає більш мобільною. Полегшення роботи для добросовісних членів КС завдяки дистанційній взаємодії.	Необхідність перекваліфікувати касирів та кредитних інспекторів. Необхідність навчити або змінити персонал. Ускладнення роботи з недобросовісними або недисциплінованими клієнтами через послаблення очного контролю.
Зовнішні фактори	<i>Opportunities (Можливості)</i> Домовленість із банком про роботу у ніші роздрібного кредитування та у сегменті фізичних осіб (обслуговування клієнтів банку). Доступ до ресурсу банку щодо впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на партнерській основі. Послаблення регуляторних вимог для безготівкових режимів роботи.	<i>Treats (Загрози)</i> Непорозуміння із членами, що не вміють користуватися комп'ютером. Нездоланні недоречні регуляторні вимоги або їх неочікувана зміна. Виникає конфлікт інтересів із банком, якщо банк стає прямим конкурентом. Банк «переманить» вкладників та/або позичальників. Поява більш ефективної КС-конкурента.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На основі запропонованого SWOT-аналізу, описаних внутрішніх і зовнішніх чинників, різних шляхів розвитку та вимог до впровадження моделі банківського сателіта кожна кредитна спілка самостійно може визначити можливість чи неможливість використання цієї моделі. Одразу ж слід зауважити, що запропонована модель є більш придатною для впровадження в розвиненому міському середовищі, а менше у сільській місцевості. Хоча й тут багато чого може залежати від локальної специфіки – наприклад, з високою ймовірністю сучасні фермерські господарства можуть бути готові до роботи зі

свою КС у новому форматі, у той час, як міські пенсіонери можуть мало чим відрізнятися від сільських і бажати співпрацювати традиційно (за звичкою). Принципова перевага запропонованої моделі для кредитних спілок полягає у можливості уникнути надлишкового регуляторного тиску та подолати деякі фактичні проблеми чи загрози у поточній діяльності. Упровадження такої моделі у практичну діяльність вимагатиме також і від кредитної спілки чимало зусиль на підготовчому етапі. Тому прийняття фінального рішення щодо використання моделі банківського сателіта для кредитної спілки і відповідальність за коректну оцінку позитивного ефекту слід покласти на фаховість представників органів управління КС.

Надалі буде проведено аналіз сумісності описаної моделі банківських сателітів із мережевою моделлю функціонування системи кредитних спілок [10].

Список літератури

1. Порошенко вніс у Раду законопроект про консолідацію держрегулювання ринків фінпослуг // «РБК-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/poroshenko-vnes-raduzakonoprojekt-konsolidatsii-1437411668.html>.
2. Фінкомітет Ради хоче ліквідувати Нацфінпослуг [Електронний ресурс] // «Економічна правда». – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/09/15/559771>.
3. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс]: закон України – 2010. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. Чи застосовують кредитні спілки РРО / ДПІ у Дарницькому районі, м. Київ [Електронний ресурс] / Державна фіскальна служба України // Офіційний портал «Територіальні органи ДФС у м. Києві». – Режим доступу: <http://kyiv.sfs.gov.ua/okremi-storinki/arhiv1/215146.html>.
5. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг [Електронний ресурс]: закон України. – 1995. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80>.
6. Алексеев, В. І. Благодійна діяльність кредитних спілок: можливості та перспективи [Текст] / В. І. Алексеев // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Економічні науки. – ВД «Гельветика», Херсон, 2014. – Випуск 8, Частина 5. – С. 118-122.
7. Національний банк пропонує підвищити вимоги до захищеності приміщень окремих небанківських фінансових установ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23766936.
8. Пашко, І. Нацкомфінуслуг – это большая система с очень слабыми возможностями [Електронний ресурс] / І. Пашко // «ДЕЛО.ua». – Режим доступу: http://delo.ua/finance/pashko-nackomfinuslug-eto-bolshaja-razreshitelnaja-sistema-s-och-301850/?supdated_new=1448422402.
9. Демінський, С. Хто розвиває ринок фінансових послуг в Україні поки реформується банківський сектор [Текст] / С. Демінський // «Forbes-Україна». – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1405363-hto-rozvivae-rinok-finansovih-poslug-v-ukrayini>.
10. Алексеев, В. І. Модель стійкого ринку фінансових послуг України на основі системи кредитної кооперації [Текст] / В. І. Алексеев // Стратегії економічного розвитку: держава, регіон, підприємство: колективна монографія / За заг. ред. К. С. Шапошникова та ін. У 2 томах. – Херсон: ВД «Гельветика», 2015. – Т. 1. – 416 с. – С. 16–29. – Том 1, Розділ 1.

References

1. Poroshenko offers to Rada a bill on consolidation of state governance of financial services markets. (2015). Retrieved from: <http://www.rbc.ua/ukr/news/poroshenko-vnes-raduzakonoprojekt-konsolidatsii-1437411668.html>.
2. Financial committee of Rada admits Nats Com Fin Poslug dismissal. (2015). Retrieved from: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/09/15/559771>.
3. Law of Ukraine “Tax Code of Ukraine”. (2010). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Do credit unions have to use cash registers? (2015). Retrieved from: <http://kyiv.sfs.gov.ua/okremi-storinki/arhiv1/215146.html>.
5. Law of Ukraine “About implementation of cash registers in trade, public catering and services”. (1995). Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80>.
6. Alekseyev, V. I. (2014). Charitable activities of credit unions: opportunities and prospects. Scientific herald of Kherson State University: Economics Series, 8 (5), 118–122.
7. National bank offers raising requirements for offices arming of some non-banking financial institutions. (2015, November 16). Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23766936.

-
8. Pashko, I. (2015). NatsComFinPoslug is a big system having very weak abilities. Retrieved from: http://delo.ua/finance/pashko-nackomfinuslug-eto-bolshaja-razreshitelnaja-sistema-s-och-301850/?supdated_new=1448422402.
  9. Deminskii, S. (2015). Who develops the financial services market in Ukraine while banking sector is under reformation? Retrieved from: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1405363-hto-rozvivae-rinok-finansovih-poslug-v-ukrayini>.
  10. Alekseyev, V. I. (2015). Model of stable market of financial services in Ukraine based on credit cooperation system. *Strategies of economic development: state, region, enterprise*, 1, 16–29.

Стаття надійшла в редакцію 29.11.2015 р.

Оксана Анатоліївна ВОДОЛАЗСЬКА

старший викладач кафедри фінансів,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
E-mail: vodolazskaya@ukr.net

РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ У КОНТЕКСТІ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ АНДЕРРАЙТИНГУ

Водолазська, О. А. Розвиток страхового ринку у контексті ефективності процесу андеррайтингу [Текст] / Оксана Анатоліївна Водолазська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 90-96. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Ефективність андеррайтингу страхових компаній зазвичай оцінюють за показниками розвитку страхового ринку та фінансовими результатами страхування. Фактично аналіз стану страхового ринку та оцінка ефективності функціонування страхових компаній загалом є віддзеркаленням якості процесу селекції та андеррайтингу ризиків, які приймаються на страхування. Варто зазначити також, що прямої залежності розвитку страхового ринку від роботи андеррайтерів немає, оскільки останній – це внутрішній процес кожного страховика. Водночас від цього напряму залежить якість індивідуального страхового портфеля окремої страхової компанії, сумарна величина та структура яких дозволяє охарактеризувати ефективність андеррайтингу загалом по страховому ринку.

Мета. Метою статті є дослідження стану українського страхового ринку як результату діяльності страхових компаній з формування та управління страховим портфелем, що дозволяє охарактеризувати ефективність їх андеррайтингової політики.

Метод (методологія). Для досягнення поставленої мети використано методи збору і узагальнення інформації. Задля дослідження впливу окремих чинників на зміну обсягу та структури страхових премій та страхових виплат проведено їх ретроспективний аналіз.

Результати. За результатами проведеного дослідження виокремлено основні тенденції, характерні для українського страхового ринку в частині формування збалансованого страхового портфеля. Обґрунтовано, що одним із внутрішніх чинників активізації розвитку страхового бізнесу є саме ефективно побудований процес андеррайтингу окремої страхової компанії. Застосування такого підходу дозволить забезпечувати прибутковість та фінансову стійкість страхових компаній через ґрунтовний аналіз і відбір ризиків для прийняття їх на страхування.

Ключові слова: страховий ринок; страхова компанія; страховий портфель; перестраховання; андеррайтинг.

Oksana Anatoliivna VODOLAZSKA

Senior Lecturer,
Department of Finance,
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University
E-mail: vodolazskaya@ukr.net

INSURANCE MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF EFFICIENCY OF UNDERWRITING PROCESS

Abstract

Introduction. The effectiveness of insurance companies underwriting is usually assessed in terms of insurance market development and financial results of insurance. In fact, analysis of the insurance market state and the assessment of the efficiency of functioning of insurance companies can be determined as a reflection of the quality of the selection process and of underwriting of risks which are taken for insurance. It should be noted that there is no direct dependence of the insurance market on underwriters, since the latter is the internal process of each insurer. However, the quality of individual insurance portfolio of individual insurance company depends on it. Their total

---

size and structure allow to characterize the effectiveness of underwriting in the insurance market.

Goal. The purpose of the article is a study of the state of Ukrainian insurance market as a result of activity of insurance companies on the formation and management of the insurance portfolio. It allows to characterize the effectiveness of their underwriting policy.

The method (methodology). The methods of collection and compilation of information have been used to achieve the goal of the article. In order to study the effectiveness of individual factors on the change in volume and structure of insurance premiums and insurance payments their retrospective analysis has been carried out.

Results. According to the results of the study we have singled out the main trends which are typical for the Ukrainian insurance market in terms of formation of a balanced insurance portfolio. It has been proved that one of the internal factors of activation of the insurance business development is an effectively built process of underwriting of individual insurance company. The application of this approach will ensure profitability and financial stability of insurance companies through the detailed analysis and selection of risks.

Keywords: insurance market; Insurance Company; insurance portfolio; reinsurance; underwriting.

JEL classification: G22

Вступ

Андеррайтинг є системотвірним процесом, за якого відбувається формування й управління страховим портфелем та в кінцевому підсумку забезпечується екстенсивний та інтенсивний розвиток як окремої страхової компанії, так і страхового ринку загалом.

Питання розвитку страхового ринку та вплив на нього політики страхових компаній щодо формування збалансованого страхового портфеля є предметом дослідження багатьох як зарубіжних, так і українських вчених. Згадані проблеми у публікаціях висвітлюють такі вчені: О. Кнейслер [1], О. Козьменко [2], В. Левченко [3], П. Литвин [4], Г. Піратовський [5], Л. Позднякова [6], Н. Ткаченко [7] та ін. Проте у вивченні особливостей процесу андеррайтингу страховиків залишається чимало не вирішених проблем як теоретичного, так і прикладного характеру. Окрім того, ця проблематика вимагає ретельного дослідження з огляду на виклики сьогодення в контексті активізації розвитку страхового бізнесу в Україні.

Мета статті

Метою дослідження є визначення основних тенденцій, характерних для страхового ринку України в частині формування збалансованого страхового портфеля, а також обґрунтування ролі процесу андеррайтингу у забезпеченні активізації розвитку страхового бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Незважаючи на те, що страховий ринок залишається найбільш розвиненим та капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків, динаміка кількості страхових компаній в останні 4 роки має спадний тренд. Звичайно, більшою мірою це стосується страхових компаній, які впроваджують послуги з ризикового страхування, кількість яких упродовж 2010-2014 рр. зменшилась на 64 одиниці, а для страхових компаній зі страхування життя за аналогічний період цей показник склав 10 компаній [8].

Водночас негативно характеризувати таку тенденцію зменшення страховиків є некоректним, оскільки: по-перше, практика 2004-2007 років, характерною ознакою якої було підвищення прибутковості страхових компаній екстенсивним шляхом, засвідчила той факт, що кількісне зростання страхового портфеля не призводить до якісної його зміни. Не виправдовується і ставка на «ефект масштабу», в результаті чого ефективність діяльності українських страховиків не досягає тієї ефективності, яка характеризує зарубіжні страхові компанії. По-друге, на страховому ринку давно вже назріло питання консолідації страховиків, оскільки концентрація страхового ринку за надходженнями валових страхових премій перших 20-ти страховиків, наприклад, на кінець 2014 року становила по страхуванню «Life» 98,7 %, а по страхуванню «non-Life» – 53,8 %. Такий стан речей є характерним не лише для 2014 року, він є практично властивим для страхового ринку України впродовж досліджуваного періоду [8].

Варто зауважити, що співвідношення страхових платежів до ВВП поки що знаходиться на рівні, який ще далекий від бажаного чи такого, який властивий країнам з розвинутою економікою, де він становить 8-12 % ВВП. Так станом на кінець 2014 року частка валових страхових премій у відношенні до ВВП становила 1,7 %, що на 0,3 в. п. менше порівняно з 2013 роком. Такий спадний тренд характерний для страхового ринку України, починаючи з 2008 року, коли на зміну певного макроекономічного відновлення ринку страхування впродовж 2006-2008 років при зростанні даного показника з 2,5 % у 2006 році до 2,7 % у 2008 році, прийшло поступове його зменшення до 1,7 % у 2014 році (рисунок 1). Така

ситуація є свідченням невиконання страховим ринком, притаманних йому функцій, а страхування, на жаль, користується слабким попитом у населення та суб'єктів господарювання.

Рис. 1. Динаміка валових страхових премій та співвідношення валових і чистих премій до ВВП упродовж 2006-2014 рр.

Динаміка надходження страхових премій за аналізований період характеризується достатньою циклічністю:

- зростання обсягу надходжень валових страхових премій починаючи з 2006 року, величина яких становила 13829,9 млн грн до 24008,6 млн грн у 2008 році. Така ситуація зумовлювалась стабільністю економічного розвитку та платоспроможного попиту споживачів страхових послуг, підвищенням довіри до страхових компаній тощо;
- падіння величини акумульованих страховими компаніями премій під час загострення фінансово-економічної кризи 2008-2009 років. Відповідно обсяг страхових премій зменшився в цей період на 3566,5 млн грн, що стало природною реакцією страхового ринку на такий процес. При цьому варто зауважити, що найбільшого удару зазнав фінансовий сектор економіки, і страховий ринок не є винятком;
- незначне поживлення розвитку страхового ринку в 2010 році, яке змінилося знову ж таки падінням показників надходження страхових премій. Таке падіння стало характерним і для 2011 року, і для 2012 року, яке склало 1573,2 млн грн порівняно з 2010 роком. Воно супроводжувалося як зовнішніми чинниками впливу: зменшенням доходів населення, зростанням безробіття, збільшенням кількості збиткових підприємств тощо, так і внутрішніми – констатацією неефективності регулювання та нагляду за страховим ринком, відсутність відповідальності страховиків за відмову або затягування страхових виплат, зростанням вартості страхових полісів на фоні зменшення якості страхових послуг тощо;
- зростання обсягу надходжень страхових премій по ринку впродовж 2012-2013 років є дійсно особливим, що викликає необхідність звернути на цей етап особливу увагу. За результатами 2013 року обсяг надходжень валових страхових премій порівняно з 2012 роком збільшився на 7153,7 млн грн (або на 33,3 %) та склав 28661,9 млн грн. Зростання відбулося переважно за рахунок збільшення надходжень за видами страхування non-life. Варто зазначити, що за підсумками 2013 року 91,4 % (26185,1 млн грн) від загальної суми валових страхових премій займає сума отриманих страховиками валових премій з видів страхування інших, ніж страхування життя, а на суму страхових премій зі страхування життя припадає лише 8,06 % (2476,7 млн грн) від загальної суми валових страхових премій. Це є свідченням як зростання кількості укладених договорів страхування, так і підвищенням страхових платежів. До того ж однією з причин збільшення валових страхових премій в аналізованому періоді є збільшення часток добровільного майнового страхування, у т. ч. страхування фінансових ризиків та добровільного страхування відповідальності. Така активізація

цих видів страхування зумовлена використанням страховиками «схемного» страхування, до речі, цим і пояснюється значний обсяг переданих страхових премій перестраховикам;

- серйозне падіння обсягів страхових премій за наслідками 2014 року, що зумовлене загальним анексією АР Крим, бойовими діями на Сході України, падінням економіки, зниженням ділової активності контрагентів, активних девальваційних процесів, низьким рівнем довіри страхувальників до стану фінансової стійкості українських страховиків, зубожінням як населення, так і економіки загалом.

Аналізуючи надходження чистих страхових премій упродовж 2010-2013 років, можна відзначити стійку тенденцію зростання їх обсягів. Але за наслідками 2014 року слід констатувати зменшення аналізованого показника порівняно із 2013 роком до 18592,8 млн грн, тобто на 13,7 %. Таку тенденцію не можна позитивно оцінити, зокрема, зважаючи на те, що рівень чистих виплат збільшився на 5,1 в. п. до 26,3 % і це відповідно негативно впливає на ефективність діяльності страхових компаній.

Якщо проаналізувати деталізовану видову структуру страхового портфеля за валовими страховими преміями впродовж 2010-2014 років, то варто виокремити 2014 рік, у якому спостерігаємо уповільнення надходжень платежів за більшою кількістю видів страхування. Можна констатувати у 2014 році порівняно з 2013 роком приріст лише за страхуванням фінансових ризиків (12,5 %), медичним страхуванням (9,3 %), страхуванням вантажів і багажу (20,9 %), авіаційним страхуванням (15,8 %) [9].

При цьому, особливу увагу варто звернути на страхування життя, яке характеризується досить небезпечною тенденцією, а саме впродовж 2010-2013 років спостерігався постійний приріст страхових премій у середньому до 40 % на рік, натомість за підсумками 2014 року – різке падіння надходжень страхових премій (-12,8 %). Скорочення надходжень зі страхування життя є віддзеркаленням різкого зниження доходів населення та зростання рівня недовіри до страхових компаній, оскільки такий вид страхування спрямований на довгострокову перспективу, то можна спрогнозувати подальше падіння обсягів премій зі страхування життя. До того ж не користується попитом і страхування життя позичальників споживчих кредитів, що накладає свій відбиток на загальний обсяг страхових премій.

Загальний обсяг падіння величини чистих страхових премій у 2014 році порівняно з попереднім роком відбувся в основному за рахунок суттєвого зменшення надходжень страхових платежів по страхуванню майна (-17,9 %), фінансових ризиків (-15,9 %), страхуванню від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (-24,2 %), страхуванню відповідальності перед третіми особами (-35,0 %) та страхуванню життя (-12,8 %). Приріст чистих страхових премій спостерігався лише за двома видами страхування – медичному та обов'язковому авіаційному страхуванню. Що стосується медичного страхування, то варто визнати зростання лише через підвищення вартості медикаментів у зв'язку з валютною складовою.

Перерозподіл у структурі чистих страхових премій станом у 2014 році порівняно з 2013 роком відбувся на користь таких важливих соціальних секторів страхування, як:

- автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») – з 27,8, % до 32,0 %;
- медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) – з 6,5 % до 8,1 %;
- страхування життя – з 11,5 % до 11,6 %.
- Оцінку страхового портфеля неможливо проводити повноцінно без дослідження обсягу та тенденцій страхових виплат. Так обсяг валових страхових виплат порівняно з 2013 роком збільшився на 413,6 млн грн (8,9 %), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 326,4 млн грн або на 7,1 %. Упродовж аналізованого періоду 2010-2014 роки варто виокремити такі тенденції в динаміці валових страхових виплат:
- у частині страхування життя спостерігається постійне зростання обсягів страхових виплат, причому темп зростання таких виплат найбільшим був у 2013 році відносно 2012 року. Для того, щоб надати економічну оцінку стану страхового портфеля за обсягами страхових виплат, варто порівняти темпи приросту страхових премій та страхових виплат. На жаль, ситуація у 2014 році не є позитивною, оскільки зростання темпів страхових виплат не компенсується підвищенням темпів приросту страхових премій, що, звичайно, не дозволяє говорити про збалансованість страхового портфеля;
- добровільне особисте страхування демонструє стабільну тенденцію нарощування обсягів страхових виплат з 797,0 млн грн у 2010 році до 1356,7 млн грн. у 2014 році, на фоні погіршення темпів приросту страхових премій за цим видом страхування у 2014 році;
- страхування фінансових ризиків має викликати, з одного боку, занепокоєння, оскільки у 2014 році спостерігається суттєве зменшення обсягу виплат, яке склало 46,9 млн грн, але водночас відомо, що саме на цей напрямок страхового бізнесу припадала велика кількість схемних операцій, тому, з іншого боку, варто може й визнати позитив у частині зменшення виплат за таким видом страхування;
- по добровільному страхуванню відповідальності та недержавному обов'язковому страхуванню у 2014 році спостерігається також приріст здійснених страхових виплат на фоні падіння обсягів

надходжень страхових премій, що свідчить про існування фінансових труднощів на страховому ринку України.

Зростання обсягів чистих страхових виплат за 2014 рік відбувалося у всіх основних системотвірних видах страхування, водночас, виплати у страхуванні фінансових ризиків та страхуванні кредитів зменшилися на 53,4 % та 39,3 % відповідно. У структурі чистих страхових виплат найбільша питома вага страхових виплат припадає на такі види страхування, як автостраховання (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») – 2744,1 млн грн або 56,1 %, частка ж медичного страхування становить 1108,5 млн грн або 22,7 %, страхування життя – 239,2 млн грн або 4,9 %.

Варто зауважити, що ситуація, коли скорочується розрив між отриманими преміями та здійсненими страховими виплатами на фоні зменшення ліквідності активів страховиків, як правило, призводить до зниження фінансової стійкості таких компаній, що позначається на своєчасності та повноті виконання страховиками своїх зобов'язань перед клієнтами.

Фактично за результатами функціонування страхового ринку у 2014 році маємо ті тенденції, які лише поглиблюватимуться у 2015 році на фоні зниження рівня платоспроможності та фінансової стійкості страховиків. Оскільки погіршення загальної економічної кон'юнктури сприятиме подальшому зменшенню обсягу страхових премій, але при цьому зростатиме рівень страхових виплат.

Аналізуючи рівень валових страхових виплат упродовж 2010-2014 років, слід зауважити, що за підсумками 2014 року він становив 18,9 %, що на 2,7 в. п. більше порівняно з попереднім роком, і це насамперед пов'язане зі зменшенням надходжень валових страхових платежів (-6,6 %) при збільшенні валових страхових виплат (+8,9 %) [8].

Рівень чистих страхових виплат на кінець 2014 року становив 26,3 % (рисунок 2).

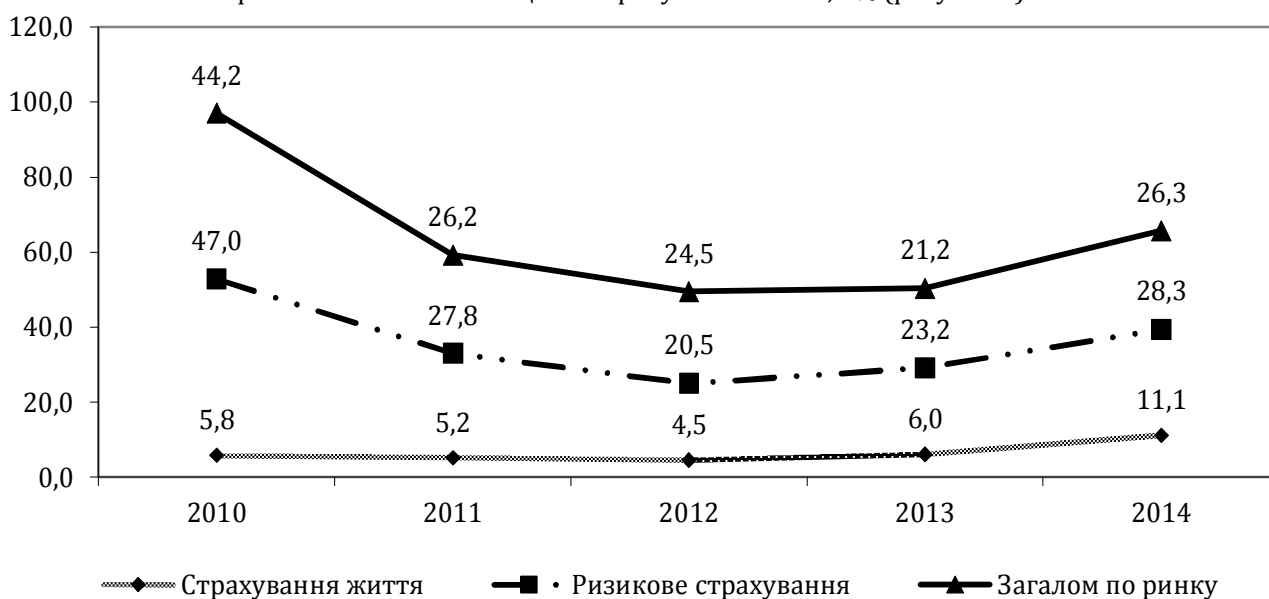

Рис. 2. Динаміка рівня страхових виплат упродовж 2010-2014 років, %

Традиційно високим упродовж досліджуваного періоду залишається рівень чистих виплат з медичного страхування, зокрема у 2014 році цей показник становив 73,6 % [8]. Отже, варто зазначити, що зростання рівня страхових виплат на тлі падіння надходжень страхових премій є негативним сигналом до погіршення ситуації на страховому ринку.

Отже, на основі аналізу надходжень страхових премій та здійснених страхових виплат, оцінки страхового портфеля страхового ринку загалом, можна стверджувати про погіршення ситуації на ньому, зважаючи насамперед на різке падіння попиту на страхові послуги.

Далі проаналізуємо та визначимо основні тенденції, характерні для можливості управління страховим портфелем за допомогою вторинного перерозподілу ризиків між страховиками/перестраховиками. Так за договорами перестраховання ризиків за 2014 рік українські страховики сплатили часток страхових премій 9704,2 млн грн, що більше від попереднього року на 959,4 млн грн, а від 2007 року – на 3280,3 млн грн [8]. Хоча така тенденція до зростання обсягів вихідного перестраховання впродовж аналізованого періоду була досить неоднозначною: пік обсягів страхових премій, переданих у перестраховання, спостерігався у 2010 році – 10745,2 млн грн.

Серйозне скорочення платежів у 2012 році по вихідному перестрахованню (більш ніж наполовину, ніж було в 2011 році) викликане особливостями оподаткування операцій внутрішнього

перестраховання, що відобразилося зниженням обсягів валових премій. Але, окрім діючої у 2012 році (з 01 квітня 2012 року) норми оподаткування операцій внутрішнього перестраховання (по ставці 3 % на сукупні премії), варто враховувати також і вплив на зменшення платежів необхідності повідомлення держави про кожну операцію перестраховання, а також збереження складного порядку реєстрації договорів перестраховання з нерезидентами, тому зрозуміло, що значна кількість страховиків відмовляються від проведення перестраховання і переводять бізнес на інші напрями.

Проте з початку 2013 року набули чинності зміни до податкового законодавства, що скасували оподаткування внутрішнього перестраховання та відповідно знову страховий ринок став привабливим для тіньових операцій. Це призвело до того, що за період 2012-2013 роки премії з вихідного перестраховання зросли більше ніж у 3,47 разів до 8744,8 млн грн, що склало близько 25 % всіх валових страхових премій. Окрім того, іншою причиною зростання обсягів премій, переданих у перестраховання, є неможливість утримання постійно зростаючого обсягу відповідальності лише власними силами. Тому, щоб утримати клієнтську базу, страховики почали активно використовувати практику внутрішнього перестраховання.

Дослідження структури перестраховання ризиків у нерезидентів упродовж 2010-2014 років вказує на зменшення обсягу вихідного зовнішнього перестраховання. Це пов'язане насамперед зі зменшенням обсягів операцій перестраховання з Російською Федерацією (частка зменшилась на 20,7 в. п. порівняно із 2013 роком), хоча у 2012 році та 2013 році найбільша частка була сплачена саме до цієї країни – відповідно 20,0 % та 38,7 %. За підсумками ж 2011 року найбільше сплачено до Великобританії – 27 % або 322,3 млн грн, Російській Федерації – 19 % або 222,7 млн грн та Швейцарії – 12 % або 142,5 млн грн. До речі, аналогічна тенденція стосовно «пальми першості» першої трійки у 2010 році належить саме цим країнам.

Упродовж 2014 року змінилася структура вихідного страхування. Так зміна відбулася через трансформацію потреб ринку та вплив насамперед кризових явищ. Варто зауважити підвищення обсягів премій по вихідному перестрахованню фінансових ризиків, зокрема на 51,9 %, що є спробою учасників ринку хеджувати можливі ризики на фоні погіршення платіжної дисципліни контрагентів. Загальна ж структура вихідного перестраховання за 2014 рік зазнала змін на користь таких країн, як Велика Британія (на 8,3 в. п.), Німеччина (на 6,0 в. п.), Швейцарія (на 2,6 в. п.) [9].

Отже, за результатами проведеного аналізу можна окреслити такі основні тенденції, характерні для українського страхового ринку в частині формування збалансованого страхового портфеля:

- серйозне зниження обсягів грошових потоків від надходження валових страхових премій, що обумовлено факторами як екзогенного порядку, так і ендogenous. При цьому зниження попиту на страхові послуги спровокували насамперед інфляційні та девальваційні процеси, погіршення фінансового стану економічних агентів, падіння макроекономічних індикаторів, анексія АР Крим, бойові дії на Сході України тощо;
- спостерігається зменшення обсягу чистих страхових премій на тлі зростання чистих страхових виплат;
- зростає рівень недовірливого ставлення до страхових компаній, зокрема через затягування страхових виплат зазвичай з автостраховання;
- катастрофічними темпами зменшуються обсяги надходжень за договорами страхування життя, що не дозволяє говорити про страхування як довгострокові інвестиційні ресурси в економіку країни;
- зниження можливості управління страховим портфелем за рахунок перестраховання у компанії-страховиків/перестраховиків із розвинених країн світу, з огляду на недовірливе ставлення зарубіжних партнерів до ефективного проходження перестрахових угод, зокрема через уведення валютних обмежень НБУ.

Все наведене вище зумовлене також зниженням ліквідності банківської системи, що на пряму пов'язане із неможливістю в окремих випадках отримати депозити, які розміщені в банківських установах, але при цьому відомо, що страховий сектор є найзначнішим кредитором банківської системи. Не можна не засвідчити наявність сумнівних активів страхових компаній. З огляду на це можна прогнозувати зменшення кількості учасників страхового ринку в 2015-2016 роках, зокрема, у 2014 році кількість страховиків зменшилася на 25 одиниць.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На жаль, як страховий ринок загалом, так і страхові компанії зокрема в короткостроковій і середньостроковій перспективі очікує складний період функціонування. Активізація розвитку страхового бізнесу звичайно залежить як від сукупності впливу макроекономічних, так і внутрішніх чинників. Стосовно останніх важлива роль належить саме ефективно побудованому процесу андеррайтингу окремої страхової компанії, що дозволяє проводити ґрунтовний аналіз і відбір ризиків для прийняття їх на страхування, а надалі це призведе до формування збалансованого страхового портфеля, забезпечення прибутковості та фінансової стійкості страхових компаній.

Список літератури

1. Кнейслер, О. В. Ринок перестраховування України: теоретико-методологічні доміанти формування та пріоритети розвитку [Текст] / О. В. Кнейслер. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.
2. Нові вектори розвитку страхового ринку України [Текст] : монографія [Текст] / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін. – Суми: Університетська книга, 2012. - 315 с.
3. Левченко, В. П. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України в умовах фінансової нестабільності [Текст] / В. П. Левченко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 257-266.
4. Литвин, П. В. Аналіз проблем розвитку страхового ринку України [Електронний ресурс] / П. В. Литвин // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. – 2011. – Вип. 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_1/40.pdf.
5. Піратовський, Г. Л. Страховий бізнес: управління розвитком [Текст] / Г. Л. Піратовський. – К. : КНТЕУ, 2006. – 253 с.
6. Позднякова, Л. О. Проблеми розвитку страхового ринку України і шляхи їх розв'язання в сучасних умовах [Текст] / Л. О. Позднякова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 250-254.
7. Ткаченко, Н. В. Страхування [Текст] : підручник / Н. В. Ткаченко. – К. : УБС НБУ, 2014. – 570 с.
8. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stand-i-rozvitok.html>.
9. Статистика страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/stat>.

References

1. Knejsler, O. V. (2012). Rynok perestrakhuvannia Ukrainy: teoretyko-metodolohichni dominanty formuvannia ta priorytety rozvytku. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
2. Kozmenko, O. V., Kozmenko, S. M. & Vasil'ieva, T. A. (2012). Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy. Sumy: Universytets'ka knyha.
3. Levchenko, V. P. (2011). Problemy ta perspektyvy rozvytku strakhovoho rynku Ukrayiny v umovakh finansovoyi nestabil'nosti. Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny, 1, 257-266.
4. Lytvyn, P. V. (2011). Analiz problem rozvytku strakhovoho rynku Ukrayiny. Naukovi rozvidky z derzhavnoho ta munitsypal'noho upravlinnya, 1. Retrieved from : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_1/40.pdf.
5. Piratovs'kyj, H. L. (2006). Strakhovyj biznes. Kyiv: KNTEU.
6. Pozdniakova, L. O. (2010). Problemy rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy i shliakhy yikh rozv'iazannia v suchasnykh umovakh. Actual problems of economy, 6, 250-254.
7. Tkachenko, N. V. (2014). Strakhuvannia. Kyiv: UBS NBU.
8. Informatsiya pro stan i rozvytok strakhovoho rynku Ukrayiny za 2014 r. (2015). Retrieved from : <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stand-i-rozvitok.html>.
9. Statystyka strakhovoho rynku Ukrayiny. (2015). Retrieved from: <http://forinsurer.com/stat>.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2015 р.

Тетяна Степанівна ГАВРИЛЯК

аспірантка,
кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: tanjusha89_@ukr.net

СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИКА

Гавриляк, С. С. Стратегія забезпечення функціонування механізму для активізації інвестиційної діяльності страховика [Текст] / Тетяна Степанівна Гавриляк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 97-101. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Розвиток страхового ринку є важливою передумовою успішного функціонування економіки країни загалом. Дискусійною серед вітчизняних та іноземних науковців залишається роль інвестиційної діяльності страхових компаній. Процес розміщення коштів страхових резервів потребує розробки та впровадження ефективної інвестиційної стратегії, яка ґрунтується на точних розрахунках та прийнятті зважених інвестиційних рішень. Саме це забезпечує менеджерам страхової компанії високу прибутковість під час розміщення коштів страхових резервів. Досконале дослідження джерел фінансування інвестиційних вкладень дає поштовх для створення потужної ресурсної бази, яка забезпечить реалізацію ефективної інвестиційної політики.

Мета. Метою статті є дослідження чинників впливу на страхову інвестиційну діяльність та визначення основних заходів забезпечення функціонування механізму активізації інвестиційної діяльності страхових компаній України. Також уваги потребує питання активізації громадян у співпраці зі страховими компаніями.

Метод (методологія). У статті були використані аналітичні та статистичні методи, за допомогою яких досліджено проблематику ефективного функціонування страхових компаній на інвестиційному ринку та проаналізовано основні напрями інвестиційних вкладень вітчизняних страховиків.

Результати. Вивчено точки зору провідних українських та іноземних науковців у галузі страхового ринку, а також вітчизняне законодавство у сфері інвестування, виокремлено основні заходи забезпечення механізму активізації інвестиційної діяльності страховика. Подано основні вимоги законодавства у сфері інвестування та розміщення коштів страхових резервів. Також досліджено структуру інвестиційного портфеля страхових компаній України за період з 2003 по н. п. 2015 років. Визначено пріоритетні напрями інвестиційних вкладень вітчизняних страхових компаній. Розмежовано стримувальні та стимулювальні чинники активізації населення у співпраці зі страховими компаніями. Окреслено основні завдання інвестиційної діяльності страхових компаній. Зроблено висновок про значний вплив інвестиційної стратегії страхових компаній на фінансову стійкість та платоспроможність. Запропоновано кроки для стимулювання процесу формування механізму з метою активізації інвестиційної діяльності страховика.

Ключові слова: страхова компанія; інвестиційна діяльність; інвестиційна стратегія; портфель інвестицій; страхові резерви; технічні резерви; математичні резерви.

SUPPORT STRATEGY FOR THE FUNCTIONING OF THE INVESTMENT ACTIVITY OF INSURERS

Abstract

Introduction. *The development of the insurance market is an essential precondition for the successful functioning of the economy as a whole. A part of the investment of insurance companies is a contentious one among domestic and foreign scientists. The process of placement of insurance reserves requires the development and implementation of effective investment strategy, which is based on precise calculations and optimal investment decisions. They provide managers from insurance companies with higher yield during the process of placement of insurance reserves.*

Purpose. *The article aims to study factors influencing the insurance investment activities and to identify key measures to ensure the functioning of enhancing the investment activity of insurance companies in Ukraine. Also the issue of intensification of cooperation between citizens and insurance companies has to be taught thoroughly.*

Method (methodology). *The paper has used analytical and statistical methods. With the help of these methods the problems of efficient functioning of insurance companies in the investment market have been investigated. The main directions of investments of domestic insurers have been analysed.*

Results. *We have analyzed the terms of the leading Ukrainian and foreign scholars in the field of the insurance market, as well as national legislation in the field of investment. The structure of the investment portfolio of insurance companies in Ukraine is worked out. The constraints and stimulating factors that enhance the population in cooperation with insurance companies are determined. The main objectives of the investment of insurance companies are grounded. We have come to the conclusion about the significant impact of the investment strategy of insurance companies on their financial stability and solvency. The steps for the formation of mechanism of investment insurer stimulation are ordered.*

Keywords: *insurance company; investment; investment strategy; investment portfolio; insurance reserves; technical reserves; mathematical reserves.*

JEL classification: G22, O16

Вступ

Управління фінансовими ресурсами страхової компанії – це цілеспрямована діяльність, пов'язана з рухом, збором, обліком та опрацюванням значних потоків фінансово-економічної інформації; ефективним використанням фінансових, інвестиційних, трудових та інформаційних ресурсів; розробкою нових страхових продуктів; реалізацією необхідних управлінських рішень менеджерами різних рівнів.

Надзвичайно важливе значення для розвитку страхового сектору має збільшення ресурсної бази та обсягів надходжень страхових премій. У наш час обмеженість фінансових ресурсів страховиків унеможливує впровадження на страхових підприємствах ефективної та цілеспрямованої інвестиційної стратегії задля підвищення прибутковості.

Страховий ринок загалом та його інвестиційна складова все більше привертають увагу вітчизняних та іноземних науковців. Серед них: Л. Абалкіна, А. Бланк, А. Василенко, О. Козьменко, І. Михасюк, М. Мних, В. Плиса, Н. Ткаченко та ін.

Мета статті

Метою нашої статті є розробка шляхів удосконалення інвестиційної діяльності страхових компаній України на основі теоретичного пояснення сутності та особливостей страхової інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Фінансова стратегія для підприємства виступає тим ключовим фактором, який забезпечує позитивний фінансовий результат унаслідок окреслення та прораховування всіх можливих кроків та подій. Значну увагу у формуванні інвестиційної стратегії страхових компаній слід звернути саме на джерела фінансування, які через внутрішні та зовнішні чинники можуть змінюватися.

Головними завданнями інвестиційної діяльності є: збільшення обсягу інвестиційних ресурсів за рахунок усіх джерел фінансування (кредитні ресурси комерційних банків, кошти приватних та іноземних інвесторів, кредитні лінії, бюджетні та власні кошти); визначення пріоритетних напрямів використання

інвестицій, у тому числі – державних у межах бюджету; забезпечення ефективного використання інвестицій, удосконалення їх відтворювальної і технологічної структури (нове будівництво, разом із розширенням діючих підприємств; технічне переозброєння і реконструкція; підтримка наявних потужностей) [4, с. 18].

Василенко А. А. капітал страхової компанії визначає з точки зору інвестицій та зазначає, що «на стадії залучення він переважно перебуває у грошовій формі, а в подальшій інвестиційній діяльності страховика частина капіталу трансформується в активи, формуючи інвестиційний портфель страховика» [2, с. 41].

Інвестиційна діяльність страхових організацій є важливим чинником впливу на розвиток економіки країни, оскільки пасивні кошти, які вони отримують від страхувальників, стають активним капіталом, що обертається на фінансовому ринку. Фінансові ресурси, які акумулюються у вигляді страхових резервів, виступають важливим джерелом інвестицій в економіку. У розвинених країнах світу страхові компанії за обсягами інвестиційних вкладень перевищують загальновизначених інституціональних інвесторів – банки й інвестиційні фонди. Для прикладу, прибуток від інвестицій у зарубіжних страхових компаніях становить у середньому 20–30 % від сукупного доходу, в країнах СНД – 3–10 %, а в Україні 2–3 % [8].

Так згідно із Законом України «Про страхування» та «Правилами формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя», основними інструментами інвестування для страхових компаній є:

1. Грошові кошти на поточному рахунку.
2. Банківські вклади (депозити).
3. Валютні вкладення згідно з валютою страхування.
4. Нерухоме майно.
5. Акції, облігації, іпотечні сертифікати.
6. Цінні папери, що емітуються державою.
8. Інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України
9. Банківські метали.
10. Готівка в касі в обсягах лімітів залишків каси, установлених Національним Банком України [6].

Ринкові відносини в інвестиційній діяльності насамперед стосуються її джерел. Якщо розглядати національну економіку загалом, то джерелами інвестиційних вкладень виступають фонд відшкодування, у вигляді амортизаційних відрахувань, і фонд накопичення як частина національного доходу. На рівні ж суб'єктів господарювання вони здійснюються за рахунок власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизація, грошові накопичення, заощадження населення, фінансові кошти юридичних осіб тощо), запозичених фінансових коштів інвесторів (облігаційні позики, банківські і бюджетні кредити); коштів, що одержують від продажу акцій і облігацій, пайових та інших внесків громадян і юридичних осіб, а також бюджетних інвестиційних асигнувань.

Аналіз активів страхових компаній за період з 2009 по п. п. 2015 років доводить, що пріоритетними напрямками вкладення коштів були і залишаються акції та банківські вклади (депозити). Найбільш сприятливим для розміщення коштів страхових резервів був 2012 рік, про що свідчить зростання обсягу активів загалом. Проте, незважаючи на негативні тенденції у вітчизняній економіці та знецінення національної валюти, впевнену тенденцію до зростання демонструють обсяги грошових коштів на поточних рахунках, проте скорочуються інвестиції в економіку України (таблиця 1).

При інвестуванні та розміщенні коштів страхових резервів страховикам слід враховувати вимоги чинного законодавства, тобто дотримуватися законодавчо регламентованих напрямів, нормативів та принципів розміщення.

На думку Плиси В. Й., «модернізація страхового ринку передбачає кардинальну зміну пріоритетів, формування коаліцій прихильників глибокої модернізації інституційних механізмів, які відповідають за якість страхової системи та державного регулювання нею» [5, с. 14].

Як правило, інвестиційна діяльність розглядається стосовно конкретного інвестиційного проекту та підприємства (юридичної особи), що здійснює інвестиційний процес [3].

Закон також визначає об'єкти та суб'єкти інвестиційної діяльності.

Об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права.

Суб'єктами (інвесторами і учасниками) інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави [3].

Інвестиційна діяльність дозволяє акумулювати додаткові надходження у вигляді доходів від розміщення власних та залучених коштів, а саме: відсотків на суми залишків на поточних рахунках у банку, відсотків від розміщення коштів на депозитних рахунках у банку, відсоткового доходу за борговими цінними паперами, відсотків за надання довгострокових інвестиційних кредитів, дивідендів за акціями, тантьєми, надходжень від реалізації основних засобів.

Таблиця 1. Динаміка та структура активів страхових компаній у 2009 - п. п. 2015 рр.

	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	п. п. 2015 р.
Загальні активи по балансу	41970,1	45234,6	48122,7	56224,7	6387,5	70261,1	63558,8
Категорії активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування» для представлення страхових резервів							
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування»	23690,9	27695	28642,2	48831,5	37914	40530,1	37460,9
1) грошові кошти на пот. рахунках	1526,8	1770,2	2073,1	1889,3	2184,7	2789,7	3213,2
1.1 у т. ч. в іноземній валюті	212,8	402,8	218,3	181,9	159,8	733,2	1070,3
2) банківські вклади (депозити)	5926,4	6464,6	7819,1	8746,1	9296,4	9031,8	10088,7
2.1 у т. ч. в іноземній валюті	1707,9	1819,2	1858,5	1671	196,8	1768,7	2894,1
3) банківські метали	105,3	79,3	70,5	70,9	25,2	36,4	46,7
4) нерухоме майно	1997,8	2182,6	2054	2133,3	1965,3	2045,5	2102
5) акції	9521,8	10905,8	12529	29856,2	17834,3	18009,1	14913,2
6) облігації	556,5	652,7	780,3	1467	755,6	809,6	717,1
7) іпотечні сертифікати	20,7	66,7	95,9	127,3	388,8	468,3	432,9
8) цінні папери, що емітуються державою	869,5	1523,4	1447,5	2609,9	2355,4	3390	2583,7
9) права вимоги до перестраховиків	3067,7	3940,1	1647,3	1905,4	3038,5	3867,4	3336,4
9.1 у т. ч. до нерезидентів	648,7	870,2	791,1	1406,2	1471,9	1910,7	1845,2
10) інвестиції в економіку України	78,4	96,1	77,6	66	52,1	61,4	12,4
10.1 розроблення і впровадження високотехнічного устаткування	67,7	72,4	72,3	63	49,1	59,3	10,3
10.2 розвиток інфраструктури туризму	7,8	8	2,6	0,3	0,3	2,2	2,2
10.3 добування корисних копалин	0,2	0	0	0	0	0	0
10.4 перероблення відходів ГМБ	1,5	1,5	0	0	0	0	0
10.5 будівництво житла	1,2	4,3	2,7	2,7	2,7	0	0
10.6 кредити страховальникам-громадянам	5,1	5	4,6	4,6	4,6	4,6	0,3
10.7 д/с кредити для житлового будівництва	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
11) готівка в касі	13,8	18,3	43,2	14,5	1,1	16,2	14,2

*Побудовано автором

При цьому вихідний грошовий потік від інвестиційної діяльності формується в результаті реалізації операцій з розміщення коштів на поточних та депозитних рахунках у банку, придбання об'єктів нерухомості, вкладення коштів в основні засоби та придбання інших фінансових інструментів [2, с. 237].

Можна стверджувати, що діяльність страховика, пов'язана з розміщенням та управлінням страховими резервами, по суті є інвестиційною діяльністю.

Проте на практиці на роль та значення інвестиційних та страхових операцій є різні точки зору. Одна з них ґрунтується на тому, що основним завданням страхової компанії є надання страхових послуг, а тому інвестиційна діяльність має вторинне значення.

Якщо для західних страхових компаній інвестиційна функція є рівнозначною щодо інших функцій, то вітчизняні страховики часто недооцінюють її важливість. Переважна більшість вітчизняних страховиків заробляють кошти безпосередньо на страхових операціях і задовольняються низькодохідними інвестиційними інструментами, такими, як депозити [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Здійснивши дослідження інвестиційної стратегії вітчизняних страховиків, ми дійшли висновку, що вони не використовують повною мірою свій інвестиційний потенціал, вкладаючи кошти здебільшого у малоприбуткові, проте більш надійні з їхньої точки зору фінансові інструменти.

Відтак, слід насамперед створити сприятливі умови для страхової інвестиційної діяльності в країні, які полягають у політико-економічній безпеці, стабілізації національної грошової одиниці, поверненні довіри населення до небанківських фінансово-кредитних установ та зменшенні страхового шахрайства шляхом удосконалення національного законодавства у сфері відповідальності за фінансові злочини.

Список літератури

1. Базилевич, В. Д. Страхова справа [Текст] / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К.: Знання, 2005. – 351 с.
2. Василенко, А. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній [Текст]: автореф. дис...канд. екон. наук : спец.: 08.00.03 / Василенко Антоніна Василівна; КНУ імені Т. Шевченка. – Київ, 2009. – 18с.
3. Гавриляк, Т. С. Теоретичні аспекти аналізу страхової інвестиційної діяльності [Текст] / Тетяна Степанівна Гавриляк // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». – 2014. – Том 18. – № 1. – С. 131-135.
4. Козьменко, О. В. Нові вектори розвитку страхового ринку України [Текст] : монографія / [Козьменко О. В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А. та ін. ; кер. авт. проекту д. е. н., проф. О. В. Козьменко]. – Суми: Університетська книга, 2012. – 315 с.
5. Плиса, В. Й. Страховий менеджмент [Текст] : навчальний посібник / В. Й. Плиса. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 378 с.
6. Про страхування [Електронний ресурс] : закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
7. Про інвестиційну діяльність (Електронний ресурс): закон України від 18.09.1991 № 1560-XII ВР зі змінами та доповненнями. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
8. Ткаченко, Н. В. Місце інвестиційної діяльності у страховому бізнесі [Текст] / Н. В. Ткаченко // Економіка, фінанси, право. – 2003. – №10. – С. 6-15.

References

1. Bazylevych, V. D. & Bazylevych, K. S. (2005). Strakhova sprava. Kyiv : Znannya.
2. Vasylenko, A. V. (2009). Derzhavne rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti strakhovykh kompaniy: avtoref. dys...kand. ekon. nauk : spets. : 08.00.03. Kyiv.
3. Havrylyak, T. S. (2014). Teoretychni aspekty analizu strakhovoyi investytsiynoyi diyal'nosti. Ekonomichnyy analiz, 18 (1), 131-135.
4. Koz'menko, O. V., Koz'menko, S. M. & Vasyl'yeva, T. A. (2012). Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrayiny. Sumy: Universytets'ka knyha.
5. Plysa, V. Y. (2014). Strakhovyy menedzhment. L'viv: LNU imeni Ivana Franka.
6. Pro strakhuvannya: zakon Ukrayiny vid 07.03.96 № 85/96-VR zi zminamy ta dopovnennyamy. (1996). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
7. Pro investytsiynu diyal'nist': zakon Ukrayiny vid 18.09.1991 № 1560-KhII VR zi zminamy ta dopovnennyamy. (1991). Retrieved from: <http://rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
8. Tkachenko N. V. (2003). Mistse investytsiynoyi diyal'nosti u strakhovomu biznesi. Ekonomika, finansy, pravo, 10, 6-15.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2015 р.

Юлія Вадимівна ГОРОДНІЧЕНКО

викладач,
кафедра фінансів, грошового обігу та кредиту,
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди
E-mail: yuliya_loy@mail.ru

**СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ І НЕОБХІДНІСТЬ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕТОРІВ НА
ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ**

Городніченко, Ю. В. Сутність, значення і необхідність інституційних інвесторів на фондовому ринку України [Текст] / Юлія Вадимівна Городніченко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 102-107. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Стаття присвячена значущості інституційних інвесторів в економіці держави. Визначено основні їх переваги як учасників процесу розвитку фондового ринку та економіки загалом. Проаналізовано сучасний стан небанківських фінансових інститутів (інституційних інвесторів), а саме: страхових компаній, інститутів спільного інвестування та недержавних пенсійних фондів. Окреслено основні тенденції розвитку кожного з інституційних інвесторів, шляхи підвищення їх інвестиційної привабливості.

Мета. Метою дослідження є уточнення сутності функціонування інституційних інвесторів на фондовому ринку, визначення основних переваг їх функціонування як учасника процесу розвитку фондового ринку та економіки загалом.

Метод (методологія). У роботі використано такі загальнонаукові методи, як узагальнення, синтез, аналіз, порівняння, абстрагування та індукція.

Результати. Визначено суть поняття «інституційні інвестори», виокремлено тих, які функціонують в Україні. Встановлено основні переваги інституційних інвесторів як учасників процесу розвитку фондового ринку та економіки загалом. Проаналізовано, що досліджувані небанківські фінансові інститути (інституційні інвестори) перебувають на відносно однаковому рівні, але найкращі показники темпу розвитку показують інститути спільного інвестування – 95 % протягом 2007-2014 років. Визначено чинники, які негативно впливають на функціонування ІСІ в Україні. Запропоновано заходи для збільшення інвестиційного потенціалу останнього.

Ключові слова: фондовий ринок; інституційні інвестори; інститути спільного інвестування; страхові компанії; пенсійні фонди; недержавні пенсійні фонди; небанківські фінансові інститути.

Yuliya Vadymivna HORODNICHENKO

Lecturer,
Department of Finance, Money Circulation and Credit,
Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda

**ESSENTIALITY, IMPORTANCE AND NECESSITY OF INSTITUTIONAL INVESTORS IN STOCK
MARKET OF UKRAINE**

Abstract

Introduction. The article is devoted to the importance of institutional investors in the economy. The main advantages of both stakeholders of the stock market and the economy in general are determined. It has been analysed the current state of non-bank financial institutions (institutional investors), namely insurance companies, collective investment institutions and pension funds. The basic trends of each of the institutional investors are considered. The ways of increasing their investment attractiveness are singled out.

Goal. The study aims to clarify the nature of the operation of institutional investors in the stock market. The definition of the main advantages of their functioning as a member of the development of the stock market and the economy in general is considered in the research.

The method (methodology). The work uses such general scientific methods as method of synthesis, method of synthesis and analysis, method of comparison, method of abstraction and induction.

Results. It has been defined the essence of the concept of "institutional investors". We have singled out those ones that operate in Ukraine. The basic advantages of institutional investors as participants in the development of the stock market and the economy in general are determined. It has been carried out the analysis, which examined non-bank financial institutions (institutional investors). It shows that they are at relatively the same level. But we should stress on their best results (95%) that were shown during 2007-2014. Factors that negatively affect the functioning of CII in Ukraine are defined. The measures to increase the investment potential of the latter are offered.

Keywords: stock market; institutional investors; joint investment institutions; insurance companies; pension funds; pension funds; non-bank financial institutions.

JEL classification: G20, G22

Вступ

Необхідність в інституційних інвесторах обумовлена потребою дрібних інвесторів в інвестиціях у фінансові інструменти і одночасно складністю процесу інвестування, причиною чого часто є низький рівень фінансової грамотності населення або відсутність відповідних навичок. Використовуючи послуги інституційних інвесторів, потенційні клієнти отримують можливість інвестувати свої кошти в досить широке коло фінансових інструментів. Створення та розвиток інститутів, які ініціюють, організують і стимулюють процес акумулювання фінансових ресурсів, їх трансформацію в інвестиційні ресурси, є важливим і необхідним для розвитку економіки.

Дослідженню сутності і ролі інституційних інвесторів на фондовому ринку присвячено чимало робіт таких вітчизняних вчених, як З. Ватаманюк, О. Вовчак, А. Вожжов, Ю. Коваленко, В. Корнеєва, Д. Леонов, І. Матвієнко, О. Морозов, Т. Прейгер, О. Ромащенко, Р. Тиркало, Н. Ткаченко, Н. Шелудько та ін. Досить активно окремі аспекти цієї проблеми вивчено за кордоном у дослідженнях З. Боді, Е. Девіса, М. Кона, Р. Мертона та ін. Водночас функціонування інституційних інвесторів на фондовому ринку залишається ще недостатньо дослідженим.

Мета статті

Метою дослідження є уточнення сутності функціонування інституційних інвесторів на фондовому ринку, визначення основних переваг їх функціонування як учасника процесу розвитку фондового ринку та економіки загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сучасному етапі особливого значення набуває зростання кількості індивідуальних інвесторів, збільшення частки довгострокових інвестицій населення на фондовому ринку, зниження рівня транзакційних витрат, що можливо досягти за рахунок стимулювання діяльності інституційних інвесторів.

У найбільш широкому сенсі інституційні інвестори – це фінансові посередники будь-якого типу. Подібне визначення відокремлює їх від індивідуальних інвесторів, які володіють портфелями, всі доходи від яких належать безпосередньо ним самим [1].

Схоже трактування зустрічається і в роботах російських вчених: інституційні інвестори – небанківські фінансові посередники, що інвестують накопичені в процесі основної діяльності грошові кошти юридичних і фізичних осіб в акції, облігації та ін. інструменти фондового ринку з метою отримання доходу [2].

У звітах аналітиків Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) до категорії «інституційні інвестори» відносять фінансові інститути, які приймають грошові засоби від третіх осіб для інвестицій від свого імені, але в інтересах цих осіб. Здебільшого до них належать страхові компанії, пенсійні фонди та взаємні фонди [3].

Схоже трактування можна зустріти в роботах економістів Групи Світового банку, де до інституційних інвесторів також відносять пенсійні фонди, страхові компанії та взаємні фонди [4].

Міжнародний валютний фонд у своїх звітах до інституціональних інвесторів зараховує: інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди та ін. (на частку «інших інституційних інвесторів» припадає всього 1 % із загального числа активів інституційних інвесторів). Таким чином, можна говорити про те, що основними інституційними інвесторами Міжнародний валютний фонд визнає інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди [5].

Отже, до інституційних інвесторів в Україні можна віднести:

- недержавні пенсійні фонди;
- страхові компанії;

– інститути спільного інвестування.

Інституційні інвестори, виступаючи посередником між приватними інвесторами та емітентами, здатні врахувати інтереси як однієї сторони, так і іншої, тим самим забезпечуючи ефективний перерозподіл і накопичення капіталу. Керуючи багатомільярдними активами і виступаючи свого роду буфером між ринком цінних паперів і іншими учасниками інвестиційного процесу та всієї економічної системи, вони здатні вплинути на динаміку фондових ринків. Проводячи постійний моніторинг фінансового ринку, аналізуючи ситуацію, що склалася, і оцінюючи можливі ризики на фондовому ринку, інституційні інвестори здатні своєчасно приймати рішення по перерозподілу ресурсів, тим самим мінімізуючи негативні наслідки. Інституційні інвестори здійснюють великий внесок у розвиток інвестиційного потенціалу України як на макро-, так і на мікрорівні. Володіючи величезними коштами, вони можуть як протистояти кризі, так і погіршити ситуацію, що склалася.

Серед основних переваг інституційних інвесторів як учасників процесу розвитку фондового ринку та економіки загалом можна виокремити наступні:

- зниження витрат на пошук і обробку інформації, що досягається завдяки постійному моніторингу великого потоку інформації;
- зниження трансакційних витрат, завдяки можливості здійснювати операції у великих обсягах (які навряд чи доступні приватному інвестору), високої кваліфікації фахівців і налагодженої організаційної структури;
- акумулюючи заощадження господарюючих суб'єктів в інвестиції, інституціональні інвестори виступають регулятором трансформації тимчасово вільних грошових коштів.

Особливість сучасного етапу розвитку небанківських фінансових інститутів полягає у необхідності покращення не тільки кількісних, але й якісних показників їх діяльності на фінансовому ринку. Перебудова та підвищення ефективності системи функціонування небанківських фінансових інститутів стає найважливішим фактором, що здатний забезпечити розвиток фінансового ринку України.

Неспроможність більшості небанківських фінансових інститутів конкурувати з банківськими установами є очевидною. Банки наразі є базовими фінансовими інститутами фондового ринку, які здійснюють стимулювальний вплив на функціонування небанківських фінансових інститутів. Банки випереджають небанківські фінансові інститути як за кількісними, так і за якісними параметрами (таблиця 1).

Таблиця 1. Обсяг активів фінансових інститутів та їх частка у ВВП в Україні, протягом 2007-2014 рр.

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
ВВП, млрд грн	720,7	948,0	913,3	1082,6	1302,1	1411,2	1454,9	1566,7
Загальні активи фінансових інститутів, млрд грн	704,23	1098,23	1147,0	1260,6	1418,2	1525,9	1711,22	1882,6
Загальні активи страхових компаній, млрд грн	32,21	41,93	41,97	45,23	48,12	56,22	66,39	70,26
Частка у ВВП, %	4,5	4,4	4,6	4,2	3,7	4,0	4,6	4,5
Загальні активи НПФ, млрд грн	0,28	0,61	0,86	1,14	1,39	1,66	2,09	2,47
Загальні активи ІСІ, млрд грн	40,78	63,26	82,54	108,13	126,79	157,20	177,52	213,99
Частка у ВВП, %	5,6	6,7	9,0	10,0	9,7	11,1	12,2	13,7

*Складено автором за [6].

Попри значну кількість небанківських фінансових інститутів, їх розміри і обсяги операцій не дозволяють отримувати конкурентні переваги. Як правило, в окремо взятій сфері фінансових послуг домінує лише близько 10-15 % установ. Інші майже не мають ніякого впливу на ринок відповідних послуг.

Розглянувши динаміку кількісних показників небанківських фінансових інститутів, проілюструємо різні темпи розвитку фінансових інститутів упродовж 2007-2014 рр. (таблиця 2).

Як видно з таблиці 2, досліджувані небанківські фінансові інститути (інституційні інвестори) перебувають на відносно однаковому рівні, але найкращі показники темпу розвитку показують інститути спільного інвестування – 95 %.

Страхові компанії та недержавні фонди належать до фінансових інститутів, які забезпечують страховий захист інтересів фізичних та юридичних осіб від ризиків та потребу економіки в довгострокових інвестиційних ресурсах.

**Таблиця 2. Темпи розвитку небанківських фінансових інститутів в Україні,
2007-2014 рр., %**

Показник	2007-2008 рр.	2008-2009 рр.	2009-2010 рр.	2010-2011 рр.	2011-2012 рр.	2012-2013 рр.	2013-2014 рр.
Страхові компанії	104,9	96,0	101,3	96,9	93,7	98,3	93,9
Недержавні пенсійні фонди	113,5	100,9	91,8	95,0	97,9	86,2	93,8
Інститути спільного інвестування	106,5	110,9	111,2	102,7	108,6	102,3	95,0

*Складено автором за [6].

Вибір напрямів для інвестування вітчизняними страховиками дещо відрізняється від підходу іноземних компаній. Зокрема, у світовій практиці активи інституційних інвесторів лише на 4-7 % формуються за рахунок банківських інструментів, тоді як основна частина коштів інвестується в акції (близько 60 %) та боргові цінні папери (близько 25 %). Така ситуація зумовлюється низькою дохідністю банківських депозитів у розвинених ринкових країнах та високою дохідністю інструментів фондового ринку. Водночас в Україні банківські депозити залишаються традиційно популярним напрямом здійснення інвестицій: порівняно з іншими інструментами фінансового ринку вони давали досить високий гарантований дохід. Крім того, робота з банками щодо розміщення коштів на депозитних рахунках характеризується низькими витратами. Активна робота з цінними паперами, передусім акціями, потребує наявності в штаті страхової компанії спеціалістів з управління цінними паперами. Зазначена особливість роботи з фінансовими інструментами, а також той факт, що з розвитком вітчизняної банківської системи рівень дохідності банківських депозитів знижуватиметься, підвищує важливість співпраці страхових компаній з компаніями з управління активів (КУА).

Незважаючи на високі темпи зростання кількісних показників, інституційні та функціональні характеристики страхового ринку України загалом не відповідають реальним потребам економіки та тенденціям світових страхових ринків, що зумовлює його істотне відставання у глобальному процесі формування світової фінансової системи.

Важливою проблемою для страхових компаній залишається недостатня кількість ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної політики інвестування коштів.

Інвестиційна активність вітчизняних недержавних пенсійних фондів є невисокою, оскільки розмір залучених пенсійних внесків не забезпечує диверсифікації пенсійних активів у дохідні фінансові інструменти.

До портфеля інвестованих активів недержавних пенсійних фондів входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які недержавні пенсійні фонди зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установах.

Основними проблемами функціонування недержавних пенсійних фондів як інститутів фінансового ринку можна вважати: недовіру населення, породжену перманентним кризовим станом економіки України та законодавчою базою, яка не здатна повною мірою захистити майнові права учасників; нерозвиненість фондового ринку; низький рівень надійності та дохідності вітчизняних фінансових інструментів, що унеможливує проведення ефективної політики інвестування коштів.

Діяльність недержавних пенсійних фондів у перспективі на фінансовому ринку України буде базуватись на: збільшенні обсягів залучення заощаджень населення; створенні системи надійного інвестування пенсійних активів; розширенні спектру надійних та дохідних фінансових інструментів; формуванні позитивного іміджу недержавних пенсійних фондів тощо.

Інститути спільного інвестування (ІСІ) створюють ефективний механізм для розвитку фондового ринку, відіграють значну роль у міжгалузевому перерозподілі капіталу, додають фондовому ринку стабільності, стимулюють як внутрішній інвестиційний процес, так і зовнішнє інвестування, сприяють розширенню можливостей держави щодо внутрішніх запозичень. Основною функцією ІСІ є залучення та ефективне розміщення фінансових ресурсів інвесторів.

Розвиток ІСІ в Україні характеризується наступними тенденціями: збільшення кількості венчурних ІСІ порівняно з іншими типами фондів, крім 2014 р. (для венчурних фондів характерна специфічна інвестиційна стратегія і відсутність регламентованих законом норм диверсифікації активів); збільшення кількості ІСІ в управлінні компаній з управління активами (у 2014 р. у середньому в управлінні однієї

КУА знаходиться 4,7 ІСІ); посилення залежності ринку спільного інвестування від фондового ринку (стрімке падіння фондового ринку у 2011-2012 рр. позначилося на різкому зменшенні доходності ІСІ до від'ємних значень; збільшення частки «неякісних» фінансових інструментів в активах ІСІ через велику частку спекулятивної складової таких активів (спекулятивні активи орієнтовані на «короткі гроші», що унеможливує використання ресурсів ІСІ як засобу інвестування реальної економіки) [7].

Розвиток ІСІ в Україні ускладнюють такі чинники: недостатній розвиток фондового ринку та відповідної законодавчої бази; нестабільність податкового законодавства та порівняно високе податкове навантаження щодо операцій з цінними паперами, недосконалість механізму прямого інвестування. Відсутні законодавчі гарантії інвесторам, які могли б зменшити ризики вкладів та недостатність відповідної кількості спеціально підготовлених фахівців. Негативно впливають на розвиток ІСІ низький рівень доходів, невисокий ступінь поінформованості населення щодо діяльності ІСІ, брак ліквідних фінансових інструментів на фондовому ринку та низький рівень довіри населення до різноманітних вкладів.

До основних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування ІСІ, слід віднести наступні: зміни законодавства, що врегульовує діяльність ІСІ, відповідно до європейських вимог, зокрема щодо диверсифікації вкладень і розширення інструментів для інвестування, доступних ІСІ; удосконалення стандартів розкриття інформації компаніями з управління активами; проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо популяризації здійснення інвестицій у ринок ІСІ серед населення України.

Для подальшого розвитку ІСІ в Україні необхідно забезпечити зростання доходів населення, налагодити стійку роботу ІСІ через професійний менеджмент, формувати позитивний імідж ІСІ серед населення.

Для збільшення інвестиційного потенціалу ІСІ доцільно [8, с. 114-115]:

- поліпшити інституційну складову ринку спільного інвестування шляхом створення сприятливих організаційно-правових умов для істотного нарощення обсягів діяльності ІСІ, насамперед за рахунок розвитку фондів, орієнтованих на інвестування в окремі класи фінансових інструментів (фондів боргових цінних паперів);
- посилити контроль діяльності емітентів, обігу цінних паперів на організованому ринку з метою підвищення якості активів;
- розширити перелік фінансових інструментів для інвестування активів ІСІ;
- запровадити пільгове оподаткування інвесторів, які вкладають кошти в ІСІ на тривалий термін, або зменшити ставку оподаткування інвестиційного доходу;
- спростити процедуру оформлення придбання цінних паперів ІСІ;
- популяризувати ІСІ (провести інформаційно-роз'яснювальну роботу) серед населення України стосовно здійснення інвестицій.

Отже, на тлі зростання ролі фінансового посередництва вплив діяльності інституційних інвесторів на розвиток українського фондового ринку полягає в наступному:

- сприяють ефективному розподілу грошових ресурсів населення на фондовому ринку;
- забезпечують приплив «довгих грошей» на фондовий ринок;
- вирівнюють попит та пропозицію на фондових ринках;
- сприяють підвищенню ефективності функціонування фондового ринку України.

Інституційні інвестори, акумулюючи значні грошові ресурси та інвестуючи їх у різні сектори економіки, за допомогою фондового ринку, стають соціальними та інвестиційними інститутами одночасно.

Ефективність діяльності інституційних інвесторів полягає в ступені перетворення фондового ринку в ринок інвестиційних інструментів для інвестування вільних грошових коштів населення в різні галузі економіки, підвищуючи цим самим попит на інвестиційні товари. Розвиток діяльності інституційних інвесторів здатен реалізувати значну частину ресурсів населення, в тому числі і за допомогою розширення спектру фінансових інструментів, появи нових інвестиційних продуктів фондового ринку.

Регулювання діяльності інституційних інвесторів, яке підвищує надійність їх функціонування, що вимагає обов'язкового документального оформлення та бухгалтерського обліку всіх угод, виступає необхідною умовою підвищення довіри населення до інвестиційних інструментів фондового ринку та до фінансових інститутів загалом. Вимоги до інституціональних інвесторів щодо розкриття інформації результатів їх діяльності як регулюючими органами, саморегульованими організаціями, а також клієнтами за встановленою законом процедурою дозволяє підвищити надійність їх роботи і забезпечити інформаційну прозорість. З іншого боку, ефективне регулювання діяльності інституційних інвесторів створює сприятливе середовище для подальшого розвитку та просування своїх послуг на фондовому ринку.

Заощадження населення, що трансформуються в інвестиції, грають вагомую роль в економіці країни. Низький рівень добробуту населення – це фундаментальний фактор, який здатний стримувати розвиток

будь-яких фінансових інститутів України, у тому числі – інституційних інвесторів. Заощадження тісно пов'язані з рівнем доходів населення і становлять ту частину доходів, яка залишається після виплати податків і не використовується для купівлі товарів і послуг. Саме основна частина цих коштів може бути залучена інституційними інвесторами. Таким чином, зростання добробуту населення здатне викликати попит на послуги інституційних інвесторів як наслідок зростання обсягу інвестицій, тому що з'являється можливість і необхідність у збереженні і збільшенні заощаджень.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, найважливішим напрямом розвитку ринку інституційних інвесторів України слід виділити підвищення соціальної значущості цього сегмента. Соціальна функція інституційних інвесторів полягає в підтримці високого рівня добробуту населення за рахунок непрямої – через фондовий ринок – участі в процесі збільшення капіталізації національної економіки. Крім того, залучення більшої частини економічно активного населення, за коштами інституційних інвесторів, сприятливо відіб'ється на ситуації з пенсійним забезпеченням, через те, що особистий капітал населення буде формуватися заздалегідь у довгостроковій перспективі. Тому розвиток ринку інституційних інвесторів обов'язково має супроводжуватися підвищенням його надійності, доступності та затребуваності серед широкого кола населення. Ринок інституційних інвесторів, з одного боку, має виступити основним акумулятором середньострокових і довгострокових фінансових ресурсів населення на фондовому ринку, але з іншого боку – повинен виконувати свою соціальну функцію перед населенням і державою, підтримуючи і підвищуючи рівень добробуту громадян, тим самим знижуючи навантаження на держбюджет.

Список літератури

1. Шарп, У. Ф. Инвестиции [Текст] : учебник/ У. Ф. Шарп, Г. Дж. Александер, Дж. Бэйли, Пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2001. – XII, 1028 с.
2. Ноздрева, И. Е. Небанковские институциональные инвесторы: зарубежный и отечественный опыт [Текст] : дис. канд. эконом. наук / И. Е. Ноздрева. – М. – 2002, – С. 15.
3. Role of Banks, Equity Markets and Institutional Investors in Long-Term Financing for Growth and Development – OECD 2013, P. 15.
4. Dimitri Vittas. Institutional Investors and Securities Markets. Which comes First? [Text] / The World Bank. Development Research Group. Finance, December 1998.
5. Global Financial Stability Report. Grappling with Crisis Legacies [Text] / International Monetary Fund, Washington, DC, September 2011.
6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>.
7. Криниця, С. О. Розвиток інститутів спільного інвестування: стан і перспективи [Електронний ресурс] / С. О. Криниця. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12252/2>.
8. Терещенко, Г. М. Залучення потенціалу інститутів спільного інвестування для забезпечення інноваційного розвитку економіки [Текст] / Г. М. Терещенко// Фінанси України. – 2012. – № 9. – С. 105-115.

References

1. Sharp, U. F., Alexander, G. Dzh. & Bjejli, Dzh. (2001). Investicii. Moscow : INFRA-M.
2. Nozdreva, I. E. (2002). Nebankovskie institucional'nye investory: zarubezhnyj i otechestvennyj opyt. Moscow.
3. Role of Banks, Equity Markets and Institutional Investors in Long-Term Financing for Growth and Development. (2013). OECD.
4. Vittas, D. (1998). Institutional Investors and Securities Markets. Which comes First? The World Bank. Development Research Group. Finance, December.
5. Global Financial Stability Report. Grappling with Crisis Legacies. (2011). International Monetary Fund, Washington, DC, September.
6. Natsional'na komisiya z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku Ukrayiny. (2015). Retrieved from: <http://www.nssmc.gov.ua>.
7. Krynytsya, S. O. (n.d.). Rozvytok instytutiv spil'noho investuvannya: stan i perspektyvy. Retrieved from : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12252/2>.
8. Tereshchenko, H. M. (2012). Zaluchennya potentsialu instytutiv spil'noho investuvannya dlya zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku ekonomiky. Finansy Ukrayiny, 9, 105-115.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2015 р.

Лідія Олегівна ЄМЕЛЬЯНОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного економічного аналізу і фінансів,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: emeljanova2003@yahoo.ca

АНАЛІЗ РІВНЯ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ємельянова, Л. О. Аналіз рівня розвитку фондового ринку в країнах Центральної та Східної Європи [Текст] / Лідія Олегівна Ємельянова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 108-116. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Роль фондового ринку в економіці країн важко недооцінити. Саме фондовий ринок є тим механізмом, завдяки якому заощадження перетворюються в інвестиції, забезпечуючи тим самим можливість для довгострокового економічного зростання. Проте виконання фондовим ринком цієї основної покладеної на нього функції напряму залежить від рівня його розвитку.

Метою статті є аналіз рівня розвитку фондового ринку в країнах Центральної та Східної Європи та визначення впливу розвитку цього ринку на економічне зростання та притік іноземного капіталу в економіку досліджуваних країн.

Метод (методологія). У процесі роботи використано метод порівняння, класифікації, узагальнення та графічний аналіз.

Результати. За результатами проведеного дослідження зроблено загальний висновок про те, що рівень розвитку фондового ринку в країнах Центральної та Східної Європи є досить низьким. Найбільш розвинутими серед країн Центральної та Східної Європи є фондові ринки Польщі, Угорщини та Чехії. При цьому останні відіграють важливу роль у залученні прямих іноземних інвестицій в економіку досліджуваних країн. Зв'язок між розвитком фондового ринку та економічним зростанням в країнах Центральної та Східної Європи відсутній, що може свідчити про спрямування в окремих країнах капіталу в галузі, які не створюють доданої вартості.

Ключові слова: фондовий ринок; ліквідність; коефіцієнт оборотності; капіталізація; економічне зростання; прямі іноземні інвестиції.

Lidiya Olehivna YEMELIANOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of International Economic Analysis and Finance
Ivan Franko National University of Lviv
E-mail: emeljanova2003@yahoo.ca

ANALYSIS OF STOCK MARKET DEVELOPMENT IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Abstract

Introduction. The role of the stock market in the economy of different countries is difficult to underestimate. The stock market is that the mechanism through which savings are transformed into investments, thus providing opportunities for long-term economic growth. But this function of stock market depends on the level of its development.

Purpose. The article is an analysis of stock market development in Central and Eastern Europe. Its main objective is the determination of the impact of this market on economic growth and the inflow of foreign capital into the economy of the countries under the study.

The method (methodology). In this research we have used the following methods: the method of comparison,

---

metho of classification, method of summarization and method of graphical analysis.

Results. *We have come to the conclusion that the level of stock market development in Central and Eastern Europe is rather low. The stock markets of Poland, Hungary and the Czech Republic are the most advanced among the countries of Central and Eastern European. They play an important role in attracting foreign direct investment in the economies of the countries under study. There is not any relationship between stock market development and economic growth in Central and Eastern Europe.*

Keywords: *stock market; liquidity; turnover ratio; capitalization; economic growth; foreign direct investment.*

JEL classification: **E44, F21, G10**

Вступ

У той час, як західні фондові ринки в 90-х роках ХХ ст. знаходилися під впливом процесу фінансової глобалізації, швидких технологічних та масштабних структурних змін, формування альянсів та злиттів, перехідні економіки країн Центральної та Східної Європи мали зовсім інші проблеми. Ці країни повинні були побудувати з нуля інститути, механізми та сформувані вміння, які були відсутні в них півстоліття.

Дослідження низки вітчизняних та зарубжних економістів демонструють, що формування розвинутих фондових ринків відіграє важливу роль у забезпеченні залучення довгострокового капіталу та економічного зростання країн світу. З іншого боку, рівень розвитку цих ринків є досить показовим індикатором стану економіки. Відповідно, з огляду на початково однакові стартові умови формування фондового ринку в країнах Центральної та Східної Європи на початку 90-х років ХХ ст., досить актуальним є аналіз та порівняння рівня розвитку та важливості цього ринку в зазначених країнах на сучасному етапі.

Грунтовні дослідження рівня розвитку та важливості фондових ринків знаходимо у працях таких економістів, як Р. Левін та С. Зервос, Р. Атьє та Б. Явановіч, Р. Раджан та Л. Зінгалес, Ф. Гарсія та Л. Ліу, а також А. Сінгх.

Мета статті

Метою написання роботи є аналіз рівня розвитку фондового ринку в країнах Центральної та Східної Європи на сучасному етапі, а також визначення важливості розвитку фондового ринку у забезпеченні притоку прямих іноземних інвестицій та економічного зростання досліджуваних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження

Рівень розвитку фондових ринків, сформованих у країнах Центральної та Східної Європи на початку 90-х років ХХ ст., наприкінці першого десятиліття функціонування був досить неоднорідними: деякі з них демонстрували такий рівень зрілості, який наближав їх до західних ринків, проте більше за організаційними досягненнями, ніж за розміром. До таких ринків належали, в першу чергу, Варшавська фондова біржа, а також Будапештська та Празька фондові біржі. Ці три ринки склали близько трьох четвертих капіталізації фондового ринку регіону (таблиця 1). Інші ж ринки досліджуваного регіону страждали від різних перешкод та характеризувалися загальною затримкою процесу трансформації фінансової системи [1, с. 1-2].

Така неоднорідність відображала як умови, що існували при створенні фондових ринків, так і подальше нестабільне економічне та інституційне середовище. Адже, як відомо, фінансові ринки можуть правильно функціонувати лише за умови досягнення макроекономічної рівноваги та забезпечення належного інституційного середовища. У країнах Центральної та Східної Європи ці умови неможливо було досягти одночасно [1, с. 4].

Більшість економістів вважає, що фондові ринки можуть надавати значний поштовх в економічному розвитку країн. Так, на думку Ф. Гарсія та Л. Ліу, зростання обсягів операцій за посередництва фондового ринку спричиняє зростання реальних доходів населення. І навпаки, значне зростання доходів підштовхує розвиток фондового ринку. На думку економістів, зі збільшенням доходу його циклічний компонент повинен впливати на зростання об'єму та індексів фондового ринку [3, с. 39].

Р. Атьє та Б. Явановіч підтвердили наявність кореляції між економічним зростанням та об'ємом торгів на фондовому ринку у відсотках від ВВП на основі даних по 40 країнах за період з 1980 по 1988 рік [4]. Подібним чином Р. Левін та С. Зервос [5], а також А. Сінгх [6] показали, що розвиток фондового ринку позитивно пов'язаний з економічним зростанням.

На думку Р. Левіна, фондові ринки впливають на економічну діяльність через створення так званої «ліквідності» [7, с. 7]. Відповідно, саме показник ліквідності розглядається як один з основних індикаторів рівня розвитку фондових ринків.

Таблиця 1. Капіталізація фондових ринків країн Центральної та Східної Європи та інших країн світу в 1996-2012 роках (млрд дол. США)

Країна	1996 р.	1999 р.	2004 р.	2006 р.	2008 р.	2010 р.	2012 р.
Країни Центральної та Східної Європи							
Польща	8,39	29,58	71,10	149,05	90,23	190,23	177,73
Чехія	18,08	11,80	30,86	48,6	48,85	43,06	37,16
Угорщина	5,27	16,32	28,71	41,93	18,58	27,71	21,08
Словенія	0,66	2,18	9,68	15,18	11,77	9,43	6,47
Словаччина	2,18	1,06	4,4	5,57	5,08	4,15	4,61
Литва	0,9	1,14	6,46	10,19	3,62	5,66	3,96
Естонія	-	1,79	6,2	5,96	1,95	2,26	2,33
Латвія	0,15	0,39	1,65	2,7	1,61	1,25	1,11
Пострадянські країни							
Україна	-	1,12	11,78	42,87	24,36	39,46	20,71
Росія	37,23	72,21	267,96	1057,19	397,18	1004,52	874,66
Розвинуті країни світу							
Німеччина	671	1432,19	1194,52	1637,83	1107,96	1429,71	1486,31
Великобританія	1740,25	2933,28	2815,93	3794,31	1851,95	3107,04	3019,47
США	8484,43	16635,1	16323,7	19425,9	11737,6	17139	18688,3
Китай	113,76	330,70	639,77	2426,33	2793,61	4762,84	3697,38

*Дані за 2003 рік.

**Сформовано автором на основі [2].

Ліквідність фондового ринку може бути виміряна на основі таких двох основних показників, як обсяг торгів у відсотках від ВВП та коефіцієнт оборотності, який становить співвідношення загального обсягу торгівлі акціями та ринкової капіталізації.

Коефіцієнт оборотності демонструє наявність більшої чи меншої ліквідності та, відповідно, менших чи більших транзакційних витрат на фондовому ринку. Великий, проте неактивний ринок матиме великий показник капіталізації, але малий коефіцієнт оборотності. Невеликий ліквідний ринок матиме високий показник оборотності, але низький показник капіталізації [8, с. 538].

Відповідно, більша ліквідність ринку означає менші транзакційні витрати і навпаки, зі зменшенням ліквідності транзакційні витрати на ринку зростають. Таким чином, на основі аналізу показника ліквідності фондового ринку можна оцінювати ефективність інституційних реформ. Адже, що меншими є транзакційні витрати, то ефективнішими є інституційні реформи.

Наведені в таблиці 2 показники ліквідності фондових ринків країн Центральної та Східної Європи демонструють досить низьку ефективність цього ринку досліджуваної групи країн порівняно з розвинутими країнами світу. Серед країн Центральної та Східної Європи найбільший рівень ліквідності спостерігається на фондових ринках Угорщини, Польщі та Чехії. Відповідно, саме в цих країнах фондовий ринок мав би сприяти більш ефективному використанню наявного в економіці капіталу, а відтак й економічному зростанню. Ефективність решти ринків акціонерного капіталу цього регіону є досить низькою.

Більш наочно рівень розвитку фондового ринку в країнах Центральної та Східної Європи зображено на рисунках 1 та 2.

У правому верхньому куті рисунків 1 та 2 розміщено країни, які володіють великим та активним фондовим ринком, у правому нижньому – відповідно країни, фондовий ринок яких є меншим за розміром, проте досить активним. Країни з найменш розвинутим фондовим ринком розміщуються відповідно в лівому нижньому куті рисунків, у лівому ж верхньому куті – країни, фондові ринки яких є великі за розміром, проте неактивні.

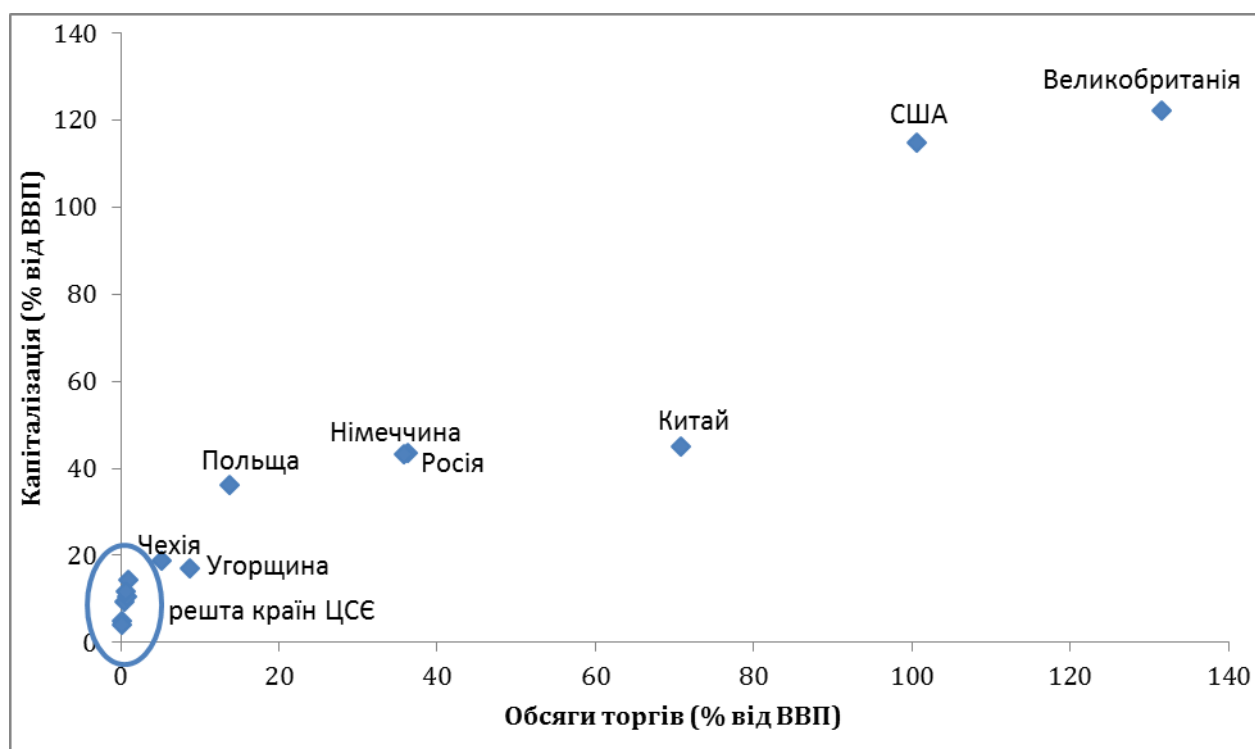
З рисунків 1 та 2 досить добре видно, яким значним, станом на 2012 рік, є розрив між рівнем розвитку ринку акціонерного капіталу в країнах з ринково орієнтованою моделлю фінансування господарства (США та Великобританія) та країнах, яким притаманна банківсько орієнтована модель фінансової системи (країни Центральної та Східної Європи та Німеччина).

Більшість країн Центральної та Східної Європи потрапили до лівого нижнього кута рисунку та демонструють досить низький рівень розвитку. Ця група країн позначена нами на рисунку, як решта країн Центральної та Східної Європи. Дещо більшим рівнем розвитку ринків акціонерного капіталу серед країн Центральної та Східної Європи, як вже було зазначено нами вище, вирізняються лише Польща, Угорщина та Чехія.

Таблиця 2. Показники ліквідності фондкових ринків у країнах Центральної та Східної Європи та інших країнах світу в 1999 та 2012 роках

Країни	Обсяг торгів (% від ВВП)		Коефіцієнт оборотності	
	1999 р.	2012 р.	1999 р.	2012 р.
Країни Центральної та Східної Європи				
Польща	6,64	13,73	44,56	42,56
Чехія	6,63	5,20	34,56	27,04
Угорщина	29,83	8,73	94,87	54,59
Словенія	3,28	0,88	31,65	6,24
Словаччина	1,58	0,18	46,78	3,57
Литва	2,64	0,40	26,23	4,24
Естонія	4,99	0,80	24,70	9,12
Латвія	0,62	0,11	11,73	2,93
Пострадянські країни				
Україна	0,39	0,68	14,67	5,21
Росія	1,45	36,34	6,12	87,64
Розвинуті країни світу				
Німеччина	38,23	35,75	64,50	91,77
Великобританія	90,76	100,68	51,92	84,04
США	192,17	131,58	123,47	124,60
Китай	34,81	70,82	134,19	164,44

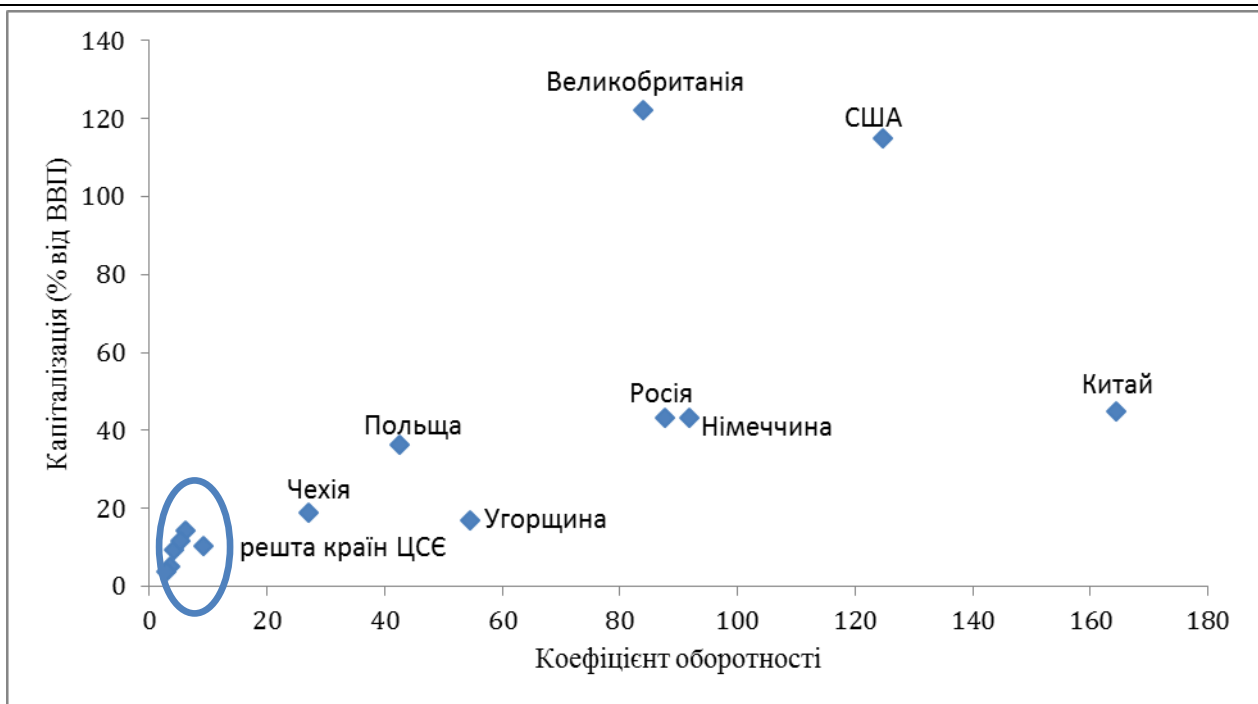
*Сформовано автором на основі даних [2].

Примітка: решта країн Центральної та Східної Європи – це Словенія, Естонія, Україна, Литва, Словаччина, Латвія (країни подані в порядку спадання обсягів торгів/ВВП).

*Побудовано автором на основі даних [2].

Рис. 1. Зіставлення обсягів торгів/ВВП та капіталізації ринку/ВВП в країнах Центральної та Східної Європи та розвинутих країнах світу у 2012 році

Примітка: решта країн Центральної та Східної Європи – це Естонія, Словенія, Україна, Литва, Словаччина, Латвія (країни подані в порядку спадання коефіцієнта оборотності).

*Побудовано автором на основі даних [2].

Рис. 2. Зіставлення коефіцієнту оборотності та капіталізації ринку/ВВП у країнах Центральної та Східної Європи та розвинутих країнах світу у 2012 році

Значна частина прибуткових інвестиційних проектів передбачає довгострокове вкладення капіталу, проте інвестори, як правило, бажать постійно контролювати свої кошти. Ліквідні фондові ринки роблять інвестиції менш ризикованими та більш привабливими, оскільки дозволяють спочатку придбати певний актив, а далі, у разі необхідності, швидко та недорого продати його з метою доступу до своїх заощаджень чи просто зміни свого портфеля. Компанії ж водночас шляхом емісії акцій отримують постійний доступ до капіталу. Таким чином, шляхом залучення довгострокових більш вигідних інвестицій ліквідні фондові ринки покращують розподіл капіталу та відповідно перспективи довгострокового економічного зростання. Крім того, забезпечуючи менш ризикові та більш прибуткові інвестиції, ліквідний фондовий ринок може спричинити зростання інвестицій. Іншими словами, на думку Р. Левіна, інвестори прийдуть на ринок у тому випадку, коли будуть впевнені, що зможуть його покинути [5].

Проте є й інші точки зору щодо впливу ліквідності на довгострокове економічне зростання. Деякі економісти вважають, що дуже ліквідні фондові ринки призводять до «короткозорості» інвестора. На таких ринках інвестор може втратити бажання займатися корпоративним контролем, наглядом за менеджерами, моніторингом фірми, її продуктивності та потенціалу. З цієї точки зору, підвищення ліквідності фондового ринку може перешкодити економічному зростанню [5; 7, с. 7].

Проаналізувавши рівні ліквідності фондових ринків 40 країн світу (як індустріальних, так і тих, що розвиваються) у 1976 році та зіставивши їх із темпами економічного зростання цих країн, виміряними приростом ВВП на душу населення, впродовж наступних 1976-1993 років, Р. Левін прийшов до висновку щодо наявності прямої залежності між ліквідністю та подальшим економічним зростанням досліджуваних країн [7].

Отже, спробуємо дослідити, чи справді початкова більша ліквідність ринків акціонерного капіталу сприяє, на прикладі країн Центральної та Східної Європи, подальшому економічному зростанню цих країн. Для вимірювання рівня економічного зростання за зразком Р. Левіна оберемо показник приросту ВВП на душу населення [5; 7].

До вибірки країн для порівняння залучимо також такі пострадянські країни, як Україна та Росія, оскільки рівень ліквідності їх фондових ринків подібний до країн Центральної та Східної Європи.

Для проведення дослідження поділимо наші 10 країн за кожним показником ліквідності на три групи. Для показника обсягів торгів/ВВП: I група – країни зі значенням показника > 25 %; II група – 5-25 %; III група – < 5 %. Для коефіцієнта оборотності країни розподілимо наступним чином: I група – країни зі значенням показника > 90 %; II група – 30-90 %; III група – < 30 % (рисунки 3, 4).

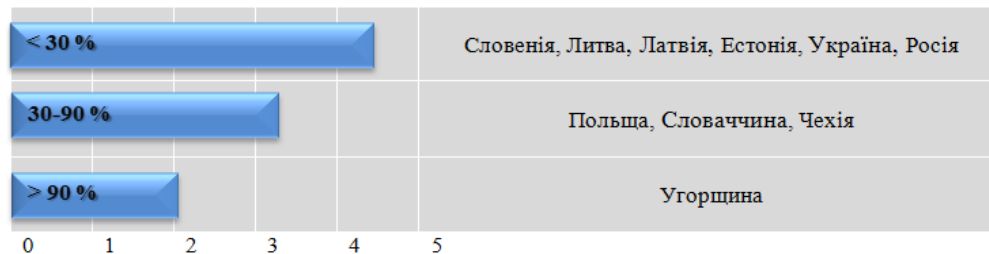

Примітка: на горизонтальній шкалі відкладено середній щорічний приріст ВВП на душу населення для певної групи країн протягом 1999-2012 років.

*Власні обчислення автора на основі даних [2].

Рис. 3. Класифікація країн Центральної та Східної Європи та пострадянських країн за початковим рівнем обсягів торгів у відсотках від ВВП у 1999 році та наступним економічним зростанням протягом 1999-2012 років

Як ми можемо побачити з рис. 3 та 4, отримані нами результати по країнах Центральної та Східної Європи повністю суперечать точці зору Р. Левіна щодо прямої взаємозалежності між величиною ліквідності фондового ринку та майбутніми темпами економічного зростання в країні.

Примітка: на горизонтальній шкалі відкладено середній щорічний приріст ВВП на душу населення для певної групи країн протягом 1999-2012 років.

*Власні розрахунки автора на основі даних [2].

Рис. 4. Класифікація країн Центральної та Східної Європи та пострадянських країн за початковим рівнем коефіцієнта оборотності у 1999 році та наступним економічним зростанням протягом 1999-2012 років

Така ситуація, на нашу думку, може бути свідченням досить високої неефективності фондових ринків цієї групи країн. Адже найважливішою функцією фондового ринку є саме перерозподіл капіталу з менш ефективних галузей промисловості в більш ефективні, що сприяє економічному зростанню. Якщо ж взаємозв'язок між рівнем ліквідності та темпами економічного зростання не прослідковується, це може бути свідченням спекулятивного характеру фондового ринку, а також наявності певних проблем в інституційному середовищі.

Аналогічний аналіз проведемо, використавши показник, що характеризує розмір фондового ринку, а саме – капіталізацію ринку. На думку Р. Левіна, такий показник, як капіталізація фондового ринку відносно до ВВП, не є добрим визначником подальшого економічного зростання країн [7, с. 8].

Розподіливши досліджувані країни знову ж таки на відповідні групи, залежно від величини ринку (тобто від розміру капіталізації/ВВП), ми отримали наступні результати (рисунок 5).

На основі застосованого підходу (рисунок 5) жодної залежності між рівнем розвитку фондового ринку, виміряного капіталізацією відносно ВВП, та наступним економічним зростанням у країнах Центральної та Східної Європи прослідкувати неможливо. Така ситуація може мати декілька пояснень: по-перше, фондові ринки досліджуваних країн здійснюють неефективний перерозподіл капіталу, тобто кошти спрямовуються не в ті галузі промисловості, які їх дійсно потребують; а по-друге, акції компаній, які перебувають у лістингу і таким чином впливають на обчислення капіталізації, не беруть участі у торгах.

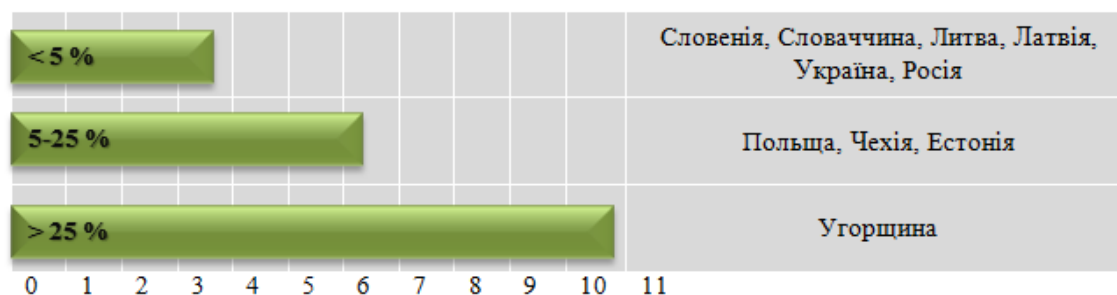
Подібні обчислення ми спробували провести для порівняння початкового рівня розвитку фондового ринку (станом на 1999 рік) та подальших значень таких показників, як притік ПІІ у відсотках від ВВП, притік портфельних інвестицій у відсотках від ВВП, а також валові внутрішні інвестиції у відсотках від ВВП. У двох останніх випадках явної взаємозалежності прослідкувати не вдалося, а ось у випадку з ПІІ ми отримали наступні результати (рисунки 6, 7, 8).

Примітка: на горизонтальній шкалі відкладено середній щорічний приріст ВВП на душу населення для певної групи країн протягом 1999-2012 років.

*Власні обрахунки автора на основі даних [2].

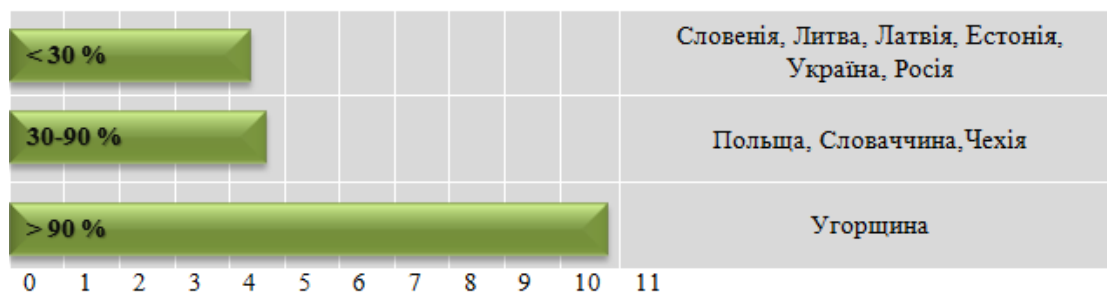
Рис. 5. Залежність між початковим рівнем капіталізації фондового ринку у відсотках від ВВП в країнах Центральної та Східної Європи та пострадянських країнах у 1999 році та наступним економічним зростанням протягом 1999-2012 років

Примітка: на горизонтальній шкалі відкладено середнє щорічне значення частки притоку ПІІ у ВВП для певної групи країн протягом 1999-2012 років.

*Власні обрахунки автора на основі даних [2].

Рис. 6. Залежність між початковим рівнем обсягів торгів у відсотках від ВВП в країнах Центральної та Східної Європи та пострадянських країнах у 1999 році та часткою притоку ПІІ у ВВП протягом 1999-2012 років

Примітка: на горизонтальній шкалі відкладено середнє щорічне значення частки притоку ПІІ у ВВП для певної групи країн протягом 1999-2012 років.

*Власні обрахунки автора на основі даних [2].

Рис. 7. Залежність між початковим рівнем коефіцієнта оборотності в країнах Центральної та Східної Європи та пострадянських країнах у 1999 році та часткою притоку ПІІ у ВВП протягом 1999-2012 років

З рисунків 6 та 7 можемо побачити, що в цьому випадку в країнах Центральної та Східної Європи прослідковується пряма залежність між початковим рівнем ліквідності фондового ринку та щорічними обсягами ПІІ, залученими протягом наступних 14 років. Така сама пряма залежність існує й між початковою капіталізацією ринку та обсягами ПІІ протягом наступних років (рисунок 8).

Слід зауважити, що серед країн Центральної та Східної Європи значно вирізняється Угорщина, яка випереджає інші країни Центральної та Східної Європи за рівнем ліквідності та розміром фондового ринку, так і за часткою притоку ПІІ у ВВП (рисунки 6 – 8). Станом на 1999 рік ліквідність в Угорщині була близькою до відповідного рівня Німеччини та Китаю (таблиця 2).

Примітка: на горизонтальній шкалі відкладено середнє щорічне значення частки притоку ПІІ у ВВП для певної групи країн протягом 1999-2012 років.

*Власні обрахунки автора на основі даних [2].

Рис. 8. Залежність між початковим рівнем капіталізації фондового ринку у відсотках від ВВП в країнах Центральної та Східної Європи та пострадянських країнах у 1999 році та часткою притоку ПІІ у ВВП протягом 1999-2012 років

Висновки та перспективи подальших розвідок

На основі отриманих нами результатів можемо зробити висновок, що в країнах Центральної та Східної Європи рівень розвитку фондового ринку є досить низьким. Найбільш розвинутими серед країн Центральної та Східної Європи є фондовий ринок Польщі, Угорщини та Чехії. При цьому фондові ринки відіграють важливу роль у залученні довгострокового іноземного капіталу в економіку досліджуваних країн. Проте зв'язок між розвитком фондового ринку та економічним зростанням все ж таки відсутній, що може свідчити про спрямування капіталу в ті галузі, які не створюють доданої вартості. Крім того, слід зазначити, що опрацювання питання ролі фондового ринку в економіці країн Центральної та Східної Європи потребує проведення подальших досліджень з метою врахування зміни показників ліквідності та розміру фондового ринку в динаміці, а також вивчення причинно-наслідкового зв'язку між розвитком фондових ринків, притоком прямих іноземних інвестицій та економічним зростанням з використанням економетричних методів.

Список літератури

1. Mordacq, P. Stock Markets in Central and Eastern Europe and their Environment: the Unachieved Transition [Електронний ресурс] / Patrick Mordacq // *Revue d'Économie Financière*. – 2001. – vol. 6. – Iss. 1. – P. 383–390. – Режим доступу: http://econpapers.repec.org/article/prsrecofi/ecofi_5f1767-4603_5f2001_5fhos_5f6_5f1_5f4569.htm.
2. World Development Indicators 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org.
3. Garcia, F. V. Macroeconomic Determinants of Stock Market Development / Garcia F. Valeriano and Lin Liu // *Journal of Applied Economics*. – 1999. – Vol. 2 (1). – P. 29–59.
4. Atje, R. Stock Markets and Development / Raymond Atje and Boyan Jovanovic [Електронний ресурс] / R. Atje // *European Economic Review*. – 1993. – № 37 (2/3). – P. 632–640. – Режим доступу: <http://ideas.repec.org/a/eee/eecrev/v37y1993i2-3p632-640.html>.
5. Levine, R. Stock Market Development and Long-Run Growth [Електронний ресурс] / Ross Levine, Sara Zervos // *The World Bank Economic Review*. – 1996. – Vol. 10. – № 2. – Режим доступу: http://faculty.haas.berkeley.edu/ross_levine/papers/1996_WBER_LR_Growth.pdf.
6. Singh, A. Stock Markets, Financial Liberalization and Economic Development [Text] / A. Singh // *Economic Journal*. – 1997. – № 107. – P. 771–782.
7. Levine, R. Stock Markets: A Spur to Economic Growth [Text] / Ross Levine // *Finance and Development*. – 1996. – March. – P. 7–10.
8. Levine, R. Stock markets, Banks, and Economic Growth [Електронний ресурс] / Ross Levine and Sara Zervos // *The World Bank Policy Research Working Paper*. – 1998. – №. 1690. – December. – Режим доступу: <http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v88y1998i3p537-58.html>.

References

1. Mordacq, P. (2001). Stock Markets in Central and Eastern Europe and their Environment: the Unachieved Transition. *Revue d'Économie Financière*, 6(1), 383–390. Retrieved from: http://econpapers.repec.org/article/prsrecofi/ecofi_5f1767-4603_5f2001_5fhos_5f6_5f1_5f4569.htm.
2. World Development Indicators. (2013). Retrieved from: www.worldbank.org.
3. Garcia, F. V. & Liu, L. (1999). Macroeconomic Determinants of Stock Market Development. *Journal of Applied Economics*, 2 (1), 29–59.

-
4. Atje, R. & Jovanovic, B. (1993). Stock Markets and Development. *European Economic Review*, 37 (2/3), 632–640. Retrieved from: <http://ideas.repec.org/a/eee/eecrev/v37y1993i2-3p632-640.html>.
  5. Levine, R. & Zervos, S. (1996). Stock Market Development and Long-Run Growth. *The World Bank Economic Review*, 10 (2). Retrieved from: http://faculty.haas.berkeley.edu/ross_levine/papers/1996_WBER_LRGrowth.pdf.
  6. Singh, A. (1997). Stock Markets, Financial Liberalization and Economic Development. *Economic Journal*, 107, 771–782.
  7. Levine, R. (1996). Stock Markets: A Spur to Economic Growth. *Finance and Development*, March, 7-10.
  8. Levine, R. & Zervos, S. (1998). Stock markets, Banks, and Economic Growth. *The World Bank Policy Research Working Paper*, 1690. Retrieved from: <http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v88y1998i3p537-58.html>.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2015 р.

Тетяна Леонтіївна ЖЕЛЮК

доктор економічних наук,
професор,
професор кафедри менеджменту та публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: tan.profesor@gmail.com

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ В РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Желюк, Т. Л. Аналіз використання фіскального інструментарію в становленні інноваційної економіки / Тетяна Леонтіївна Желюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 117-124. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У статті розглянуто сучасний стан інноваційної діяльності в Україні у зіставленні із європейськими державами, проаналізовано суть, об'єктивну необхідність та змістове наповнення державного регулювання інноваційної діяльності. Особливий акцент зроблено на економічному механізмі непрямої підтримки держави розвитку інноваційної економіки. Напрацьовано рекомендації щодо вдосконалення фіскального інструментарію регулювання інноваційної діяльності.

Мета. Виробити рекомендації щодо вдосконалення економічного інструментарію державного стимулювання інноваційної діяльності через модернізацію важелів фіскальної політики.

Метод. Для досягнення поставленої мети використано методи системного, логічного та структурного аналізу у визначенні специфіки та місця використання фіскальних важелів у державному регулюванні інноваційної діяльності, компаративного аналізу у визначенні стану розвитку інноваційного сектору економіки та його регулювання в Україні та в інших країнах світу, передусім у країнах ЄС.

Результати роботи. Основні наукові результати полягають в обґрунтуванні специфіки сучасного стану розвитку інноваційного сектору економіки та розробці пояснюючої моделі активізації державного регулювання інноваційної діяльності за рахунок фіскальних важелів. При цьому використаний успішний досвід розвинутих країн світу, яким вдалося досягнути високих рейтингів конкурентоспроможності через активізацію інноваційного фактору розвитку економіки. Результати дослідження сприятимуть формуванню інноваційної культури як на державному рівні, так і на рівні функціонування суб'єктів господарювання. Отримані пропозиції можуть бути використані для вдосконалення стратегічної, інституційної, адміністративної, ресурсної підсистем державного регулювання інноваційної діяльності та модернізації фіскальних важелів стимулювання комерціалізації інновацій та інноваційної експансії на національному ринку.

Ключові слова: інноваційна діяльність; посткризове відновлення; економічний механізм державного регулювання інноваційної діяльності; непряма підтримка інновацій; стратегічні інноваційні пріоритети; фінансове забезпечення інновацій; фіскальні важелі стимулювання інноваційної економіки.

Tetyana Leontiyivna ZHELYUK

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of Management and Public Administration,
Ternopil National Economic University
E-mail: tan.profesor@gmail.com

ANALYSIS OF FISCAL TOOLS USE IN DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ECONOMY

Abstract

Introduction. The article reviews the current state of innovation activity in Ukraine in comparison with the European countries. The essence, objective necessity and semantic content of state regulation of innovation activity are analysed. Particular emphasis is placed on the economic mechanism of indirect state support of the innovation economy. The recommendations for improving fiscal adjustment tools of innovation are worked out.

Goal. The purpose of the article is to develop recommendations for improving the state of economic instruments to stimulate innovation by upgrading the levers of fiscal policy.

Method. In order to achieve the goal of the article we have used the following methods: method of systematic, logical and structural analysis for determination of the specificity and place of fiscal levers use in state regulation of innovation, method of comparative analysis for determination of the state of development of innovative sector and its regulation in Ukraine and in other countries, especially in the EU.

The results. It has been grounded the specificity of the current state of development of innovative economy and the development of models of activation of state regulation of innovation by fiscal measures. In our research it has been the successful experience of developed countries, which have achieved top rankings of competitiveness by enhancing innovation factor of economic development. Research results promote a culture of innovation at the state level and at the level of entities. These results can be used for improvement of the strategic, institutional, administrative, resource subsystems of state regulation of innovation and modernization of fiscal levers to stimulate innovation commercialization and innovative expansion on the national market.

Keywords: innovation; post-crisis recovery; economic mechanism of state regulation of innovation; innovation indirect support; strategic priorities of innovation; innovation funding; fiscal levers of stimulation of innovation economy.

JEL classification: E63

Вступ

Досвід розвинутих країн світу показує: для того, щоб мати високі рейтинги конкурентоспроможності в глобальній економіці при значних факторних обмеженнях, передусім потрібно розвивати галузі п'ятого та шостого технологічних укладів, які підтримують інноваційну модель національної економіки. Інноваційна модель передбачає створення таких інституційних та організаційно-економічних передумов за допомогою інноваційної, інвестиційної політики, політики структурних зрушень, які стимулювали би її інтенсивний розвиток через зростання часток високотехнологічних виробництв обробної промисловості, телекомунікаційних, фінансових і бізнесових послуг, соціально орієнтованих видів економічної діяльності, випереджального розвитку наукоємних, високотехнологічних наногалузей, а також інноватизації самої системи управління національною економікою. Це повинні бути і стимулювальна система фінансування інноваційної діяльності, сприятлива фіскальна та монетарна політика, страхування ризиків, пов'язаних із інноваційною діяльністю, державних замовлень та цільових програм, які би підтримували інноваційну активність та співпрацю суб'єктів господарювання на національному та наднаціональному рівні у впровадженні високих технологій. Держава повинна створити оптимальний економічний механізм, який має успішно поєднувати державні та ринкові важелі впливу на наукові та інноваційні процеси і буде зорієнтований на економічне зростання України, її інтеграцію у світову економіку. Тому дослідження питань вдосконалення економічного інструментарію державної підтримки інноваційної моделі розвитку є актуальним і викликає значне наукове та прикладне зацікавлення.

На дослідження імперативів інноваційного розвитку національної економіки звертали увагу низка вітчизняних науковців. Серед них варто виокремити напрацювання К. Алексеєва, Д. Висоцького, О. Глазкова, Д. Глухова, Н. Геселова, М. Гоменюк, Г. Груба, О. Жихора, В. Єсіна, Л. Єфіменко, О. Клименко, О. Комеліна, О. Кравченко, Н. Куцай, Є. Лазарева, М. Макарова, П. Микитюка, О. Назарова, М. Скиби, О. Смірнова, Л. Федулової, О. Федотова, І. Хандюка, О. Червякова, С. Черних, І. Юхновського, О. Шкіня та інших. Як правило, у роботах цих вчених розглянуто шляхи інноваційно-технологічної модернізації,

розробки стратегії інноваційної політики та підвищення конкурентоспроможності економіки України [1-4].

Відаючи належне доробку цих науковців, слід констатувати, що сучасні тенденції розвитку національної економіки України не відповідають постіндустріальному напрямку глобальних перетворень. Так інноваційний розвиток в Україні має низку недоліків: відсутність єдиної концепції інноваційних національних пріоритетів, цілеспрямованого, послідовного й системного управління інноваційними процесами з боку держави, а також незадовільне інституційне забезпечення інноваційних перетворень, нестабільність та суперечливість нормативно-правової бази інноваційної діяльності; низький міжнародний конкурентний рівень вітчизняних розробок, які класифікуються як інновації; недостатнє використання інноваційного потенціалу української науки і освіти (незважаючи на зростання обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт, їх частка у ВВП постійно скорочується); незадовільне фінансування наукової й науково-технічної діяльності; низька інноваційна активність вітчизняного бізнесу, яка спричинена відсутністю державного стимулювання та неузгодженістю важелів державного регулювання. Тому і частка підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, в Україні у два рази нижча, ніж у європейських країнах (у Латвії (24,3 %), Польщі (27,9 %), Угорщині (28,9 %), Литві (30,3 %), Болгарії (30,8 %)). [5] . Крім цього, виклики ендогенного характеру, пов'язані із військовим конфліктом і анексією частини території національної економіки, вплинули на суттєве скорочення інноваційного потенціалу, що також вимагає від держави виваженої політики підтримки структурних пріоритетів і зміщення просторових акцентів розвитку. Україні необхідно сьогодні працювати над удосконаленням економічних важелів стимулювання інноваційної діяльності в контексті посткризового відновлення економіки і одночасної підтримки параметрів сталого розвитку.

Мета та завдання статті

Тому метою нашої публікації є вироблення рекомендації щодо вдосконалення економічного інструментарію державного стимулювання інноваційної діяльності через модернізацію важелів фіскальної політики. Для досягнення поставленої мети в межах нашої статті передбачається вирішення завдань: компаративного аналізу стану розвитку інноваційного сектору економіки України з розвинутими країнами світу, оцінки інституційного та організаційного забезпечення реалізації важелів економічної політики в стимулюванні інноваційної діяльності та вироблення пропозицій щодо їх удосконалення завдяки важелям фіскальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для того, щоб говорити про інтенсифікацію зусиль держави у сфері стимулювання інноваційної діяльності, проаналізуємо її реальний стан у зіставленні з іншими країнами. Для цього використаємо статистичні дані країн-учасниць Європейського союзу, які є державами-сусідами України та входять до постсоціалістичного простору, табл. 1.

Таблиця 1. Компаративна характеристика витрати на R&D за джерелами фінансування відносно ВВП у країнах світу та в Україні у 2013 році

Країни	Витрати на R&D (% від ВВП)		Підприємницький сектор	Державний сектор	Іноземні кошти
	2012 р.	2013 р.			
ЄС28	2,01	2,01	55,0	32,8	9,7
Болгарія	0,62	0,65	19,5	31,6	48,3
Чехія	1,79	1,91	37,6	34,7	27,2
Естонія	2,16	1,74	42,1	47,2	10,3
Латвія	0,66	0,60	21,8	23,9	51,6
Литва	0,90	0,95	27,5	34,5	37,1
Угорщина	1,27	1,41	46,8	35,9	16,6
Польща	0,89	0,87	37,3	47,2	13,1
Румунія	0,48	0,39	31,0	52,3	15,5
Словенія	2,58	2,59	63,8	26,9	8,9
Словаччина	0,81	0,83	40,2	38,9	18,0
Туреччина	0,92	0,95	48,9	26,6	0,8
Україна	0,81	0,66	72,92	0,26	26,82

*Складено автором за даними [5; 6].

Аналіз даних таблиці показує, що підприємницький сектор в умовах найнижчої серед інших країн частки фінансування інновацій державним сектором інвестує найбільше в інноваційні розробки. Це

відбувається на фоні позитивної динаміки показників частки витрат на інновації серед інших країн Європи та про зростання уваги урядів до інноваційних чинників розвитку. Винятками є Латвія, Польща, Румунія, які разом із Болгарією мають одні з найнижчих показників фінансування інноваційної діяльності. Середнє значення країн ЄС28 у сфері фінансування інновацій має значну перевагу порівняно з Україною, хоча показник 0,66 % є середнім порівняно з країнами постсоціалістичного простору.

Високий рівень самофінансування та недостатня державна підтримка зумовлюють найменшу частку інноваційно активних підприємств в Україні з-поміж інших країн Європи, особливо у зіставленні з ЄС28, табл. 2.

За даними обстеження інноваційної діяльності Державної служби статистики України, у 2014 році питома вага інноваційно активних підприємств знову скоротилася і становила 14,6 %. Із загальної кількості обстежених підприємств 6,0 % займалися технологічними інноваціями (продуктові та/або процесові), 5,1 % – нетехнологічними (організаційні та/або маркетингові), 3,5 % – технологічними і нетехнологічними інноваціями [5]. Така ситуація свідчить про відставання України від загальносвітових тенденцій розвитку національних економік, які формуються під впливом інноваційних чинників розвитку.

Таблиця 2. Частка інноваційно активних підприємств, у середньому за 2010-2012рр.

Країни	Інноваційні підприємства (% від загальної кількості фірм)
ЄС28	48,9
Болгарія	27,4
Чехія	43,9
Естонія	47,6
Латвія	30,4
Литва	32,9
Угорщина	32,5
Польща	23,0
Румунія	20,7
Словенія	46,5
Словаччина	34,0
Туреччина	48,5
Україна	15,8

*Складено автором за даними [5; 6].

Аналіз думок вітчизняних вчених, практиків та власні розвідки дають можливість констатувати, що на процеси інноваційного розвитку України найбільшою мірою впливають такі основні чинники:

- значне падіння обсягів виробництва, спричинене падінням зовнішнього та внутрішнього попиту, погіршенням політичної та економічної ситуації і, як наслідок, погіршенням загальних очікувань суб'єктів господарювання щодо економічного зростання;
- недостатньо ефективне використання економічних важелів стимулювання інновацій, передусім у питаннях використання сучасних форм кредитної та фіскальної підтримки;
- нестабільність та скорочення державних інвестицій унаслідок перерозподілу фінансових ресурсів на оборону і на ведення військових дій на Сході України.

Розроблена Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки [7] передбачає формування нового типу інноваційної культури, активізацію використання креативного чинника в стимулюванні інноваційної діяльності, посилення інституційної спроможності державного замовлення у створенні науково-технічних розробок та технологій, пошуку нових форм венчурного фінансування. Однак питання механізму реалізації цих завдань залишається відкритим. Тому державне регулювання інноваційної діяльності в сучасних умовах повинно бути спрямоване на пошук результативних механізмів реалізації задекларованих реформ. Вплив держави на інноваційну діяльність, яка охоплює комплекс заходів наукового, технологічного, організаційного, фінансового та комерційного характеру, повинен бути системним і багатовекторним і мати кілька площин реалізації:

- стратегічну – визначення і підтримки пріоритетних напрямків інноваційної діяльності на всіх рівнях з відповідним формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- інституційну – нормативно-правовий супровід реалізації економічних та адміністративних механізмів підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;

-
- ресурсну – інформаційний, маркетинговий, комунікаційний, фінансовий супровід інноваційних проектів шляхом створення інноваційних консалтингових платформ, надання державних гарантій іноземним державам, банкам, міжнародним фінансовим організаціям, які інвестують в інноваційні проекти; підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури;
  - адміністративну – державна експертиза, реєстрація, патентування інноваційних проектів.

Пріоритетні напрямки інноваційної діяльності – це науково, економічно і соціально обґрунтовані та законодавчо визначені напрями інноваційної діяльності, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній, конкурентоспроможній, екологічно чистій продукції та високоякісних послугах. При формуванні пріоритетів слід виокремлювати стратегічні та середньострокові пріоритетні напрямки інноваційної діяльності. До стратегічних напрямків в умовах національної економіки слід віднести: створення новітніх ресурсозберігальних технологій; нанотехнологій (інформаційних технологій контролю та управління об'єктами, інтелектуальні комп'ютерні засоби, програмні системи розпізнання об'єктів і процесів, цифрові системи розподілу інформації), мікроелектроніки, інформаційних технологій та телекомунікацій; вдосконалення хімічних технологій, розробка нових матеріалів, розвиток біотехнологій.

Щодо середньострокових пріоритетів, то це повинен бути розвиток машинобудування і приладобудування як основи технологічного оновлення галузей; розвиток металургії, високотехнологічний розвиток сільськогосподарської і переробної промисловості; розвиток інноваційної культури.

Економічний механізм є чи найпотужнішим засобом державної фінансової підтримки інноваційної діяльності і містить фінансову та кредитну підтримку виконання інноваційних проектів, встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності, підтримку функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури, залучення та заохочення іноземних інвестицій. Априорі державна фінансова підтримка суб'єктів інноваційної діяльності повинна передбачати: пільгове кредитування; майнове страхування; надання державних гарантій та компенсацію комерційним банкам відсотків, частково сплачених суб'єктами інноваційної діяльності за отриманими кредитами; державне фінансування проектних робіт, техніко-економічне обґрунтування.

Досвід промислово розвинутих країн свідчить, що найбільший акцент держава ставить на системі непрямої підтримки інноваційної діяльності шляхом створення сприятливого інституційного середовища для створення доходів суб'єктами господарювання, які будуть спрямовуватися на інновації. Найчастіше це може бути система пільгового оподаткування, якою підтримуються такі види інноваційної діяльності: проведення наукових досліджень та розробок; придбання обладнання для проведення досліджень та розробок; трансферт технологій (придбання патентних та безпатентних ліцензій, прав на об'єкти інтелектуальної власності, послуг технологічного характеру); виробниче проектування; навчання працівників для інноваційних цілей; укладання контрактів із дослідницькими організаціями; співробітництво підприємств із дослідними організаціями; придбання програмного забезпечення; створення нових інноваційних підприємств.

У європейських країнах для стимулювання інновацій використовуються такі податкові пільги:

- екстраконцесії – особливі пільги, які дають можливість фірмам фінансувати зі своєї податкової бази понад 100 % своїх інноваційних витрат;
- податковий кредит – пільги, що дають можливість фірмам фінансувати певний відсоток власних інноваційних витрат з податкових зобов'язань.

В Україні інструментарій податкового стимулювання інноваційної діяльності охоплює [10; 11; 12]:

- звільнення від перерахування до бюджету сум ввізного мита для суб'єктів інноваційної діяльності технологічних парків та наукових парків;
- податковий вексель зі строком погашення на 720 календарний день для платників податку, що виконують проекти технологічних парків згідно із Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», при імпорті нових устаткування, обладнання, комплектуючих надається органам митного контролю, а при імпорті матеріалів, які не виробляються в Україні, надається податковий вексель на суму податкового зобов'язання зі строком погашення на 180 календарний день з дня надання векселя органу митного контролю;
- застосування 20-відсоткової норми прискореної амортизації основних фондів груп 3 і 4 – для суб'єктів технологічних парків;
- звільнення від оподаткування підприємств енергоефективних технологій 80 % прибутку, отриманого від продажу на митній території України товарів власного виробництва за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України;
- звільнення від оподаткування 50 % прибутку, отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних проектів підприємств, що внесені до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які здійснюють розроблення, впровадження та використання енергоефективних заходів та енергоефективних проектів (стаття 158 Податкового кодексу України).

Однак для того, щоб вкласти кошти в інновації, бізнесу необхідні фінансові ресурси. Держава повинна дбати про зростання доходів суб'єктів господарювання, які останні реінвестують у модернізацію виробництва. Урядові ініціативи щодо податкових реформ [8; 9; 10], з одного боку, зменшують кількість податків з 22 до 9 (податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, рентна плата, збори, а також місцеві податки: податок на майно і єдиний податок), а з іншого - реалізують модель максимальної фіскальної мобілізації. Така модель обирається для вирішення проблем оборони та безпеки країни, але при цьому порушуються основні макроекономічні концепції стимулювання пропозиції. Адже для перспективи розвитку національної економіки необхідно внутрішні та зовнішні біфуркації використовувати як каталізатор реформ і ставити акцент на формування стабільної бази доходів бюджету, стимулюючи розвиток бізнесу і забезпечуючи зростання доходів населення, а не на посилення фіскального тиску.

У сучасних умовах європейські країни, реалізуючи фіскальний інструментарій для стимулювання інновацій, не вдаються до спрощеної системи зменшення чи скорочення податків, а зосереджуються на спрощенні податкового обліку та звітності, покращенні адміністрування податків, зниженні фіскального тиску на інвестиції (прискорений метод амортизації, податкові пільги для інновацій, поворотні податкові кредити), спрощенні процедури відшкодування ПДВ [13].

Досвід зменшення ставок оподаткування в Україні, зокрема, ставки податку на прибуток з 21 % у 2012 році до 19 % у 2013 році, сприяв зростанню надходжень останнього на 7,5 %, з 39,8 млрд грн до 42,8 млрд грн, однак не вплинув на зростання витрат на інновації. Так вітчизняні підприємства у 2013 р. витратили на технологічні інновації 9,6 млрд грн, що менше на 16,5 % порівняно із 2012 р., у якому витрати на інновації становили 11,5 млрд грн. При цьому частка коштів на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення скоротилася до 58 %, а на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки зростає до 17,1 % (відповідно 13,7 % і 3,4 %). Ця ситуація вказує на те, що існують бар'єри в організаційно-економічному механізмі державного регулювання інноваційної діяльності на етапі комерціалізації інновацій, адже він найбільше пов'язаний із ризиками, які потребують страхування, а також, що вивільнені кошти в результаті скорочення податкових ставок суб'єкти господарювання можуть спрямовувати у валютний ринок чи у офшори, не бажаючи реінвестувати у виробництво на його модернізацію.

Тому в цій ситуації наголос необхідно ставити на формуванні інноваційної культури як у поведінці суб'єктів господарювання, так і в реалізації економічного інструментарію державного регулятивного впливу. Мова повинна йти про застосування податкових кредитів (відтермінування сплати податків на певний період, який може тривати декілька років); прискорену амортизацію устаткування, обчислювальної техніки та інших основних засобів, придбаних для виконання інноваційних проектів; підвищувальні коефіцієнти (у середньому 1,5) до поточних витрат на ННТД, що дозволяють скоротити базу для нарахування корпоративного податку на прибуток; звільнення, що дає можливість компаніям не платити зовсім або платити окремі податки в меншому розмірі. Ці фіскальні преференції, як показує досвід Австралії, Канади, Нідерландів, становлять визначальну частку джерел фінансування інноваційної діяльності (відповідно 81,8 %, 75,5 %, 77,6 %) [14, с. 213]. Також варто застосовувати модель інноваційних стартапів [15], які передбачають вихід інновації на ринок шляхом фінансування через спеціальні венчурні інвестиційні фонди.

Загалом у застосуванні економічних важелів стимулювання інноваційної діяльності слід дотримуватися своєрідного «золотого правила»: на етапі генерування інновацій повинна бути потужна державна підтримка креативних зусиль через систему державного замовлення, прямого державного фінансування розробки інноваційних проектів, у міру того, як інновація виходить на ринок, повинні приєднуватися венчурні страхові фонди, в процесі інноваційної експансії працювати повинні приватні витрати на інновації. І в цій ситуації держава непрямо впливатиме через фіскальні та монетарні важелі, ринок боргових зобов'язань для зростання приватного фінансування інновацій. Оподаткування та кредити повинні відігравати вирішальну роль на етапі серійного виробництва інновацій і отримання прибутків суб'єктами господарювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Модернізація інструментарію державного регулювання інноваційної економіки повинна діяти в площині активізації використання економічного, передусім фіскального, інструментарію для забезпечення створення необхідної фінансової бази суб'єктів господарювання, які би хотіли працювати у вищих технологічних укладах. Податкові стимули мають бути справедливими та недискримінаційними, щоб уникнути штучних конкурентних переваг для окремих підприємств та створювати можливості для всіх підприємств інвестувати у власний майбутній інноваційний потенціал. Фіскальний інструментарій повинен працювати для ефективного відтворення, розвитку і використання креативного, науково-технічного потенціалу країни; забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігальних технологій та виробництва нових видів

конкурентоздатної продукції, яка забезпечить технологічний прорив для економіки України на світових ринках.

Список літератури

1. Федулова, Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України [Текст] / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87–100.
2. Юхновський, І. В. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності економіки України [Текст] / І. В. Юхновський // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 48–52
3. Шкінь, О. М. Концептуальні засади сучасної парадигми стратегічного управління інноваційною діяльністю [Текст] / О. М. Шкінь // Економіка та держава. – 2012. – № 4. – С. 85–86.
4. Скиба, М. Стимулювання інноваційної діяльності в контексті посткризового відновлення економіки України [Текст] / М. Скиба // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – № 2. – С. 145–152.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
6. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books>.
7. Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 р. № 575-р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80>.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи [Електронний ресурс] : закон України №71-VIII від 28.12.2014 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : закон України № 3715-VI від 08.09.2011. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
10. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс] : закон, від 02.12.2010 №2755-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20101202>.
11. Про наукові парки [Електронний ресурс] : закон України від 25.06.2009 № 1563-VI.
12. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків [Електронний ресурс] : закон України від 16.07.1999 № 991-XIV.
13. Податкова реформа [Електронний ресурс] : європейський підхід для України. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/nation/1385444-podatкова-reforma-evropejskij-pidhid-dlya-ukrayini>.
14. Інноваційна Україна 2020 [Текст] : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
15. Gompers, P. The Venture Capital Revolution [Електронний ресурс] / P. Gompers, J. Lerner // Journal of Economic Perspectives. – 2001. – № 15. – Р. 145–168. – Режим доступу: <http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.15.2.145>.

References

1. Fedulova L. I. (2012). The innovation strategy conceptual model of Ukraine. The economics and forecasting, 1, 87-100.
2. Yukhnovsky I. V. (2011). The innovation and investment economy state regulation of Ukraine. The economy and state, 4, 48-52.
3. Shkin, O. M. (2012). The conceptual foundations of the strategic innovation management modern paradigm. The economy and state, 4, 85-86.
4. Skiba M. (2011). The innovation stimulation in the context of post-crisis economic recovery in Ukraine. The Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 2, 145-152.
5. The official website of the State Statistics Committee. (2015). Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua.
6. Eurostat. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books>.
7. The reforming concept of the state policy in the sphere of innovations for the years 2015-2019. Cabinet of Ministers of Ukraine dated 4 June 2015 r. № 575-p. (2015). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80>.
8. The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine on tax reform" №71-VIII of 28.12.2014. (2014). Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
9. The Tax Code of Ukraine №2755-VI of 02.12.2010. (2010). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20101202>.
10. The Law of Ukraine "On innovation activity priorities in Ukraine" № 3715-VI of 08.09.2011. (2011). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
11. The Law of Ukraine "On Scientific Parks" № 1563-VI of 25.06.2009. (2009).

-
12. The Law of Ukraine "On Special Regime of Innovation Activity of Technological Parks "№ 991-XIV of 16.07.1999. (1999).
  13. The Tax Reform: Ukraine-European approach for Ukraine. (2015). Retrieved from: <http://forbes.ua/ua/nation/1385444-podatкова-reforma-evropejskij-pidhid-dlya-ukrayini>.
  14. Heyts, V. M. (2015). The Innovative Ukraine 2020: National report. Kyiv.
  15. Gompers, P., Lerner, J. (2001). The Venture Capital Revolution. *Journal of Economic Perspectives*, 15, 145-168. Retrieved from: <http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.15.2.145>.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2015 р.

Olha Olehivna IVASHCHUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,
Department of Banking,
Ternopil National Economic University
E-mail: ogao@rambler.ru

Andrii Mykhaylovych PIN

PhD Student,
Department of International Economics,
Ternopil National Economic University
E-mail: rockgorn@gmail.com

CHINA'S MONETARY POLICY WITHIN THE CONTEXT OF YUAN INTERNATIONALIZATION

Ivashchuk, O. O. China's monetary policy within the context of Yuan internationalization / Olha Olehivna Ivashchuk, Andrii Mykhaylovych Pin // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 22. – № 1. – С. 125-130. – ISSN 1993-0259.

Abstract

Introduction. *The Renminbi reserve currency gaining process is of vital importance for China's robust economic development. However, the inconsistency in the intentions of the Chinese government regarding both Yuan internationalization and strict control over capital flows, which is contradictory to the former, requires more detailed analysis, since the soaring Chinese economy is about to play the central role in the world economic environment.*

Aim of the article *is to determine the current state of the Yuan internationalization process as the key component of the Chinese current monetary policy and its effects on the China' economic development considering the policy of the strict control of capital flows.*

The method (methodology). *By means of the qualitative methods such as observations and surveys, the motivations and reasons of China's intentions to carry out the Yuan internationalization are found out and analyzed. The quantitative methods have transformed collected statistical and numerical data regarding Renminbi exchange rate fluctuations into comprehensive statistics represented by figures. By applying the logic analysis, the method of absolute and relative values and the system analysis, the current state of Yuan internationalization process in particular and Chinese monetary policy at large is characterized and the effects of reserve currency status gaining on China's long-term economic development strategy are outlined.*

The results of research. *This paper is designated to address the question of China's monetary policy of the last decade, as well as the Yuan internationalization process as a key goal of the modern long-term strategy of China's economic development. The fundamental principles, objectives and possible effects of monetary policy are outlined. The fact of China implementing hybrid policy in regard to the renminbi reserve status gaining is presented. The cause of Yuan exchange rate abrupt drop in the August of 2015 is depicted and analyzed. The improvement to the current growth model of Chinese economy is presented and well-grounded in the paper.*

Keywords: *monetary policy; internationalization; reserve currency gaining; economic development; economic growth; infrastructure spending.*

JEL classification: F300, F400

Introduction

Monetary policy is a way of maintaining price stability, which a healthy economy have. The actions of a central bank or any other regulatory institutions formulate monetary policy determined to regulate the rate of growth and size of money supply, which have effects on interest rates. Inherently, the layouts of monetary policy are solely elaborated and imposed by a regulatory institution, which is a central bank. By affecting money supply and interest rates, monetary policy being “the demand side economic policy” is designated to accomplish positive macroeconomic effects through “harnessing” inflation, as well as reaching objectives such as liquidity, consumption and growth [1]. Additionally, the positive macroeconomic effects may also contain balanced economic growth and full employment. The former requires achieving liquidity, which gives a spur to an economy to grow, whereas the latter is a consistent result of the former. Overall, a central bank establishes a monopoly over money supply, or monetary base. At this point, a central bank is in charge of creating conditions under which commercial banks obtain loans from it.

The regulatory decisions of a central bank in regard to manipulating interest rates and money supply affect developments in prices and output [1]. The process mediating monetary policy impact and relative effects on an economy is transmission mechanism [1]. This mechanism is highly complex for its multidimensional characteristics such as uncertain, variable and long time lags. In other words, it is tremendously hard to accurately predict monetary policy actions on a price level and on an economy as a whole. Manipulation with official interest rates affects money market and bank interest rate, expectation of future changes in interest rates, investment and saving decisions, asset prices, the supply of bank loans, aggregate demand and prices and the supply of credit [1].

Of particular interest to research is the monetary policy of China of the last decade. The matter of the Yuan internationalization process as an inalienable component of China’s monetary policy and its effects on the Chinese economy at large fall within the interests of the economists such as Krugman, Koziuk, Huang, Ashkenas, Richburn and others [2; 3; 4; 7; 8; 9]. The peculiarities of China’s approach to its economy and currency define greater scale and severity of shocks caused by the fluctuations of certain intensity, the effects of which would otherwise mean nothing should they emerge in any other countries [2; 4; 8]. Considering the fact of China being one of the most outstanding developing economies and its pursue to gain the reserve currency status for renminbi, the global monetary environment is indisputably depended of the goals of China’s monetary policy [7]. The scientists aforementioned are of strong opinion that China’s intentions directed at Renminbi reserve currency gaining are inconsistent with the policy of strict control of capital flows [2; 3; 4; 7; 8; 9]. On these grounds, the fact that China may play a central role in the global financial system in the nearest future brings up the necessity of addressing the question of the peculiarities of China’s monetary policy, especially the matter of Yuan internationalization, and their effects on the global monetary strategy.

Purpose

The analysis of the peculiarities of Yuan internationalization process as an inherent and important component of the Chinese monetary policy is the prime purpose of this study. Particularly, the research aims at defining effects the Renminbi recent exchange rate fluctuations may have on the Yuan internationalization process, as well as on China’s economic development as a whole.

Results

China’s economy is on the verge of drastic changes. The preconditions of these shifts contain slowing economic growth and decrease in labor excess [2]. On this ground, China is supposed to shift from mass investing to domestic consumption, for the current agenda in regard to China’s economy is characterized as a slew of gross domestic product invested, but an extremely low share of GDP consumed [2]. For achieving this goal, China supported its economy by mass infrastructure spending, which was mostly sustained by providing state-run enterprises with cheap credit. It is a well-established fact that infrastructure spending is a remedy for economic disasters and it does work. For instance, China launched \$586 billion spending program to avoid recession descending from 2008 financial global crisis [3]. Unlike the U.S. bailout program designated to rescue the U.S. economy through aids to states and tax cuts, China’s one focused on spending on infrastructure extension [3]. A number of construction projects floated China, spreading building boom to deprived and dimly developed areas. By virtue of such stimulus, the 18-month building rush was proven be a frenzy of brand-new subways, downtown centers, airports, highways, high-speed rail lines, which literally sprang up in the middle of nowhere [3]. The loans issued for financing China’s building adventure came from the China’s state-run banks to government entities, namely state-owned enterprises [2; 3]. As a consequence of cheap loaning, these enterprises ran up huge debts, which drove financial concerns last year [3]. To mitigate debt pressure, China’s government embarked on creating market opportunities for these enterprises to repay their debts. There are no doubts that enterprises being at the risk of debt repayment inability, or insolvency, face plummeting capitalization, hence the prices of their shares have downward trend. To prevent more intensive shrinkage in the capitalization of those state-run enterprises, China’s government promoted stock-buying propaganda by

---

lessening margin requirements, giving a spur to investors to purchase stocks with borrowed capital. Under such encouraging market conditions, enterprises were able to sell a slew of shares to accumulate enough high-liquid capital in order to make debt repayments. As the case stood, the consequence of such intervention was a growing bubble, which began to unleash its wrath at the beginning of this year [3].

The hovering menace to the economy was challenged by the Chinese authorities through applying a set of strict measures including a short-selling ban, the suspension of trading in a host of stocks and the stimulation of prevailing investors to purchase stocks. Moreover, Chinese economic students were involved in public demonstrations to encourage market players to invest more [3]. A positive effect was achieved and stock prices fall was frozen, but such market stabilization was for the time being and more efficient policies and measures were required. In pursue of the betterment of financial stability, China make a decision to adopt the currency devaluation policy, which was proven to be sensible under the current economic agenda. The upshot is that while renminbi was unquestionably undervalued roughly five years ago, it is clearly overvalued to the date [3]. Needless to say that the policy of pegging a currency exchange rate under the conditions of a current account surplus leads to inflationary pressure. Additionally, under fixed exchange rate regime a host of capital inflows a country and the necessity of revaluing China's currency emerged.

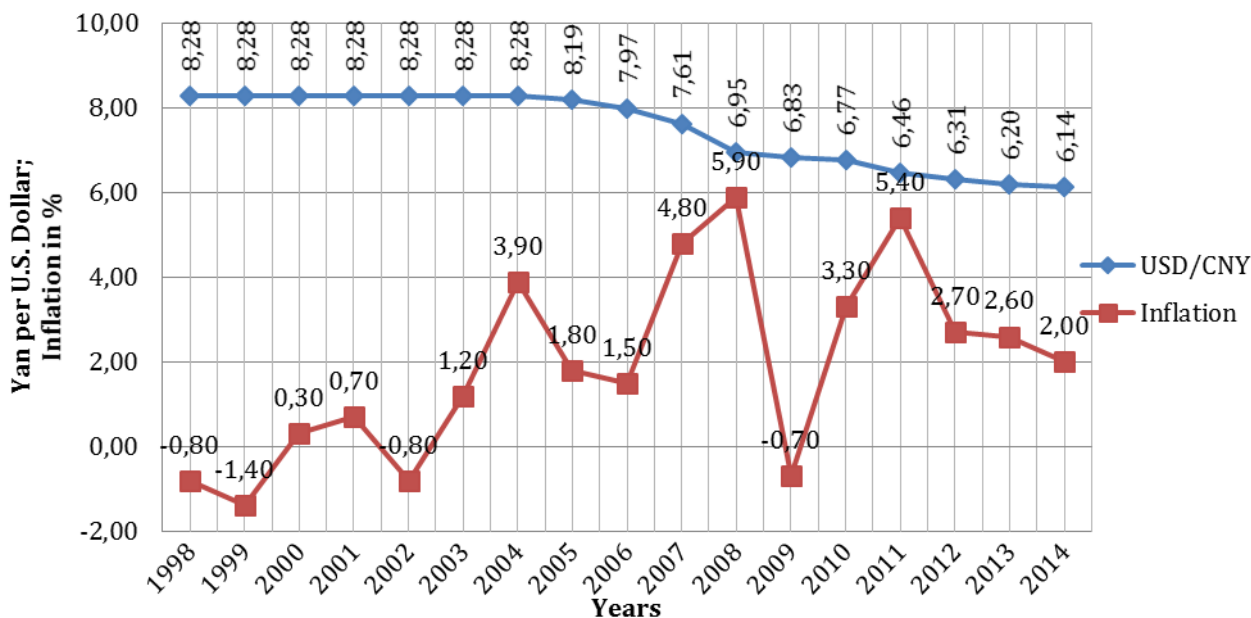
On these grounds, renminbi being fixed at 8.28 per 1 USD between the period of Asian crisis and 2005 couldn't keep in line in the face of China running big external surplus. Under the pressure of its foreign partners, especially the USA, Chinese government did conduct 2.1.-percent devaluation in July 2005 under duress, creating opportunities for the currency to slide at a slow rate and controlled manner. In the period of 2005 and 2008, the total devaluation hits the point of 13%, while the U.S. Congress demanded at least 20%. At the peak of 2008 Global financial crisis, China restored its early suspended fixed exchange rate regime by pegging renminbi exchange rate at 6.83 per U.S. dollar [4, p. 651]. The severe response of foreign entities did not make Chinese government have a long wait for the renewal of pressure and China at the beginning of the summer of 2010 applied the "managed float" exchange rate regime [4, p. 652]. However, the policy aforementioned had relatively weak effects on the appreciation pace compared to those expected. The reason of China's government being so reluctant to promote policies demanded by foreign partners was fears to lose both its export competitiveness and domestic income redistribution as a consequence of revaluation. On the other hand, an inflationary pressure hovered over the entire economy, threatening with the likelihood of unemployment intensification and economic slowdown at large. To avoid such undesirable trends, China raised interest rates, which gradually gulped springing inflation down and simultaneously gave an incentive to a rise in absorption [4, p. 652]. Figure 1 demonstrates the dynamics of Yuan/U.S. Dollar exchange rate in historical perspective, starting with the moment of fixed exchange rate regime adaptation and up to early 2010, when interest rate was raised, as well as ameliorative effects on the inflationary pressure. As seen on the figure below, in 2009 inflation ended up in deflation, for China's government launched the two-year \$586 billion program in pursue of retaining 2008 financial crisis effects [3]. The government's efforts resulted in a sharp reduction in unemployment, the continuation of Yuan stable appreciation and keeping China's economic growth. A slew of spending on infrastructure and Yuan appreciation trend both had reductive effects on total prices and promoted people's wealth and prosperity.

By virtue of the policies aforementioned, a fracture of county's total expenditures shifted to import, hence lowered external surplus, prevented a rise in unemployment and balanced China's economy in general.

The fact is that China pulled out all the stops to adjust renminbi exchange rate to the market conditions of 2005-2010 period and it de facto achieved targeted goals. However, the current economic and financial agenda of overvalued renminbi has coerced China's authorities to apply "cheap money" policy, letting its currency value slide down. There were the two key goals China sought to accomplish by devaluing renminbi: first, for its employment rate and economic growth pace to keep at high level; second, for its currency to reach the global dimensions by becoming pre-eminent currency in pursue of accomplishing centrality to the global economy and reinforce diplomatic influence in the world [6]. China's endeavor to promote renminbi to the status of a reserve currency reflects downward trend of developed countries' shares in the world GDP and trade. Developing countries, including China, cause changes regarding global assets allocation, which must inherently be followed by changes in the currency composition of central banks reserves [7, p. 60]. At this point, the shifts in the reserve currency system give birth to a number of issues to be considered with respect to the new way of global monetary reforms [7, p. 60].

The two key goals described aforementioned are proven to be frequently contradictory. High employment rate and permanent economic growth are definitely pursued in order to achieve pervasive stability in the macro level. However, promoting one's currency to globally pre-eminent status is not a unilateral advantage any more, for the country of emission faces a risk of financial volatility on account of fluctuating capital flows and lowered interest rates [7, p. 60]. Taking into account the fact that China is at the stage of the real convergence process, its current state of financial development falls behind with that of a must have, which would let the Chinese economy absorb massive capital inflows. The upshot is that China's economy is thought to have had some issues concerning its internal assets market. Judging by the way the Yuan internationalization process is going on, the

fact is obvious that China's internal asset market seems to be structurally feeble and show the signs of overheat [7, p. 60]. Thus, China promotes the policy of reserve currency status gaining for Yuan in a hybrid manner, which means China's efforts to coerce the global economy to accept renminbi circulation, but totally isolate liquid assets market from outsiders [7, p. 59]. Such a hybrid policy undoubtedly leads to diminishing of the liquidity of global exchange reserves as a consequence of increase in a hybrid reserve currency fraction, inducing the emergence of global monetary instability risks [7, p. 59].

Figure 1. Yuan/U.S. Dollar Exchange Rate and Inflation Dynamics
Source: created by the authors on the basis of the data of the World Bank [5]

Should the renminbi prospects as a reserve currency be analyzed from the perspective of the quantitative measures of the economy, China's currency is highly likely to reach roughly the share of 12 percent in global reserves. However, the qualitative analysis focused on market and institutional variables gives the renminbi a total of 2-percent share in global reserves [8, p. 24].

To gain advantages from Yuan internationalization, China should reach a certain state of economic development characterized by inability of both capital inflows to be a risk for Chinese financial development and stability and flexible exchange rate to enfeeble competitiveness [7, p. 62]. Taking into consideration the fact that China had deliberately undervalued renminbi in order to stay competitive in the world market before U.S. Congress expressed its strong intention to impose pressure in 2005 and the fact that China's authorities embarked on devaluing its currency once again in 2015, China has issues concerning financial system stability to consider should Yuan internationalization be contained in country's long-term strategic goals.

The confrontation of the two economic effects (goals) China is seeking to has turned out to be the key factor of the abrupt 2-percent drop in renminbi value in the August of 2015. This drop is proven to be the largest one since the modernization of exchange rate in 1994 [9]. The precondition for implementing a currency devaluing policy was China's slowing economy, the growth rate of which is now far beyond double-digit rate of the other years as a consequence of the quite exhausted investment-export model. The upshot is that the new generation of Chinese households is a lot wealthier than that of a few years ago. For instance, the largest factory in the world, called EUPA and located in China, offered monthly salary of \$700 on average in 2014, compared to \$150 in 2009 [10]. This upward trend in household prosperity is nationwide, pointing out the increase of purchase power, hence consumption capacity and aggregate demand. Needless to say that the skyrocketing income of households stimulates demand on imported goods. Such trend is inconsistent with the export-oriented strategy of China. Though allowing market forces to affect renminbi with devaluation effect was the case while implementing the currency devaluation policy, the key reason of doing that was a need of bolstering China's economy by intensifying export efficiency [9]. The undelayable effect of the devaluation process launched was renminbi sliding 1.8 percent against U.S. dollar on Tuesday 11, 2015 [6].

However, changes in China's monetary policy are considered to be necessary should country seek to reserve currency status gaining. There is no denying that devalued renminbi puts Chinese economy at a risk of both increase in inflation and less controlled debt burden for domestic enterprises, which have debts in U.S. dollar terms. The prospects of the situation above contain a set of real sector failures, which are inevitable in the short-term. The long-term effects consisting in reserve currency status gaining will not take hold should China keep

---

sticking to legal restrictions on capital transfers [6]. Truly, the drop of a few percent is not actually that of a big deal, for Japanese yen and the euro dropped dramatically against the U.S. dollar last year compared to the fall of renminbi this year. The reason why China's currency exchange rate move has drawn such vigilant attention and deep concerns was its approach to its economy and currency [6]. The narrow trading band against the U.S. dollar deprived China of one of the key tools for holding economic turnaround back.

The fact was that the U.S. dollar revalued against major world currencies at 8.7 percent in 2014 [6]. Consequently, the renminbi rise against China's partners' currencies and such move was inconsistent with China's intention to push the renminbi exchange rate down. By virtue of this, China's central bank devalued renminbi while sticking to the legal restrictions on capital transfers. By contradicting objective market forces, the legal restrictions caused a shock to the global market [6]. Thus, together with promoting the international use of renminbi in economic transactions China is in urgent need of liberalizing its capital account [8, p. 24]. It is inappropriate for a country chasing the reserve currency status gaining to maintain restrictions on capital flows. The U.S. dollar, for instance, would have failed as a key currency in the global finance had the U.S. government either imposed prohibitions on USD/other currencies exchange transactions or applied explicitly rigorous interventions in order to manipulate the value of the renminbi while simultaneously neglecting market forces [6]. Shortly after the de facto renminbi sudden drop, the International Monetary Fund (IMF) announced that the renminbi is far from being a candidacy for a reserve currency status [6]. It means that China has to improve the ease of the renminbi use worldwide should it be in pursuit of the inclusion of the renminbi in the basket of the reserve currencies. Virtually, China's policy swinging round in the August of 2015 is a step towards the success of the internationalization of Yuan.

Conclusions and recommendations

Therefore, the internationalization of Yuan as one of key goals of China's monetary policy has still had a slew of obstacles on its way. Undoubtedly, both the size of China's economy and its pace of growth indicate the fact of China becoming a major economic powerhouse in the world. However, the success of a country in reserve currency status gaining does not limit itself to the size of an economy only. Though the quantitative measures of the Chinese economy reflect solid future prospects for the renminbi as a reserve currency, the results of qualitative analysis standing for abridged economic freedom and strict capital accounts control signify some frustration. On this ground, the crucial obstacles of China's monetary policy directed at the process of the renminbi reserve status gaining are institutional barriers and restrictions on capital flow. To demolish harmful effects of the Yuan internationalization process, China should foster international economic transactions, use the renminbi for investment settlement and trade, issue renminbi-denominated assets overseas and set offshore markets.

To assure the sustainable process of Yuan internationalization, China's authorities should pay attention to three crucial points: (1) the promotion of China's economic growth, (2) creating efficient and liquid financial market and (3) the improvement of China's political and economic systems credibility. The stumbling pace of China's economic growth signifies the urgent necessity of improving the current growth model. The improvement in fiscal policy, administrative controls, financial system, and household registration, as well as the liberalization of capital account, exchange and interest rates will doubtlessly predispose the success of the growth model transformation. To be a sustainable reserve currency, renminbi should be underpinned by a worldwide accessible financial market. Under no circumstance will the currently sustained restrictions and prohibitions promote the internationalization process, but be the key factors of financial disturbances, just as happened in August 2015. Finally, improving China's economic and political system means gaining the long-term confidence of investors, who are a driving force for sustainable economic growth.

References

1. European central bank (ECB). (2015). Objective of monetary policy. Retrieved 31 October, 2015, from: <https://www.ecb.europa.eu/mopo/intro/objective/html/index.en.html>.
2. Krugman, P. (2015). Bungling Beijing's Stock Markets. Retrieved 31 October, 2015, from: <http://www.nytimes.com/2015/08/14/opinion/paul-krugman-bungling-beijings-stock-markets.html?rref=collection%2Fcolumn%2Fpaul-krugman&r=0>.
3. Richburg, K. (2010). China's stimulus spending created infrastructure projects that may not be needed. Retrieved 31 October, 2015, from <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2010/06/17/AR2010061705794.html>.
4. Krugman, P. R, Obstfeld, M. & Marc, M. J. (2012). International Economics: Theory & Policy. Boston: Pearson Education, Inc.
5. The World Bank. (2015). The World Bank: Data. Retrieved 17 January, 2016, from <http://data.worldbank.org/country/china>.
6. Irwin, N. (2015). Why Did China Devalue Its Currency? Two Big reasons. Retrieved 31 October, 2015, from <http://www.nytimes.com/2015/08/12/upshot/why-did-china-devalue-its-currency-two-big-reasons.html>.

-
7. Koziuk, V. (2015). Internationalization of the Yuan: The Problem of Unilateral Benefits Strategy and Its Global Risks. *Finance of Ukraine*, 3(3), 59-75.
  8. Ashkenas, J. (2015). How China Is Trying to Stabilize Its Economy. Retrieved 31 October, 2015, from http://www.nytimes.com/interactive/2015/08/11/business/international/china-yuan-devaluation-in-exports-economy-stock-market.html?_r=0.
  9. Lily, L. (2014, June 1). Documentary (2009): The largest factory in the world and Chinese labor. [Youtube]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=bzlzlpjseao>.
  10. Huang, Y., Wang, D., and Fan, G. (2014). Paths to a Reserve Currency: Internationalization of the Renminbi and Its Implications. ADBI Working Paper 482. Tokyo: Asian Development Bank Institute. Retrieved from: <http://www.adbi.org/workingpaper/2014/05/23/6268.paths.reserve.currency.renminbi>.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2015 р.

Лариса Гаврилівна МИХАЛЬЧИШИНА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту та державного контролю,
Вінницький національний аграрний університет
E-mail: mykhalchyshyna.l.g@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Михальчишина, Л. Г. Організаційно-методичні аспекти внутрішнього контролю операцій з цінними паперами [Текст] / Лариса Гаврилівна Михальчишина // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 22. – № 1. – С. 131-137. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Передумовою ефективного розвитку будь-якого вітчизняного підприємства, незалежно від форми власності, є функціонування системи внутрішнього контролю. Засновники, акціонери, а також держателі цінних паперів відповідних емітентів та кредиторі зацікавлені в отриманні достовірної інформації про фінансовий стан і платоспроможність організацій, обґрунтованих висновків на поточний і перспективний періоди. Таку інформацію користувачі фінансової звітності організації можуть отримати в процесі і за результатами внутрішнього контролю. Це передбачає підвищення рівня контролю за операціями з цінними паперами, здійснення профілактичних заходів для попередження зловживань. Проблема розвитку внутрішньогосподарського контролю у загальному вигляді на рівні будь-якого підприємства полягає у виробленні комплексного системного підходу й пов'язаних із ним методичних рішень, що дозволяють створити практичні умови для його функціонування на підприємствах, що здійснюють операції з цінними паперами. З метою забезпечення ефективного управління на підприємстві має здійснюватися суворий контроль за раціональним використанням грошових, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, зокрема і цінних паперів.

Мета. Дослідження спрямовано на формулювання та узагальнення основних процесів здійснення внутрішнього контролю операцій з цінними паперами на підприємствах з подальшим його удосконаленням.

Метод (методологія). Методологічним підґрунтям дослідження є сукупність наукових методів системного, діалектичного та порівняльного аналізу, що забезпечило всебічність дослідження здійснення внутрішнього контролю операцій з цінними паперами на підприємствах України. Під час дослідження понятійного апарату, визначення методологій останнього застосовано такі наукові методи пізнання, як аналіз, синтез, наукові узагальнення, порівняння, групування, економіко-статистичний аналіз.

Результати. З'ясовано сутність, об'єкти та етапи внутрішнього контролю операцій з цінними паперами на підприємствах. Проаналізовано основні порушення під час проведення такого контролю та причини їх здійснення. Розроблено програму внутрішнього контролю, що дозволить підприємству підвищити свою репутацію, інвестиційну привабливість та уникнути непередбачених витрат. Виявлено основні методи та прийоми, які найефективніше забезпечать можливість вирішення всіх поставлених завдань із внутрішнього контролю операцій з цінними паперами, дозволить значно зменшити ризик виникнення помилок та підвищити рівень довіри до звітних даних.

Ключові слова: управління; засновники; акціонери; внутрішній контроль; аудит; цінні папери.

Larysa Havrylivna MYKHALCHYSHYNA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Audit and State Control,
Vinnytsia National Agrarian University
E-mail: mykhalchyshyna.l.g@ukr.net

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF INTERNAL CONTROL OF SECURITIES

Abstract

Introduction. *The system of internal control is a prerequisite for the effective development of any domestic enterprise, regardless of ownership. The founders, shareholders and holders of relevant securities issuers and lenders are interested in getting reliable information about the financial condition and solvency of organizations grounded conclusions on the current and future periods. Such information can be obtained by the users of financial statements in the process and according to the results of internal control. It can provide the increasing the level of control over securities transactions, the implementation of preventive measures for abuse prevention. The problem of internal control in general at any company aims to develop an integrated system approach and methodological solutions which are associated with this approach. It will allow to create practical conditions for the functioning of the enterprises which are engaged in securities transactions. In order to ensure effective management of the enterprise it should be a strict control of the management of financial, material, labor and financial resources, including the securities.*

Goal. *The purpose of the study is to formulate and review the key processes of internal control operations with securities in enterprises with the possibility of its further improvement.*

The method (methodology). *The methodological basis for the study is a set of scientific methods. Among them we can distinguish the method of system, dialectical and comparative analysis. It has ensured the comprehensiveness of the study. We have also applied for the study of the conceptual apparatus such scientific methods of learning as method of analysis, method of synthesis, method of comparison, method of grouping, method of economic and statistical analysis.*

Results. *The essence, objects and stages of internal control operations with securities in the workplace are considered in the research. The basic violations and the reasons for their implementation are determined. The program of internal control that will allow the company to increase its reputation, investment attractiveness and avoid unexpected costs is worked out. We have revealed the basic methods and techniques that effectively provide the opportunity to address all the objectives of the internal controls of securities transactions. It will also significantly reduce the risk of errors and increase confidence in the reported data.*

Keywords: *management; founders; shareholders; internal control; audit; securities.*

JEL classification: K22, J30

Вступ

Розвиток економічних процесів зумовлює зростання потреби в організації контрольної діяльності на підприємствах. Так сьогодні внутрішньогосподарський контроль є своєрідним фільтром, який проявляється через зворотній зв'язок, і насамперед, забезпечує можливість прийняття ефективних управлінських рішень. Лише організувавши дієвий контроль на підприємстві, керівництво та власники можуть отримати достовірну інформацію про стан справ та на основі цього забезпечити майбутнє своєї компанії. Також раціональна організація внутрішньогосподарського контролю є одним із заходів, спрямованих на вдосконалення управління підприємством, який забезпечує високий рівень виконання завдань, чіткий порядок у його веденні.

Ефективність роботи підприємства багато в чому залежить від здійснення контролю за операціями з цінними паперами. Систематичний і всеосяжний контроль сприяє забезпеченню обґрунтованості, своєчасності проведення цих операцій. Дослідженню проблем внутрішнього контролю присвятили свої праці такі науковці, як Т. А. Бутинець [1], Н. Г. Виговська [2], В. Ф. Максимова [3] та інші. У своїх напрацюваннях науковці розкривали основні аспекти внутрішнього контролю, проте жоден з них не висвітлював організаційно-методичне забезпечення внутрішнього контролю операцій з цінними паперами. До розробки питань теорії та методології обліку і контролю операцій з цінними паперами зробили вагомий внесок багато вітчизняних вчених: І. І. Пилипенко [4], І. В. Орлов [5], С. З. Мошенський [6], О. Л. Андрущак [7] та інші.

Мета та завдання статті

Дослідження спрямовано на формулювання та узагальнення основних тенденцій здійснення внутрішнього контролю операцій з цінними паперами на підприємствах з подальшим його удосконаленням. Потребує з'ясування сутність, об'єкти та етапи внутрішнього контролю операцій з цінними паперами на підприємствах. Необхідною є розробка програми внутрішнього контролю, що дозволить підвищити свою репутацію, інвестиційну привабливість та уникнути непередбачених витрат, яка вимагає встановлення основних методів та прийомів, які найефективніше забезпечать можливість вирішення всіх поставлених завдань з внутрішнього контролю операцій з цінними паперами.

Виклад основного матеріалу дослідження

Організація внутрішньогосподарського контролю – це процес упорядкування та налагодження системи внутрішньогосподарського контролю на підприємстві, який складається із заходів щодо її створення, постійного впорядкування, удосконалення її функціонування та має важливе значення для задоволення потреб управлінського персоналу в інформації. Підходи вчених щодо сутності поняття «внутрішній контроль» різняться між собою та інколи суперечать один одному. Найбільш вдалим вважаємо визначення Т. А. Бутинець, яка вважає, що внутрішній контроль – це контроль, який спрямований на створення умов гарантованого виконання обов'язків кожним менеджером, своєчасної і повної реалізації внутрішніх вимог та забезпечення ефективної діяльності всіх складових у процесі діяльності підприємства [1, с. 41].

Ефективність роботи підприємства багато в чому залежить від здійснення контролю за операціями з цінними паперами. Систематичний і всеосяжний контроль сприяє забезпеченню обґрунтованості, своєчасності проведення цих операцій. Контроль за операціями з цінними паперами дає можливість об'єктивно оцінювати реальний стан підприємства. Контроль є однією із функцій управління, яка дозволяє своєчасно виявити та ліквідувати ті передумови і фактори, які заважають ефективному веденню виробництва, успішному досягненню поставленої мети, відкоригувати діяльність підприємства чи його структурних підрозділів.

Система внутрішнього контролю за операціями з цінними паперами – це політика підприємства щодо їх обліку і процедури внутрішнього контролю, прийняті управлінським персоналом суб'єкта господарювання з метою забезпечення правильного та ефективного ведення обліку операцій з цінними паперами, їх збереження та запобігання шахрайству та помилкам, а також виявлення останніх, забезпечення точності і повноти облікових записів, своєчасної підготовки достовірної фінансової інформації за цими операціями.

Система внутрішнього контролю будується на таких елементах [8, с. 491].

1. Розподіл обов'язків. Для запобігання зловживанням і розкраданням необхідний розподіл обов'язків зі зберігання матеріальних цінностей, здійснення операцій і обліку. Крім того, у разі, коли кожен відділ вестиме облік своєї діяльності повністю, то зростає небезпека надання ним помилкових даних із метою поліпшення показників.

2. Наявність ефективних процедур санкціонування операцій. Для здійснення операцій необхідна наявність рішення відповідальних осіб, виконання всіх формальностей.

3. Своєчасне належне документування операцій. При великому інтервалі часу між здійсненням операції і фактом її обліку зростає вірогідність помилки.

4. Фактичний контроль за майном і документацією. Тобто використання технічних засобів і процедур, які запобігають втраті, вилученню або неправомірній зміні облікової документації.

5. Здійснення незалежних перевірок. Контролеру слід вивчити і зрозуміти кожен з елементів системи внутрішнього контролю на певному підприємстві. При цьому він повинен взяти до уваги два аспекти: які саме методи і процедури передбачені на підприємстві і чи застосовуються вони на практиці. У ході дослідження внутрішнього контролю аудиторів необхідно брати до уваги властиві будь-якій системі внутрішнього контролю вади.

Система внутрішнього контролю операцій з цінними паперами зображена на рис. 1.

Організація системи внутрішнього контролю операцій з цінними паперами залежить від багатьох факторів, зокрема від рівня ризиків, пов'язаних з відповідними операціями, обсягами таких операцій тощо.

Користувачів інформації щодо операцій з цінними паперами цікавлять фактори ризику, які можуть обмежувати виплати основної суми та відсотків за борговими цінними паперами емітента; недостатня ліквідність чи інші фактори, що можуть обмежити можливість відчуження цінних паперів емітента їх власниками; порядок оподаткування доходів за розміщеними емісійними цінними паперами та цінними паперами, які розміщуються, що може вплинути на розмір прибутку власників цінних паперів. Тому контроль за цими операціями з боку підприємства повинен бути постійним та ефективним, для покращення його інвестиційної привабливості.

Рис. 1. Система внутрішнього контролю операцій з цінними паперами [9, с. 142], [10, с. 38]

На сьогодні в Україні питання організації внутрішнього контролю на підприємстві державою не врегульовані, а тому це питання належить до сфери діяльності власника підприємства і керівництва.

Для розробки ефективної методики внутрішнього контролю операцій з цінними паперами важливо визначити об'єкти, суб'єкти та основні завдання контролю.

Об'єктами внутрішнього контролю операцій з цінними паперами є доцільність здійснення операцій з ними, безпосередньо документування та облік самих операцій з цінними паперами, у тому числі фінансові інвестиції та зобов'язання за цінними паперами, період та правильність сплати відсотків, дивідендів, можливість здійснення їх конвертації на інші цінні папери тощо.

Суб'єктами внутрішнього контролю операцій з цінними паперами має бути управлінський персонал (керівник, головний бухгалтер, аналітик, фінансист) або особи, яким доручено здійснювати контроль від імені управлінського персоналу. Більшість промислових підприємств України покладає функції контролю на бухгалтерські служби, що не можна вважати ефективним. Контроль за операціями з цінними паперами не є винятком, тому доцільно, щоб суб'єктами внутрішнього контролю за такими операціями були керівник, загальні збори акціонерів, ревізійна комісія, головний бухгалтер, фінансовий аналітик, фінансист, інвентаризаційна комісія тощо.

Для підвищення ефективності контролю необхідно не тільки забезпечувати його своєчасність, але й повноту всіх операцій і процесів, а також розробити внутрішні стандарти контролю. Оскільки Положення про облікову політику – основний внутрішній документ, то при формуванні облікової політики підприємства варто передбачити проблемні питання щодо облікового відображення операцій з цінними паперами як емітента, так і інвестора. Для ефективної організації бухгалтерського обліку

цінних паперів необхідно звернути увагу на посадову інструкцію бухгалтера, який займається обліком таких операцій, та на графік документообігу усіх документів, що стосуються операцій з цінними паперами. Ця процедура дозволить виявити прогалини в організації бухгалтерського обліку та підвищити оперативність відображення результатів таких операцій у звітності. Також варто передбачити графік проведення інвентаризації, що дозволить ефективно контролювати фактичну наявність та правильність облікового відображення операцій з цінними паперами, оскільки, як у інвестора, цінні папери – це актив у вигляді фінансових інвестицій, а як у емітента – це зобов'язання.

Проблемою є також те, що керівники і спеціалісти структурних підрозділів підприємств іноді контролюють діяльність розрізнено, неплановірно і несистематично. На нашу думку, для усунення цих недоліків потрібно скласти програму поточного контролю на підприємствах, щоб систематично контролювати господарські операції та процеси. Також важливо передбачати тематичні перевірки виконання прийнятих рішень та усунення відхилень, виявлених під час попереднього контролю.

Отже, при чітко налагодженій системі внутрішньогосподарського контролю значно зменшується ризик помилок та підвищується рівень довіри до звітних даних. Крім того, контроль є однією із функцій управління, яка дозволяє своєчасно виявити та ліквідувати ті передумови і фактори, які заважають ефективному веденню виробництва, успішному досягненню поставленої мети, відкоригувати діяльність підприємства чи його структурних підрозділів.

Проведення внутрішнього контролю операцій з цінними паперами є важливим як в інтересах власників, інвесторів, інших вкладників у підприємство, так і будь-яких інших користувачів фінансової інформації, потенційних інвесторів з метою забезпечення мінімальних гарантій щодо достовірності, реальності, повноти і законності наведеної інформації.

Інформаційною базою для аудиту акцій, облігацій внутрішніх і місцевих позик, облігацій підприємств, казначейських білетів держави й ощадних сертифікатів є бухгалтерський облік, звітність про обіг цінних паперів. Бухгалтерський облік їх здійснюється на позабалансовому рахунку «Бланки суворой звітності» за номінальною вартістю. Переміщення бланків відображають в обліку на підставі прибутково-видаткових документів. Списують ці бланки позабалансового обліку одночасно з записами про реалізацію цінних паперів. Аудитори і ревізори перевіряють, чи ведеться облік цінних паперів на позабалансовому рахунку за їх видами та місцями зберігання, матеріально відповідальними особами, а також забезпечується їх збереженість.

При контролі цінних паперів необхідно виходити з того, що викладений порядок бухгалтерського обліку цінних паперів (крім векселів) не поширюється на спільні підприємства з іноземним капіталом, міжнародні об'єднання і організації з участю юридичних осіб і громадян, акціонерні об'єднання і товариства з обмеженою відповідальністю, створювані в Україні. Для цих суб'єктів діють інші методики обліку і контролю обігу та зберігання, а також проведення операцій з використанням цінних паперів.

Власники підприємств, часто не розуміючи сутності, мети і завдань внутрішнього контролю, не звертають належної уваги на побудову ефективної системи його здійснення. Хоча внутрішній контроль повинен бути інструментом, який застосовується керівництвом для цілковитої впевненості в тому, що діяльність підприємства здійснюється чесно, законно, ресурси належно захищені від втрат і використовуються економно й ефективно, а інформація щодо результатів діяльності достовірна.

Ми пропонуємо у процесі здійснення працівниками контролю за операціями з цінними паперами ставити чотири основних завдання, а саме:

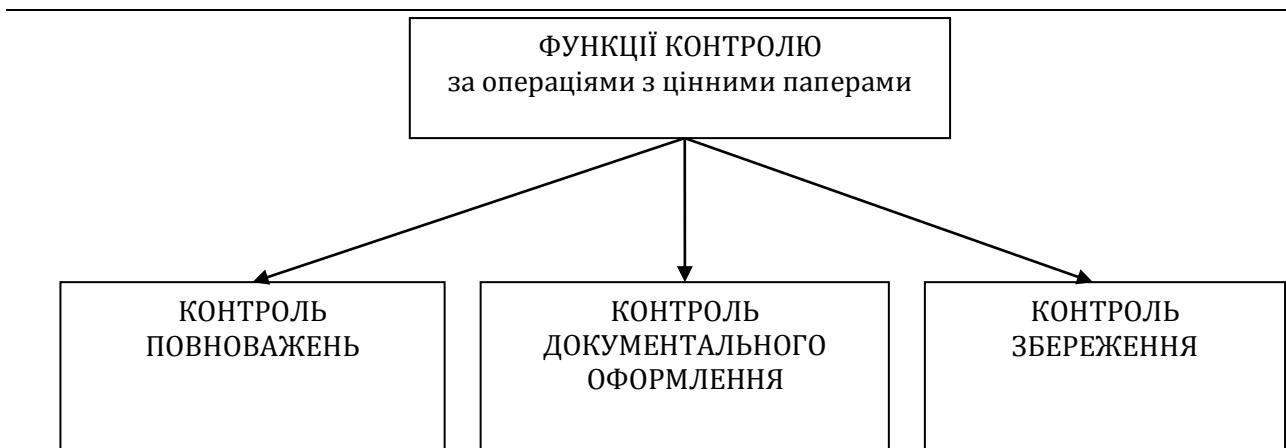
- забезпечення повноти та точності записів в обліку операцій;
- дотримання законності господарських операцій з цінними паперами;
- забезпечення збереження цінних паперів;
- забезпечення захисту цінних паперів.

Для більш достатнього уявлення щодо внутрішнього контролю розглянемо його три функції (рисунок 2).

Контроль повноважень – це контроль, що забезпечує виконання лише тих операцій з цінними паперами, які дійсно сприяють розвитку організації. Такий контроль повинен запобігати зловживанням і попереджувати проведення операцій, у яких відсутня доцільність. При цьому відслідковуються зміни та виправлення облікових записів на предмет обов'язкової наявності необхідних дозволів.

Контроль документального оформлення – контроль, що забезпечує відображення всіх дозволених операцій з цінними паперами в облікових регістрах. Цей вид контролю створює умови, при яких операції правильно оформляють обліковими записами і не виправляються без відповідного дозволу.

Контроль збереження – контроль, що сприяє тому, щоб прийняті до обліку цінні папери не могли бути неправильно використані (наприклад, незаконно привласнені, украдені, залишені без догляду тощо).

Рис. 2. Функції контролю за операціями з цінними паперами

На сьогодні на практиці виникає багато питань та проблем, зокрема, якщо оцінювати стан внутрішнього контролю на підприємствах, то він незадовільний. Найчастіше спостерігаються такі порушення:

- зловживання службовим становищем;
- невиконання або неякісне виконання службових обов'язків (формально підписують документи, не вникаючи в їх зміст, саме там, де було б вигідно підприємству, і зовсім навпаки там, де відповідальна за це посадова особа отримує особисту вигоду та ін.);
- неправильна оцінка операцій з цінними паперами з точки зору доцільності й економічності.

Вважаємо, що належна організація контролю може бути досягнута також через:

- розробку чітких внутрішніх інструкцій щодо організації внутрішнього контролю операцій з облігаціями, також повноваження суб'єктів контролю;
- обізнаність усіх працівників, які безпосередньо пов'язані з операціями з облігаціями, із усіма необхідними інструкціями;
- створення на підприємстві середовища щодо позитивного ставлення до внутрішнього контролю;
- інформування працівників про виявлені правопорушення та покарання винних.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, для впровадження ефективної системи внутрішнього контролю потрібно насамперед розробити внутрішні стандарти контролю, здійснити його автоматизацію та удосконалити нормативно-правову базу стосовно внутрішнього контролю. Також доцільно було б на підприємствах ввести посаду внутрішнього аудитора, який би здійснював посилені контрольні функції за формуванням та розподілом прибутків, відповідальністю керівників перед пайовиками і достовірністю фінансової звітності, а також за залученням додаткового капіталу інвестицій.

Список літератури

1. Бутинець, Т. А. Внутрішній контроль: суть і зміст [Текст] / Т. А. Бутинець // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2008. – № 2 (44). – С. 31-42.
2. Виговська, Н. Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація [Текст] : монографія / Виговська Н. Г. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
3. Максимова, В. Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства: системний підхід до розвитку [Текст] : монографія / В. Ф. Максимова. – К. : АВРІО, 2005. – 264 с.
4. Пилипенко, І. І. Цінні папери в Україні [Текст] / І. І. Пилипенко, О. П. Жук. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2001. – 305 с.
5. Орлов, І. В. Облік і контроль операцій з цінними паперами: теорія, методика, практика [Текст] : автореф. дис...канд. екон. наук: 08.06.04 / І. В. Орлов ; Нац. наук. центр "Ін-т аграрн. економіки" УААН. – К., 2005. – 22 с.
6. Мошенський, С. З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україна: вплив на інвестиційну безпеку держави [Текст] : монографія / С. З. Мошенський. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 432 с.
7. Андрущак, О. Л. Співвідношення контролю та нагляду за обігом акцій на ринку цінних паперів України [Текст] / О. Л. Андрущак // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3. – С. 310-315.
8. Сагова, О. Особливості організації та методики аудиту фінансових інвестицій [Текст] / О. Сагова // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6. – С. 489-492.
9. Войнаренко, М. П. Корпоративні цінні папери: обліково-фінансовий аспект [Текст] : монографія / М. П. Войнаренко, С. З. Мошенський, Н. А. Пономарьова. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 260 с.

-
10. Бурцев, В. В. Основные аспекты организации внутрихозяйственного контроля в акционерном обществе / В. В. Бурцев // Аудитор. – 2002. – № 4. – С. 38-41.

References

1. Butynets, T. A. (2008). Vnutrishnii kontrol: sut i zmist. Visnyk ZhDTU, 2 (44), 31-42.
2. Vyhovska, N. H. (2008). Hospodarskyi kontrol v Ukraini: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia. Zhytomyr: ZhDTU.
3. Maksimova, V. F. (2005). Vnutrishnii kontrol ekonomichnoi diialnosti promyslovoho pidpriemstva: systemnyi pidkhid do rozvytku. Kyiv: AVRIO.
4. Pylypenko, I. I. (2001). Tsinni papery v Ukraini. Kyiv: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy.
5. Orlov, I. V. (2005). Oblik i kontrol operatsii z tsinnymy paperamy: teoriia, metodyka, praktyka : avtoref. dys...kand. ekon. nauk: 08.06.04. Kyiv.
6. Moshenskyi, S. Z. (2008). Fondovy rynok ta instytutsiine investuvannia v Ukraina: vplyv na investytsiinu bezpeku derzhavy. Zhytomyr: ZhDTU.
7. Andrushchak, O. L. (2012). Spivvidnoshennia kontroliu ta nahliadu za obihom aksii na rynku tsinnykh paperiv Ukrainy. Universytetski naukovy zapysky, 3, 310-315.
8. Sahova, O. (2010). Osoblyvosti orhanizatsii ta metodyky audytu finansovykh investytsii. Economic Analysis, 6, 489-492.
9. Voinarenko, M. P., Moshenskyi, S. Z. & Ponomarova, N. A. (2006). Korporatyvni tsinni papery: oblikovo-finansovyi aspekt. Zhytomyr: ZhDTU.
10. Burcev, V. V. (2002). Osnovnye aspekty organizatsii vnutrihozjaystvennogo kontrolja v akcionernom obshhestve. Auditor, 4, 38-41.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2015 р.

Світлана Василівна ОНИШКО

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансових ринків,
Національний університет державної податкової служби України
E-mail: Onyshko_sv@ukr.net

Олександра Анатоліївна ЛАКТИОНОВА

кандидат економічних наук, доцент,
докторант,
Донецький національний університет (м. Вінниця)
E-mail: laktionova.loa@donnu.edu.ua

**ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНИХ ПРАВИЛ В УКРАЇНІ ТА
ЇХ ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Онишко, С. В. Перспективи впровадження фіскальних правил в Україні та їх інституційне забезпечення [Текст] / Світлана Василівна Онишко, Олександра Анатоліївна Лактіонова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 138-150. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Україна має проциклічну фіскальну модель відповідно до її впливу на економічний цикл та економічну динаміку, яка не дозволяє сформувати потенціал стабілізації соціально-економічної ситуації. Вітчизняна фіскальна політика сприяла циклічним коливанням та поглибленню негативних явищ як на етапі економічного підйому напередодні кризи, так і у посткризовий період.

Мета статті – визначення напрямів, інструментів та необхідного інституційного забезпечення підвищення фіскальної гнучкості в Україні, виявлення умов та перспектив ефективного впровадження фіскальних правил як основного інструменту збільшення контрциклічного потенціалу фіскальної політики.

Методологія. Основними інструментами інституціоналізації підвищення фіскальної гнучкості через розширення фіскального і функціонального просторів є впровадження комплексу фіскальних правил із посиленням їх контрциклічної спрямованості. Для публічних фінансів України впровадження такого механізму викликає необхідність відповідей на низку питань, серед основних з них є визначення оптимального часу для впровадження; складу фіскальних показників, що підлягають таргетуванню; масштабу покриття ними публічних фінансів. Основним методом є аналіз досвіду впровадження фіскальних правил у світі.

Результати. Упровадження механізму фіскальних правил в Україні доцільно здійснити після реформування основних проблемних сфер – податкової і пенсійної, за умов виконання умов підписаного із МВФ Меморандуму протягом 2-3 років. Як фіскальні агрегати для таргетування, доцільно застосовувати їх комплекс – боргове або балансове правило, а також правило витрат. Перспективним є застосування найбільш широкого підходу до покриття фіскальними правилами агрегатів на рівні публічних фінансів.

Ключові слова: фіскальні правила; дискреційні заходи; проциклічність; фіскальна політика; фіскальна гнучкість; інституційне забезпечення.

Svitlana Vasylivna ONYSHKO

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Head,
Department of Financial Markets,
National University of the State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

Oleksandra Anatoliivna LAKTIONOVA

PhD in Economics,
Assistant Professor
Doctoral Student,
Donetsk National University, Vinnytsya, Ukraine

PERSPECTIVES OF OFFISCAL RULES IMPLEMENTATION IN UKRAINE AND THEIR INSTITUTIONAL SUPPORT

Abstract

Introduction. *Ukraine has a pro-cyclical fiscal model according to its effects on the economic cycle and economic dynamics that is unable to provide potential for stabilization of the socio-economic situation. Fiscal policy in Ukraine contributed to the deepening of cyclical fluctuations and negative effects, both on the stage of economic growth before the crisis and in the post-crisis period.*

Purpose. *The aim of the research is to determine the trends, tools and the necessary institutional support for increasing fiscal flexibility in Ukraine, to identify the conditions and prospects for effective implementation of fiscal rules as the main tool of increasing the countercyclical potential of fiscal policy.*

Methodology. *The main tool of fiscal flexibility institutionalization is the expanding of fiscal and functional spaces through the implementation of fiscal rules complex. For public finance in Ukraine the implementation of such a mechanism necessitates answers to several questions, including the main ones: to determine the optimal time for implementation; to find the composition of fiscal indicators to be targeting; to identify the scale coverage of public finances. The basic method is the analysis of the experience of implementation of fiscal rules in other countries.*

Results. *Before the implementation of mechanism of fiscal rules in Ukraine it should be implemented the reform in major problem areas which are tax and pension ones, under the fulfillment of the terms of Memorandum with the IMF within 2-3 years. For fiscal targeting in Ukraine the complex of fiscal aggregates is proposed to be used as the most appropriate one. It consists of the balance or debt rule, and the rules of expenses.*

Keywords: *fiscal rules; discretionary measures; procyclicality; fiscal policy; fiscal flexibility; institutional support.*

JEL classification: E6

Вступ

Відсутність своєчасних консолідаційних заходів у сфері державних фінансів та структурних реформ в Україні після фінансово-економічної кризи призвели до накопичення суттєвих фінансових дисбалансів. На тлі високого рівня перерозподілу ВВП державою, суттєвою часткою витрат на соціальне забезпечення у структурі державного фінансування, неефективне фіскальне регулювання призвело до формування значного бюджетного дефіциту і боргового навантаження в Україні без відповідного покращення ані економічної, ані соціальної ситуації.

Порівняно із іншими країнами, Україна має вкрай проциклічну фіскальну модель відповідно до її впливу на економічний цикл та економічну динаміку, яка не сформувала потенціал стабілізації соціально-економічної ситуації. Враховуючи, що значна частина країн, які розвиваються, завдяки реформуванню фіскальної сфери змогли подолати синдром «що гірше, то бідніше» («when it rains, it pours»), вітчизняна фіскальна політика сприяла циклічним коливанням та поглибленню негативних явищ як на етапі економічного підйому напередодні кризи 2009 р., так і у посткризовий період [1].

Проблеми фіскальної кризи, необхідності подолання наслідків світової фінансової кризи привернули увагу наукової спільноти до питання спроможності формування фіскального буферу у період економічного підйому та відповідного його використання під час реалізації експансійної фіскальної політики в період економічного падіння та посткризового відновлення. Серед останніх досліджень слід назвати роботу Карнейро Ф. і Каррідо Л., які на основі використання різних підходів до виокремлення циклічної компоненти проаналізували вибірку з 180 країн за 1980-2012 рр. та виявили зміни, які відбулися у ступені проциклічності фіскальної політики, разом із посткризовим періодом [1]. Аналіз підтвердив тенденцію подолання проциклічності в окремих країнах, що розвиваються, зазначену також

у працях Франкеля та ін. [2] Серед найвпливовіших факторів фахівці визначають рівень інституційної якості. Водночас існує багато доказів того, що відсутність фіскальних правил у бюджетній політиці або умов для їх ефективного впровадження збільшують дискреційне і, відповідно, ручне управління державними коштами, поглиблюючи проциклічність. Про це свідчать роботи Ільзецькі Е., Вега К., Рівеліо Дж., Даблі-Норіс Е. [3], Бови Е. та ін. [4]. Однак питання можливостей застосування контрциклічної політики для країн, що розвиваються, із урахуванням їх національних особливостей, поєднання завдань їх довгострокової кредитоспроможності і стійкості із середньостроковою та короткостроковою гнучкістю під час реалізації фіскальної політики залишаються вкрай актуальними.

Мета статті

Метою статті є визначення на основі аналізу світового досвіду напрямів, інструментів та необхідного інституційного забезпечення підвищення фіскальної гнучкості в Україні, умов та перспектив ефективного впровадження фіскальних правил як основного інструменту збільшення контрциклічного потенціалу фіскальної політики. При цьому якість інституційного середовища виконує вирішальну роль та потребує в Україні в середньостроковій перспективі суттєвих змін.

Виклад основного матеріалу дослідження

Реалізація фінансової політики держави в середньостроковій перспективі спрямована на регулювання циклічних коливань економіки, що в довгостроковій перспективі підтримує сталий розвиток, збільшує фінансовий потенціал та капітал у країні. При цьому гнучкість фіскального реагування залежить від сформованого фіскального та функціонального просторів, що створюють можливості змінювати характер контрциклічного впливу в бюджетній політиці на сукупний попит залежно від стадії економічного циклу за умовою збереження фіскальної стабільності та фінансової стійкості в країні та перспектив економічного зростання. Треба зазначити, що порівняно з фіскальним простором, який є об'ємною величиною та визначається основними параметрами фіскальної стійкості держави – величиною державного боргу і дефіциту бюджету, що впливають на можливу тривалість та вартість фіскального регулювання, функціональний простір визначає стан факторів ефективності фіскальної політики, разом із потенційною реакцією об'єктів фіскального регулювання на регуляторний вплив.

Серед основних напрямів розширення фіскального простору слід зазначити: зниження загального боргу держави, диференціалу вартості державних зобов'язань та зростання ВВП; звуження поточної потреби у фінансуванні за рахунок збільшення строковості боргових зобов'язань; зменшення дефіциту державного бюджету; підвищення якості державних активів та їх ринкової вартості; зростання потенціалу формування та величини стабілізаційного фонду на тлі економічного підйому.

Розширення функціонального простору визначається наступними чинниками: збільшенням еластичності дії автоматичних стабілізаторів через посилення прогресивності оподаткування доходів; підвищенням ефективності бюджетних витрат; оптимізацією частки соціальних виплат у витратах держави; підтриманням оптимального ступеня відкритості економік; зменшенням ефекту витіснення; покращенням структури стимулювального пакету фіскальної політики; збільшенням якості інституційної забезпеченості для впровадження та реалізації фіскальних правил; упровадженням фіскальних правил із контрциклічним (стабілізаційним) впливом. Серед необхідних напрямів загальноекономічного характеру слід назвати підвищення розвитку фінансового сектору, збільшення доходів на душу населення, зменшення рівня бідності в країні.

Основними інструментами інституціоналізації підвищення фіскальної гнучкості через розширення фіскального і функціонального просторів є формування системи резервних (стабілізаційних) фондів із відповідним потенціалом їх наповнення у період економічної стабільності та підйому, а також упровадження комплексу фіскальних правил із посиленням їх контрциклічної спрямованості.

Для публічних фінансів України впровадження такого механізму викликає необхідність відповідей на низку питань, серед основних з них є наступні: оптимальний час для впровадження; склад фіскальних показників, які підлягають таргетуванню; масштаб покриття ними публічних фінансів.

Сьогодні фіскальні правила застосовуються у майже 90-та країнах світу та за результатами багатьох досліджень позитивним чином вплинули на підвищення фіскальної дисципліни та фінансової стійкості країн. Так відповідний аналіз розвинутих країн із фіскальними правилами та країн, які швидко розвиваються, проведений Бовою Е. та ін. на часовому інтервалі з 1995-2012 рр., вказує, що майже половина з першої групи має від'ємний коефіцієнт кореляції та показує контрциклічність своєї фіскальної політики, однак лише 25 % країн із другої групи мають контрциклічну політику [4].

Фіскальні правила дозволяють знизити проциклічність завдяки обмеженню впливу або уникнути можливості виникнення наступних проблем: 1) збільшення витрат та фіскальної експансії у періоди економічного підйому; 2) появи часового лагу між формулюванням та впровадженням фіскальних заходів, що супроводжуються труднощами визначення поточного стану економічного циклу та

довгострокового прогнозу динаміки ВВП; 3) обмеження доступу на світовий ринок капіталу; 4) проблеми «спільного фонду» із лобюванням інтересів певних груп владних структур усупереч довгостроковим інтересам суспільства; 5) проблеми «безбілетника» в особі регіональної влади, що користується можливостями доступу на ринок, який здійснюється відповідно до умов всієї країни та ін.

Фіскальні правила є інституційним механізмом, спрямованим на підтримку фіскальної надійності та дисципліни. Вони ототожнюються із постійними обмеженнями фіскальної політики через кількісні прості ліміти бюджетних агрегатів [5]. Як стверджують фахівці, кожна характеристика фіскальних правил є необхідним, але недостатнім критерієм існування та функціонування правил. У визначенні правил вказується на три такі характеристики: їх спрямованість на застосування у довготерміновій перспективі; їх застосування до певного операційного фіскального агрегату або показника; простота із боку їх операційної функціональності, комунікації та моніторингу. Серед переваг упровадження фіскальних правил варто назвати: можливість застосування дискреційних заходів, які водночас відповідають середньостроковій фіскальній дисципліні; зниження стихійності змін у політиці, із одночасним забезпеченням гнучкості та адаптивності до специфічних обставин [6]; можливість більш ефективної автоматичної стабілізації, забезпечення демократичності у звітності, фіскальної відповідальності та ефективного макроекономічного менеджменту [7].

Застосування правил відповідно до різних індикаторів визначає різні можливості фіскального таргетування. При цьому цілями їх застосування можуть бути:

- посилення відповідної політики до макроекономічної стабільності та фіскальної стійкості і, відповідно, підтримання державного боргу на безпечному рівні;
- забезпечення формування бюджетних накопичень для фінансування довгострокових потреб, пов'язаних зі старінням населення, вичерпання природних ресурсів, потребами у інвестиціях в інфраструктуру;
- забезпечення контрциклічності або ациклічності фіскальної політики;
- зменшення державних витрат або податкового навантаження на економіку;
- забезпечення потенціалу фінансування визначених видів витрат.

Треба зазначити, що усі ці завдання або напрями таргетування за допомогою фіскальних правил тією чи іншою мірою пов'язані зі збільшенням фіскального і функціонального потенціалу і, отже, фіскальної гнучкості впродовж економічного циклу, але неоднаково. Найбільш ефективними вони є в тому випадку, коли діють двобічно – як на етапі економічного підйому, так і, завдяки накопиченню фіскального потенціалу, на стадії економічного спаду. До країн, які застосовують такого роду підхід у правилах, належать Канада, Нова Зеландія, Швейцарія, Чилі та країни ЄС (із 2012 р.) [8].

Дослідження вказують на те, що із позиції зниження проциклічності фіскальної політики найменш ефективними є просте балансове правило та правило боргу [9]. На противагу цьому, правило структурного або скоригованого балансу дає більші можливості для дії автоматичних стабілізаторів, але є досить обмежувальними для дискреційних заходів. Правила, визначені «крізь цикл», дозволяють діяти як автоматичним стабілізаторам, так і залишають поле для маневру дискреційним заходам. Правило витрат загалом відповідає можливостям дії автоматичних стабілізаторів і дискреційних заходів у частині податкових доходів держави, але вони досить жорстко обмежують дію дискреційних стимулів з боку витрат у період економічного спаду. Правило доходів передбачає можливості вияву автоматичних стабілізаторів і дискреційних заходів на боці доходів у період економічного спаду (таблиця 1).

Переваги та недоліки певних видів фіскальних правил та їх неспроможність задовольняти одночасно всі завдання фіскальної політики (стійкість, підтримку макроекономічної стабільності, зниження розміру державних витрат і т. ін.) визначили їх комплексне застосування у майже 60 % випадків. Так сумісна дія правил боргу та витрат допомагає, з одного боку, підтримати боргову стійкість (кредитоспроможність), а з іншого – спрямовує на середньострокову модель регулювання із її контрциклічним потенціалом, зниженням державних витрат, розширюючи тим самим фіскальний простір країни. Аналогічний результат може бути отримано на основі комплексного застосування правила боргу і правила, відкоригованого на циклічність балансу бюджету.

Аналіз застосування правил за країнами свідчить про існування регіональних пріоритетів як у виборі правил, так і у їх комплексному застосуванні. Так перевага у використанні правила боргу у країнах із низьким доходом відображає низький інституційний рівень, що заважає впровадженню правила витрат. Правило балансу із урахуванням циклу переважає у розвинутих країнах і країнах, які швидко розвиваються. Взагалі комплексність у застосуванні правил переважає у розвинутих країнах, а також тих, що швидко розвиваються: більшість розвинених країн, які застосовують фіскальні правила, мають у комплексі правило боргу та балансове правило, а майже половина, крім вказаних, використовують і правило витрат. На противагу, близько третини із тих, що швидко розвиваються, мають тільки одне правило, яке найчастіше є правилом боргу, і тільки країни ЄС із цієї групи застосовують більше двох правил одночасно [4].

Світова фінансова криза, необхідність проведення в багатьох країнах консолідаційної фінансової політики привернули увагу до необхідності удосконалення механізму фінансових правил. Виникла потреба переходу до правил «другого покоління», які повинні мати більшу контрциклічну дію, бути гнучкішими, збільшити відповідальність за їх дотримання з боку влади. Складна ситуація у фінансовій сфері в ЄС призвела до впровадження фінансової реформи та прийняття у 2012 р. Фінансової угоди (Угоди про стабільність, координацію та регулювання в Економічному та Монетарному союзі), відповідно до якої впроваджуються декілька нових елементів фінансових правил на рівні окремих держав вже з 2014 р. : обов'язкове таргетування відкоригованого на циклічність сальдо бюджету (воно повинне бути не більше 0,5 % ВВП та для країн із боргом до 60 % – не більше 1 %); впровадження автоматичного корегувального механізму на національному рівні в разі відхилення показників від фінансових правил; упровадження зобов'язань постійного зниження державного боргу до 60 % ВВП на величину не менше 5 % відхилення між фактичною та граничною величиною боргу через 3 роки після подолання надмірного бюджетного дефіциту (до 3 % ВВП); упровадження таргетування динаміки витрат, яка не повинна перевищувати довгострокове зростання ВВП; посилення ролі незалежного прогнозування та моніторингу [10].

Однією з новацій стало обов'язкове застосування правила витрат, яке довело свою ефективність у забезпеченні контрциклічності. За висновками Європейської комісії, такі правила здатні підтримувати оптимальний баланс між фінансовою дисципліною та завданням фінансової стабілізації [11]. Аналогічні результати отримані і Даблюю Н. та ін., що свідчать про більшу ефективність у досягненні контрциклічності, ніж за іншими правилами, але такий ефект досягнуто переважно у розвинутих країнах [3]. Важливість таргетування державних витрат підтверджується і результатами аналізу фінансової консолідації у світі протягом останніх десятиріччів – саме контроль витрат виявився визначальним фактором її успішності [12]. Середній коефіцієнт покриття фінансовим правилом витрат у публічних фінансах у країнах ЄС – 40,4 %. Привабливість цього виду правил для України визначається не тільки необхідністю після консолідації та реформування фінансової сфери підтримання державних витрат на безпечному рівні, але у майбутньому мати можливість на етапі економічного підйому сформулювати належний фінансовий потенціал та забезпечити довіру кредиторів. Серед позитивних характеристик цього правила слід назвати їх безпосередню контрольованість з боку влади, достатню прозорість із позиції моніторингу порівняно з іншими правилами та доступність для сприйняття суспільством.

Іншим моментом упровадження та застосування комплексу фінансових правил є рівень їх застосування, ступінь централізації, масштабність охоплення сфер публічних фінансів. На кінець 2009 р. у світі нараховувалось 53 країни із національними фінансовими правилами, інші є учасниками наднаціональної системи фінансових правил у складі ЄС, Центрального африканського економічного і монетарного союзу, Східного карибського валютного союзу. При цьому національний механізм фінансових правил може будуватися як на основі найширшого охоплення публічних фінансів (general government) – разом із державними та місцевими фінансами, фондами державного страхування та соціального забезпечення, також пенсійним, так і функціонувати в межах тільки рівня центральної влади – державного бюджету. Зараз співвідношення країн, які застосовують широкий рівень впровадження фінансових правил та вузький (на рівні центральної влади), становить майже 50 на 50 %.

Варто зазначити, що загальною тенденцією є перехід до більш глобального підходу, коли фінансові правила охоплюють всі публічні фінанси, разом із соціальним забезпеченням. До країн, які застосовують більш широкий підхід, належать: більшість країн ЄС, Аргентина, Австрія, Бразилія, Грузія, Індонезія, Гонконг, Панама, Росія, Великобританія. До країн, які застосовують фінансові правила на рівні тільки центральної влади, – Чилі, Швейцарія, Вірменія, Канада, США, Фінляндія, Ізраїль, Індія, Ісландія, Люксембург, Мексика, Нігерія, Норвегія, Перу, Сінгапур, ЮАР та ін. [13]. У деяких країнах чинні обидва підходи залежно від обраних правил: для правила балансу бюджету здебільшого використовується рівень всього публічного сектору, для правила витрат – рівень центральної влади. До таких країн відносяться: Литва, Росія, Іспанія, Швеція, Франція, Німеччина.

Реформа фінансової децентралізації в Україні робить актуальним питання про впровадження фінансових правил у перспективі на рівні місцевих фінансів, що дозволяє забезпечити фінансову стійкість на всіх рівнях бюджетної системи країни. Особливо актуальним це є для країн із федеративним устроєм, де, як вказує аналіз фінансової політики, проциклічність в умовах останньої глобальної фінансової кризи була домінантною для місцевої влади [14].

Таблиця 1. Види фіскальних правил та їх вплив на фіскальну гнучкість

Види правил	Вплив на макроекономічну стабілізацію	Вплив на боргову стійкість і дефіцит балансу	Інші переваги	Інші недоліки
Боргове правило	Переважає проциклічний вплив. Можливе його зменшення на основі застосування правила «впродовж циклу»	Прямий і позитивний вплив. Однак через лаг фіскального впливу на рівень боргу через сальдо балансу, необхідні дії можуть запізнюватися	Безпосередній зв'язок із борговою стійкістю; легка комунікація та моніторинг	Борг є волатильною величиною; вплив на рівень боргу факторів, які знаходяться поза межами контролю влади; не забезпечує оперативне управління; таке правило повинно бути доповнено іншими правилами
Правило балансу бюджету (як абсолютна величина та відсоток від ВВП)	Переважає проциклічний вплив	Позитивний ефект унаслідок безпосереднього зв'язку із величиною боргу; позабалансові операції можуть спотворити цей ефект	Правило відповідає принципу простоти, зрозумілості та прозорості, простоти моніторингу та комунікації; головна операційна складність – обмеження своєчасності та надійності даних	Не забезпечує оперативне управління; засобами досягнення цілі, можуть бути витрати та доходи, які не враховують вплив циклу; вплив на рівень дефіциту факторів, що знаходяться поза межами контролю влади
Правило структурного балансу бюджету (відкоригованого на цикл)	Контрциклічний вплив, тому що циклічна компонента усувається із визначення параметру, що є об'єктом таргетування	Позитивний ефект на сальдо балансу, але його ефективність суттєво залежить від рівня встановленої цілі	Відносно прозоре операційне керівництво для дії, дозволяє враховувати різні фактори	Складне для моніторингу і комунікації внаслідок складності розрахунку гету ВВП, складності диференціації тимчасових і постійних впливів під час встановлення цільового параметру
Правило балансу «впродовж циклу»	Зменшення проциклічності завдяки можливостям дискреційних дій	Позитивний ефект. Однак позабалансові операції можуть спотворити цей ефект	Аналогічні правилу балансу бюджету	Складно визначити стадію циклу та поворотні точки
Правило витрат	Правило підтримує стабілізацію (контрциклічний вплив) якщо параметр таргетування обирається на основі відсотка зростання, якщо використовується відсоток від ВВП – може викликати проциклічність	Позитивний ефект, тому що враховує основні джерела генерації дефіциту бюджету. Збільшення ефективності через додаткове застосування правила доходів або балансу бюджету	Нескладний моніторинг, якщо параметр таргетування визнається на номінальній основі; зрозуміле операційне керівництво до дії, обмежує розмір державних витрат, легка комунікація та моніторинг	Може вести до небажаних змін у розподілі витрат, якщо обмеження у витратах зміщує навантаження на витрати, що не підлягають таргетуванню
Правило доходів	Залежно від визначення правила: правило на основі доходів до ВВП може бути проциклічним унаслідок прогресивності податкової системи; правило, що спрямовує додаткові доходи на зменшення дефіциту або боргу – може бути контрциклічним на стадії економічного підйому	Позитивний або негативний ефект залежно від визначення правила: правило, що ставить ліміти на доходи держави для стабілізації податкового навантаження може мати негативний ефект на вартість боргу; додаткові доходи, які спрямовуються на зниження боргу, можуть зменшити контрциклічність	Моніторинг динаміки суттєво залежить від чинного адміністрування податків; у разі ефективного адміністрування моніторинг є нескладним; є прозорим сигналом для прийняття рішень, контролю стійкості та запобігання проциклічності на етапі економічного підйому.	Не пов'язано безпосередньо із борговою стійкістю, оскільки не впливає на величину витрат

Використання в Україні підходу, відповідно до якого фінансові правила охоплюють усі публічні фінанси або фінанси «розширеної» влади, є привабливим, але таким, яке сьогодні складно реалізувати. Найбільш агрегованими даними на сьогодні є дані про Зведений бюджет України, що поки унеможливує отримання більш-менш оперативної та надійної інформації про загальний стан Державного і місцевих бюджетів, що не інтегрується із даними про стан позабюджетних державних фондів, державних підприємств та банків. Для таргетування окремих фінансових агрегатів це має різнобічний вплив. Так для оцінки загального рівня дефіциту коштів публічних фінансів українською важливо враховувати значний дефіцит Пенсійного фонду України, який складав з 2010 по 2014 р. від 1 до 2,7 % ВВП [15]. Аналогічним чином спотворюють загальний стан публічних фінансів збитки НАК «Нафтогаз», які у 2014 р. склали 5,6 % ВВП [16]. Якщо для балансового правила пріоритетом є агрегування сальдових показників різних сфер публічних фінансів, то для правила витрат це має дискусійний характер. Складність застосування світового досвіду визначається різним способом побудови бюджетної сфери – у деяких країнах фінансування соціального забезпечення повністю покладається на органи центральної влади (наприклад, Нідерланди) та, відповідно, покривається правилом витрат цього рівня, в той час, як в інших вона є суттєво децентралізованою та підпадає під регулювання правил регіонального рівня. Водночас низка витрат зазвичай взагалі не підлягає дії правила витрат: інвестиційні витрати, витрати на виплату допомоги безробітним (унаслідок їх автоматичної стабілізації), фінансові витрати.

Досягнення ефективною дією фінансових правил потребує механізму відповідальності за їх дотриманням. Сьогодні такий механізм мають майже 30 країн, що складає більше 30 % від тих, хто застосовує таргетування фінансових агрегатів. Серед них слід назвати Австралію, країни ЄС, Грузію, Росію, Монголію, Перу, Сінгапур, Швейцарію, США, Бразилію, Мексику та ін. Слід зазначити, що в країнах із ефективним фінансовим ринком, високим фінансовим розвитком, суттєвою інтегрованістю у міжнародний фінансовий ринок та високим ступенем фінансової дисципліни механізм реалізації відповідальності засновується на впливі результатів дотримання фінансової дисципліни на репутацію держави. Для країн із тривалою історією низької фінансової дисципліни та невідповідності фактичних фінансових агрегатів запланованим такий підхід не є доречним. У цьому разі більш доцільним є застосування механізмів примусу до виконання правил, що заснуються на інституційних санкціях, що відповідає і ситуації в Україні.

Наведемо приклади застосування механізму автоматичного коригування та відповідальності за виконання фінансових правил:

- у Словаччині механізм автоматичних санкцій починає діяти в разі досягнення величини державного боргу до 50 % ВВП – Міністр фінансів повинен запропонувати заходи зі зменшення величини боргу; в разі досягнення 53 % Кабінет міністрів пропонує пакет заходів зі зменшення боргу та заморожує свою оплату праці; в разі 55 % – державні витрати повинні бути знижені на 3 %, а в наступному році витрати повинні бути замороженими; 57 % дає підставу для затвердження збалансованого державного бюджету, а при 60 % парламент повинен проголосувати про довіру діям уряду;
- у країнах ЄС відсутність прогресу у зниженні дефіциту бюджету може призвести до впровадження санкцій – стягнення 0,2 % ВВП на безвідсотковий депозит або від 0,2 – 0,5 % ВВП штрафу в разі неефективних дій, аналогічним чином діють санкції в разі неефективних дій зі зменшення боргу до ВВП.

Наступним елементом системи інституційного забезпечення застосування фінансових правил є незалежні фінансові інституції. У найбільш широкому розумінні такі інституції фінансуються державою та забезпечують незалежну оцінку фінансової політики. Останнім часом останні з'явилися у Канаді, Ірландії, Португалії, Швеції і Великобританії. Вважається, що вони можуть забезпечити більш якісною та об'єктивною інформацією суспільство та суттєво збільшити витрати від недотримання фінансової дисципліни. Як основні, можна розглядати такі функції:

- здійснення незалежного макроекономічного прогнозу або здійснення припущень про основні параметри, на яких засновується бюджетне прогнозування;
- незалежне прогнозування доходів та витрат зведеного бюджету як відповідно до фактичних, так і до передбачуваних змін у політиці;
- моніторинг у межах середньострокової бюджетної моделі, реалізація позитивного економічного аналізу, який дозволяє збільшити прозорість та визначити реальні витрати фінансових рішень.

Передбачається, що навіть у країнах зі слабкою довірою до влади внаслідок довготривалої фінансової кризи формування фінансової політики на основі нормативних прогнозів незалежних фінансових інституцій може збільшити підтримку суспільства. Загалом згода влади на найбільш широке залучення незалежної фінансової інституції до бюджетного процесу є необхідною передумовою для ефективності останньої.

Таким чином, відповідно до досвіду чинності фінансових правил у різних країнах, існують наступні умови їх ефективного застосування:

1. Упровадження ефективною структури фінансових правил у межах контрциклічного фінансового

впливу та стійкості:

- фінансові правила повинні бути простими, прозорими, пов'язаними із загальними цілями державної політики та економічного розвитку;
- фінансові правила повинні покривати усі релевантні фінансові (квазіфінансові) операції публічного сектору економіки, що обмежує можливості уникнення правил завдяки переводу витрат на позабюджетні фонди, державні підприємства, місцеві бюджети;
- відповідність високим стандартам прозорості та обліку для забезпечення ефективного моніторингу з боку суспільства;
- посилення дії фінансових правил через уведення відповідальності за їх порушення із наявністю чіткого взаємозв'язку між кількісними правилами та санкціями;
- автоматичність застосування санкцій;
- пріоритетність у перспективі застосування фінансових правил на місцевому рівні – у випадку, коли державна влада не має конституційної можливості застосування єдиної фінансової моделі із єдиними правилами на всіх рівнях, необхідно ініціювання впровадження таких правил на місцевому рівні, особливо правил боргу, балансового правила та правила витрат.

2. Забезпечення посилення контрциклічності та гнучкості:

- розробка надійних індикаторів ідентифікації стадії циклу;
- у разі складності визначення циклічної компоненти для відсотків за боргом фінансові правила повинні застосовуватися до балансу бюджету, що не містить відсотків;
- з огляду на значну волатильність державних доходів та обслуговування боргу у країнах, які розвиваються, пріоритетним є таргетування відкоригованих на циклічність фінансових агрегатів;
- встановлення контрциклічних фінансових правил має відповідати середньостроковій фінансовій стійкості;
- застосування правила доходів для накопичення коштів у період економічного піднесення;
- важливим є застосування правила витрат, яке повинне мати середньострокову перспективу та містити широкий склад бюджетних витрат;
- підвищення ефективності дії автоматичних стабілізаторів на основі розширення застосування прогресивного оподаткування, зниження податкових пільг та підвищення ефективності системи соціальних виплат у разі безробіття;
- підвищення якості управління боргом для зниження проциклічності фінансової політики, зниження залежності від зовнішнього капіталу, збільшення строків боргу;
- формування можливостей відходу від правил (можливості порушення правил), які повинні застосовуватися у виняткових обставинах та мати чітке тлумачення у законодавстві;

3. Формування якісного інституційного забезпечення:

- формування законодавчого забезпечення фінансової дисципліни та контрциклічної фінансової політики, що визначають механізм застосування фінансових правил та відповідної структури фінансової моделі;
- формування фінансової агенції, що надає аналітичне забезпечення, незалежний макроекономічний прогноз та вплив фінансових показників на економічний розвиток;
- формування стабілізаційних фондів, які обмежують витрачання коштів або зниження податків у період економічного підйому. Функціонування таких фондів повинно відповідати світовим стандартам та бути пов'язаним із контрциклічними фінансовими правилами.

На противагу багатьом країнам, які мають вже доволі тривалий досвід у застосуванні фінансових правил, Україна, на жаль, не впровадила дієвого механізму фінансового регулювання економіки із обмеженням її дискреційного впливу, що досі зазнає величезного політичного тиску. За визначенням експертів МВФ, саме цей фактор є основною причиною високого рівня проциклічності фінансових агрегатів, наслідком чого є посилення циклічних коливань [17]. Водночас однією із головних перепон до впровадження фінансових правил в Україні, з точки зору МВФ, крім високої нестабільності макроекономічних показників та відповідної складності прогнозування, є слабкий рівень бюджетних інститутів. Саме якість інституційного забезпечення або якість бюджетних інститутів, які встановлюють формальні і неформальні правила, процедури в процесі бюджетного планування, затвердження та виконання, визначають суттєвою мірою зниження проциклічності фінансових агрегатів. Підтвердження цьому знайдено в останніх дослідженнях фінансової політики у країнах, які розвиваються, та країнах із малими доходами, наприклад, у [18].

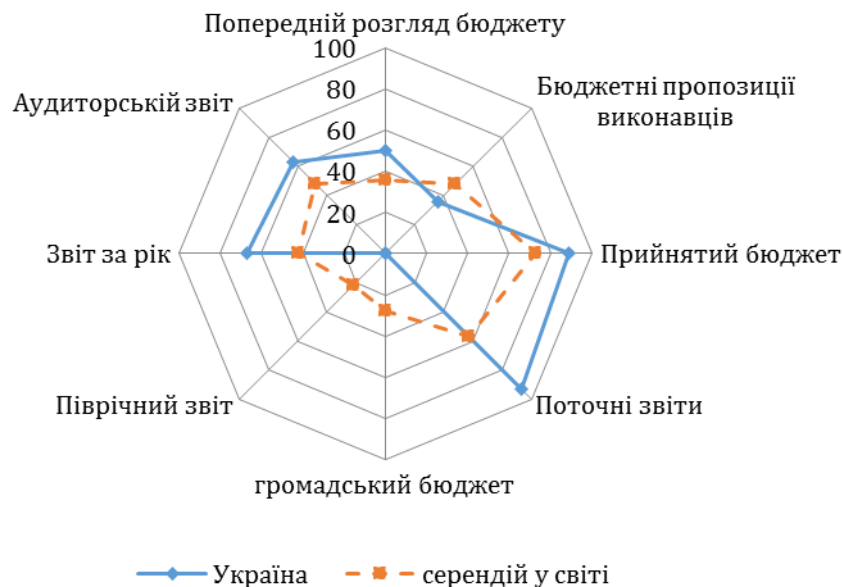
За методикою Даблі-Норіс Е. та ін. [3], оцінка якості бюджетних інститутів здійснюється на основі наступних характеристик бюджетного процесу: ступеня централізації прийняття рішень відносно державного бюджету, наявності та ефективності фінансових правил та контролю, фінансової стійкості та кредитоспроможності держави, комплексності і прозорості бюджетного процесу. Застосування нами цієї методики до оцінки якості бюджетних інститутів в Україні дозволяє стверджувати, що найнижчу якість бюджетні інститути мають на стадії планування – 2,11 (з 4-х можливих), тоді, як на стадії затвердження –

3,8, стадії виконання – 3,19. Однак саме перша і остання отримають згідно із методикою найбільші ваги (0,4 кожна), що визначає загальний рівень якості бюджетних інститутів – 3,21.

Попри досить задовільний результат оцінки якості бюджетних інститутів за вказаною методикою, бюджетні процедури не є єдиним фактором, який визначає сприятливість інституційних умов упровадження фіскальних правил, підвищення фіскальної дисципліни та відповідно зниження фіскальної проциклічності в Україні. Треба зазначити важливі висновки для країн із низькими доходами: більш прозорий і комплексний (всебічний) бюджет є важливішим, ніж централізація прийняття рішень під час розгляду та затвердження бюджету. Тобто зовнішній аудит є більш ефективним інструментом, ніж внутрішній моніторинг, а більша централізація бюджетного процесу в руках виконавчої влади в умовах відсутності прозорості та публічного контролю може негативно впливати на фіскальну дисципліну [3].

Говорячи про прозорість як найважливішу якість інституційного забезпечення фіскальної гнучкості, доречно навести дані незалежного Міжнародного бюджетного співтовариства (IBP), яке з 2006 р. визначає рівень бюджетної відкритості майже ста країн світу на основі виміру прозорості, можливості участі суспільства у бюджетному процесі та нагляду за бюджетом з боку законодавчого та контролюючого органів [19]. Україна оцінюється із 2008 р. та у 2015 році отримала найгірший рівень бюджетної відкритості – 46 балів із 100 можливих, що на 2 % менше, ніж у 2010 р., та на 17 % ніж у 2008 і 2012 роках. Відповідно суттєво погіршився і рейтинг України серед інших країн – якщо у 2010 р. вона займала 19 позицію із 92 країн, то у 2012р. – вже 35, у 2015 р. – 56 місце.

За повнотою та відкритістю бюджетної інформації Україна перевищила середній бал, розрахований по ста країнах, за такими елементами оцінки: інформацією, яка є доступною під час попереднього розгляду Державного бюджету; під час прийняття бюджету, під час формування поточних звітів; звіту за рік та аудиторського звіту (рисунок 1). Водночас менше середнього Україна отримала бал відповідно до прозорості і повноти інформації під час попереднього розгляду бюджетних пропозицій; за нескладання Громадського бюджету та піврічного бюджету.

Рис. 1. Відкритість та прозорість бюджетного процесу в Україні [19]

Показовою є також оцінка повноти інформації за її видами: за інформацію про бюджетні витрати наша держава отримала 52 бали, про доходи – 53, про борг – 50, загальна репрезентація – 13 зі 100 можливих.

З метою визначення участі громадськості оцінюється також ступінь, з яким уряд надає можливості для участі суспільства у бюджетних процесах. Такі можливості повинні надаватися протягом усього бюджетного циклу виконавчою владою, законодавчим органом і головним контрольним органом. Україна отримала 23 бали з 100, що вказує на недостатню можливість участі громадськості в бюджетному процесі. Це нижче, ніж загальний середній бал 25.

Така ситуація значно погіршує можливості ефективного впровадження фіскальних правил. Найгірше впливає на такий потенціал наступне:

- відсутність у бюджетній пропозиції виконавчої влади інформації щодо видатків та доходів за їх класифікацією за попередні та на майбутні роки, а також за бюджетними програмами;

- відсутність інформації про вплив зроблених макроекономічних припущень про витрати, доходи, інфляцію, зростання реального ВВП та вартість капіталу або аналіз чутливості до їх зміни;
- відсутність інформації про фінансові і нефінансові активи держави, які потенційно формують фискальний простір фінансової політики;
- у бюджетних пропозиціях відсутня інформація про результати оцінки майбутніх фінансових зобов'язань держави на довгострокову перспективу – така інформація повинна покривати щонайменше 10 років та містити макроекономічні та демографічні припущення, оцінку їх впливу на зроблений прогноз;
- відсутність у бюджетній пропозиції інформації про вплив чинної або передбаченої фискальної політики на цілі державної політики у середньостроковій перспективі;
- відсутність у бюджетній пропозиції інформації про оцінку впливу фискальної політики на забезпеченість найбільш незахищених верств населення;
- недостатня повнота піврічного та річного звіту, де відсутнє порівнювання планової і фактичної зарплатності, процентного доходу, а також порівняльна інформація про фактичні показники роботи.

З метою визначення участі громадськості оцінюється також ступінь, з яким уряд надає можливості для участі суспільства у бюджетних процесах. У світі останнім часом суттєво зросла актуальність проблеми доступу громадськості до фискальної інформації та участі у бюджетному процесі, що підтверджується директивами провідних міжнародних організацій – МВФ, ООН, ОЕСР. Такі можливості повинні надаватися протягом усього бюджетного циклу виконавчою владою, законодавчим органом і головним контролюючим органом. Україна отримала всього 23 бали зі 100 можливих, що вказує на недостатнє надання громадськості можливостей для участі в бюджетному процесі. Це нижче, ніж загальний середній бал 25. Водночас у світі на сьогодні влада тільки 7 країн надає адекватні можливості суспільству для участі у бюджетному процесі.

Таким чином, інституційне забезпечення впровадження гнучких механізмів фискального реагування та відповідного підвищення стабілізаційної ролі фискальної політики в Україні нині є досить обмеженим та потребує суттєвих кроків із підвищення фискальної дисципліни, збільшення прозорості та надійності бюджетної інформації, посилення системи незалежного прогнозування, моніторингу та контролю.

Достатньо дискусійним питанням є і визначення періоду впровадження фискальних правил. Треба зазначити, що відповідно до звіту МВФ, зробленого у 2008 р., на той час Україна ще не мала достатніх умов для ефективного впровадження фискальних правил [17]. Як доводить світовий досвід, у більшості випадків (особливо в Латинській Америці та Південній Африці) фискальні правила було впроваджено впродовж фискальної або під час боргової криз. Отже, це було частиною або одним з етапів середньострокових планів із фискальної стабілізації, що часто передбачало формування відповідної правової бази у вигляді «права фискальної відповідальності» [20]. На противагу цьому, в інших випадках (переважно у країнах Східної Європи та в Африці) фискальні правила були елементом прикінцевих етапів економічної лібералізації як результату попередньо проведеної фискальної консолідації та відповідного зниження державних витрат. У цих випадках упровадження фискальних правил здебільшого асоціюється із більш широкою за сутністю моделлю середньострокового планування витрат [21]. Водночас у країнах, які розвиваються та які не є учасниками валютних об'єднань, правила було впроваджено відповідно до програм підтримки МВФ.

Дослідження, проведені МВФ, вказують на те, що в умовах високого рівня державного боргу, суттєвої невизначеності та необхідності впровадження політики зниження боргового навантаження встановлення фискальних правил або швидке повернення до них є недоцільним – необхідне корегування може бути досить суттєвим. Найбільш доречним у цієї ситуації є застосування перехідного періоду із окресленням середньострокових цілей із графіком переходу до фискальних правил та досягнення цільових орієнтирів. Цей період має стати часом поступової соціальної адаптації та сприйняття населенням фискальної політики із застосуванням фискальних правил, узгодження їх застосування на різних рівнях фискальної влади.

Відповідно до Меморандуму про економічну і фінансову політику, який було підписано на початку 2015 р. між Україною і МВФ, урядом взято зобов'язання із відновлення надійності державних фінансів і забезпечення сталої динаміки державного боргу на основі тривалого середньострокового фискального корегування та консолідації. Встановлено цільові фискальні показники, досягнення яких передбачено до 2018-2020 рр. : зниження відношення державного боргу до ВВП до 71 %, об'єданого дефіциту сектору загальнодержавного управління та НАК «Нафтогаз» до 2,6 %, первинного сальдо балансу бюджету до 1,6 % профіциту [22]. Фактично такі цільові орієнтири є квазіправилами, досягнення яких уможливило отримання фінансової підтримки від МВФ. Такі кроки визначають подальше впровадження повноцінного механізму фискальних правил, які є інструментом обмеження дискреційних дій уряду та відповідної проциклічності публічних фінансів.

Водночас для ефективного впровадження фискальних правил необхідним є формування низки

наступних умов:

- серед політичних факторів: наявність деполітизованої моделі фіскальної політики і стійкого політичного консенсусу відносно впровадження та дотримання фіскальних правил; наявність чіткого уявлення та підтримки з боку суспільства; політична стабільність у період упровадження правил;
- серед факторів якості бюджетних інститутів: почата програма фіскальної стабілізації; наявність своєчасної, точної, надійної та релевантної фіскальної статистики; наявність простих процедур моніторингу та обмежені можливості маніпулювання даними; розпочате впровадження моделі середньострокового бюджетування (планування), спрямованої на підвищення фіскальної дисципліни на відповідальності; наявність перехідного періоду до фіскальних правил із визначенням перехідних цілей (2-3 роки); наявність надійного індикатора циклічної позиції економіки та її впливу на бюджет;
- серед факторів платоспроможності та макроекономічної стабільності: відповідність фіскальної політики платоспроможності держави та рівня боргу; впровадження основних реформ у сфері соціального захисту та податків; прогнозованість зміни ВВП, бажана відсутність рецесії, сильної девальвації, погіршення умов торгівлі; бажане закінчення фіскальної консолідації та впровадження структурних реформ.

Отже, відповідно до підписаного Меморандуму більшість фінансово-економічних факторів у перспективі 2-3 років повинні відповідати умовам ефективної інституціоналізації нового фіскального механізму, дія якого суттєвим чином може збільшити можливості стабілізаційного фіскального впливу на економічний і соціальний розвиток в Україні, значно знизити політизованість бюджетного процесу та ручне управління державними фінансами.

Важливо зазначити, що перспективність упровадження механізму фіскальних правил в Україні значною мірою обумовлюється не тільки необхідністю виконувати зобов'язання перед міжнародними фінансовими інституціями, але наявністю політичної волі та готовності суспільства до переходу до відповідальної фіскальної політики.

Висновки та перспективи подальших розвідок

1. Основними інструментами інституціоналізації підвищення фіскальної гнучкості через розширення фіскального і функціонального просторів є формування системи резервних (стабілізаційних) фондів із відповідним потенціалом їх наповнення у період економічної стабільності та підйому, а також упровадження комплексу фіскальних правил із посиленням їх контрциклічної спрямованості. Унаслідок відсутності на сучасному етапі надійних та вільних джерел накопичення стабілізаційного фонду в Україні, крім позик, його формування доцільно розпочати тільки після впровадження фіскальних правил на етапі стійкого економічного підйому.
2. Упровадження механізму фіскальних правил в Україні доцільно здійснити після реформування основних проблемних сфер – податкової і пенсійної, за умови виконання вимог підписаного Меморандуму із МВФ. Як фіскальні агрегати для таргетування доцільно застосовувати їх комплекс – боргове або балансове правило, а також правило витрат. Перспективним є застосування найбільш широкого підходу до покриття фіскальними правилами агрегатів на рівні публічних фінансів.
3. Для ефективного впровадження фіскальних правил в Україні необхідним є суттєве покращення якості бюджетних інститутів – прозорості бюджетних відносин на всіх етапах бюджетного процесу, покращення фіскальної та макроекономічної статистики; формування законодавчого забезпечення за типом права фіскальної відповідальності на прикладі кращих практик у світі.
4. Для успішного впровадження основного інструменту підвищення фіскальної гнучкості в Україні – фіскальних правил, необхідним є виконання низки умов, у тому числі макроекономічного характеру. Унаслідок існування значного розмаїття видів та алгоритмів застосування правил, перспективним є дослідження структури оптимального їх комплексу із визначенням логіки їх побудови та розрахунку, формуванням потенціалу їх інтеграції із фіскальними правилами, що уможливорюється поглибленням фінансової децентралізації в Україні.

Список літератури

1. Carneiro, F. New Evidence on the Cyclicity of Fiscal Policy [Electronic resource] / Francisco G. Carneiro, Leonardo Garrido/ Policy Research Working Paper 7293. – 2015. – Access at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2616064.
2. Frankel, J. On Graduation from Fiscal Procyclicality/J. A. Frankel, C. A. Vegh, G. Vuletin// Journal of Development Economics. – 2013. – Vol. 100. – P. 32-47.
3. Budget Institutions and Fiscal Performance in Low-Income Countries [Electronic resource]/ Dabla-Norris, E., R. Allen, L. Zanna, T. Prakash, E. Kvintradze, V. Lledo, I. Yackovlev, S. Gollwitzer/ IMF Working Paper 10/80

- (Washington: International Monetary Fund). – Access at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp1080.pdf>.
4. Bova, E. Fiscal Rules and the Procyclicality of Fiscal Policy in the Developing World [Electronic resource] / Elva Bova, Nathalie Carcenac, Martine Guerguil. – 2014. – Access at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp14122.pdf>.
  5. Kopits, G. Fiscal Policy Rules / G. Kopits, S. Symansky // IMF Occasional Paper N° 162 (Washington: International Monetary Fund). – 1998.
  6. Monetary Policy and Time Inconsistency in an Uncertain Environment [Electronic resource] / Y. Mersch // Central Bank Articles and Speeches. Bank of International Settlements. – Access at: <http://www.bis.org/review/r060915a.pdf>.
  7. Debrun, X. Tying Hands Is Not Commitment: Can Fiscal Rules and Institutions Really Enhance Fiscal Discipline? [Electronic resource] / X. Debrun // Bruegel Working Paper 1. Brussels. – 2007. – Access at: <http://bruegel.org/2006/12>.
  8. Fiscal Rules at a Glance [Electronic resource] / Elva Bova, Tidiane Kinda, Priscilla Muthoora, Frederik Toscani. – 2015. – Access at <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/.../wp14122.pdf>.
  9. Building Countercyclical Fiscal Policies in Latin America: The International Experience [Electronic resource] / Mario Gutiérrez, Julio E. Revilla / Policy Research Working Paper 5211. – 2010. – Access at: www-wds.worldbank.org/servlet/.../WPS5211.pdf
  10. Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union [On-line, webpage]. – Access at: <http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/>
  11. National Expenditure Rules – Why, How and When [On-line, webpage]. – Access at: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2012/pdf/ecp473_en.pdf.
  12. Guichard, S. What promotes fiscal consolidation [Text] / S. Guichard, M. Kennedy, E. Wurzel, C. André, OECD Economic Department Working Paper No. 553. – 2007.
  13. Fiscal Rules Dataset [On-line, webpage]. – Access at: <http://www.imf.org/external/datamapper/FiscalRules/matrix/matrix.htm>.
  14. Impact of the Global Crisis on Sub national Governments' Finances [Electronic resource] / Teresa Ter-Minassian, Annalisa Fedelino. – Access at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1985235.
  15. Офіційний сайт Пенсійного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index>.
  16. Офіційний сайт НАК Нафтогаз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf?Open>.
  17. Ukraine: Selected Issues IMF Country Report No. 08/228 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2008/cr08228.pdf>.
  18. Frankel, J. A. On Graduation from Fiscal Procyclicality [Text] / J. A. Frankel, C. A. Végh, G. Vuletin // Journal of Development Economics. – 2013. – Vol. 100 (No. 1). – PP. 32-47.
  19. International Budget Initiative [Electronic resource]. – Access mode : <http://internationalbudget.org/opening-budgets/open-budget-initiative>.
  20. Berganza, J. C. Fiscal Rules in Latin America: A Survey / J. C. Berganza / Bank of Spain Occasional Paper 1028 (Madrid: Bank of Spain). – 2012.
  21. Barbone, L. The Great Crisis and Fiscal Institutions in Eastern and Central European and Central Asia / Barbone L., I. Roumeen, L. A. Sanchez / World Bank Policy Research Working Paper 5453 (Washington: World Bank), 2010.
  22. Лист про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20163929.

References

1. Carneiro, F. (2015). New Evidence on the Cyclicity of Fiscal. Policy Research Working Paper 7293. Retrieved from: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2616064.
2. Frankel, J. A., Vegh, C. A., & Vuletin, G. (2013). On Graduation from Fiscal Procyclicality. Journal of Development Economics 100, 32-47.
3. Dabla-Norris, E., Allen, R., Zanna, L., Prakash, T., Kvintradze, E., Lledo, V., Yackovlev, I. & Gollwitzer, S. (2010). Budget Institutions and Fiscal Performance in Low-Income Countries. IMF Working Paper 10/80 (Washington: International Monetary Fund).
4. Bova, E., Carcenac, N, Guerguil, M. (2014). Fiscal Rules and the Procyclicality of Fiscal Policy in the Developing World. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp14122.pdf>.
5. Kopits, G., Symansky, S. (1998). Fiscal Policy Rules, IMF Occasional Paper N° 162 (Washington: International Monetary Fund).

-
6. Mersch, Y. (2006). Monetary Policy and Time Inconsistency in an Uncertain Environment. Central Bank Articles and Speeches. Bank of International Settlements.
  7. Debrun, X. (2007). Tying Hands Is Not Commitment: Can Fiscal Rules and Institutions Really Enhance Fiscal Discipline? Bruegel Working Paper 1. Brussels.
  8. Bova, E., Kinda, T., Muthoora, P. and Toscani, F. (2015). Fiscal Rules at a Glance. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/.../wp14122.pdf>.
  9. Gutiérrez, M., Revilla, J. E. (2010), Building Countercyclical Fiscal Policies in Latin America: The International Experience. Policy Research Working Paper 5211.
  10. Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union. (2015). Retrieved from: <http://www.consilium.europa.eu/en/european-council>.
  11. National Expenditure Rules – Why, How and When. (2012). Retrieved from: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2012/pdf/ecp473_en.pdf.
  12. Guichard, S., Kennedy, M., Wurzel, E. & André, C. (2007). What promotes fiscal consolidation. OECD Economic Department Working Paper No. 553.
  13. Fiscal Rules Dataset. (n.d.). Retrieved from <http://www.imf.org/external/datamapper/FiscalRules/matrix/matrix.htm>.
  14. Ter-Minassian, T. & Fedelino A. (1985). Impact of the Global Crisis on Sub national Governments' Finances. Retrieved from: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1985235.
  15. Pension Fund of Ukraine. (2015). Retrieved from: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index>.
  16. Naftogaz of Ukraine. (2015). Retrieved from: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf?Open>.
  17. Ukraine: Selected Issues IMF Country Report. (2008). Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2008/cr08228.pdf>.
  18. Frankel, J. A., Végh, C. A. & Vuletin, G. (2013). On Graduation from Fiscal Procyclicality. *Journal of Development Economics*, 100(1), 32–47.
  19. International Budget Initiative. Retrieved from: <http://internationalbudget.org/opening-budgets/open-budget-initiative>.
  20. Berganza, J. C., (2012). Fiscal Rules in Latin America: A Survey. Bank of Spain Occasional Paper, 1028 (Madrid: Bank of Spain).
  21. Barbone, L., Roumeen, I. & Sanchez, A. (2010). The Great Crisis and Fiscal Institutions in Eastern and Central European and Central Asia. World Bank Policy Research Working Paper, 5453.
  22. Letter of Intent and Memorandum of Economic and Financial Policies. (2015). Retrieved from www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20163929.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2015 р.

Оксана Петрівна ПРИСТАЙКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет
E-mail: ksuxa.pr@yandex.ru

РЕГІОНАЛЬНЕ ВИРІВНЮВАННЯ В СИСТЕМІ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Пристайко, О. П. Регіональне вирівнювання в системі міжбюджетних відносин [Текст] / Оксана Петрівна Пристайко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 22. – № 1. – С. 151-155. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті проаналізовано бюджетну децентралізацію на основі нової моделі фінансування місцевих бюджетів в Україні, а також практичний досвід розвинених країн, які мали схожі етапи розвитку.

Вступ. *Україна відповідно до Конституції є унітарною державою, але так історично склалося, що економічний розвиток її областей є різним. На сьогодні для стабільного соціального забезпечення, актуальним є впровадження в життя системи перерозподілу між доходами і видатками областей через державний бюджет. Аналогічна ситуація існує також і всередині самих областей та між їх окремими містами та районами.*

Мета роботи – теоретичне обґрунтування регіонального вирівнювання нинішньої практики в межах децентралізації бюджету та реалізації реформи міжбюджетних відносин.

Результати. *За результатами проведеного дослідження зроблено загальний висновок про те, що сьогодні гостро постало питання щодо ефективного розподілу та перерозподілу бюджету на регіональних рівнях. Це є особливо актуальним стосовно перспективи фінансування регіональних бюджетів в умовах децентралізації влади.*

Ключові слова: *міжбюджетні відносини; місцеві бюджети; спеціальний фонд; видаткові повноваження; бюджетна децентралізація; міжбюджетні трансферти; фінансове забезпечення; нормативи відрахування; бюджетно-податкове законодавство.*

Oksana Petrivna PRYSTAYKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
National Aviation University
E-mail: ksuxa.pr@yandex.ru

REGIONAL EQUALIZATION IN THE SYSTEM OF INTERGOVERNMENTAL RELATIONS

Abstract

The article analyzes the fiscal decentralization on the basis of the new model of financing of local budgets in Ukraine. The experience of developed countries that have similar stages of development is considered.

Introduction. *Ukraine according to the Constitution is a unitary state, but somehow it has happened historically that the economic development of its regions is different. Urgent implementation of the system of redistribution between income and expenditures of the state budget areas is very actual today for sustainable social security. A similar situation exists also in most regions and between their separate cities and regions.*

Purpose. *The aim of the research is theoretical foundation for regional alignment of current practices within budget decentralization and realisation of the reform of intergovernmental relations.*

Results. *According to the results of the research we have come to the conclusion that nowadays the question of effective budget allocation and redistribution at the regional level is a very urgent one. This is particularly relevant in relation to the prospects for regional budgets financing in terms of decentralization.*

Keywords: *intergovernmental relations; Local budgets; Special Fund; budget decentralization; intergovernmental transfers; financial support; standards of allocations; budget and tax legislation.*

Вступ

Міжбюджетні відносини відбивають взаємозв'язки бюджетів різних рівнів. Основоположним для таких відносин є принцип рівності Державного бюджету України у взаємовідносинах з місцевими бюджетами та рівності місцевих бюджетів у взаємовідносинах між ними, що передбачає встановлення єдиних для всіх бюджетів нормативів відрахування від загальнодержавних податків та зборів, а також єдиного порядку їх сплати.

Мета та завдання статті

Мета та завдання статті полягають у обґрунтуванні регіонального вирівнювання, аналізі сьогодношньої практики, а також пошуку рішень альтернативних та ефективних рішень щодо удосконалення регіонального фінансування в системі міжбюджетних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вивчення та аналіз різних точок зору на роль міжбюджетних відносин у бюджетній та фінансовій системах країни, рух до їх покращення дають підстави для обґрунтування цілей і методів регулювання взаємозв'язку між окремими суб'єктами бюджетної системи країни.

Чинні в країні фінансові відносини на провідне місце ставлять наймасштабнішого власника – державу, на користь якої проводиться розподіл та перерозподіл ВВП країни. Проте процеси децентралізації економічної та політичної системи державної влади та управління спричиняють виділення зі складу переважної частини державної власності у власність територіальних громад. При цьому утворюється комунальна власність, а також право суспільства на частину доходів економічних суб'єктів різних форм власності (у формі відрахувань та податків). Таким чином, створюється фінансова база місцевого самоврядування, утворюються та накопичуються фінансові ресурси управління та органів влади різних рівнів для фінансового забезпечення власних та делегованих державних зобов'язань.

Децентралізація бюджету складається з повторного розгляду міжбюджетних трансфертів та структури податків, зміни місця та ролі органів управління в економіці, а також упорядкування видаткових повноважень. Зміни стосовно Бюджетного та Податкового кодексів України в частині податків і міжбюджетних трансфертів мають вагомий вплив на дохідну частину місцевих бюджетів. Таким чином, зменшено кількість податків через їх об'єднання за відповідною їхньою специфікою. Встановлені нові нормативи відрахування податку на доходи фізичних осіб (фінансове забезпечення бюджету міст обласного значення та районів – 60 %, обласні бюджети – 15 %, бюджет м. Києва – 40 %). У м. Києві з бюджету вилучено до загального фонду державного бюджету близько 60 % податку на доходи фізичних осіб. Зміни стосовно розмежування між бюджетами податку на доходи фізичних осіб і зарахування 25 % його до загального фонду державного бюджету вплинули на доходи місцевих бюджетів з гіршого боку, оскільки вони позбавлені стабільного джерела надходжень, починаючи з 2015 року. У зв'язку з цими змінами у 2015 році державний бюджет отримує додатково до 25 % податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на відповідній території України.

Зі зміною нормативу відрахувань стимулюється збільшення територіальних громад (такі бюджети отримують близько 60 % податку), а необ'єднані територіальні громади, починаючи із 2015 року, як правило, залишаються без цього дохідного джерела. Натомість, водночас спрогнозовано перспективне основне джерело надходжень до місцевих бюджетів – податок на нерухомість. Зміни, що стосуються бюджетно-податкового законодавства, прогнозують збільшення бази оподаткування податком на нерухомість, методом залучення до оподаткування не тільки житлового, але й комерційного, тобто нежитлового майна (торговельні центри, офіси і т. д.). Але спосіб його справляння та нарахування не відповідає дійсній практиці розвинених країн, що проходили такий самий шлях розвитку, який проходить наша країна. Так у практиці зарубіжних країн розмір податку пов'язаний з ринковою вартістю об'єкта нерухомості, а в Україні – з житловою площею (не оподатковується площа до 60 м² для квартир, і до 120 м² – для будинків). За винятком цього, виникає певний сумнів щодо важливих надходжень від податку на нерухомість у сільській місцевості. Встановлено також акцизний податок з кінцевих продажів, тобто від реалізації через роздрібні мережі алкогольних напоїв, пива, тютюнових виробів, скрапленого газу і нафтопродуктів. Ставка податку встановлюється місцевими органами влади і становить від 2 % до 5 % від обсягу реалізації. Проте місцевий акцизний податок із реалізації підакцизних товарів є суперечливим за своїм механізмом адміністрування та сутністю через те, що він має різне фіскальне значення для міських та сільських територіальних одиниць, дієвий спосіб його адміністрування.

Беручи до уваги ситуацію, що склалася в Україні у сфері розвитку місцевих бюджетів, добре буде звернути увагу на вивчення і практичне застосування досвіду інших держав, що проходили схожий шлях фінансового регулювання відносин «центру» і «території», як і Україна.

Певні стандарти фінансового вирівнювання у різних країнах беруть за основу рівні децентралізації. Однак спільним положенням моделі міжбюджетних відносин є те, що керуючі органи країни беруть на себе відповідальність щодо вирішення проблем місцевого розвитку, але не практикують прямі способи перевірки діяльності місцевих органів. Вимогою, що стосується надання фінансової підтримки регіонам, є оптимальне використання ресурсів. Фінансова підтримка місцевостей реалізовується за допомогою нецільового передання коштів, якими органи влади місцевого рівня можуть розпоряджатися на власний розсуд, і цільових фінансових ресурсів, призначення яких обумовлене законодавчим актом. Бюджетні дотації (нецільові трансферти) найбільше застосовуються у Німеччині та Швеції.

Важливо підкреслити високий ступінь довершеності та усталеності нормативно-правової бази, що займається регулюванням міжбюджетних відносин і яка безпосередньо має вплив на результативне функціонування місцевих бюджетів. Серед держав із уже сформованим нормативно-правовим регулюванням місцевих бюджетів можна назвати Францію, Швецію та Німеччину. Так, наприклад, у Німеччині формування основних видів бюджетних трансфертів надається землям, що закріплюються найчастіше в Законі (так названа Фінансова Конституція). Система надання бюджетних трансфертів визначається спеціальними Законами («Про фінансову допомогу Федерації» «Про вирівнювання різної економічної сили земель»), законами про деякі види грошових виплат, що стосуються спільної компетенції. У Франції базові види бюджетних трансфертів формуються спеціальними законами, які покладені в Кодекс комун, Адміністративний кодекс місцевого самоврядування тощо. Що стосується вирішення питань фінансової бази місцевих бюджетів на основі перерозподілу ресурсів, яскравим прикладом цього можна вважати Італію. Бюджетна система цієї держави, аналогічно бюджетній системі України, характеризується жорсткою централізацією: частка центрального бюджету в ній становить близько 66,4 %, а власні доходи місцевих бюджетів (перш за все комун) не досягають 20,7 %, з яких 10,7 % – це надходження до місцевих податків. В Італії відбувалися заходи стосовно відтворення податкової незалежності місцевих органів влади, що були утиснені минулими податковими реформами. Задля виходу із скрутного становища та зростання економічної незалежності місцевих бюджетів в Італії було затверджено цілий перелік законів у руслі політики «фіскального федералізму». Так, наприклад, трансферти місцевим бюджетам були заблоковані, а місцевим органам влади запропоновано запровадити місцеві податки або удосконалити старі. В економічну тактику розвитку країни було внесено пропозицію щодо подальшого розподілу обов'язків між місцевими, обласними та центральними органами влади задля задоволення потреб населення на належному рівні.

В Україні доречним можна вважати вивчення позитивного досвіду унітарних країн за умови імплементації на практиці у власних подальших діях, які реалізовували теорію «фіскального федералізму» і зменшували рівень перерозподілу національного доходу через державний бюджет.

Верховна Рада України ухвалила реформу міжбюджетних відносин, а саме законопроект «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (стосовно реформи міжбюджетних відносин)», за який проголосували 231 народний депутат із 226 мінімально необхідних для прийняття рішення.

Відповідно до закону, місцевий уряд може незалежно розподіляти та перерозподіляти бюджет на місцевому рівні і, незважаючи на те, чи ухвалений державний бюджет, чи ні, місцева влада буде в змозі до 25 грудня затверджувати власні бюджети, з огляду на свої повноваження. Після узгодження державного бюджету повинні проводитися лише деякі уточнення та виправлення показників у частині трансфертів, що виділяються з державного бюджету в місцевий. Також полегшується алгоритм надання гарантій. У пояснювальній записці законопроекту передбачено:

1. Зростання фінансової та бюджетної незалежності місцевих бюджетів.
2. Заохочення народу до об'єднання та створення спроможних територіальних громад через механізм переходу бюджетів об'єднаних громад на прямі міжбюджетні відносини з державним фінансуванням, надання таким громадам повноважень, що відповідають повноваженням обласних центрів, залишити без права на виконання делегованих державою повноважень органів місцевого самоврядування в селах, селищах, містах районного значення, що не об'єдналися.
3. Збільшення реальних бюджетних доходів за допомогою:
  - передачі оплати за надання адміністративних послуг (окрім 50 % адміністративного збору за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців) та державного мита з бюджету держави;
  - підвищення відсотка зарахування екологічного податку від 35 % до 80 %;
  - встановлення збору з роздрібного продажу підакцизних товарів (тютюнові вироби, алкогольні напої, пиво, нафтопродукти) за сплатою, що коливатиметься від 2 % до 5 % від вартості реалізованого товару, замість збору за садівництво, виноградарство та хмелярство, який натомість надходитиме до місцевих бюджетів;

– збільшення бази оподаткування податку на нерухомість, що проходитиме методом внесення до оподаткування комерційного (нежитлового) майна.

4. Чіткий розподіл компетенцій, сформований за принципом субсидіарності, та децентралізація видаткових повноважень у соціально-культурній сфері.

5. Встановлення нових видів трансфертів (медична субвенція, освітня субвенція, субвенція на підготовку робітничих кадрів, базова дотація; реверсна дотація, субвенція на забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру). Базова дотація матиме компенсаційний характер та гарантуватиме вирівнювання податкової спроможності бюджетів на місцевому рівні за сталими доходами (податком на прибуток, податком на доходи фізичних осіб). Ухвалено методи розподілу, а також використання нових субвенцій для певних адміністративно-територіальних одиниць.

6. Розробка нової системи вирівнювання за встановленими загальнодержавними податками (податку на доходи та податку на прибуток фізичних осіб) – зважаючи на рівень доходів, розрахований на одного жителя. Інші платежі вирівнюванню не підлягають, і саме тому зостаються в цілковитому використанні на власний розсуд місцевих бюджетів. Вищевказане позитивно впливатиме на забезпечення місцевих бюджетів необхідними надходженнями коштів та заохочуватиме місцеві органи самоврядування до збільшення додаткових надходжень та покращення бази оподаткування.

7. Поліпшення відповідальності базових міністерств за втілення у реальність державної політики у освітній та медичній галузях способом визначення певних субвенцій, їх головними розпорядниками коштів.

8. Наділення правом вибору установи з обслуговування бюджетних коштів розвитку місцевих бюджетів та власних надходжень до бюджетних установ.

9. Полегшення процесу гарантування місцевих гарантій та реалізація запозичень від міжнародних фінансових організацій.

10. Зміни у розмежуванні зарахування коштів екологічного податку (крім податку, що виплачується за утворення радіоактивних відходів), із зарахуванням наперед до держбюджету близько 20 % надходжень, а до місцевих бюджетів – 80 %, у тому числі до обласних бюджетів – 55 %, сільських, селищних, міських бюджетів – 25 % та бюджету міста Києва – 80 %.

Також продумано наперед законодавчий контроль деяких інших питань, що стосуються бюджетних відносин, зокрема, встановлено узгодженість казначейського обслуговування в особливий період; підсилено відповідальність генеральних розпорядників бюджетних коштів у частині надання форм паспортів бюджетних програм та встановлення форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку для накопичення інформації, потрібної для доведення результативних показників бюджетних програм; продумано наперед норму, що стосується утворення місцевими самоврядуваннями обсягу бюджету розвитку (не менше ніж 10 % від обсягу загального фонду власних доходів у місцевих бюджетах); додано до переліку захищених видатків витрати на заходи, що стосуються обороноздатності держави та реалізуються за рахунок коштів із резервного фонду бюджету. За прогнозними розрахунками, що здійснені в попередній період, у наступному році приріст ресурсів місцевих бюджетів становитиме більше 30,0 млрд грн. Оскільки система гарантує незалежність у затвердженні місцевих бюджетів і децентралізацію, то у найближчому майбутньому такі зміни дадуть синергетичний ефект і доходи місцевих бюджетів підвищаться у 2-3 рази.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Змінами, що внесені до Бюджетного кодексу, передбачається встановлення нової системи міжбюджетного вирівнювання, яка створювалась на основі нової моделі фінансування місцевих бюджетів. Бюджетна децентралізація у частині видаткових повноважень продумує наперед відповідальність центральних органів влади в суспільно значущих сферах щодо надання певних послуг. Наслідуючи позитивний досвід європейських країн, разом з місцевим самоврядуванням братимуть на себе відповідальність профільні міністерства за надання послуг в освітніх та медичних галузях. Це повинно реалізуватися за допомогою створення необхідної системи контролю.

Список літератури

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/rada-prinyala-reformu-mezhbyudzhethnyh-otnosheniy-28122014212700>.
2. Стратегія сталого розвитку „Україна-2020”: схвал. указом Президента України від 12.01.2015 № 5/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0/rada.gov.ua/lows/show/5/2015>.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0/rada.gov.ua/lows/show/2456-17>.
4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3/rada.gov.ua/lows/show/2755-17>.

References

1. (2015). Retrieved from: <http://www.rbc.ua/ukr/news/rada-prinyala-reformu-mezhbyudzhethnyh-otnosheniy-28122014212700>.
2. Stratehiiia staloho rozvytku „Ukraina-2020”: skhval. ukazom Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 # 5/15. (2015). Retrieved from: <http://zakon0/rada.gov.ua/lows/show/5/2015/>
3. Biudzhethnyi kodeks Ukrainy. (2015). Retrieved from: <http://zakon0/rada.gov.ua/lows/show/2456-17>.
4. Podatkovyi kodeks Ukrainy. (2015). Retrieved from: <http://zakon3/rada.gov.ua/lows/show/2755-17>.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015 р.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

УДК 336

Людмила Миколаївна ГАВРИЛОВСЬКА

доцент кафедри обліку підприємницької діяльності,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
E-mail: liudmyla.havrylovska@kneu.ua

Любов Іванівна ЛУК'ЯНЕНКО

доцент кафедри міжнародного обліку та аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Гавриловська, Л. М. Проблемні аспекти обліку основних засобів в умовах процесу адаптації вітчизняної системи бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів [Текст] / Людмила Миколаївна Гавриловська, Любов Іванівна Лук'яненко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 156-163. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Європейський вибір України, входження до світової соціально-економічної системи потребує приведення законодавства бухгалтерського обліку до загальноприйнятих у міжнародній практиці норм та принципів.

Основні засоби займають, як правило, велику питому вагу в загальній сумі основного капіталу підприємства. Від їхньої кількості, вартості, технічного рівня, ефективності використання багато у чому залежать кінцеві результати діяльності: випуск продукції, її собівартість, прибуток, рентабельність, стійкість фінансового стану.

Для формування повної і достовірної інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства, характеристики ресурсів, оцінки майнових статей балансу необхідно мати чітке уявлення про вартість його активів, найбільшу частку яких становлять основні засоби.

Мета. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці рекомендацій та пропозицій по веденню обліку основних засобів в умовах процесу адаптації вітчизняної системи бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів.

Метод (методологія). Методологічним підґрунтям нашого дослідження є загальні положення діалектичного методу щодо пізнання різних економічних явищ. Було використано загальнонаукові методи: системний підхід щодо досліджуваного об'єкта; загальноприйняті методи аналізу; порівняльний аналіз; синтез і групування даних; факторний аналіз.

Результати. Здійснено критичний аналіз міжнародних стандартів у зіставленні з національною системою обліку основних засобів, розглянуто відображення в обліку переоцінки основних засобів, а також періодичності ліквідаційної вартості об'єктів.

Ключові слова: актив; основні засоби; достовірна оцінка; майбутня економічна вигода; міжнародні стандарти; первісна вартість; корисне використання.

Liudmyla Mykolayivna HAVRYLOVSKA

Associate Professor,
Department of Accounting of Entrepreneurial Activity,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: liudmyla.havrylovska@kneu.ua

Liubov Ivanivna LUKIANENKO

Associate Professor,
Department of International Accounting and Auditing,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

PROBLEMATIC ASPECTS OF FIXED ASSETS IN TERMS OF THE PROCESS OF ADAPTATION OF NATIONAL ACCOUNTING TO INTERNATIONAL STANDARDS

Abstract

Introduction. *The European choice of Ukraine, entry into the global social and economic system require adjustment of legislation with generally accepted accounting practices in international standards and principles.*

Fixed assets occupy usually a large share in the total capital stock of the company. The final results of the company: output, its cost, revenue, profitability, stability of financial condition largely depend on their quantity, value, technical level and efficiency.

To form a complete and accurate information on financial and economic activity of the enterprise resource characteristics, evaluation of balance sheet property, you must have a clear idea of the value of its assets, which make up the largest share of fixed assets.

Goal. *The purpose of the study is theoretical substantiation and development of recommendations and proposals for the conduction of fixed assets in terms of the process of adaptation of national accounting to international standards.*

The method (methodology). *The methodological basis of our study is the general position of the dialectical method of knowledge on various economic phenomena and approaches for the accounting of fixed assets in terms of the process of adaptation of national accounting to international standards. We have used such general scientific methods as: method of comparative analysis; method of synthesis and aggregation of data; method of factor analysis.*

Results. *The critical analysis of international standards in comparison with the national system of fixed assets, has been carried out. The accounting revaluation of fixed assets, as well as viewing of frequency of residual value objects have been considered in the article.*

Keywords: *equity; fixed assets; reliable assessment of future economic benefits; international standards; the initial cost.*

JEL classification: M400

Вступ

В умовах активізації інтеграційних процесів економічного середовища в Україні значення прозорості, достовірної та зрозумілої для всіх користувачів бухгалтерської інформації постійно зростає. На сьогодні постає необхідність адаптації національної системи обліку до вимог міжнародної практики. Впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО) сприяє підвищенню прозорості та зрозумілості інформації про діяльність суб'єктів господарювання для іноземних інвесторів. Важливим елементом, що забезпечує ефективне функціонування діяльності будь-якого підприємства в будь-якій державі, є основні засоби. Вони є основною складовою балансу і значно впливають на фінансовий результат діяльності підприємства, тому правильність ведення їх обліку та врахування міжнародного досвіду є необхідним.

Оскільки основні засоби є однією з головних складових активу балансу, а відповідно впливають на фінансовий результат, то багато науковців звертають увагу на це питання, серед них: М. Баканов, І. Бланк, Е. С. Дяченко, І. В. Ксьонжик та ін. Питання ведення обліку відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку відображено у роботах таких фахівців, як І. Жолнер, Н. М. Пирець, Л. М. Руденко, О. С. Яцунська.

Проте за останні роки були внесені суттєві доповнення та зміни в національні та міжнародні стандарти, що обумовлює необхідність здійснити порівняння правил ведення обліку з метою визначення шляхів їх удосконалення.

Мета статті

Метою є аналіз основних спільних та відмінних рис та виявлення специфіки ведення бухгалтерського обліку основних засобів згідно з національними і міжнародними стандартами бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основні засоби є основою господарської діяльності підприємства. За їх допомогою, здійснюючи основну діяльність, суб'єкти господарювання виготовляють готову продукцію, продають товари, роботи та послуги.

В умовах розвитку нових технологій, ускладнення форм організації бізнесу та появи нових чинників виробництва ускладнюється діяльність підприємства. Змінюється склад та структура основних засобів, виникає потреба у їх більш гнучкому та адекватному обліку, для отримання інформації, відповідної вимогам ринку і потребам користувачів. Національні стандарти бухгалтерського обліку розроблялися з урахуванням міжнародних, саме тому П(С)БО щодо обліку основних засобів має низку спільних моментів з МСБО. Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби і розкриття інформації про них у фінансовій звітності підприємств, організацій та інших юридичних осіб усіх форм власності регламентуються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» (П(С)БО 7). Загальні правила ведення обліку основних засобів відображено в Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» (МСБО 16) [2].

Суттєвою різницею між визначеннями, наданими в ПСБО, МСБО і ПКУ, є те, що ПКУ визначає мінімальну вартість активу, який зараховується до складу основних засобів. Це обмеження не є об'єктивним, адже визнання чи невизнання активу основним засобом належить до компетенції підприємства і має зазначатися в його обліковій політиці.

Визначення основних засобів згідно ПКУ, ПСБО, МСБО

Ст. 14.1.138. ПКУ – основні засоби – матеріальні активи, вартість яких перевищує 6000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад 1 рік.

П(С)БО 7 – основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання яких більше 1 року.

МСБО 16 – основні засоби – матеріальні активи, що їх:

а) утримують для використання у виробництві для постачання товарів чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей;

б) використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного періоду.

Доцільним є перехід до визначення, наведеного в МСБО, адже ПСБО майже повністю його дублює. ПКУ визначає мінімальний термін корисного використання об'єктів, адже не дає можливості підприємствам встановлювати мінімальні терміни корисного використання до надсучасного обладнання у високотехнологічних виробництвах, де термін експлуатації обладнання складає 2-3 роки, міжнародні стандарти таких обмежень не передбачають. Відображення груп основних засобів (згідно ПКУ і ПСБО) на рахунках бухгалтерського обліку наведено в таблиці 1.

Також МСБО 16 не уточнює, що є об'єктом основних засобів. Належність окремих видів майна до основних засобів визначається на підставі професійної думки бухгалтера з урахуванням конкретних обставин і умов експлуатації об'єкта, в окремих випадках методів нарахування амортизації. Відповідно до П(С)БО 7 об'єкт основних засобів також може бути поділений на окремі частини, однак на практиці далеко не кожне підприємство використовує подібний спосіб покращення контролю та коригування амортизаційних відрахувань [4, с. 326].

Аналогічно МСБО 16 передбачена можливість об'єднання окремих незначних активів (наприклад, шаблонів, інструментів і штампів тощо) в один об'єкт основних засобів, національні ж стандарти такої можливості не дають.

Аналізуючи національні та міжнародні стандарти щодо обліку основних засобів, спостерігаємо відмінності в класифікації [3; 5]:

- земля;
- земля та будівлі;
- машини та обладнання;
- кораблі;
- літаки;
- автомобілі;
- меблі та приладдя;
- офісне обладнання.

Оцінка основних засобів проводиться трьома способами: первинна оцінка, уцінка та дооцінка. Первинна оцінка за обома положеннями має однаковий зміст щодо витрат, які до неї належать, а також щодо обміну на подібні та неподібні основні засоби. Слід зазначити, що значення уцінки і дооцінки мають більш широке тлумачення в П(С)БО 7.

Таблиця 1. Взаємозв'язок класифікації основних засобів згідно з ПКУ та ПСБО

Рахунок (інструкція до плану рахунків)	Номер групи (ПКУ)	Відповідний субрахунок (інструкція до плану рахунків)	Назва групи (ПКУ та ПСБО 7)	Термін корисного використання (ПКУ)
10 «Основні засоби»	1	101	Земельні ділянки	
	2	102	Капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
	3	103	Будівлі	20
		103	Споруди	15
		104	Пристрої	10
	4	104	Машини та обладнання	5
	5	105	Транспортні засоби	5
	6	106	Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
	7	107	Тварини	6
	8	108	Багаторічні насадження	10
9	109	Інші основні засоби	12	
11 «Інші необоротні матеріальні активи»	10	111	Бібліотечні фонди	
	11	112	Малоцінні необоротні матеріальні активи	
	12	113	Тимчасові споруди	5
	13	114	Природні ресурси	
	14	115	Інвентарна тара	6
	15	116	Предмети прокату	5

Групи основних засобів згідно з П(С)БО 7:

- земельні ділянки;
- капітальні витрати на поліпшення земель;
- будівлі та споруди;
- машини та обладнання;
- транспортні засоби;
- інструменти, прилади, інвентар;
- тварини;
- багаторічні насадження;
- інші основні засоби.

Згідно з цим положенням, уцінку основних засобів вносять до складу витрат, а дооцінку – до додаткового капіталу [5]. За МСБО 16, як і за П(С)БО 7 (з урахуванням останніх змін), до первісної вартості об'єкта належить сума витрат (за попередньою оцінкою) на демонтаж, переміщення об'єкта та на відновлення довілля (таблиця 2) [6].

Таблиця 2. Елементи первісної вартості (оцінка на дату визнання)

МСБО 16	П(С)БО 7
До первісної вартості об'єкта слід включати не всю суму очікуваних майбутніх витрат на демонтаж, а теперішню вартість цієї суми. Щорічно суму забезпечення слід переглядати, і її збільшення слід відносити до витрат на позики (фінансові витрати), а не до первісної вартості об'єкта	Деталі визначення первісної вартості відсутні, внаслідок чого до первісної вартості об'єкта може потрапити вся сума прогнозованих витрат на демонтаж, а не теперішня вартість цієї суми.

Основні засоби утворюються унаслідок наступних подій [1]:

- придбання за грошові кошти;
- в кредит;

- обмін або негрошові операції;
- як подарунок від іншої юридичної або фізичної особи;
- шляхом самостійного створення або будівництва;
- придбання землі.

Розглядаючи події, внаслідок яких утворюються основні засоби, можна простежити відмінності формування первісної вартості основних засобів за національними та міжнародними стандартами (таблиця 3) [1].

Таблиця 3. Формування первісної вартості основних засобів за МСБО 16 та П(С)БО 7

Напрямок	МСБО 16	П(С)БО 7
1	2	3
придбання в кредит	У разі якщо об'єкт надходить за допомогою залучення кредитів, то облік витрат на виплату відсотків здійснюється відповідно до МСБО 23 «Витрати на позики», залежно від того, чи є цей об'єкт кваліфікованим активом, а також від умов і обставин сплати таких відсотків.	Витрати на виплату відсотків за кредит не належать до первісної вартості об'єкта.
обмін або негрошові операції	Собівартість такого об'єкта основних засобів оцінюється за справедливою вартістю, якщо операція обміну має комерційну сутність та справедливу вартість отриманого активу або відданого активу можна достовірно оцінити. Якщо придбаний об'єкт не оцінюється за справедливою вартістю, його собівартість оцінюють за балансовою вартістю відданого активу.	Справедлива вартість основних засобів на дату отримання (при обміні на неподібний об'єкт). Залишкова вартість переданого основного засобу (при обміні на подібний об'єкт), але якщо вона вища за справедливу вартість отриманого об'єкта, визнається справедливою вартістю, а різниця відноситься до витрат звітного періоду
за рахунок грантів	Балансова вартість об'єкта основних засобів може бути зменшена на суму отриманих державних грантів (п. 28), якщо таке фінансування було пов'язане з придбанням саме цього об'єкта. Облік отримуваних грантів регулюється МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу». Метод зменшення вартості активів не називається МСБО 20 як єдиний, а висувається лише як альтернативний іншому методу – методу визнання грантів у доходах.	При первісному визнанні придбаних за рахунок урядових грантів (коштів цільового фінансування) об'єктів вартість цих активів на суму отриманих коштів зменшувати не дозволяється.
за рахунок пайових інструментів	Якщо за отримані активи компанія розраховується пайовими інструментами, в обліку така операція відображається за дебетом рахунка відповідних активів і за кредитом рахунка акціонерного капіталу; якщо ж грошовими коштами (сума яких еквівалентна вартості запропонованих пайових інструментів) - дебетується також рахунок відповідних активів, але кредитується у такому разі рахунок зобов'язань.	Методики обліку будь-яких операцій, у яких брали б участь пайові інструменти або їх (інструментів) вартість, у національному обліку не опрацьовано. Розрахунки з використанням пайових інструментів (або вартості таких) розглядаються тільки у контексті виплат працівникам
як внесок до статутного капіталу	Не передбачено	Погоджена засновниками (учасниками) підприємства справедлива вартість об'єктів основних засобів

Наступним напрямком дослідження виступає процес переоцінки основних засобів, у якому суттєвих відмінностей між МСБО 16 та П(С)БО 7 не спостерігається, але українські стандарти чіткіше зазначають ту межу (більше 10 %), яка призводить до необхідності проведення переоцінки. За міжнародними стандартами ця межа зазначається як така, що «суттєво відрізняється» від балансової вартості.

Порівнюючи міжнародні та національні стандарти, все ж можна простежити деякі розбіжності при обліку переоцінки основних засобів, що наведено в таблиці 4 [1].

Таблиця 4. Відображення в обліку переоцінки основних засобів

МСБО 16	П(С)БО 7
Стандарт дає підприємству право обирати для відображення в обліку одну з двох моделей оцінки основних засобів після визнання: модель собівартості або модель переоцінки.	Підприємство може переоцінювати об'єкт основних засобів, тобто стандартом передбачено тільки одну модель.
Передбачено два методи перерахунку суми зношення: а) сума накопиченого зношення перераховується пропорційно до зміни валової вартості активу; б) сума зносу виключається з валової вартості активу.	Другий метод відсутній: передбачено використовувати лише перший (пропорційний) метод коригування накопиченого зношення.
Вказана норма є суто податковою, і, звичайно, не застосовується.	З прийняттям Податкового кодексу України внесено зміни до П(С)БО 7, зокрема, дозволено застосовувати «індексацію» вартості основних засобів залежно від офіційного рівня інфляції.

При списанні суми дооцінки об'єкта на нерозподілений прибуток у МСБО 16 чітко прописано, що після дооцінки об'єкта сума дооцінки може списуватись на нерозподілений прибуток у частині перевищення «нової амортизації», після переоцінки, над старою амортизацією, до переоцінки [3]. У П(С)БО 7 подібна теза є (п. 21), але її формулювання нечітке, і тому надає варіанти визначення суми до списання. Зокрема, вказано, що сума дооцінки може списуватись на нерозподілений прибуток «у сумі, пропорційній нарахуванню амортизації» [5].

МСБО 16 визначає амортизацію як систематичний розподіл вартості об'єкта основних засобів, яка підлягає амортизації, протягом терміну його корисної експлуатації [1].

Методами нарахування амортизації у П(С)БО і у МСБО є: прямолінійний та виробничий (метод суми одиниць продукції). Проте у П(С)БО є ще три методи: зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний, а МСБО містить метод зменшення залишку. МСБО 16 не має вичерпного переліку методів амортизації основних засобів, які слід використовувати для розрахунку. У ньому зазначено, що головне те, щоб використовуваний метод відображав схему, за якою підприємство споживає економічну вигоду, отриману від активу. Поняття зношення основних засобів у цьому стандарті взагалі не надається.

У П(С)БО 7 вказано, що вартість землі (земельних ділянок) не амортизується. У МСБО 16 є положення про те, що «у деяких випадках сама земля може мати обмежений термін корисної експлуатації, тоді її амортизують методом, який відображає вигоди, що мають бути отримані від неї» [6].

У МСБО не розглядається момент початку нарахування амортизації та момент припинення нарахування амортизації, проте П(С)БО моментом початку нарахування амортизації починає з місяця, наступного за місяцем, у якому об'єкт основних засобів став придатним для корисного використання та моментом припинення нарахування амортизації вважає, починаючи з місяця, наступного за місяцем: вибуття об'єкта основних засобів; переведення його на реконструкцію, модернізацію, добудову, дообладнання, консервацію.

Вибуття основних засобів у П(С)БО і у МСБО здійснюється на основі продажу, проте у національних стандартах є безоплатна передача, невідповідність критеріям визнання активу, у міжнародних – усунення активу з використання без очікування економічних вигід від його вибуття.

Часткова ліквідація об'єкта основних засобів у міжнародних стандартах не визначається, а у П(С)БО первісна (переоцінена) вартість та зношення зменшуються відповідно на суму первісної (переоціненої) вартості та зношення ліквідованої частини об'єкта. Розглядаючи періодичність перегляду ліквідаційної вартості об'єкта, можна зробити висновок, що деякі норми представлені в МСБО 16, відсутні в П(С)БО 7 (таблиця 5) [4, с. 329].

Таблиця 5. Періодичність перегляду ліквідаційної вартості об'єкта

МСБО 16	П(С)БО 7
Передбачено, що ліквідаційну вартість та термін корисної експлуатації об'єкта необхідно переглядати, принаймні, на кінець кожного фінансового року.	Така норма, як чітка вказівка, відсутня.
Вказано, що зміни ліквідаційної вартості та терміну корисного використання об'єкта основних засобів відображаються як зміна облікових оцінок (а не облікової політики).	Таке положення відсутнє.

У зв'язку зі змінами в чинному законодавстві, зміст П(С)БО 7 було доповнено положеннями щодо інвестиційної нерухомості, що обумовлено набуттям чинності з 01.08.2008 року П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість». У ньому йде мова про особливості обліку інвестиційної нерухомості та наявне посилання на інший чинний стандарт, а саме П(С)БО 32. Крім того, до П(С)БО 7 було внесено доповнення щодо обміну біологічними активами, що обумовлено чинністю з 18.11.2005 року П(С)БО 30 «Біологічні активи». Зміни та доповнення в П(С)БО 7 були здійснені лише через тривалий час після набрання чинності стандартів, на які були зроблені посилання [3]. Ці доповнення певною мірою усунули неузгодженість, що існувала протягом тривалого часу. Слід зазначити, що у МСБО 16 не передбачено аналогічних положень та посилання на інші МСБО, хоча поняття інвестиційної нерухомості та біологічних активів у термінології міжнародної облікової практики з'явилися значно раніше.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, між вітчизняними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку є низка спільних положень. Та все ж у аспекті оцінки, переоцінки основних засобів, визнання їх первісної вартості, амортизації та вибуття є вагомі відмінності. Диференційні риси між П(С)БО 7 та МСБО 16 можна пояснити тим, що міжнародний обліковий стандарт має загальний рекомендаційний характер та не враховує національних особливостей ведення бухгалтерського обліку. Із метою уніфікації П(С)БО 7 до МСБО 16 слід вирішити такі завдання:

- узгодити критерії визнання основних засобів та склад їх об'єктів у П(С)БО 7 з МСБО 16;
- передбачити в П(С)БО 7 такі методи нарахування амортизації основних засобів, які наявні в МСБО 16;
- чітко сформулювати в П(С)БО 7 дії при списанні суми дооцінки об'єкта на нерозподілений прибуток.

Отже, з вищесказаного, можна зробити висновок, що П(С)БО 7 вимагає змін і доповнень як з боку визначень термінів, наведених у ньому, так і з боку сфери його дії. Вирішення цих проблем дозволить гармонізувати національну систему обліку основних засобів відповідно до міжнародного облікового стандарту, в результаті чого будуть подолані певні неузгодженості в обліку основних засобів щодо їх придбання, використання та оцінки.

Список літератури

1. Жолнер, І. Фінансовий облік за міжнародними стандартами [Текст] : навч. посіб. / І. Жолнер. – К. : Центр учбової літератури, 2012 – С. 85-134.
2. Ксьонжик, І. В. Облік і структура основних засобів: МСБО та світовий досвід [Текст] / І. В. Ксьонжик, Е. С. Дяченко // Фінанси, облік і аудит: збірник наукових праць. – 2013.
3. МСБО 16 «Основні засоби» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main7art id=9241 0&cat id=92408>.
4. Пирець, Н. М. Порівняльний аналіз національних та міжнародних стандартів обліку основних засобів [Текст] / Н. М. Пирець, Ю. А. Псюк // Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 6. – 2013. – С. 325-330.
5. Основні засоби [Текст] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92.
6. Руденко, Л. М. Відмінності в обліку основних засобів за МСБО 16 і П(С)БО 7 [Електронний ресурс] / Л. М. Руденко // Бизнес и налоги. – Режим доступу: <http://biznesinalogi.com/vidminnosti-v-oblikuosnovnixzasobiv-za-msbo-16-i- psbo-7>.
7. Яцунська, О. С. Деякі проблемні питання обліку основних засобів в умовах реформування системи бухгалтерського обліку України [Електронний ресурс] / О. С. Яцунська. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.Ua/ispui/bitstream/123456789/588/1>.

References

1. Zholner, I. (2012). Financial accounting according to international standards. Kyiv: Center of educational literature.
2. Ksonzhyk, I. V. & Dyachenko, E. S. (2013). Accounting and structure of fixed assets: IAS and international experience. Finance, Accounting and Auditing: Collected Works. – 2013.
3. IAS 16 "Fixed Assets". (n.d.). Retrieved from: <http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main7artid=92410&catid=92408>.
4. Pyrets, N. M. & Psyuk A. (2013). Comparative analysis of national and international standards fixed assets accounting. Ukrainian scientific-production journal, 6, 325-330.
5. Provision (Standard) 7 "Fixed Assets", approved by the Ministry of Finance of Ukraine of 27.04.2000 p. №92. (2000).
6. Rudenko, L. M. (n.d.). Differences in accounting for fixed assets under IAS 16 and P (S) 7. Business and taxes. Retrieved from: <http://biznesinalogi.com/vidminnosti-v-oblikuosnovnixzasobiv-za-msbo-16-i-psbo-7>.
7. Yatsunskaya, A. S. (n.d.). Some problematic issues of fixed assets in restructuring the accounting system of Ukraine. Retrieved from: <http://dSPACE.oneu.edu.ua/ispui/bitstream/123456789/588/1>.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015 р.

Олександр Степанович ГАВРИЛОВСЬКИЙ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного обліку та аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
E-mail: gavrilovskiy@mail.ru

Любов Іванівна ЛУК'ЯНЕНКО

доцент кафедри міжнародного обліку та аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ОСНОВНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Гавриловський, О. С. Основні шляхи розвитку та вдосконалення амортизаційної політики в Україні [Текст] / Олександр Степанович Гавриловський, Любов Іванівна Лук'яненко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 164-168. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Процеси динамічного розвитку України вимагають від підприємств відповідного регулювання та адаптації до ринкових умов господарювання. Нині в державі функціонують і регулюються різними законами і стандартами дві системи – податкова та обліково-аналітична, у яких значно відрізняються види, функції, методи нарахування амортизації основних засобів, їх економічний зміст. Підготовка повної, достовірної та неупередженої облікової інформації впливає на фінансову звітність та вимагає від бухгалтера розуміння економічного змісту категорій «основні засоби», «зношення», «амортизація», механізму відтворення основних засобів та вміння оцінити методи нарахування амортизації в поєднанні з основними показниками фінансового-господарської діяльності підприємства.

Мета. Мета роботи полягає в дослідженні теоретичних та методологічних засад обліку амортизації основних засобів у зв'язку з відтворювальним процесом та уточненні теоретичних положень, що розкривають економічну суть амортизації та зношення основних засобів.

Метод (методологія). Застосовано діалектичний метод пізнання та системний підхід, що дає змогу комплексно дослідити теоретичні та методологічні засади обліку амортизації основних засобів, розглянути процес відтворення засобів праці, виявити особливості нарахування амортизації в бухгалтерському та податковому обліку. Для узагальнення теоретичних та методологічних засад обліку амортизації основних засобів використовувались прийоми абстрактно-логічного методу, а саме: аналіз і синтез, аналогія і порівняння, індукція та дедукція.

Результати. Зміна економічних умов відтворення економічного капіталу в українській економіці спричинила необхідність дослідження системи амортизації основних засобів, фінансово-економічного змісту формування і подальшої реалізації амортизаційної політики підприємства. Це зумовлено тим, що амортизаційна політика держави і окремих підприємств є одним з основних чинників відновлення основних засобів і, як наслідок, зростання економічного потенціалу підприємства.

Ключові слова: амортизаційна політика; підприємство; амортизація; амортизаційний фонд; ефективність; оновлення; відтворення; строк корисного використання.

Oleksandr Stepanovych HAVRYLOVSKYI

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of International Accounting and Auditing,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: gavrilovskiy@mail.ru

Liubov Ivanivna LUKIANENKO

Associate Professor,
Department of International Accounting and Auditing,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

MAIN WAYS OF DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF THE AMORTIZATION POLICY IN UKRAINE

Abstract

Introduction. *The processes of dynamic development of Ukraine require undertakings appropriate regulation and adapt to market conditions. Nowadays there are two systems in the state that operate and are regulated by different laws and standards. They are the tax system and accounting and analytical system. Their types, functions, methods of depreciation of fixed assets, their economic content are significantly different. Preparation of complete, accurate and impartial accounting information affects the financial statements. It also requires from the accountant the understanding of the economic content of categories "fixed assets", "wear", "depreciation", the awareness of mechanism of reproduction of fixed assets and the ability to evaluate methods alongside with with the key indicators of financial and business activity of the enterprises.*

Goal. *The purpose of this research is to study the theoretical and methodological principles of accounting depreciation of fixed assets in connection with the reproductive process and to clarify the theoretical positions that reveal the economic substance of amortization and depreciation.*

The method (methodology). *In this research we have applied dialectical method of knowledge and systematic approach. The latter enables the complex exploration of the theoretical and methodological principles of accounting; the consideration of the process of reproduction means of labor; the identification of the characteristics of depreciation in accounting and tax accounting. To summarize the theoretical and methodological principles of accounting depreciation the techniques of abstract and logical method have been used, namely, method of analysis and synthesis, method of analogy and comparison, induction and deduction method.*

Results. *The change of economic conditions of reproduction of economic capital in the Ukrainian economy has led to the need to study the system of depreciation of fixed assets, to the financial and economic content of formation and further implementation of depreciation policy of the company. It has been caused by the fact that the depreciation policy of the state and individual enterprises is a major factor of fixed assets restoring and, consequently, of economic growth of potential of the company.*

Keywords: *amortization policy; enterprise; depreciation; amortization fund; efficiency; renewal; reproduction.*

JEL classification: M400

Вступ

Питання формування амортизаційної політики держави та підприємств, обґрунтування економічно доцільних термінів служби основних засобів розглядалися у працях багатьох вітчизняних вчених, серед яких Помилуйко Є. І., Радєва О. Г., Саєнко С. Г., Скорба О. А. та ін. Проте низка теоретичних, методичних та практичних завдань щодо формування амортизаційної політики підприємства потребують удосконалень, зокрема обґрунтування оптимального з точки зору відповідності реальним тенденціям відтворення механізму амортизації промислового підприємства.

Мета статті

Метою цієї статті є удосконалення теоретико-методичних підходів до формування амортизаційної політики підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Процеси, які відбуваються в економіці, визначили різноманіття господарської діяльності підприємств як суб'єктів підприємницької діяльності. Основним результатом діяльності останніх є отримання прибутку і підвищення рентабельності виробництва, що багато в чому залежить від ефективності

використання основних засобів підприємства та їх оновлення. Основні засоби є важливим елементом національного багатства країни і базою економічного потенціалу виробничого підприємства, визначають його матеріально-технічний потенціал, створюють передумови для збільшення обсягів виробництва, а отже, впливають на ефективність розвитку виробництва на макроекономічному рівні. Саме механізм амортизації дозволяє забезпечити відповідність темпів оновлення основних фондів підприємства темпам зміни техніки та технологій.

В Україні відтворювальна функція амортизації реалізується не повною мірою, що обумовлено суперечностями у використанні амортизації як економічного регулятора: разом з функцією фінансування відтворення основних фондів підприємства амортизація виконує також фіскальну функцію, і держава на певних етапах використовує амортизацію переважно як фіскальний інструмент [1, с. 158].

Довгий час у нашій країні амортизаційна політика розглядалася як складова частина науково-технічної політики держави, коли амортизаційні відрахування вилучалися в централізований фонд для фінансування соціально-економічних проектів, які встановлюються державою. У зв'язку з трансформацією поглядів на сутність амортизації, додання їй інвестиційної спрямованості виникає необхідність розглядати амортизаційну політику у взаємозв'язку з інвестиційною, яка об'єднує функції мобілізації, перерозподілу та ефективного використання фінансових ресурсів, визначення структури та джерел фінансування. Деякі економісти розглядають амортизаційну політику як частину інвестиційної політики, що виражається в інвестуванні капіталовкладень за рахунок амортизаційних відрахувань. Взаємозв'язок амортизаційної політики з інвестиційною повинен полягати у виборі джерел фінансування інвестицій. Традиційно всі джерела фінансування інвестицій поділяються на власні, позикові та залучені кошти. До власних джерел фінансування інвестицій насамперед прийнято відносити зареєстрований капітал, чистий прибуток, кошти цільового фінансування і амортизаційні відрахування. Амортизаційні відрахування при цьому повинні спрямовуватися на фінансування капітальних вкладень або інвестицій, використовуваних для простого відтворення основного капіталу. Іншу частину амортизаційних ресурсів та інших власних інвестиційних ресурсів підприємство чи організація може витратити на придбання нового виробничого устаткування, капітальне будівництво або здійснення розширеного відтворення основних засобів. До позикових джерел фінансування інвестицій відносяться в основному кредити банків та кредитних організацій, лізинг. До залучених джерел фінансування інвестицій належать кошти юридичних і фізичних осіб, які залучаються для спільного здійснення інвестиційних проектів, бюджетні асигнування.

Основною проблемою, з якою стикаються потенційні інвестори, є вибір оптимальних джерел фінансування для здійснення інвестиційної діяльності, і досить часто він робиться на користь позикових коштів для забезпечення інвестиційного процесу, без достатнього економічного обґрунтування ефективності їх використання.

На сучасному етапі основними джерелами фінансування інвестицій зазвичай є власні кошти господарюючих суб'єктів, і їх вплив на інвестиційну діяльність у перспективі залишається пріоритетним. Сьогодні і в перспективі власні інвестиційні кошти підприємств та організацій формуються в основному за рахунок амортизаційних відрахувань і частини чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства. У майбутньому необхідно зберегти лідерську роль власних коштів у фінансуванні інвестиційної діяльності насамперед за рахунок цільового використання амортизаційних відрахувань [2, с. 72].

Рівень доступності амортизаційних відрахувань для інвестиційної діяльності можна охарактеризувати як високий, тобто амортизаційні відрахування завжди є у підприємства чи організації, навіть якщо їх діяльність малоприбуткова або збиткова. Використання амортизаційних ресурсів не супроводжується додатковими супутніми видатками, за їх використання не треба платити. Таким чином, амортизація є найбільш прийнятним власним джерелом фінансування інвестицій, що відповідає економічній природі власності, втіленої в категорії капіталу. При інвестуванні за рахунок зовнішніх джерел будуть потрібні кошти, що перевищують цю величину на вартісну оцінку економічного інтересу інвестора. Єдиний недолік використання амортизаційних відрахувань є їх обмежений обсяг [7].

Наступний напрямок полягає у формуванні оптимальної структури джерел фінансування інвестицій, виходячи із запланованих капіталовкладень та оцінки їх ефективності. Цей напрямок передбачає вирішення наступних завдань:

- складання інвестиційних проектів,
- визначення життєвого циклу інвестиційного проекту,
- визначення структури джерел фінансування інвестицій,
- вибір методу обчислення амортизації.

Що стосується останнього напрямку, найкращим, з точки зору підвищення інвестиційного потенціалу підприємства, є визначення мінімального терміну експлуатації об'єкта основних засобів у межах законодавчо встановлених термінів. Структура джерел фінансування інвестицій залежить від сфери

діяльності підприємства, від його фінансового стану і можливості фінансування за рахунок власних ресурсів – чистого прибутку та амортизації. З точки зору інвестиційної складової, найбільш переважним є використання прискорених методів обчислення амортизації.

Амортизаційна політика повинна формуватися на двох рівнях:

- на державному, шляхом встановлення груп основних засобів та граничних строків використання основних засобів у межах групи;
- на рівні підприємства, шляхом надання права останньому вибирати методи нарахування амортизації та строки корисного використання основних засобів у межах, встановлених законодавством.
- Основні етапи формування облікової амортизаційної політики на підприємстві складають:
- облік основних факторів, що визначають передумови формування облікової амортизаційної політики,
- вибір відповідних методів амортизації,
- забезпечення цільового використання коштів амортизаційних відрахувань.

Амортизаційна політика на державному рівні (макрорівень) спрямована на ефективне управління формуванням і використанням амортизаційних ресурсів з метою раціоналізації інвестиційного процесу для зростання добробуту держави. На основі амортизаційної політики держави кожен господарюючий суб'єкт розробляє і реалізує власну амортизаційну політику (мікрорівень) з управління процесом формування та використання амортизаційних відрахувань для активізації інвестиційної діяльності [5].

Останнім часом підвищення ролі амортизаційної політики господарюючого суб'єкта, за рахунок зростання впливу амортизаційних відрахувань на інвестиційну діяльність, збільшення питомої ваги амортизації в сукупності джерел фінансування інвестицій і обсязі інвестиційних ресурсів підприємств повинні стати пріоритетним завданням економічного розвитку. Але формування амортизаційної політики не повинно відбуватися автономно, а бути органічною частиною всього виробничого, економічного та інноваційного розвитку підприємства, його інвестиційної політики.

Амортизаційна політика на державному рівні характеризується наявністю певних методів і економічних інструментів її формування. На сучасному етапі формування амортизаційної політики відбувається в основному при використанні таких інструментів: класифікація об'єктів, які відносяться до майна, що амортизується; його оцінка та переоцінка майна строк корисного використання; методи обчислення амортизації; підвищувальні (прискорені) та знижувальні коефіцієнти; амортизаційна премія.

Поняття «амортизаційна політика» – це «законодавчо регульована державою система економічних відносин, що забезпечує формування, перерозподіл та ефективне використання амортизаційних ресурсів суб'єктів господарювання з метою забезпечення оптимального інвестування простого або розширеного відтворення їхніх основних фондів, прискореного інноваційного розвитку підприємств і організацій на основі активізації процесів технічного та технологічного оновлення, впровадження прогресивних форм і методів організації та управління виробництвом».

Суб'єктами амортизаційної політики є органи державної влади, які формують її на федеральному і регіональному рівні. Об'єктом амортизаційної політики є амортизаційні відрахування [3, с. 232].

Метою амортизаційної політики є збільшення питомої ваги амортизаційних відрахувань у структурі джерел фінансування інвестицій для ефективного оновлення основних засобів.

Структурні елементи амортизаційної політики подано на рисунку 1.

Принципи амортизаційної політики

Економічні інструменти формування амортизаційної політики на державному рівні

Методи формування амортизаційної політики

Рис. 1. Структурні елементи амортизаційної політики

Загальні принципи, підходи та норми амортизації зазвичай задаються державою. Це пов'язано з тим, що амортизаційні відрахування є частиною собівартості продукції (робіт, послуг), а значить, зменшують базу оподаткування, тобто зачіпають фіскальні інтереси держави.

Водночас кожне підприємство має певну самостійність у виборі тієї чи іншої амортизаційної політики, з огляду на власні цілі та бажану інтенсивність оновлення основного капіталу. Підприємства мають можливість самостійно визначати спосіб нарахування амортизації та строки корисного використання основних засобів і нематеріальних активів.

Також потрібно сказати, що амортизаційна політика на державному рівні повинна ґрунтуватися на наступних теоретичних положеннях [3, с. 233]:

- строго цільове використання амортизаційних відрахувань;

-
- науково обгрунтоване забезпечення державного та господарського контролю за нарахуванням і використанням амортизації;
  - прискорене списання основних фондів;
  - державне регулювання і стимулювання реалізації амортизаційної політики;
  - акумуляція амортизаційних відрахувань;
  - фінансове та податкове стимулювання реалізації амортизаційної політики.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Сучасна амортизаційна політика як окремих підприємств, так і держави загалом є недосконалою та неефективною. Недосконалість амортизаційної політики держави полягає в тому, що відповідно до чинних законодавчих актів підприємства формують власну амортизаційну політику, але на сьогодні законодавча база держави є нестабільною. Тобто через це підприємства фактично позбавлені можливості обирати для себе найоптимальніші варіанти такої політики.

Список літератури

1. Помилуйко, Є. І. Амортизаційна політика в Україні: проблеми і перспективи вдосконалення [Текст] / Помилуйко Є. І. // Економічний аналіз. – Випуск 8. Частина 1. – 2011. – С. 157-160.
2. Радева, О. Г. Амортизаційна політика в контексті механізму ефективного управління підприємством: сутність, характеристика та проблеми [Текст] / О. Г. Радева // Молодий вчений». – грудень, 2014. – №12(15). – С. 70-73.
3. Саєнко, С. Г. Амортизація як елемент інноваційного розвитку машинобудівної галузі [Текст] / С. Г. Саєнко // Економічні науки: зб. наук, праць. Серія: Облік і фінанси. – Луцьк: ЛНТУ, 2012. – Вип. 9(33), Ч. 3. – С. 228-234.
4. Скорба, О. А. Деякі питання вдосконалення амортизаційної політики основних засобів [Текст] / О. А. Скорба // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник тез доповідей XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (30-31 жовтня 2008 р.): У 2-х т. – Т. 2. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. С. 17-21.
5. Скорба, О. А. Методичні підходи до визначення сутності та змісту амортизації основних засобів [Електронний ресурс] / О. А. Скорба. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/SocGum/VUABS/2012_1/32_02_01.pdf.
6. Скорик, О. О. Оптимізація амортизаційної політики підприємств машинобудівної галузі [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.04 Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Скорик О. О. – Тернопіль, 2012.
7. Ткаченко, Н. Амортизація, знос основних засобів, нарахування, зміни у незалежній Україні [Текст] / Н. Ткаченко // Вісник економічної науки України. – 2012. – №2. – С. 161-165.
8. Череп, А. В. Вплив амортизаційної політики на формування фінансових результатів підприємства [Текст] / А. В. Череп, А. О. Чернолуцька // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 2, Т. 1 – С. 95-95.

References

1. Pomylyuko, E. I. (2011). Depreciation policy in Ukraine: problems and prospects for improvement. *Economic Analysis*, 8(1), 157-160.
2. Radyeva, O. G. (2014). Depreciation policy in the context of effective management mechanism: the nature, characteristics and problems. *Young scientist*, 12 (15), 70-73.
3. Sayenko, S. G. (2012). Depreciation innovation as part of the engineering industry. *Economics*, 9 (3), 228-234.
4. Scorba, O. A. (2008). Some issues of improving the amortization policy of fixed assets. *Problems and prospects of the banking system of Ukraine*. Sumy: SHEI "UAB NBU", 17-21.
5. Scorba, O. A. (2012). Methodological approaches to determining the nature and content of depreciation. Retrieved from: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/SocGum/VUABS/20121/320201.pdf>.
6. Skoryk, O. O. (2012). Optimization depreciation policy Engineering industry. *Ternopil*.
7. Tkachenko, N. (2012). Amortization, depreciation of fixed assets, accruals, changes in the independent Ukraine. *Bulletin of Economic Sciences of Ukraine*, 2, 161-165.
8. Cherep, A.V. & Chernolutska, A. O. (2012). Influence depreciation policy on the formation of financial results. *Theoretical and practical aspects of the economy and intellectual property*, 2(1), 95-95.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015 р.

Алла Олександрівна ФАТЕНОК-ТКАЧУК

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри обліку і аудиту,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Оксана Богданівна ГРАБ

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
E-mail: ksushukgrab@mail.ru

ЗМІНИ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ПРОЦЕСІ ОБЛІКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ

Граб, О. Б. Зміни податкового законодавства у процесі облікування фінансових результатів підприємств [Текст] / Оксана Богданівна Граб, Алла Олександрівна Фатенок-Ткачук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 169-173. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Головна мета діяльності підприємства – отримання прибутку, тому варто звернути увагу на економічні важелі, які впливають на його фінансові результати. У статті розглянуто основні зміни податкового законодавства у 2015 році, що вплинули на облік фінансових результатів підприємства.

Мета статті – аналіз теоретичних та методичних аспектів облікування фінансових результатів підприємства з урахуванням змін податкового законодавства.

Метод (методологія). У ході дослідження використано методи порівняння, аналізу, синтезу, абстракції, теоретичного, історичного та логічного узагальнення. Методологічною основою став діалектичний метод дослідження.

Результати досліджень. Систематизація методики облікування фінансових результатів з урахуванням змін податкового законодавства та відображення їх у фінансовій та податковій звітності.

Ключові слова: податок на прибуток підприємства; фінансові результати; податковий облік; бухгалтерський облік.

Alla Oleksandrivna FATENOK-TKACHUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,
Department of Accounting and Auditing,
Lesya Ukrainka Eastern European National University

Oksana Bohdanivna HRAB

Lesya Ukrainka Eastern European National University
E-mail: ksushukgrab@mail.ru

REVIEW OF THE CHANGES IN TAX LAWS IN PROCESS OF ACCOUNTING OF ENTERPRISE FINANCIAL RESULTS

Abstract

Introduction. The main purpose of the enterprise is receiving profit. So it is important to pay attention to the financial levers that affect financial results. The article reviews the main changes in tax legislation in 2015 that affected the accounting of financial results.

Purpose. The aim of the research is the analysis of theoretical and methodical aspects of financial results of the enterprise taking into accounting the changes in tax legislation.

Method (methodology). The study has used methods of comparison, analysis and synthesis. The dialectic method of investigation has become the methodological basis of the research.

Results. As a result of amendments to the Tax Code in 2015 the amount of the tax burden on businesses has increased. It has been systemized the method of accounting of financial results taking into consideration the changes in tax legislation and their reflection in the financial and tax reporting.

Вступ

У процесі визначення фінансових результатів від усіх видів діяльності, особливу увагу варто звернути на вплив фінансових важелів. Одним із найважливіших інструментів забезпечення прибутковості підприємства є оптимальний рівень податкового навантаження. Планування та виконання податкових зобов'язань досягається за умови усвідомлення всіх аспектів податкового законодавства щодо облікування доходів та витрат підприємства.

Часті зміни податкового законодавства пов'язані із інтеграцією національної системи бухгалтерського обліку у світові системи обліку. Крім того, останні зміни значно наблизили податковий облік до стандартів бухгалтерського обліку. Зміни у податковому законодавстві та їх вплив на фінансові результати у 2015 році досліджували такі аудитори, як: В. Верховгляд, І. Гоч, О. Жогова. Теоретичними аспектами облікового тлумачення зазначеної проблематики займалися В. Білостоцька, З. Варналій, В. Головка, Я. Жаліло, В. Островецький та ін.

Мета та завдання статті

Метою статті є аналіз теоретичних та методичних аспектів облікування фінансових результатів підприємства з урахуванням змін податкового законодавства.

Завдання: визначити чинники, які впливають на обсяг податкового навантаження; узагальнити етапи узгодження податкового та фінансового обліків.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним з факторів стабільності будь-якої економіки світу є незмінність податкового законодавства та лояльність до платників податків. У межах вітчизняного податкового законодавства, протягом тривалого періоду часу, спостерігаються зміни, що ніяким чином не сприяють значному зростанню податкових надходжень. Це спричинено важкістю розуміння деяких положень та відмінним трактуванням одних і тих самих понять різними законодавчими актами.

Ми узагальнили основні зміни, які мають вплив на обсяг податкового навантаження у 2015 році, а саме:

1. Зменшення податків і зборів (з 22 податку стало 11), проте податковий тиск на суб'єктів господарювання посилюється внаслідок поєднання податків та збільшення ставок.
2. Ставка ПДФО збільшилась з 17 % до 20 %, яка застосовується до доходів понад 10 МЗП, що діють станом на 1 січня звітного податкового року (у 2015 році – 12 180 грн.).
3. Значно розширена база оподаткування податком на нерухомість. Для юридичних осіб у розмірі, що не перевищує 1 % розміру МЗП за 1 м² бази оподаткування.
4. Внесено також зміни до спрощеної системи оподаткування. Замість шести груп тепер чотири. Такі групи платників єдиного податку, як 3, 5 (фізособи-підприємці) та 4, 6 (юрособи), об'єднали в одну групу. Наразі усі ці суб'єкти господарювання належать до оновленої 3 групи.

До складу єдиного податку тепер внесли колишній фіксований сільськогосподарський податок. Так, сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільгосптоваровиробництва за попередній податковий рік і 75 %, відносяться до 4 групи спрощенців.

5. У першій та другій групах збільшили обсяг доходу: для першої групи – 300 тис. гривень, другої – 1,5 мільйони гривень. Для третьої групи були змінені ставки:
  - 2 % доходу (раніше – 3 або 5 %) – за умови окремої сплати ПДВ;
  - 4 % доходу (раніше – 5 або 7 %) – за умови залучення ПДВ до складу єдиного податку [7].

Згідно з Податковим Кодексом передбачено, що об'єкт оподаткування податком на прибуток підлягає визначенню на підставі даних бухгалтерського обліку шляхом коригування фінансового результату до оподаткування, визначеного у фінансовій звітності, на різниці, які збільшують або зменшують фінансовий результат до оподаткування, відповідно до положень такого розділу, а саме [3]:

- амортизації необоротних активів;
- резервів (забезпечень);
- обмежень окремих видів витрат та преференцій тощо.

При цьому для платників з річним доходом до 20 млн. грн. надано можливість визначати об'єкт оподаткування податком на прибуток на підставі даних бухгалтерського обліку без проведення коригувань.

Визначено новий порядок розрахунку амортизації основних засобів або нематеріальних активів для визначення об'єкта оподаткування. Розрахунок амортизації основних засобів або нематеріальних активів здійснюється відповідно до НП(с)БО або МСФЗ. При такому розрахунку застосовуються методи нарахування амортизації, передбачені НП(с)БО, крім «виробничого» методу [4].

У разі, коли строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів у бухгалтерському обліку менше ніж мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів, то для розрахунку амортизації використовуються строки, встановлені у пп. 138.3.3 п. 138.3 ст. 138 ПКУ.

У разі, коли строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів у бухгалтерському обліку дорівнюють або є більшими, ніж ті, що встановлені то для розрахунку амортизації використовуються строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів, встановлені в бухгалтерському обліку [4].

Вплив бухгалтерської та податкової амортизації на фінансовий результат зі Звіту про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) наведено у таблиці 1 [2].

Таблиця 1. Вплив бухгалтерської та податкової амортизації на фінансовий результат зі Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід)

Фінансовий результат до оподаткування (рядок 2290 або 2295 звіту про ФР)	
+ (збільшує фінансовий результат)	- (зменшує фінансовий результат)
На суму уцінки та втрат від зменшення корисності основних засобів або нематеріальних активів	На суму дооцінки та вигід від відновлення корисності основних засобів або нематеріальних активів у межах попередньо віднесених до витрат уцінки та втрат від зменшення корисності основних засобів або нематеріальних активів.

При обчисленні податку на прибуток платник, у якого річний дохід від усіх видів діяльності становить більше 20 млн грн., зобов'язаний відкоригувати (збільшити/зменшити) об'єкт оподаткування, отриманий за даними бухгалтерського обліку.

Оподатковуваний прибуток розраховують на основі фінансового результату до оподаткування визначеного у фінансовій звітності відповідно до НП(С)БО або МСФЗ. Тобто потрібно орієнтуватись на такі рядки фінансової звітності ф. № 2 : — 2000 (чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); — 2120 (інші операційні доходи); — 2200 (дохід від участі в капіталі); — 2220 (інші фінансові доходи); — 2240 (інші доходи). Деякі коригування пов'язані з формуванням і використанням резервів і забезпечень.

Правила коригувань фінрезультату до оподаткування за забезпеченнями і резервами наведено у таблиці 2 [1].

Таблиця 2. Коригування фінрезультату до оподаткування за забезпеченнями і резервами

№ п/п	Фінансовий результат до оподаткування	
	Збільшення (+)	Зменшення(-)
1	Забезпечення (резерв) оплати відпусток працівників (пп. 139.1.1, п. 24 підрозд. 4 розд XX ПК)	
	-	Тільки у частині використання сальдо Кт 471 на 01.01.2015 р. (Дт 471 – Кт 661,651)
2	Інші забезпечення(резерви) для відшкодування майбутніх витрат (пп. 139.1.1, 139.1.2 ПК)	
	Нарахування забезпечень (Дт 23,91-94 – Кт 47)	Використання забезпечення (Дт 471 – Кт 685,31 і т. д.) Коригування (зменшення) забезпечення в сумі, на яку раніше було збільшено фін результат (Дт 471 – Кт 719)
3	РСБ (п. 139.2 ПК)	
	Нарахування резерву (Дт 944 – Кт 38) Витрати на списання безнадійної заборгованості понад резерв, яка не відповідає визначенню безнадійної заборгованості з пп. 14.1.11 ПК (Дт 944 – Кт 34, 36, 37 частково)	Коригування (зменшення) резерву у сумі, на яку раніше було збільшено фінансовий результат (Дт 38- Кт 719)

При обмеженні окремих видів витрат у бухгалтерському обліку витрати на надання благодійної допомоги у повному обсязі залучаються до складу інших витрат у періоді надання такої допомоги. Підставою для такого відображення є п. 5 П(С)БО 16 «Витрати», згідно з яким витрати відображаються в бухгалтерському обліку одночасно зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язань. Благодійна

допомога, надана як неприбутковим організаціям, так і підприємствам на загальній системі оподаткування, належить до інших витрат компанії з відповідним нарахуванням за рахунками [6].

У фінансовій звітності витрати на виплату (надання) благодійної допомоги відображаються у формах: Форма № 2 «Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід)» – рядок 2241; Форма № 2-м «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» – рядок 100. У податковому обліку є обмеження до внесення суми благодійної допомоги, вона вноситься в межах 4 % оподаткованого прибутку попереднього року.

Податковий облік цінних паперів приведено у відповідність до їх бухгалтерського обліку, але від'ємний фінансовий результат звітного періоду (збитки) «загальний» об'єкт оподаткування не зменшують, а переносяться на наступні податкові періоди».

Податковий облік фінансових витрат. П. 140.2 ст. 140 ПКУ сформульовано правило «тонкої капіталізації», яке застосовується лише у випадку, коли сума боргових зобов'язань перед пов'язаними особами-нерезидентами перевищує розмір власного капіталу більш ніж у 3,5 рази. В іншому випадку, правила тонкої капіталізації не застосовуються, а відсотки підлягають віднесенню до складу витрат [5].

Визначення курсових різниць від перерахунку операцій, виражених в іноземній валюті, заборгованості та іноземної валюти здійснюється відповідно до П(с)БО. При цьому прибуток (позитивне значення курсових різниць) ураховується у складі доходів платника податку, а збиток (від'ємне значення курсових різниць) ураховується у складі витрат платника податку. Курсові різниці відображаються у Звіті про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (рядок 2180). Коригування «бухгалтерського» прибутку на суми курсових різниць розділом III ПКУ не передбачено, тобто вони беруть участь у формуванні об'єкта оподаткування податком на прибуток так само, як і у формуванні «бухгалтерського» прибутку. Курсові різниці будуть враховані у «податковому» прибутку так само, як і в «бухгалтерському» [8].

Позитивним моментом є те, що більш узгодженими стали фінансова та податкова звітність. Узагальнення елементів зазначених реєстрів наведено у таблиці 3.

Таблиця 3. Узагальнення елементів фінансової та податкової звітностей

Стаття	Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід), код рядка	Податкова декларація з податку на прибуток, код рядка
Дохід від операційної діяльності (Кт 702)	2000	02
Інші доходи (Кт 71)	2120	03 ІД
Собівартість придбаних та реалізованих товарів (Дт 902)	2050	05.1
Адміністративні витрати (Дт 92)	2130	06.1
Витрати на збут (Дт 93)	2150	06.2
Інші операційні витрати (Дт 94)	2180	06.4
Інші доходи (від благодійної діяльності) (Дт 97)	2241	
Чистий дохід з податку на прибуток (Дт 98)	2300	14

Висновки та перспективи подальших розвідок

Унаслідок змін до ПКУ у 2015 обсяг податкового навантаження на суб'єктів господарювання зріс, незважаючи на те, що кількість податків зменшилась. Зазначені зміни також вплинули на облік фінансових результатів, адже передбачається, що об'єкт оподаткування податком на прибуток підлягає визначенню на підставі даних бухгалтерського обліку шляхом коригування фінансового результату до оподаткування, визначеного у фінансовій звітності, на різниці, які збільшують або зменшують фінансовий результат до оподаткування. Це стосується: амортизації необоротних активів; резервів (забезпечень); обмежень окремих видів витрат та преференцій тощо. При виникненні курсових різниць відбувається коригування «податкового» та «бухгалтерського» прибутку на суми курсових різниць, що беруть участь у формуванні об'єкта оподаткування податком на прибуток. Зрозуміло, що таке коригування призводить до наближення податкового обліку до стандартів бухгалтерського обліку.

Список літератури

1. Верховгляд, В. М. Податок на прибуток: резерви і забезпечення [Електронний ресурс] / Валентина Михайлівна Верховгляд // uteka. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://uteka.ua/uk/channels_store/publication/Oblik-rezerviv-i-zabezpechen-9255.
2. Відмінності податкової та бухгалтерської амортизації в якості податкових різниць з податку на прибуток [Електронний ресурс] // Блогер. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://byhgalter.com/vidminnosti-podatkov%D1%97-ta-buxgaltersko%D1%97-amortizaci%D1%97-v-yakosti-podatkovix-riznic-z-podatku-na-pributok/>.
3. Гармонізація бухгалтерського та податкового обліку і визначення об'єкту оподаткування податком на прибуток підприємств за правилами бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Державна фіскальна служба України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovizmini-2015/garmonizatsiya/>.
4. Гоч, І. А. Амортизація основних засобів в 2015 році [Електронний ресурс] / Інна Анатоліївна Гоч // Подільська інтернет-газета. – 2015. – Режим доступу: <http://podilska.info/6836-amortizacya-osnovnih-zasobv-v-2015-roc.html>.
5. Драч, С. В. Податкова реформа. Податок на прибуток за 2015 рік [Електронний ресурс] / Світлана Василівна Драч // Подільська інтернет-газета. – 2015. – Режим доступу: <http://podilska.info/10008-podatkov-reforma-podatok-na-pributok-za-2015-rk.html>.
6. Жогова, О. Облік благодійної допомоги на підприємстві [Електронний ресурс] / Ольга Жогова // «Незалежний АУДИТОР». – 2015. – Режим доступу: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/789?view=material.
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової [Електронний ресурс] : закон України від 28.12.2014 № 71-VIII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
8. Іноземна валюта у статутному фонді [Електронний ресурс] / офіційний портал Державна фіскальна служба України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://tr.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-164538.html>.

References

1. Verkhohliad, V. M. (2015). Podatok na prybutok: rezervy i zabezpechennia. uteka. Retrieved from: http://uteka.ua/uk/channels_store/publication/Oblik-rezerviv-i-zabezpechen-9255.
2. Vidminnosti podatkovoi ta bukhgalterskoi amortyzatsii v yakosti podatkovykh riznyts z podatku na prybutok. (2015). Bloher. Retrieved from: <http://byhgalter.com/vidminnosti-podatkov%D1%97-ta-buxgaltersko%D1%97-amortizaci%D1%97-v-yakosti-podatkovix-riznic-z-podatku-na-pributok/>.
3. Harmonizatsiia bukhgalterskoho ta podatkovoho obliku i vyznachennia ob'iektu opodatkuvannia podatkom na prybutok pidpriemstv za pravylamy bukhgalterskoho obliku. (2015). Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovizmini-2015/garmonizatsiya/>.
4. Hoch, I. A. (2015). Amortyzatsiia osnovnykh zasobiv v 2015 rotsi. Podilska internet-hazeta. Retrieved from: <http://podilska.info/6836-amortizacya-osnovnih-zasobv-v-2015-roc.html>.
5. Drach, S. V. (2015). Podatkova reforma. Podatok na prybutok za 2015 rik. Podilska internet-hazeta. Retrieved from: <http://podilska.info/10008-podatkov-reforma-podatok-na-pributok-za-2015-rk.html>.
6. Zhohova, O. (2015). Oblik blahodiinoi dopomohy na pidpriemstvi. Nezaleznyi AUDYTOR. Retrieved from: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/789?view=material.
7. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi : zakon Ukrainy vid 28.12.2014 # 71-VIII. (2014). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
8. Inozemna valiuta u statutnomu fondi. (2015). Retrieved from: <http://tr.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-164538.html>.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2015 р.

Ярослав Дмитрович КРУПКА

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку у виробничій сфері,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: krsld@mail.ru

КОНСОЛІДОВАНА ЗВІТНІСТЬ У ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Крупка, Я. Д. Консолідована звітність у постіндустріальній економіці [Текст] / Ярослав Дмитрович Крупка // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 174-180. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Глобалізація ринків виробництва і збуту продукції, утворення транснаціональних компаній призвели до об'єднання бізнесу, утворення великих корпорацій, стійких до змін у конкурентному середовищі та інших ризиків. Основним джерелом інформації у таких корпоративних об'єднаннях слугує консолідована фінансова звітність. У національних та міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та фінансової звітності загалом визначені правила розкриття інформації в консолідованій звітності. Однак практика показує, що деякі положення, прийняті на міжнародному рівні, непридатні для використання в сучасних вітчизняних умовах, потребує коригування зміст такої звітності у зв'язку зі змінами структури цінностей постіндустріального суспільства.

Мета. Теоретичне узагальнення методів консолідації капіталів групи об'єднаних підприємств, критичний аналіз чинних форм і показників консолідованої звітності та надання пропозицій щодо її удосконалення з урахуванням сучасних вимог постіндустріального суспільства.

Результати. Консолідацією слід вважати не лише об'єднання окремих показників фінансової звітності групи споріднених підприємств, а обліковий процес, що передбачає використання специфічних методів групування активів і капіталу, відображення на рахунках окремих операцій, внутрішньогрупових розрахунків та результатів від них. Оцінка методів консолідації свідчить, що вони значною мірою залежать від ступеня впливу суб'єктів консолідованої групи, який визначається розмірами інвестицій та часткою інвестора у капіталі об'єктів інвестування, об'єднаних в одну господарську одиницю. Застосування тих чи інших методів при формуванні консолідованої звітності має проводитись з урахуванням класичних теорій власності, теорії підприємства, виходити з практичної цінності звітної інформації для всіх учасників консолідованої групи.

Ключові слова: консолідована звітність; методи консолідації; консолідована група; ступінь впливу; об'єднання бізнесу; постіндустріальна економіка.

Yaroslav Dmytrovych KRUPKA

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of Accounting in the Manufacturing Sector,
Ternopil National Economic University
E-mail : krsld@mail.ru

CONSOLIDATED REPORTING IN THE POSTINDUSTRIAL ECONOMY

Abstract

Introduction. Globalization of production and sales markets, formation of transnational companies hypercompetition at the global level and other factors of post-industrial economy have stimulated business unionizing, formation of large corporations, which can resist to changes in the competitive environment, and other risks. The main source of information in these corporations is consolidated financial reporting. There are general rules of disclosure in the consolidated accounts in national and international accounting standards and financial reporting. However, as the experience shows some of the provisions, which have been adopted at international level,

---

are unsuitable for use in modern domestic conditions. There is also a need for adjusting the content of such statements according to changes in the structure of values of postindustrial society.

Purpose. The aim of the article is the theoretical generalization of methods of consolidation of joint enterprises, critical analysis of existing forms and indicators of consolidated reporting and making proposals on its improvement with the consideration of the requirements of modern industrial society.

Results. Consolidation should be considered not only as unionizing of some individual indicators of financial statements of related enterprises but as an accounting process that involves the use of specific methods of grouping the assets and capital, reflecting in the accounts of individual transactions, intercompany settlements and their results. Evaluation of consolidation methods shows that they largely depend on the impact of consolidated entities. This impact is determined by the size of investment and the investor's share in equity of investees which are combined into one operation. Usage of certain methods in the consolidated statements should be conducted with regard to the classical theory of property rights, the theory of the company, taking into account the practical value of reporting information for all members of the consolidated group.

Keywords: consolidated statements; methods of consolidation; consolidated group; the degree of influence; business unionizing; postindustrial economy.

JEL classification: M400

Вступ

Сучасні тенденції світового розвитку ставлять нові завдання перед обліком і формуванням звітності. У теперішньому постіндустріальному суспільстві змінюється структура цінностей, майна суб'єктів господарювання. Все більшої ваги набувають інформаційні технології, репутація підприємства, попит на продукцію. Новими об'єктами обліку вважаються активи інтелектуального походження. Головним продуктом світового господарства стають інформаційні ресурси. Специфічною є оцінка таких активів. Незважаючи на те, що за вітчизняним законодавством превалює затратний метод оцінки об'єктів обліку за фактичною (історичною) собівартістю, для об'єктів інтелектуальної власності зазвичай використовуються ринкові підходи у вартісній оцінці: за справедливою вартістю, оцінкою майбутніх грошових надходжень, визначенням репутації фірми – гудвілу. При оцінці вартості підприємства виникає потреба, крім балансових показників, враховувати ще й необлікові дані, що спонукає до розробки інтегрованої звітності.

Глобальні перетворення у світовій економіці характеризуються виникненням транснаціональних компаній з виробництва і збуту продукції та послуг, об'єднанням бізнесу, утворенням внутрішніх та міждержавних корпорацій, стійких до змін у конкурентному середовищі та інших ризиків.

Для таких корпоративних об'єднань основним джерелом інформації слугує консолідована фінансова звітність, у якій об'єднуються капітали материнської компанії та дочірніх підприємств як однієї економічної одиниці. Правила розкриття інформації в консолідованій звітності визначені у прийнятих національних Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, які складені відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Роль і порядок формування показників консолідованої фінансової звітності досліджували такі науковці, як Безверхий К. [1], Герасименко О. [2], Глен Велш і Деніел Шорт [3], Єрмак О. М. і Белгородцева М. О. [4], Костюченко В. М. [7], Лучко М. Р. [10], Откаленко О. М. [13] та інші. Однак недостатнє теоретичне обґрунтування методів консолідації, їх оцінки з позиції класичних економічних теорій і механізмів функціонування постіндустріального суспільства не дозволяють глибоко оцінити інформаційні можливості та практичну цінність консолідованої звітності в сучасних умовах. Звітність підприємств, у тому числі й консолідована, має інтегрувати різнобічну інформацію. Як зазначають Корягін М.В. і Куцик П.О., подальший розвиток бухгалтерського обліку має бути зорієнтований на забезпечення поглибленої інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства шляхом формування фінансової, нефінансової та інтегрованої звітності [6, с. 63].

Мета та завдання статті

Метою статті є обґрунтування теоретичних і методичних положень формування та використання для управління інформації консолідованої фінансової звітності групи підприємств. До основних завдань роботи належать теоретичне узагальнення методів консолідації капіталів групи об'єднаних підприємств, критичний аналіз чинних форм і показників консолідованої звітності та надання пропозицій щодо її удосконалення у світлі сучасних правил функціонування постіндустріальної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Особливою формою інтеграції компаній виступає консолідація [лат. consolidatio, від con (cum) - разом, заодно і solido - ущільнюю, зміцнюю, зрошую] бізнесу з метою покращення ефективності його функціонування. Мета консолідованої фінансової звітності полягає в тому, щоб її користувачі (власники, інвестори, кредиторі, біржові аналітики, державні органи та інші) отримали адекватне уявлення про фінансовий стан і діяльність компанії та могли б на цій основі приймати обґрунтовані управлінські рішення. З розвитком постіндустріальної економіки підготовка консолідованої звітності стала загальноприйнятою у світовій практиці. Консолідована звітність групи компаній дозволяє зацікавленим користувачам отримувати інформацію по кількох підприємствах як про єдиний господарюючий суб'єкт.

Під консолідацією звітності розуміється об'єднання звітів групи підприємств у єдине ціле. За Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» під консолідованою розуміється звітність, яка відображає фінансовий стан і результати діяльності юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці.

На наш погляд, таке визначення містить деякі неточності. По-перше, під юридичною особою розглядається лише материнська компанія, у той час, як у практиці й об'єкти інвестування (дочірні, спільні підприємства) також можуть бути наділені правами юридичної особи. По-друге, можна навести приклади, коли зведену (консолідовану) звітність складає група підприємств, серед яких відсутня материнська компанія, тобто жодне з підприємств не має суттєвого впливу, контролю 50 % капіталу інших членів. По-третє, незрозумілим є застосування до зазначених суб'єктів терміна «економічна одиниця». У законодавстві України відсутнє визначення останнього.

Досить вдалим у цьому відношенні є визначення, яке дають Глен А. Велш і Деніел Г. Шорт. Як консолідацію, вони розуміють обліковий процес зведення фінансових звітів споріднених компаній у єдиний набір фінансових звітів [3, с. 720]. Консолідація ними розцінюється як обліковий процес. І дійсно, процес консолідування починається у окремих суб'єктів об'єднаної групи ще задовго до кінцевого сумування відповідних статей звітності. Прикладом цьому може слугувати відображення в обліку материнської компанії інвестицій за методом участі в капіталі. Саме застосування цього методу є одним із способів консолідації. Крім того, ще до об'єднання у єдине ціле звітності у споріднених компаніях за певними правилами повинні відобразитися проведені між ними розрахунки (внутрішньогрупові операції і сальдо), свою специфіку має облік внутрішньогрупових оборотів, формування прибутків від таких операцій.

При цьому треба враховувати методи консолідації капіталів у звітності. Під методом консолідації розуміють способи, прийоми, технологію об'єднання показників окремих підприємств групи з метою складання узагальненої консолідованої звітності по групі загалом. Способи консолідації показників фінансової звітності залежать від того, яким чином створювались об'єднані в одну групу підприємства і яка залежність (пов'язаність) встановлена між ними. Національний стандарт обліку П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» донедавна визначав два способи об'єднання, у результаті якого один суб'єкт (материнська компанія) набуває право контролю чистих активів і діяльності іншого (дочірнього, спільного) підприємства:

1. Метод придбання, в результаті якого покупець набуває такий контроль в обмін на передачу активів, прийняття на себе зобов'язань або випуск акцій.
2. Метод злиття – це спосіб об'єднання підприємств (шляхом створення нової юридичної особи або приєднання підприємств до головного підприємства), в результаті якого власники (акціонери) суб'єктів, що об'єднуються, здійснюють контроль над усіма чистими активами об'єднаних підприємств з метою досягнення спільного розподілу ризиків і вигод від об'єднання. При цьому жодна зі сторін не могла бути визнана як покупець.

Крім зазначених методів придбання (поглинання) і злиття (об'єднання інтересів), у деяких країнах використовуються й інші методи.

- метод чистої вартості капіталу за вирахуванням зобов'язань – у зведену (консолідовану) звітність вносять не всі активи і пасиви дочірнього підприємства, а лише чисту вартість власного капіталу. Цей метод пропонується використовувати у випадках, якщо інвестор має значний вплив на об'єкт інвестування, але не контролює його;
- пропорційний метод, коли у консолідовану звітність вноситься не вся, а лише частина капіталу об'єкта інвестування, яка відповідає частці інвестора в капіталі об'єкта інвестування.

Незважаючи на те, що зазначені способи об'єднання мають певні особливості, вони все ж є похідними від основних методів. Важливим у цьому випадку є не методика зведення активів і пасивів групи підприємств, що об'єднуються, а самі принципові підходи до об'єднання капіталів: їх придбання або злиття. В обох випадках здійснюється об'єднання (консолідація) капіталів, що вимагає відповідних коректив в обліку та складанні консолідованої звітності.

У березні 2004 р. вступив у дію новий міжнародний стандарт МСФЗ «Об'єднання бізнесу», відповідно до якого для відображення в обліку об'єднання підприємств необхідно застосовувати тільки метод

придбання. Відміну об'єднання підприємств шляхом злиття пояснюють тим, що застосування лише методики обліку об'єднання шляхом придбання одних суб'єктів іншими покращить якість та зіставність інформації, що надається інвесторам та іншим користувачам фінансової звітності.

Внесеними змінами до вітчизняного П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» від 31 травня 2008 року метод злиття також вилучено з національних стандартів обліку. На наш погляд, такий підхід не можна вважати виправданим. Об'єднання бізнесу за методом злиття звільняє суб'єктів, що об'єднуються, від оподаткування операцій з переходу права власності від одного об'єкта до іншого, він є простішим для облікових працівників у методичному плані.

Варто зазначити, що відмінений порядок об'єднання підприємств за методом злиття все ж таки відіграв певну позитивну роль у реорганізації вітчизняної економіки, особливо в період приватизації, корпоратизації державних підприємств. У ті часи реорганізація державних трестів, обласних управлінь з їх структурними підрозділами могла відбуватися лише шляхом злиття, а оцінка майна проводилася з урахуванням балансової вартості майна кожного учасника групи об'єднаних підприємств.

Треба сказати, що застосування того чи іншого з методів об'єднання підприємств (придбання чи злиття) мало суттєвий вплив на оцінку майна і результатів діяльності, правила консолідації звітності.

Найперша відмінність полягає в оцінці майна та зобов'язань при об'єднанні підприємств. Якщо при об'єднанні шляхом злиття частки усіх членів групи оцінюються за обліковою вартістю, то при придбанні оцінка інвестицій у дочірнє підприємство здійснюється за ринковою, а у вітчизняному трактуванні – справедливою вартістю. В останньому випадку неминуче виникає гудвіл – різниця між вартістю придбання і часткою материнської компанії у справедливій вартості придбання. Внесення суми амортизації гудвілу до витрат материнської компанії вносить зміни у формування консолідованого Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід).

До таких відмінностей слід також віднести й те, що в об'єднаному балансі шляхом придбання активи дочірнього підприємства відображаються за ринковими цінами, у той час, як при застосуванні методу злиття – за обліковою вартістю. Детальніше відмінності у формуванні вартості при різних способах об'єднання капіталу подані у таблиці 1.

Таблиця 1. Об'єднання капіталів материнської компанії(МК) і дочірнього підприємства(ДП) за методами придбання і злиття

Відмінності	Метод придбання	Метод злиття
1. Оцінка активів і зобов'язань ДП на момент об'єднання	За справедливою (ринковою) вартістю	За обліковою (балансовою) вартістю
2. Гудвіл	Визнається як позитивна чи негативна різниця (гудвіл) між ринковою вартістю активів ДП і сплаченою сумою	Гудвіл не визнається
3. Метод узагальнення (зведення) показників, що застосовується при складанні консолідованого балансу	Активи і зобов'язання (еліміновані на статті, що вилучаються) ДП за ринковою вартістю додаються до відповідних статей МК за балансовою (обліковою) вартістю	Активи і зобов'язання (еліміновані на статті, що вилучаються) ДП за їх обліковою балансовою вартістю додаються до відповідних статей балансу МК
4. Метод зведення, що застосовується при складанні консолідованого Звіту про фінансові результати	Валові доходи (за вирахуванням вилучень) МК і ДП зводяться разом. Витрати звітного періоду кожного підприємства плюс додаткові витрати на знос і амортизацію гудвілу зводяться разом	Валові доходи і витрати звітного періоду (за вирахуванням вилучень) МК і ДП зводяться разом
5. Статті, що елімінуються (вилучаються) при консолідації	а) з активів МК – ринкова вартість інвестицій у ДП; б) з пасивів ДП – частка МП в капіталі ДП; в) сума внутрішньогрупових операцій та внутрішньогрупового сальдо; г) нереалізовані прибутки та збитки від внутрішньогрупових операцій (крім збитків, які не можуть бути відшкодовані)	а) з активів МК – балансова вартість інвестицій у ДП; б) з пасивів ДП – частка МК у капіталі ДП за вирахуванням нерозподіленого прибутку в) сума внутрішньогрупових операцій та внутрішньогрупового сальдо; г) нереалізовані прибутки та збитки від внутрішньогрупових операцій (крім збитків, які не можуть бути відшкодовані)

При визначенні методів консолідації найперше враховується ступінь пов'язаності учасників групи. Консолідовану фінансову звітність, як зазначалося, вважають об'єднаною звітністю групи споріднених, пов'язаних підприємств, а консолідацію звітності – обліковим процесом з об'єднання показників зазначеної групи в єдиний набір. Методи консолідації капіталів при складанні узагальненої звітності насамперед залежать від ступеня впливу інвестора на об'єкти інвестування, об'єднані в одну групу. Їх залежність подана в таблиці 2.

Таблиця 2. Залежність методу консолідації звітності від ступеня впливу інвестора на об'єкт інвестування

Ступінь впливу	Тип об'єкта інвестування	Метод консолідації капіталів
1. Інвестування без суттєвого впливу і контролю (менше ніж 25 % акцій)	Непов'язані сторони (підприємства)	Облік інвестицій за собівартістю, справедливою вартістю, консолідація фінансових результатів, звітність не консолідується
2. Суттєвий вплив (25–50 % акцій)	Асоційоване підприємство	Консолідація за методом участі в капіталі
3. Суттєвий вплив, спільний контроль	Спільне підприємство	Пропорційна консолідація
4. Суттєвий вплив, контроль менше ніж 100 %, але більше ніж 50 % акцій	Дочірнє підприємство	Консолідація за методом участі в капіталі з виокремленням неконтрольованої частки
5. Суттєвий вплив, повний контроль	Дочірнє підприємство	Повна консолідація

Якщо інвестор має повний контроль, то здійснюється повна консолідація, за якою активи і пасиви дочірнього підприємства об'єднуються з показниками материнської компанії.

Коли материнська компанія не утримує усіх 100 % акцій, виникає неконтрольована частка як деяка частина капіталу дочірніх підприємств, що їй не належить. Така консолідація звітності містить деякі протиріччя щодо розподілу капіталу між материнською компанією, дочірніми підприємствами та часткою меншості:

1. Невідповідність теорії власності - частка меншості не відноситься ні до власних джерел, ні до зобов'язань. У регламентованій НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» формі Консолідованого балансу (Звіту про фінансовий стан) неконтрольована частка внесена до складу власного капіталу, хоча там мав би відобразитися лише капітал консолідованої групи. Власність інших учасників варто показувати окремим розділом у пасиві балансу.

2. Неузгодженість з теорією підприємства, оскільки в консолідованій звітності відображається чистий прибуток, одержаний лише материнською компанією, а не підприємством загалом. Прибуток, який належить учасникам, які не входять до консолідованої групи, зараховується згідно з чинними правилами до статті балансу «Неконтрольована частка», хоча у Консолідованому звіті про фінансові результати розшифровується окремо чистий прибуток, що належить власникам материнської компанії, і прибуток неконтрольованої частки. Ще складніше, якщо дочірнє підприємство замість прибутку одержує збитки (це часто буває у вітчизняній практиці).

3. Відображення у звітності неконтрольованої частки не має інформаційної цінності для нарахування дивідендів учасникам консолідованої групи, а також для кредиторів, оскільки кожен з учасників групи відповідає за свої борги самостійно.

Зазначені вимоги і порядок формування консолідованої звітності регламентовані НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність» і стосуються лише консолідації показників звітності пов'язаних осіб, коли одне підприємство (материнська компанія) контролює понад 50 % акцій консолідованої групи і не стосується інших типів об'єднання капіталу групи суб'єктів господарювання.

Специфічним способом об'єднання капіталів є спільна діяльність. Вона може здійснюватися шляхом створення спільного підприємства і без такого створення. У будь-якому випадку така діяльність повинна бути відділена від діяльності суб'єктів, що створили таку спільну діяльність, а результати роботи розподіляються між учасниками пропорційно до здійснених вкладень. Тому таке об'єднання показників називають пропорційною консолідацією. Вітчизняними обліковими стандартами метод пропорційної консолідації не передбачений.

Суттєвий вплив має також інвестор у асоційованому підприємстві. Однак, враховуючи те, що він не має повного контролю, консолідована звітність також не складається. Водночас, згідно з національним законодавством і міжнародними правилами, він здійснює консолідацію за методом участі в капіталі останнього.

Якщо інвестор не має суттєвого впливу, то він вносить у свій баланс лише прибуток у формі дивідендів, відсотків. Цей варіант також певною мірою можна вважати консолідацією капіталів, найпростішою її формою, адже частина капіталу об'єкта інвестування (чистого прибутку) без юридичного оформлення передачі вноситься до складу власного капіталу інвестора.

Інвестиції в дочірні підприємства материнська компанія обліковує за методом участі в капіталі. Проте МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність», як і МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність», дозволяють в окремих випадках використовувати альтернативні методи оцінки інвестицій, зокрема, метод собівартості.

Незважаючи на досить жорсткі вимоги вітчизняних облікових стандартів щодо обов'язковості застосування методу участі в капіталі (у нас вони є жорсткішими, ніж за міжнародними стандартами, і не передбачають альтернативи), у практичній діяльності вітчизняних інвесторів цей метод не знайшов широкого використання. Більшість пов'язаних осіб (асоційованих, спільних, материнських і дочірніх підприємств) не використовує метод участі в капіталі, оцінюють і ведуть облік інвестицій за собівартістю.

Аналіз причин ігнорування цього методу показав, що інвестори бояться негативного впливу об'єкта, в який здійснено інвестиції. Адже допущені збитки пов'язаної особи за умови застосування методу участі в капіталі у відповідних пропорціях (частках):

а) відносяться на збитки інвестора;

б) зменшують саму інвестицію останнього.

Деколи інвестори свідомо ігнорують цей метод. Купуючи акції іншого підприємства, деякі ставлять за мету: довести емітента таких акцій до банкрутства, щоб знищити конкурента, завоювати ринок, оволодіти ресурсами, землею, на якій розміщений конкурент і т. п. А основною метою методу участі в капіталі має бути: велика зацікавленість інвестора у позитивних результатах інвестованого суб'єкта, адже належна частка прибутку суб'єкта збільшує капітал інвестора та додається до суми самої інвестиції; змушує «багатого інвестора», який знайшов кошти для здійснення інвестиції, допомагати «бідному суб'єкту», що продає частки, акції і таким чином намагається залучити додаткові інвестиційні ресурси. Від цього виграє й економіка країни загалом за рахунок синергетичної вигоди – об'єднання інтересів і зусиль завжди покращує загальні результати.

У зв'язку з цим державою має здійснюватися контроль за дотриманням вимог законодавства щодо обраних методів оцінки та обліку інвестицій, встановлених правил консолідації капіталів групи пов'язаних підприємств.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Консолідацію звітності слід вважати обліковим процесом, оскільки, крім прямого об'єднання окремих показників фінансової звітності групи споріднених підприємств, вона передбачає здійснення низки облікових процедур, пов'язаних з виявленням та елімінуванням внутрішніх інвестицій, внутрішньогрупових оборотів, сальдо, нереалізованого прибутку. Для пов'язаних осіб особливе місце займає облік за методом участі в капіталі, використання якого дозволяє підвищувати ефективність інвестованих у бізнес коштів за рахунок синергетичної взаємодії інвестора та об'єкта інвестування. Суттєву частку в об'єднаннях підприємств постіндустріального типу займають нематеріальні активи, інтелектуальна власність, вартісна оцінка яких здійснюється за ринковими цінами (справедливою вартістю). При створенні таких об'єднань неминує виникає гудвіл як різниця між обліковою та справедливою оцінкою придбаних об'єктів, облік якого містить багато невизначених і проблемних питань. Зважаючи на ступінь впливу суб'єктів, що входять до спорідненої групи, формування консолідованої звітності регламентується лише для пов'язаних осіб за наявності материнської компанії та дочірніх підприємств. Водночас не до кінця вирішеними у методологічному плані є об'єднання звітних показників для асоційованих і спільних підприємств, вимагає глибшого обґрунтування консолідація прибутку непов'язаних осіб. Нарешті для узгодження чинних правил консолідації за наявності частки меншості з теорією власності та теорією підприємства доцільно вартість такої неконтрольованої частки відмежовувати від власного капіталу консолідованої групи, виокремивши її в консолідованому балансі в розділ за пасивом, та диференціювати за статтями, що засвідчують величину належного прибутку та іншого капіталу. Ці проблемні питання й визначають напрями подальших досліджень за окресленою темою.

Список літератури

1. Безверхий, К. Звітність у теорії вітчизняних і зарубіжних інституціоналістів [Текст] / К. Безверхий // БізнесІнформ. – 2014. – № 2. – С. 299-307.
2. Герасименко, О. С. Консолідована фінансова звітність [Текст] / О. С. Герасименко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №4(59). – С. 17-21.

3. Велш, Г. А. Основи фінансового обліку [Текст] / Глен А. Велш, Деніел Г. Шорт. – К.: Основи, 1997. – 943 с.
4. Єрмак, О. М. Проблеми складання консолідованої фінансової звітності підприємств [Електронний ресурс] / О. М. Єрмак, М. О. Белгородцева. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=22474>.
5. Жук, В. Н. Основи інституціональної теорії бухгалтерського учета [Текст] / В. Н. Жук. – К.: Аграрная наука, 2013. – 408 с.
6. Корягін, М. В. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності [Текст] : монографія / М. В. Корягін, П. О. Куцик. – К.: Інтерсервіс. – 2016. – 276 с.
7. Костюченко, В. М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України [Текст] : навчально-практичний посібник / В. М. Костюченко. – К.: Центр учбової літератури. – 2008. – 528 с.
8. Кутер, М. И. Бухгалтерская (финансовая) отчетность [Текст] : учебное пособие / М. И. Кутер, Н. Ф. Таранец, И. Н. Уланова. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 232 с.
9. Легенчук, С. Ф. Мировые тенденции развития бухгалтерского учета в условиях постиндустриальной экономики [Текст] / С. Ф. Легенчук // Международный бухгалтерский учет. – 2011. – №8(158). – С. 53-63.
10. Лучко, М. Р. Консолідована фінансова звітність: теоретична концептуалізація побудови [Текст] : монографія / М. Р. Лучко. – К. : КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, 2007. – 263 с.
11. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність» від 01 січня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_065.
12. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність» від 27 червня 2013 року № 628 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>.
13. Откаленко, О. М. Консолідована фінансова звітність: особливості складання і подання згідно національних і міжнародних стандартів [Електронний ресурс] / О. М. Откаленко, О. В. Станіслав. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=72460>.
14. Трофимова, Л. Б. Методология формирования релевантной финансовой отчетности в условиях глобализации экономических процессов [Текст] : дис. докт. эк. наук / Л. Б. Трофимова; Рос. экон. ун-т им. Г. В. Плеханова. – М., 2014, – 337 с.

References

1. Bezverkhy, C. (2014). Reporting in the theory of domestic and foreign institutionalists. *Business-Inform*, 2, 299-307.
2. Gerasimenko, A. S. (2006). Consolidated financial statements. Formation of market relations in Ukraine, 4 (59), 17-21.
3. Welsh, G. A. & Short, D. G. (1997). *Fundamentals of financial accounting*. Kyiv : Fundamentals.
4. Ermak, O. M. & Belhorodtseva M. O. (n. d.). Problems of consolidated financial statements. Retrieved from: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=22474>.
5. Beetle, V. N. (2013). *Fundamentals Institution theory and accounting*. Kyiv: Ahrarnaya science.
6. Koryahin, M. V. & Pony, P. A. (2016). *Problems and prospects of financial statements*. Kyiv: Interservice.
7. Kostyuchenko, V. N. (2008). *Consolidated financial statements: international experience and practice of Ukraine: Educational-practical guide*. Kyiv: literature educational center.
8. Kuter, M. I., Taranets, N. F. & Ulanova, Y. N. (2005). *The accounting (financial) statements*. Moscow : Finance and Statistics.
9. Lehenchuk, S. F. (2011). World development trends and accounting in terms of the economy postindustrial. *International accounting*, 8 (158), 53-63.
10. Luchko, M. R. (2007). *Consolidated financial statements: theoretical conceptualization of construction*. Kyiv: KNEU. Hetman.
11. International Financial Reporting Standard 10 "Consolidated Financial Statements" from 1 January 2013. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_065.
12. The national provision (Standard) 2 "Consolidated Financial Statements" dated June 27, 2013 № 628. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>.
13. Otkalenko, A. M. & Stanislav O. (n. d.). *Consolidated financial statements: features and Submission by national and international standards*. Retrieved from: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=72460>.
14. Trofimova, L. B. (2014). *Methodology relevation the formative statements in terms of globalization processes*. Moscow.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2015 р.

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Збірник наукових праць

*Том 22
№ 1
2015 рік*

Редактор-коректор *М. І. Руденко*
Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон 380 (352) 47-50-50*12309.
E-mail: mail. econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 25.12.2015 р. Формат 60x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-04-15
Умовно-друк. арк. 22,63. Обл. -вид. арк. 16,42.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.